

ॐ

नमः सिद्धेभ्य

कुटुंब प्रतिबंध

‘श्रीमद् राजयंत्र’ पत्रांक १०३, ३३२, ५१०, ५२८
५३७ तथा ३७४ उपर विवेचन

विवेचक

आत्मज्ञ पूज्य ‘भाईश्री’ शशीभाई
भावनगर

प्रकाशक

वीतराग सत्साहित्य प्रसारक ट्रस्ट
भावनगर

પ્રકાશક :

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

૫૮૦, જૂની માણેકવાડી, પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામી માર્ગ
ભાવનગર - ૩૬૪૦૦૧

પ્રાપ્તિસ્થાન :

□ **વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ**

૫૮૦, જૂની માણેકવાડી, પૂ. કાનજી સ્વામી માર્ગ
ભાવનગર - ૩૬૪૦૦૧

ફોન : ૪૨૩૨૦૭, ૫૧૧૪૫૬

□ **શ્રી શશીપ્રભુ સાધના સ્મૃતિ મંદિર**

૧૮૪૨-બી, 'ચાંદની' પૂજ્ય શશીપ્રભુ માર્ગ,
કૃષ્ણનગર, ભાવનગર-૩૬૪૦૦૨

□ **શ્રી સત્શ્રુત પ્રભાવના ટ્રસ્ટ**

બી-૫૦, જ્યોતિ માર્ગ, બાપુનગર,

જયપુર - ૩૬૨૦૧૫

ફોન : ૭૦૧૭૦૭

પ્રથમાવૃત્તિ : ડિસેમ્બર, ૨૦૦૧ (પ્રત-૧૫૦૦)

પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૪૪ + ૧૬૦ = ૨૦૪

પડતર કિંમત : ૨૫/-

લેસર ટાઈપ સેટિંગ :

પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ

પ્લોટ નં. ૧૦૭૫-એ,
'માતૃદયા', આંબાવાડી
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

ફોન:૪૨૩૪૭૦

મુદ્રક :

ભગવતી ઓફસેટ

૧૫, સી- બંસીધર મિલ
કમ્પાઉન્ડ, બારડોલપુરા,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૪

ફોન : ૨૧૭૩૪૯૨/૨૧૬૭૬૦૩

પ્રકાશકીય નિવેદન

‘કુટુંબ પ્રતિબંધ’ નામક આ લઘુકાય ગ્રંથનું પ્રકાશન કરતાં અમો આનંદ અનુભવીએ છીએ. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી દ્વારા લિખીત વિભિન્ન પત્રો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા થયેલા પ્રવચનોનું સંકલન છે.

અધ્યાત્મયોગી, શાસન પ્રભાવક પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીએ અનેમ પ્રવચનોમાં કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીને સ્મરણમાં લઈ તેઓશ્રીની મુ તકંઠે પ્રશંસા ગાઈ છે, આ વતા સર્વ વિદિત છે. સરળ છતાં ગૂઢ ભાષામાં લખાયેલા કૃપાળુદેવના પત્રો ઉપર તથા ‘આત્મસિદ્ધિ’ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ પ્રવચનો આપી, ગ્રંથમાં નિહીત મોક્ષમાર્ગને પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. કૃપાળુદેવ જેવા મહાજ્ઞાની પુરુષનું પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના હૃદયમાં શું સ્થાન હતું ! તે ભાગ્યે જ દર્શાવવાની જરૂર છે.

એ જ પ્રમાણે પ્રશમમૂર્તિ પૂજ્ય ભગવતી માતા ચંપાબહેન પણ જ્ઞાનદશાની પ્રાપ્તિ પૂર્વે ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથનો નિયમીત સ્વાધ્યાય કરતાં હતા. પ્રશ્નચર્યામાં પણ તેઓશ્રીને પુછાયેલા પ્રશ્નોમાં તેમણે કૃપાળુદેવના ભાવોને સ્પષ્ટ કરી મુમુક્ષુ જીવો ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.

તથાપિ એકાવતારી પુરુષાર્થમૂર્તિ પૂજ્ય નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજી સ્વયંની જીવનયાત્રાના અંત સમયે ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથનું અધ્યયન કરતાં હતા. પરમ નિશ્ચયનયના ધારક ! પ્રખર દ્રવ્યદૃષ્ટિના ધારક ! જીવંત પુરુષાર્થના ધણી ! પૂજ્ય સોગાનીજી જેવા મહાજ્ઞાની પણ આ જ ગ્રંથનું અધ્યયન કરતાં જોવા મળે છે.

આ જ ગ્રંથ થકી જેમનું જીવન પરિવર્તન થયું એવા પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા થયેલા વિભિન્ન પત્રો ઉપરના પ્રવચનો આ પુસ્તકમાં પ્રકાશિત કરતાં અત્યંત હર્ષ થાય છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથ મુમુક્ષુ જીવ માટે પરમ પ્રયોજનભૂત વિષયથી સંકલિત હોવાથી અવશ્ય અધ્યયન કરવા યોગ્ય છે. પૂજ્ય ભાઈશ્રીની હૃદયસ્પર્શી વાણી, કૃપાળુદેવના હૃદયને ખોલતી હોય અને મુમુક્ષુજીવને દિવ્ય માર્ગદર્શન આપતી હોય ! એવો અનુભવ આ પુસ્તકના વાંચનથી પ્રત્યેક મુમુક્ષુને થશે, એવો વિશ્વાસ છે.

દસ પ્રવચનોમાં સંકલિત થયેલાં આ પુસ્તકના પ્રવચનોને સૌપ્રથમ અક્ષરશઃ ઉતારી લેવામાં આવે છે. ત્યારબાદ સંકલન કરતી વખતે વાક્ય રચનાને પૂર્ણ કરવા અર્થે તથા ભાવને અધિક સ્પષ્ટ કરવા અર્થે કૌંસ ભરવામાં આવ્યા છે. આ સંકલન પણ કેસેટ સાંભળતા-સાંભળતા કરવામાં આવે છે. ત્યારબાદ પુસ્તક રીડીંગ તથા પછી ફરીથી કેસેટ સાથે સાંભળીને મેળવી લેવામાં આવે છે. તેમ છતાં સંકલન કાર્યમાં કોઈ ક્ષતિ રહી જવા પામી હોય તો દેવ, શાસ્ત્ર, ગુરુની શુદ્ધ અંતઃકરણ પૂર્વક ક્ષમા યાચીએ છીએ. પાઠકવર્ગને પણ વિનંતી કરવામાં આવે છે કે એવી કોઈ ભૂલ લક્ષ્યગોચર થાય તો અવશ્ય જાણ કરે. જેથી ભવિષ્યમાં તેનું પુનરાવર્તન ન થાય.

આ ગ્રંથના પ્રવચનો લખી આપવા બદલ શ્રી કનુભાઈ શાહ, અમદાવાદ— શ્રી જયેન્દ્રભાઈ શાહ, કું. નીતાબહેન શાહ, ભાવનગરનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે. ગ્રંથના પુસ્તક રીડીંગ માટે તથા અન્ય કાર્યો માટે જે મુમુક્ષુઓએ સહકાર આપ્યો છે તેમનો પણ હૃદયપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે. આ ગ્રંથના પ્રકાશનાર્થે પ્રાપ્ત દાનરાશિ અન્યત્ર આપવામાં આવી છે.

આ ગ્રંથના સુંદર ટાઈપ સેટીંગ માટે પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ, ભાવનગરનો તથા સુંદર મુદ્રણ કાર્ય કરી આપવા બદલ મે. ભગવતી ઓફસેટ, અમદાવાદનો પણ આભાર માનવામાં આવે છે.

અંતતઃ પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈની ૬૯ મી જન્મ જયંતીના માંગલિક પ્રસંગે આ પુસ્તકનું પ્રકાશન કરતાં પ્રત્યેક જ્ઞાની પુરુષના ચરણમાં વંદન કરીએ છીએ. અને સર્વ જીવો ‘કુટુંબ પ્રતિબંધ’ થી મુક્ત થાઓ એવી ભાવના સાથે અત્ર વિરમીએ છીએ.

લિ.

ડ્રસ્ટીગણ

વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

વિષય પ્રવેશ

સંસાર પરિભ્રમણનું મુખ્ય કારણ મિથ્યાત્વ છે. અનંતકાળમાં જીવને અનેકવાર સદોપદેશની પ્રાપ્તિ થઈ હોવા છતાં સમ્યગ્દર્શનરૂપી ધર્મને પ્રાપ્ત નથી કરી શકે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી પત્રાંક-૮૫ માં લખે છે કે, “હે નાથ ! સાતમી તમતમપ્રભા નરકની વેદના મળી હોત તો વખતે સમ્મત કરત, પણ જગતી મોહિની સમ્મત થતી નથી.” મિથ્યાત્વ મોહિનીને મટાડવા ઉપર કેટલું વજન આપ્યું છે ! એ આ વચનામૃત ઉપરથી સહેજે સમજી શકાય છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીએ ૪૫-૪૫ વર્ષો સુધી એકમાત્ર મિથ્યાત્વને મટાડીને સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવાના વિષય ઉપર જ પ્રવચનો આપ્યા છે. સત્પુરુષોની આ નિષ્કારણ કરુણા છે કે તેઓએ એકમાત્ર જીવના કલ્યાણ અર્થે આ વિષય ઉપર અતિ ગંભીરભાવે પ્રકાશ પાડ્યો છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી ૨૦૩ નંબરના વચનામૃતમાં ફરમાવે છે કે, “દર્શનમોહ મદ્ કર્યા વિના વસ્તુસ્વભાવ ખ્યાલમાં આવે નહિ અને દર્શનમોહનો અભાવ કર્યા વિના આત્મા અનુભવમાં આવે એવો નથી.” આમ જીવને સ્વસ્વરૂપનું અજ્ઞાન રહેવાનું કારણ એકમાત્ર દર્શનમોહ એટલે કે મિથ્યાત્વ જ છે. મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ક્રમ પણ એ છે કે પહેલા જીવ મિથ્યાત્વના દોષને મટાડે અને ત્યારબાદ ચારિત્રમોહના દોષને મટાડીને મોક્ષમાં જાય. જિનાગમને વિષે સર્વ સૂત્ર-સિદ્ધાંતોનું પ્રતિપાદન પણ આ જ હેતુથી કરવામાં આવ્યું છે.

કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ તેઓશ્રીની સમીપ આવેલા મુમુક્ષુઓને આ વિષય ઉપરનું માર્ગદર્શન અનેક પત્રોમાં આપ્યું છે. આમ તો મિથ્યાત્વના અસંખ્ય પ્રકાર છે. તેમ છતાં તેના વિભાગ કરવામાં આવે તો મુખ્યરૂપે પાંચ વિભાગમાં વહેંચી શકાય છે. (૧) પરપદાર્થમાં પોતાપણું (૨) પરપદાર્થમાં આધારબુદ્ધિ (૩) પરપદાર્થમાં કર્તૃત્વબુદ્ધિ (૪) પરપદાર્થમાં ભો તૃત્વબુદ્ધિ (૫) પરપદાર્થમાં સુખબુદ્ધિ. બાકીના સર્વ દોષો ઉપરો ત પાંચ વિપરીત અભિપ્રાયમાં સમાવેશ પામી જાય છે. મુમુક્ષુજીવને સ્વલક્ષપૂર્વક અંતર અવલોકન નહીં હોવાથી ઉપરો ત દોષ ચાં અને કેવી રીતે દૂર કરે છે, તેની ખબર રહેતી નથી.

પ્રસ્તુત ગ્રંથના શીર્ષક ‘કુટુંબ પ્રતિબંધ’ સંબંધિત વિચારવામાં આવે તો,

તે ઉ ત પાંચ પ્રકારમાંથી પ્રથમ ‘પરપદાર્થમાં પોતાપણા’ ના વિભાગમાં સમાવેશ પામે છે. કૃપાળુદેવે ઘણાં પત્રોમાં આ વિષય ઉપર ધ્યાન ખેંચ્યું છે અને ચેતવણી પણ આપી છે. જેમાંથી કેટલાક પત્રો આ ગ્રંથમાં સમાવિષ્ટ છે. કૃપાળુદેવે મુમુક્ષુજીવોને કુટુંબમાં પોતાપણું ન કરવું જોઈએ - આ વાત પર અત્યાધિક વજન આપ્યું છે. તેઓશ્રીએ તો મુમુક્ષુઓનું ધ્યાન ખેંચ્યું પરંતુ આપણે પ્રમાણિકતાથી જોઈએ તો શું આપણું એ વિષય ઉપર ધ્યાન ગયું છે ? નથી ગયું. આ ધ્યાન ખેંચવાનું કાર્ય તો કોઈ નિષ્કારણ કરુણાશીલ ધર્માત્મા જ કરી શકે, કારણકે સંસારમાં તો કુટુંબ પ્રત્યે મમત્વ, તેના પ્રત્યે બનતી ફરજો વગેરે બાબતોને બહુ જ સ્વાભાવિક અને આવશ્યક માનવામાં આવે છે. તે કોઈ મોટો અપરાધ લાગતો જ નથી. અહીં આ વિષયમાં આપણું ધ્યાન ખેંચ્યું છે પરમ ઉપકારી, પરમ તારણહાર **પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈએ !** જ્ઞાનીપુરુષના જ્ઞાનમાં આ વાત સૌથી વધારે અહિતકારક જણાઈ છે. મુમુક્ષુજીવોને સદ્બોધની પ્રાપ્તિ થયાં છતાં માર્ગપ્રાપ્તિથી વંચિત રહેવામાં આ મુખ્ય કારણ છે. ‘કુટુંબ પ્રતિબંધ’ એટલે કુટુંબના સભ્યો પ્રત્યે લાગણી, જેની મુખ્યતા આડે જીવ આત્મકલ્યાણમાં અગ્રેસર થઈ શકતો નથી. પરંતુ તે જ પરિણામમાં ફસાયેલો રહે છે અને મનુષ્યભવ હારી જાય છે. કૃપાળુદેવે પ૩૭ પત્રમાં આ જ પરિણામોને ઘોર નરકાદિ ગતિનો હેતુ કહ્યાં છે.

‘કુટુંબ પ્રતિબંધ’ થી કેવી રીતે છૂટવું ? તેની કળા આ પુસ્તકમાં નિહિત છે, જેની પ્રાપ્તિ આ પુસ્તકના પ્રકાશન પાછળનો હેતુ છે. જ્ઞાનીપુરુષોએ જેટલી ગંભીરતાથી આ વાત ઉપર વજન આપ્યું છે, તેટલી જ ગંભીરતા ભાવમાં લાવીને જો આ પુસ્તકનું અધ્યયન કરવામાં આવશે તો અવશ્ય આ પ્રવચનો આત્મકલ્યાણના પ્રબળ નિમિત્તભૂત થઈ પડશે.

અંતતઃ આ પુસ્તકના સ્વાધ્યાયથી સર્વ મુમુક્ષુ ‘**કુટુંબ પ્રતિબંધ**’ ના દોષથી મુ ત થઈ ક્રમશઃ પૂર્ણ નિર્દોષતાને પ્રાપ્ત થાય, એવી મંગલ કામના સાથે અત્ર વિરમીએ છીએ.

“શું કુટુંબ કે પરિવારથી, વધવાપણું એ નય ગ્રહો
વધવાપણું સંસારનું નર દેહને હારી જવો”

પરમ કૃપાળુદેવાય નમઃ

પરમ કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનો આધ્યાત્મિક જીવન પરિચય

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનો જન્મ સંવત ૧૯૨૪ કાર્તિક પૂર્ણિમા રવિવાર વવાણિયા ગામે (ગુજરાત) થયો હતો. તેઓ બાળવયથી જાતિસ્મરણ તથા અનેક જ્ઞાનના ધણી હતા.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર એવા વિરલ સ્વરૂપનિષ્ઠ તત્ત્વવેત્તાઓમાંના એક છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર એટલે અધ્યાત્મગગનમાં ઝળકી રહેલી અદ્ભૂત જ્ઞાનજ્યોતિ ! માત્ર ભારતની જ નહિ પણ વિશ્વની એક વિરલ વિભૂતિ ! અમૂલ્ય આત્મજ્ઞાનરૂપ દિવ્ય જ્યોતિના જળહળતા પ્રકાશથી, પૂર્વમહાપુરુષોએ પ્રકાશિત સનાતન મોક્ષમાર્ગનો ઉદ્યોત કરી ભારતની પુનિત ભૂમિને વિભૂષિત કરી આ અવની તલને પાવન કરનાર પરમ જ્ઞાનાવતાર, જ્ઞાનનિધાન, જ્ઞાનભાસ્કર, જ્ઞાનમૂર્તિ !

શાસ્ત્રના જ્ઞાતા અને ઉપદેશક તો આપણને અનેક મળે પણ જેમનું જીવન જ સત્શાસ્ત્રનું પ્રતીક બની રહે એવી વિભૂતિ આપણને મળવી વિરલ છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પાસે તો જળહળતા આત્મજ્ઞાનમય ઉજ્જવળ જીવનનો અંતરંગ પ્રકાશ હતો એટલે જ એમને અદ્ભૂત અમૃતવાણીની સહજ સ્ફુરણા હતી.

રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજી લખે છે : “મારા જીવનમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની છાપ મુખ્યપણે છે. મહાત્મા ટોલ્સટોય તથા રસ્કિન કરતાં પણ શ્રીમદ્ મારા ઉપર ડી અસર કરી છે. ઘણી વાર કહી ને લખી ગયો છું કે મેં ઘણાના જીવનમાંથી ઘણું લીધું છે પણ સૌથી વધારે કોઈના જીવનમાંથી મેં ગ્રહણ કર્યું હોય તો તે કવિ-શ્રી (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર) ના જીવનમાંથી છે.

પરમ કૃપાળુદેવની વિશેષતાઓને ત્રણ વિભાગમાં જોઈ શકાય, તેમ છે.
યથા :-

૧. તેઓશ્રીની આત્મ્યંતર અધ્યાત્મદશાની વિશેષતાઓ;

૨. તે અધ્યાત્મદશાની સાથે સાથે પ્રવર્તિત ઉચ્ચ/આદર્શ વ્યવહારપરિણામની વિશેષતાઓ; અને

૩. તીર્થકરદેવનો મૂળમાર્ગ પ્રકાશવાની શિ તરૂપ વિશેષતાઓ.

— આ ત્રણ પ્રકારની વિશેષતાઓનો ઉલ્લેખ, તેઓશ્રીના જ વર્તન અને વચનામૃતો દ્વારા, કરવા યોગ્ય છે; અને તે વડે તે પ્રતીત કરવા યોગ્ય છે, ભિ ત કરવા યોગ્ય છે.

□ **પરમ નિઃસ્પૃહતા :** પરિપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપના અવલંબનપૂર્વક સર્વ બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યેની અપેક્ષાબુદ્ધિ વિલય પામે છે; જગતના કોઈ પણ પદાર્થની સ્પૃહા રહેતી નથી. એટલું જ નહિ, સ્વસ્વરૂપદૃષ્ટિની મસ્તીમાં તો ભાવી મોક્ષ-પર્યાયની પણ અપેક્ષા નથી હોતી. તેવા આશયને પ્રકાશતું તેઓશ્રીનું વચન પત્રાંક-૧૬૫માં છે કે : “એ જ્ઞાનની દિન પ્રતિદિન આ આત્માને પણ વિશેષતા થતી જાય છે. હું ધારું છું કે કેવળજ્ઞાન સુધીની મહેનત કરી અલેખે તો નહીં જાય. મોક્ષની આપણને કાંઈ જરૂર નથી.”

□ **અદ્ભુત વિદેહીદશા :** જ્ઞાનદશાના પ્રારંભથી જ તેઓશ્રીની પરિણતિમાં સ્વરૂપમાં સમાઈ જવાની લય લાગેલી હતી. અને તેઓશ્રીએ બાહ્ય ધર્મ-પ્રભાવનાના પરિણામોને ગૌણ કરી, નિશ્ચયધર્મની પ્રધાનતા કરી, તે સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. આ સંદર્ભમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ પત્રાંક ૧૭૬માં ઉપલબ્ધ છે : “એક બાજુથી પરમાર્થમાર્ગ ત્વરાથી પ્રકાશવા ઈચ્છા છે, અને એક બાજુથી અલખ ‘લે’માં સમાઈ જવું એમ રહે છે....અદ્ભુત દશા નિરંતર રહ્યા કરે છે. અબધુ થયા છીએ;” આ ઉપરાંત તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૨૫૫માં સ્વયંની અંતરંગદશા આ શબ્દોથી પ્રકાશી છે : “એક પુરાણપુરુષ અને પુરાણપુરુષની પ્રેમસંપત્તિ વિના અમને કંઈ ગમતું નથી; અમને કોઈ પદાર્થમાં રુચિ માત્ર રહી નથી; કંઈ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા થતી નથી; વ્યવહાર કેમ ચાલે છે એનું ભાન નથી; જગત શું સ્થિતિમાં છે તેની સ્મૃતિ રહેતી નથી; કોઈ શત્રુ-મિત્રમાં ભેદભાવ રહ્યો નથી, અમે દેહધારી છીએ કે કેમ તે સાંભારીએ ત્યારે માંડ જાણીએ છીએ;... સંપત્તિ પૂર્ણ છે એટલે સંપત્તિની ઈચ્છા નથી;...હૃદય પ્રાયે શૂન્ય જેવું થઈ ગયું છે; પાંચે ઈન્દ્રિયો શૂન્યપણે પ્રવર્તવારૂપ જ રહે છે; નય, પ્રમાણ વગેરે શાસ્ત્રભેદ સાંભરતાં નથી; કંઈ વાંચતાં ચિત્ત સ્થિર રહેતું નથી; ખાવાની, પીવાની, બેસવાની, સૂવાની, ચાલવાની અને બોલવાની વૃત્તિઓ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે

વર્તે છે;...” વગેરે વચનો, તેઓશ્રીની અદ્ભુત વિદેહી દશાને પ્રકાશે છે. વળી તેઓશ્રીના ચિત્તની આત્માકાર સ્થિતિનો ઉલ્લેખ પત્રાંક-૩૮૮માં પણ જોવા મળે છે : “આત્માકાર સ્થિતિ થઈ જવાથી ચિત્ત ઘણું કરીને એક અંશ પણ ઉપાધિજોગ વેદવાને યોગ્ય નથી,.....”

□ **અપૂર્વ વીતરાગતા** : મોક્ષમાર્ગના પ્રારંભમાં જે તેઓશ્રીની સાધનામાં અપૂર્વ વીતરાગતા પ્રગટ થયેલી તેનો ઉલ્લેખ પત્રાંક-૩૧૩માં આ પ્રકારે છે : “કોઈ એવા પ્રકારનો ઉદય છે કે, અપૂર્વ વીતરાગતા છતાં વેપાર સંબંધી કંઈક પ્રવર્તન કરી શકીએ છીએ, તેમ જ બીજાં પણ ખાવાપીવા વગેરેનાં પ્રવર્તન માંડ માંડ કરી શકીએ છીએ. મન ક્યાંય વિરામ પામતું નથી,... ચિત્તનો પણ ઝાઝો સંગ નથી, આત્મા આત્મભાવે વર્તે છે. સમયે સમયે અનંતગુણવિશિષ્ટ આત્મભાવ વધતો હોય એવી દશા રહે છે.” આ ઉપરાંત, તેઓશ્રીના વચનામૃત પત્રાંક-૩૧૭માં આ પ્રમાણે છે : “ચિત્ત ઘણું કરીને વનમાં રહે છે, આત્મા તો પ્રાયે મુ તસ્વરૂપ લાગે છે. વીતરાગપણું વિશેષ છે... જગતથી બહુ ઉદાસ થઈ ગયા છીએ. વસ્તીથી કંટાળી ગયા છીએ.” ...વગેરે.

□ **અલૌકિક સ્વરૂપ-જાગૃતિ** : ગૃહસ્થદશા અને અનેક પ્રકારના વ્યાવસાયિક પ્રસંગોની વચ્ચે પણ તેઓશ્રીની અલૌકિક સ્વરૂપ-જાગૃતિ સ્પષ્ટ ઉપસી આવે છે. તે જાગૃતિને વશ સ્વયંના સૂક્ષ્મ પરિણામોનું અવલોકન થઈ, તે વિષય તેઓશ્રીએ અનેક પત્રોમાં અસાધારણપણે વ્યક્ત કર્યો છે. તેવી જાગૃતિનો ઉલ્લેખ, આરાધક પુરુષોના પુરુષાર્થને સ્મરણમાં લઈ, તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૭૮૮માં આ પ્રમાણે કર્યો છે : “અસારભૂત વ્યવહાર સારભૂત પ્રયોજનની પેઠે કરવાનો ઉદય વર્ત્યા છતાં જે પુરુષો તે ઉદયથી ક્ષોભ ન પામતાં સહજભાવ સ્વધર્મમાં નિશ્ચળપણે રહ્યા છે, તે પુરુષોના ભીષ્મવ્રતનું વારંવાર સ્મરણ કરીએ છીએ.”

□ **અદમ્ય પુરુષાર્થ** : કૃપાળુદેવના જીવનની-પરિણમનની આ કોઈ અસાધારણ વિલક્ષણતા હતી જે તેઓશ્રીના પ્રબળ પુરુષાર્થને પ્રકાશે છે. તેઓશ્રીએ લગભગ દશ વર્ષના સાધકજીવનમાં જ અદમ્ય પુરુષાર્થ વડે સંસારને માત્ર એક ભવ પૂરતો સંક્ષેપ કરી નિર્વાણ-પદની સમીપતા સંપ્રાપ્ત કરી. જેનો ઉલ્લેખ, તેઓશ્રીએ પોતાની આભ્યંતર પરિણામ અવલોકન-હાથનોંધ ૧/૩૮માં આ શબ્દોથી કર્યો છે : “વૈશ્યવેષે અને નિર્ગ્રંથભાવે વસતાં કોટી કોટી વિચાર

થયા કરે છે... નિર્ગ્રંથભાવે વર્તતું ચિત્ત તે વ્યવહારમાં યથાર્થ ન પ્રવર્તી શકે એ પણ સત્ય છે; જે માટે એવા બે પ્રકારની એક સ્થિતિ કરી વર્તી શકાતું નથી, કેમકે પ્રથમ પ્રકારે વર્તતાં નિર્ગ્રંથભાવથી ઉદાસ રહેવું પડે તો જ યથાર્થ વ્યવહાર સાચવી શકાય એમ છે,... તે વ્યવહાર ત્યાગ્યા વિના અથવા અત્યંત અલ્પ કર્યા વિના નિર્ગ્રંથતા યથાર્થ રહે નહીં, અને ઉદયરૂપ હોવાથી વ્યવહાર ત્યાગ્યો જતો નથી. આ સર્વ વિભાવયોગ મટ્યા વિના અમારું ચિત્ત બીજા કોઈ ઉપાયે સંતોષ પામે એમ લાગતું નથી... તે વિભાવપણે વર્તતો આત્મભાવ ઘણો પરિક્ષીણ કર્યો છે, અને હજી પણ તે જ પરિણતિ વર્તે છે. તે સંપૂર્ણ વિભાવયોગ નિવૃત્ત કર્યા વિના ચિત્ત (—આત્મપુરુષાર્થ) વિશ્રાંતિ પામે એમ જણાતું નથી,...

તેઓશ્રીનો પુરુષાર્થ તો વર્તમાન ભવમાં જ પૂર્ણ દશા પ્રાપ્ત કરવાનો હતો; અને તે અંગેનો પુરુષાર્થ પણ તેમને ઉપાડ્યો હતો. જેનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીના અંતિમ વચનામૃત પત્રાંક-૮૫૧માં જોવા મળે છે : “ઘણી ત્વરાથી પ્રવાસ પૂરો કરવાનો હતો. ત્યાં વચ્ચે સહરાનું રણ સંપ્રાપ્ત થયું. માથે ઘણો બોજો (પૂર્વકર્મનો) રહ્યો હતો તે આત્મવીર્યે કરી (— તીવ્ર પુરુષાર્થે કરી) જેમ અલ્પ કાળે વેદી લેવાય તેમ પ્રઘટના (યોજના) કરતાં પગે નિકાચિત ઉદયમાન થાક ગ્રહણ કર્યો. જે (વસ્તુ)-સ્વરૂપ છે તે અન્યથા થતું નથી.” આ અને આવા અનેક તીવ્ર પુરુષાર્થ-દ્યોતક ભાવોનાં દર્શન તેઓશ્રીના વચનામૃતોમાં થાય છે. અને તેઓશ્રીનો કરડો પુરુષાર્થ જોઈ સહજ જ મસ્તક નમી જાય છે.

□ સમ્યક્ ઔદાસીન્ય વૃત્તિ : જ્ઞાનદશાની સાથે અવિનાભાવીપણે

પજતો વૈરાગ્ય તેઓશ્રીની આરાધકદશાની પૂર્વે જ અને ત્યાર પછી પણ પ્રબળ હતો. તેના દર્શન તેઓશ્રીના અનેક પત્રોમાં થાય છે. તેઓશ્રી પત્રાંક-૪૧૪માં લખે છે કે : “ગૃહસ્થ પ્રત્યયી પ્રારબ્ધ જ્યાં સુધી ઉદયમાં વર્તે ત્યાં સુધીમાં ‘સર્વથા’ અયાચકપણાને ભજતું ચિત્ત રહેવામાં જ્ઞાનીપુરુષોનો માર્ગ રહેતો હોવાથી આ ઉપાધિ ભજીએ છીએ. જો તે માર્ગની ઉપેક્ષા કરીએ તોપણ જ્ઞાનીને વિરાધીએ નહીં એમ છે, છતાં ઉપેક્ષા થઈ શકતી નથી. જો ઉપેક્ષા કરીએ તો ગૃહસ્થપણું પણ વનવાસીપણે ભજાય એવો આકરો વૈરાગ્ય વર્તે છે. સર્વ પ્રકારના કર્તવ્યને વિષે ઉદાસીન એવા અમારાથી કંઈ થઈ શકતું હોય તો તે એક જ થઈ શકે છે કે પૂર્વોપાર્જિતનું સમતાપણે વેદન કરવું; અને જે કંઈ કરાય છે તે તેના આધારે કરાય છે એમ વર્તે છે.” પત્રાંક-૫૦૮માં તેઓશ્રી દ્વારા વ્યક્ત

ઉદ્ગારો મુમુક્ષુજીવે હૃદયંગમ કરવા યોગ્ય છે : “આ સંસારને વિષે કોઈ પ્રકાર રુચિયોગ્ય જણાતો નથી; પ્રત્યક્ષ રસરહિત એવું સ્વરૂપ દેખાય છે;... વારંવાર સંસાર ભયરૂપ લાગે છે. ભયરૂપ લાગવાનો બીજો કોઈ હેતુ જણાતો નથી, માત્ર એમાં શુદ્ધ એવું આત્મસ્વરૂપ અપ્રધાન રાખી વર્તવું થાય છે તેથી મોટો ત્રાસ વર્તે છે, અને નિત્ય છૂટવાનો લક્ષ રહે છે; ...બીજા અનેક વિકલ્પથી ખારા લાગેલા આ સંસારને વિષે પરાણે સ્થિતિ છે.” વળી, તેઓશ્રીના વચનામૃત પત્રાંક-૨૧૪માં દ્રષ્ટવ્ય છે : “અમને તો એમ લાગે છે કે આ જગત પ્રત્યે અમારો પરમ ઉદાસીન ભાવ વર્તે છે; તે સાવ સોનાનું થાય તો અમને તૃણવત્ છે;” કૃપાળુદેવની અંતર ભાવનાના દર્શન પત્રાંક-૨૧૭માં થાય છે – તેઓશ્રી લખે છે કે : “વારંવાર વનવાસની ઇચ્છા થયા કરે છે. જોકે વૈરાગ્ય તો એવો રહે છે કે ઘર અને વનમાં ઘણું કરીને આત્માને ભેદ રહ્યો નથી,... વારંવાર એ જ રટના રહેવાથી ‘વનમાં જઈએ’ વનમાં જઈએ એમ થઈ આવે છે.”

□ **અદીન વૃત્તિ** : જ્ઞાનદશામાં નિજ પરમેશ્વર પદનું અવલંબન રહેતું હોવાથી જ્ઞાનીપુરુષને કયાંય કોઈ પ્રસંગમાં દીનતા સહજ જ થતી નથી. તેમ જ ઉદય પ્રત્યે ઉપેક્ષા અને અસાવધાની રહેવા છતાં ભવિષ્યની કોઈ ચિંતા થતી નથી. તે જ્ઞાનદશાની વિલક્ષણતા છે; કારણ કે સર્વ અજ્ઞાની જીવોને ભવિષ્યની ચિંતા આડે વર્તમાનમાં આત્મહિતનો પુરુષાર્થ ઉપડતો જ નથી. આ સંદર્ભમાં તેઓશ્રીના વચનામૃત પત્રાંક-૨૧૭માં આ પ્રમાણે છે જે મુમુક્ષુજીવે અવધારવા યોગ્ય છે : “ઉદયકર્મ ભોગવતાં દીનપણું અનુકૂળ નથી. ભવિષ્યની એક ક્ષણનો ઘણું કરીને વિચાર પણ રહેતો નથી.”

□ **સમદર્શિતા** : તેઓશ્રીના વિચારોમાં પ્રથમથી જ સર્વ આત્માઓ પ્રત્યે સમદૃષ્ટિ રાખવાનો અભિપ્રાય હતો. તેના દર્શન ૧૭માં વર્ષે રચેલાં ‘અમૂલ્ય તત્ત્વવિચાર’ કાવ્યમાં થાય છે : “સર્વાત્મમાં સમદૃષ્ટિ દ્યો આ વચનને હૃદયે લખો.” તે ઉપરાંત તેઓશ્રી પત્રાંક-૪૬૯માં લખે છે કે : “જેવી દૃષ્ટિ આ આત્મા પ્રત્યે છે, તેવી દૃષ્ટિ જગતના સર્વ આત્માને વિષે છે... જેવી આ આત્માની સહજાનંદ સ્થિતિ ઈચ્છીએ છીએ, તેવી જ સર્વ આત્મા પ્રત્યે ઈચ્છીએ છીએ જે જે આ આત્મા માટે ઈચ્છીએ છીએ, તે તે સર્વ આત્મા માટે ઈચ્છીએ છીએ. જેવો આ દેહ પ્રત્યે ભાવ રાખીએ છીએ, તેવો જ સર્વ દેહ પ્રત્યે ભાવ રાખીએ છીએ.” એ વગેરે પ્રકારે આ પત્રમાં તેઓશ્રીના સમદર્શિત્વ ગુણને

વ્યક્ત કરતા અનેક પાસાઓ પ્રકાશિત થયા છે. જે જૈનદર્શનની વિશાળતાને દર્શાવે છે.

□ **પ્રશમ દશા :** તેઓશ્રીની પ્રશમ મુદ્રાના પ્રત્યક્ષ દર્શન જે મુમુક્ષુઓએ કર્યા હશે, તેઓ તો ખરેખર સૌભાગ્યવંત ગણવા જોઈએ. પરંતુ તેઓશ્રીની છવિમાં (જે મહાન સદ્ભાગ્યે ઉપલબ્ધ છે તેમાં) પણ આજે તેઓશ્રીની પ્રશમતા અભિવ્યક્ત થાય છે. આ પ્રકારની પ્રશમતા જ્ઞાનીપુરુષની બાહ્યાભ્યંતરદશાનું એક પ્રગટ લક્ષણ છે. અને તે પ્રયોગાત્મક રીતે જ્ઞાનદશાનું બોધ કરાવનાર છે. કૃપાળુદેવની પ્રશમદશા તો ખરેખર અભિવંદનીય છે.

□ **જિતેન્દ્રિયતા :** વર્તમાન કાળના આયુષ્યના ધોરણનો વિચાર કરતાં કુમાર અવસ્થા, યુવાવસ્થાનો પ્રારંભ કાળ અને યુવાવસ્થાની મધ્યમ સ્થિતિમાંથી તેઓશ્રીના જીવનનું અવલોકન કરતાં અસાધારણ જિતેન્દ્રિયપણાનું આપણને દર્શન થાય છે. પંચેન્દ્રિયના વિષયો પ્રત્યે તેઓશ્રીના વિચારો જોતાં ‘અપ્રતિમ વૈરાગ્ય’ તેઓશ્રીના વચનોમાં ઠામઠામ જોવા મળે છે. જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં તો તેઓશ્રીએ જાણે કે ભર યુવાનીમાં સર્વસંગપરિત્યાગ કરી આહાર આદિનો સંક્ષેપ પણ કરી નાખ્યો હતો. તેઓશ્રીને કોઈ પણ ઇન્દ્રિયના વિષયોએ આકર્ષ્યા હોય તેવું શોધવાનો જો પ્રયાસ કરવામાં આવે તો પણ તે શોધી શકાય તેમ નથી. ટૂંકમાં તેમ અવશ્ય કહી શકાય છે કે, તેઓ ગૃહસ્થવેષમાં પણ એક મહા યોગીરાજ હતા.

□ **સહજતા :** સહજ આત્મસ્વરૂપ સાથે અભેદભાવે વર્તતી જ્ઞાનીપુરુષોની દશામાં સહજતા ઉત્પન્ન થઈ આવે છે, જે જ્ઞાનદશાના અનેક મુખ્ય લક્ષણો માંહેનું એક મુખ્ય લક્ષણ છે. કૃપાળુદેવની દશામાં પણ સહજતા ઠામઠામ જોવા મળે છે. તેનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૬૧૮માં કર્યો છે : “જે પ્રકારે સહજે બની આવે તે કરવા પ્રત્યે પરિણતિ રહે છે;” એટલે કે તેવી પરિણતિમાં સહજતા કરવી પડતી નથી પણ આરાધકદશાને લીધે આવી સહજતા પજે છે.

□ **લોકોત્તર સરળતા :** તેઓશ્રીની સરળતાનો પ્રકાર તો ખરેખર વંદનીય છે. મુમુક્ષુઓ કરતાં અત્યંત ઉચ્ચ કોટિની જ્ઞાનદશાને સંપ્રાપ્ત હોવા છતાં, તેઓશ્રીએ પોતાના પરિણામોનું નિવેદન (અસ્થિરતાને લીધે અલ્પ

દોષયુ ત હોય તે પણ) અનેક પત્રોમાં અત્યંત સરળભાવે કર્યું છે. જેને અનુસરીને મુમુક્ષુજીવોએ પણ કૃપાળુદેવના જીવનને સ્વયં બોધસ્વરૂપ જાણીને પોતાના દોષોનું નિવેદન કરવાની સરળતા પ્રાપ્ત કરી હતી. શિષ્ય જો જ્ઞાની સદ્ગુરુ પ્રત્યે પોતાના દોષોનું નિવેદન કરે તો તે તો ઉચિત જ છે. પરંતુ જ્ઞાની પોતાના દોષોનું નિવેદન કરે તે તો લોકોત્તર સરળતા છે. કૃપાળુદેવનાં વચનામૃતોમાં આવી અલૌકિક સરળતાના દર્શન ઠામઠામ થાય છે.

□ **મધ્યસ્થતા :** કૃપાળુદેવની મધ્યસ્થતા અસાધારણ હતી. જેને લીધે આજે પણ તેઓશ્રીના અક્ષરદેહરૂપ વચનામૃતોથી આકર્ષિત થઈને ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયોમાંથી અનેક પાત્ર જીવો સંપ્રદાયબુદ્ધિનો ત્યાગ કરી, મૂળમાર્ગને સ્વીકારતા થયાં છે. જૈન સિવાયના અન્ય મત સંબંધી તેઓશ્રીનો પત્ર વ્યવહાર સમકાલીન પ્રખ્યાત વિદ્વાન શ્રી મનસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠી અને શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી (મહાત્મા ગાંધી) સાથે થયેલ, તેમાં તેઓશ્રીએ અત્યંત મધ્યસ્થતાપૂર્વક તેઓના પત્રોના પ્રત્યુત્તર આપેલ છે, તે મધ્યસ્થતા કેળવવા અર્થે મુમુક્ષુજીવે વારંવાર અનુપ્રેક્ષણીય છે. આજે અનેકાનેક જૈનેતર લાયક મુમુક્ષોઓને કૃપાળુદેવનાં વચનામૃત પ્રત્યે જે બહુમાન અને ભિ ત સ્ફુરે છે તે તેઓશ્રીની મધ્યસ્થતાનો પ્રબળ અને જીવંત પુરાવો છે. તેઓશ્રીનું પંદર વર્ષની ઉંમરે લખાયેલું આ વચનામૃત (પુષ્પમાળા-૧૫) અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે : “તું ગમે તે ધર્મ માનતો હોય તેનો મને પક્ષપાત નથી, માત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય કે જે રાહથી સંસારમળ નાશ થાય તે ભિ ત, તે ધર્મ અને તે સદાચારને તું સેવજે.” આમ મધ્યસ્થભાવે કોઈ પણ ધર્મની ચર્ચા કરવા છતાં તેઓ અસાધારણ વિચક્ષણતાથી મૂળમાર્ગ (-શ્રી તીર્થકરદેવના માર્ગ)ની ઉત્કૃષ્ટતા પ્રતિપાદન/સ્થાપન કરવાનું ચૂ યા નથી; અને અનેક જીવોને સન્માર્ગે વાળ્યા છે. જે બદલ તેઓશ્રીના ગુણાનુવાદ જેટલા કરીએ તેટલા ઓછા પડે છે.

□ **ગુણ ગંભીરતા :** દુર્લભ અને મહાન જ્ઞાનદશા પ્રાપ્ત હોવા છતાં તેઓશ્રી અપ્રગટ-ગુપ્ત રહેવા ઇચ્છતા હતા કે જેથી બાહ્ય પ્રસિદ્ધિ કે જે મોક્ષમાર્ગને સ્વાત્ પ્રતિકૂળ છે, તેનાથી બચી શકાય. તેનો નિર્દેષ પત્રાંક-૧૯૨માં મળે છે : “માટે ભલામણ છે કે અમે હાલ કંઈ પરમાર્થજ્ઞાની છીએ અથવા સમર્થ છીએ એવું કથન કીર્તિત કરશો નહીં. કારણ કે એ અમને વર્તમાનમાં

પ્રતિકૂળ જેવું છે.” તેમ જ પત્રાંક-૧૭૦માં આ વચનો જોવા મળે છે : “આટલા માટે હમણાં તો કેવળ ગુપ્ત થઈ જવું જ યોગ્ય છે. એક અક્ષરે એ વિષયે વાત કરવા ઇચ્છા થતી નથી.... સર્વ પ્રકારે ગુપ્તતા કરી છે. અજ્ઞાની થઈને વાસ કરવાની ઇચ્છા બાંધી રાખી છે.”

□ **પરેચ્છાચારિતા** : આત્મપરિણતિનું અખંડપણું રહેવા અર્થે એટલે કે બાધ ન પામે તે અર્થે તેઓશ્રીએ બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં બહુભાગ બીજાની ઇચ્છાને અનુસરવાની નીતિ અપનાવી હતી. આ પ્રકારની વિચક્ષણતા તેઓશ્રીના વચનામૃત પત્રાંક-૩૭૬માં જોવા મળે છે : “હાલ જે પ્રવૃત્તિજોગમાં રહીએ છીએ તે તો ઘણા પ્રકારના પરેચ્છાના કારણથી રહીએ છીએ.” તેમ જ પત્રાંક-૩૧૭માં પણ આ વચનો દ્રષ્ટવ્ય છે : “ચિત્ત ઘણું કરીને વનમાં રહે છે, આત્મા તો પ્રાયે મુ તસ્વરૂપ લાગે છે. વીતરાગપણું વિશેષ છે. વેઠની પેઠે પ્રવૃત્તિ કરીએ છીએ. બીજાને અનુસરવાનું પણ રાખીએ છીએ.”

□ **સમ્યક્ આચરણા** : પરમ કૃપાળુદેવ બાહ્ય સંયોગોની અપેક્ષાએ સામાન્ય મનુષ્યોની જેમ જ સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં પ્રવૃત્તિ કરતા દેખાવા છતાં, અંતરંગમાં એકદમ અસંગવૃત્તિએ રહી શકતા હતા. કારણ કે તેઓશ્રીને કોઈ સંયોગોમાં સ્વપણું અનુભવાતું ન હતું. (જુઓ પત્રાંક-૩૨૮). તે ઉપરાંત પરાનુકંપા અર્થે પણ ઉદય વેદવાનું તેઓશ્રીથી બન્યું છે જેનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૪૦૮માં આ પ્રકારે કર્યો છે : “તથાપિ જેમાં સ્નેહ રહ્યો નથી, અથવા સ્નેહ રાખવાની ઇચ્છા નિવૃત્ત થઈ છે, અથવા નિવૃત્ત થવા આવી છે, તેવા આ સંસારમાં કાર્યપણે-કારણપણે પ્રવર્તવાની ઇચ્છા રહી નથી, તેનાથી નિવૃત્તપણું જ આત્માને વિષે વર્તે છે, તેમ છતાં પણ તેના અનેક પ્રકારના સંગ-પ્રસંગમાં પ્રવર્તવું પડે એવું પૂર્વે કોઈ પ્રારબ્ધ ઉપાર્જન કર્યું છે, જે સમપરિણામે વેદન કરીએ છીએ, તથાપિ હજુ પણ તે કેટલાક વખત સુધી ઉદયજોગ છે, એમ જાણી વચિત્ ખેદ પામીએ છીએ, કવચિત્ વિશેષ ખેદ પામીએ છીએ; અને તે ખેદનું કારણ વિચારી જોતાં તે પરાનુકંપારૂપ જણાય છે.” પત્રાંક-૩૩૮માં વ્યાવહારિક પ્રવૃત્તિ સંબંધી તેઓશ્રીના વચનામૃતો લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે : “હાલ જે કંઈ વ્યવહાર કરીએ છીએ, તેમાં દેહ અને મનને બાહ્ય ઉપયોગ વર્તાવવો પડે છે. આત્મા તેમાં વર્તતો નથી. વચિત્ પૂર્વકર્માનુસાર વર્તાવું પડે

છે તેથી અત્યંત આકુળતા આવી જાય છે. જે કંઈ પૂર્વ નિબંધન કરવામાં આવ્યાં છે, તે કર્મો નિવૃત્ત થવા અર્થે, ભોગવી લેવા અર્થે. થોડા કાળમાં ભોગવી લેવાને અર્થે, આ વેપાર નામનું વ્યાવહારિક કામ બીજાને અર્થે સેવીએ છીએ.” આવું વ્યાવહારિક કાર્ય કરતા પણ તેઓશ્રીના પરિણામની સ્થિતિ કેવા પ્રકારની વર્તતી હતી, તે પત્રાંક-૩૪૭માં દર્શિત થાય છે : “જાણીએ છીએ કે ઘણા કાળે જે પરિણામ પ્રાપ્ત થવાનું છે તે તેથી થોડા કાળે પ્રાપ્ત થવા માટે તે ઉપાધિ જોગ વિશેષપણે વર્તે છે.... હાલ અત્ર અમે વ્યાવહારિક કામ તો પ્રમાણમાં ઘણું કરીએ છીએ, તેમાં મન પણ પૂરી રીતે દઈએ છીએ; તથાપિ તે મન વ્યવહારમાં ચોંટતું નથી. પોતાને વિષે જ રહે છે, એટલે વ્યવહાર બહુ બોજારૂપે રહે છે.” આમ પ્રારબ્ધની નિવૃત્તિ અર્થે તેઓશ્રી ઉદયને સમ્યક્ પ્રકારે વેદતા હતા. તેઓશ્રીની એવી સમયક્ આચરણા હતી. તે સંબંધમાં, તેઓશ્રીની આત્મશક્તિ બળવાન હોવાથી ઉદયકાળે વિશેષ પુરુષાર્થ દ્વારા પૂર્વ કર્મની વિશેષ નિર્જરા અર્થે ઉપાધિ યોગનો ત્યાગ કરવાને બદલે સમ્યક્ પ્રકારે પૂર્વ કર્મનો ભોગવટો તેઓશ્રી કરતા હતા. આ એક રહસ્યભૂત વિષય તેઓશ્રીની અધ્યાત્મદેશાનું અવલોકન કરતા સમજાય છે. આ વિષે સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ પત્રાંક-૩૮૮માં છે : “હાલ જે ઉપાધિજોગ પ્રાપ્તપણે વર્તે છે, તે જોગનો પ્રતિબંધ ત્યાગવાનો વિચાર જો કરીએ તો તેમ થઈ શકે એમ છે; તથાપિ તે ઉપાધિજોગના વેદવાથી જે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવાનું છે, તે તે જ પ્રકારે વેદવા સિવાયની બીજી ઇચ્છા વર્તતી નથી, એટલે તે જ જોગે તે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવા દેવું યોગ્ય છે, એમ જાણીએ છીએ.” આમ હોવા છતાં, અંતરંગ પારમાર્થિક નિવૃત્ત દેશાને બાહ્ય ઉપાધિ વ્યવહારે અનુકૂળ નથી. તેથી તેઓશ્રીને ઉપાધિથી છૂટવાની તીવ્ર વૃત્તિ રહ્યા કરતી હતી. જેનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૫૬૮માં કર્યો છે : “હવે આ ઉપાધિકાર્યથી છૂટવાની વિશેષ વિશેષ આર્તિ થયા કરે છે, અને છૂટવા વિના જે કંઈ પણ કાળ જાય છે તે, આ જીવનું શિથિલપણું જ છે, એમ લાગે છે; અથવા એવો નિશ્ચય રહે છે. જનકાદિ ઉપાધિમાં રહ્યા છતાં આત્મસ્વભાવમાં વસતા હતા એવા આલંબન પ્રત્યે ક્યારેય બુદ્ધિ થતી નથી... નિત્ય છૂટવાનો વિચાર કરીએ છીએ અને જેમ તે કાર્ય તરત પતે તેમ જાપ જપીએ છીએ.” એવા પ્રકારે વર્તતી તેઓશ્રીની સમ્યક્ આચરણા નિઃસંદેહ અભિવંદનીય છે, અનુકરણીય છે.

□ **ઉપાધિમાં સમાધિ** : તેઓશ્રીનું વ્યવહાર-ઉપાધિમાં રહેવું પૂર્વ પ્રારબ્ધયોગે થતું હતું, જે આરાધકદશાથી પ્રતિકૂળ હોવા છતાં, તેઓશ્રી અંતરંગ સમાધિભાવમાં નિરંતર રહેતા હતા. તેનો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીના અનેક પત્રોમાં જોવા મળે છે તેનો નમૂનો પત્રાંક-૨૪૭માં આ પ્રમાણે છે : “ચિત્તની દશા ચૈતન્યમય રહ્યા કરે છે; જેથી વ્યવહારનાં બધાં કાર્ય ઘણું કરીને અવ્યવસ્થાથી કરીએ છીએ. હરિદચ્છા (-ભવિતવ્ય) સુખદાયક માનીએ છીએ, એટલે જે ઉપાધિજોગ વર્તે છે, તેને પણ સમાધિજોગ માનીએ છીએ.” અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાનમાં ચારે પડખેથી સર્વ પ્રકારના સંયોગ-વિયોગમાં અસમાધાન ઉત્પન્ન થતું નથી; પરંતુ સહજ સમાધિભાવ રહે છે. જે તેઓશ્રીએ અવારનવાર પત્ર દ્વારા જણાવ્યું છે. પત્રાંક-૪૦૮ અને ૭૧૦ના વચનામૃતો, (ઉદય-પ્રવૃત્તિમાં ખેદ છતાં સમ્યક્ પ્રકારે સમતાભાવે વેદવામાં આવે છે,) તેના ઉદાહરણરૂપે છે.

તેઓશ્રીની આરાધનાની સહવર્તી બીજી અનેકવિધ વિશેષતાઓ પણ ઉલ્લેખનીય છે. અંતરૂ આરાધનાની સાથે સાથે તેને અનુરૂપ અને અનુકૂળ એવા બાહ્ય પરિણમનમાં અનેકવિધ પ્રકારે તેઓશ્રીના અનેક ગુણો પણ મુમુક્ષુજીવને અવલોકનમાત્રથી ઉપકારી થાય તેવા છે. જેનું યત્કિંચિત્ વર્ણન આ પ્રમાણે છે :-

□ **સાતિશય જ્ઞાન-યોગ** : પરમ કૃપાળુદેવને ચિત્તમાં કોઈ પણ વાતની સ્ફુરણા થતી તેમાં ઘણા નયયુ ત તે તે વાત ગતી, એટલે કે કોઈ એક વાતના સમર્થનમાં અનેક નયોની સંધિ તેઓશ્રીના જ્ઞાનમાં સ્ફુરિત થઈ જતી, તેવો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીએ પોતાના શબ્દોમાં પત્રાંક-૨૨૩માં કરેલો છે : “લેખનશા ત શૂન્યતા પામ્યા જેવી થવાનું કારણ એક એવું પણ છે કે ચિત્તમાં ગેલી વાત ઘણા નયયુ ત હોય છે, અને તે લેખમાં આવી શકતી નથી (-સંભવિત નથી).” તદ્ઉપરાંત તેઓશ્રીના ઉપયોગની તીક્ષ્ણતા-તીવ્રતા-વિશાળતાનો ઉલ્લેખ પત્રાંક-૯૧૭માં જોવા મળે છે : “એક શ્લોક વાંચતાં અમને હજારો શાસ્ત્રનું ભાન થઈ તેમાં ઉપયોગ ફરી વળે છે.”

□ **વિવેકદૃષ્ટિ** : પરમ કૃપાળુદેવની વિવેકદૃષ્ટિને વિચારતાં, કોઈ પણ વિચારવાન જીવનું મસ્તક નમી પડે તેમ છે. કોઈ પણ લૌકિક કે પારમાર્થિક વ્યવહાર સંબંધિત મુદ્દો ઉપસ્થિત થાય અને તે તેમની સમક્ષ આવે ત્યારે

તેઓશ્રીનો ઉપયોગ ચારેય પડખે ફરી વળતો દેખાય છે. આ વિષયમાં તેઓશ્રીના પત્રોમાં વિભન્ન કોટિના મુમુક્ષુઓને જે માર્ગદર્શન આપ્યું છે તેનું જો વર્ણન કરવામાં આવે તો આ વિષયક એક પુસ્તક જેટલું કદ થઈ જાય તેમ છે. પરંતુ સંક્ષેપમાં એટલું અવશ્ય કહી શકાય છે કે સમ્યગ્જ્ઞાન સહિત જ્ઞાનનું યથાર્થપણું તેઓશ્રીના અનેક પ્રકારના માર્ગદર્શનમાં પ્રતીત થાય છે, અર્થાત્ તેઓશ્રીની જ્ઞાનદશાની પ્રતીતિ કરાવે છે, અને તે દ્વારા તેઓશ્રી પ્રત્યે ભક્તિ તથા પજવાનું સબળ કારણ પ્રાપ્ત થાય છે.

□ **ગુણ-પ્રમોદ** : આ વિષયમાં તેઓશ્રીનું ગુણ-ગ્રાહકપણું અથવા ગુણ પ્રાપ્તિની દૃષ્ટિ ઘણી તીક્ષ્ણ હતી, તેમ સમજાય છે. તેઓશ્રી ચારેય અનુયોગોમાંથી સર્વત્ર આત્મગુણ પ્રગટાવવાનો આશય ખેંચી કાઢતા હતા. એટલું જ નહિ, અન્ય મતમાં જન્મેલા માર્ગાનુસારી મહાત્માઓના વચનો પણ આત્મગુણ પ્રગટવામાં કેવી રીતે પ્રેરક છે, તેવો આશય ખેંચીને વ્યક્ત કરવામાં તેઓશ્રીના વચનો વર્તમાન સાહિત્યમાં કદાચ બેજોડ છે. તે ઉપરાંત તેઓશ્રી કોઈ પણ વ્યક્તિના દોષોને ગૌણ કરીને, તેના ગુણના અલ્પ અંશને પણ મુખ્ય કરતા. જેના સંદર્ભમાં તેઓશ્રીની એક પંક્તિ ત્રિપુર ઉદ્ધરણ કરવા યોગ્ય છે : “ગુણપ્રમોદ અતિશય રહે, રહે અંતર્મુખ યોગ.” જૈનદર્શનનાં અનુયોગના સંદર્ભમાં પ્રવાહિત થયેલું આ પદ્ય ગુણ-પ્રમોદની ફળશ્રુતિને અંતર્મુખતામાં અભિવ્યક્ત કરતું પ્રવાહિત થયું છે. જે આપણને તેઓશ્રીની ગુણ-પ્રમોદતાના દર્શન કરાવે છે.

□ **વાત્સલ્ય અને પ્રભાવના** : પોતાની આત્મદશા વડે જેમણે ‘નિશ્ચયપ્રભાવના’ પ્રગટ કરી છે, તેવા ધર્માત્માઓની એવી નીતિ હોય છે કે ‘વ્યવહારપ્રભાવના’ પ્રસંગે જે જીવ તેઓની સમીપમાં-સાન્નિધ્યમાં આવે છે તેનું સ્થિતિકરણ તેઓ અત્યંત વિચક્ષણતાપૂર્વક કરે છે, અને વાત્સલ્ય કરે છે. આ વ્યવહારપ્રભાવનાના મુખ્ય અંગો છે. મહાન જ્ઞાની શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી અને તેઓશ્રીની સમીપમાં આવનારા મુમુક્ષુજીવો વચ્ચેનાં પત્ર વ્યવહારને જો આ દૃષ્ટિકોણથી ગવેષવામાં આવે તો આ વિષયમાં તેઓશ્રીની અસાધારણ વિચક્ષણતા અને પ્રજ્ઞાના દર્શન થાય છે. ગમે તે અન્ય મત-પંથમાંથી આવનાર સામા જીવને તેઓશ્રી પ્રથમ ભો રાખી, મદ્દુ ભાષાથી આવકાર આપે છે

તથા વાત્સલ્યતા, મધ્યસ્થતા અને સરળતાપૂર્વક તેની સાથે યથોચિત વ્યવહાર / વર્તન / ઉપચાર / માર્ગદર્શન કરે છે કે જેથી આવનાર મુમુક્ષુ, જ્ઞાનીથી કદાપિ દૂર ન થઈ જાય. તેમાં પણ શ્રી સૌભાગ્યભાઈ જેવા અનેક મુમુક્ષુઓને તો જાણે કે સંસારસમુદ્રમાંથી હાથ ઝાલીને બહાર કાઢતા હોય-બચાવી લેતા હોય – તેવી પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે.

□ **નિષ્કારણ કારુણ્યવૃત્તિ** : જ્ઞાનદશાને અનુરૂપ ઉ ત અનેક વિશેષતાઓ સિવાય, તેઓશ્રીની અન્ય મુમુક્ષુજીવો પ્રત્યે નિષ્કારણ અભિન્નભાવે કારુણ્યવૃત્તિ પણ અસાધારણ હતી. આ વિષયમાં તેઓશ્રીના વચનો પત્રાંક-૧૯૨માં દૃષ્ટવ્ય છે : “અમારી વૃત્તિ જે કરવા ઇચ્છે છે, તે નિષ્કારણ પરમાર્થ છે.” તેમજ તેઓશ્રી પત્રાંક-૩૯૮માં જણાવે છે કે : “આવું કાળનું સ્વરૂપ જોઈને મોટી અનુકંપા હૃદયને વિષે અખંડપણે વર્તે છે. જીવોને વિષે કોઈ પણ પ્રકારે અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિનો ઉપાય એવો જે સર્વોત્તમ પરમાર્થ, તે સંબંધી વૃત્તિ કંઈ પણ વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થાય, તો જ તેને સત્પુરુષનું ઓળખાણ થાય છે, નહીં તો થતું નથી. તે વૃત્તિ સજીવન થાય અને કોઈ પણ જીવોને – ઘણા જીવોને – પરમાર્થ સંબંધી જે માર્ગ તે પ્રાપ્ત થાય તેવી અનુકંપા અખંડપણે રહ્યા કરે છે;” તેમ જ તેઓશ્રી પત્રાંક-૫૨૩માં પણ જણાવે છે કે : “અનેક જીવોની અજ્ઞાનદશા જોઈ, વળી તે જીવો કલ્યાણ કરીએ છીએ અથવા આપણું કલ્યાણ થશે, એવી ભાવનાએ કે ઇચ્છાએ અજ્ઞાનમાર્ગ પામતા જોઈ તે માટે અત્યંત કરુણા છૂટે છે, અને કોઈ પણ પ્રકારે આ મટાડવા યોગ્ય છે એમ થઈ આવે છે; અથવા તેવો ભાવ ચિત્તમાં એમ ને એમ રહ્યા કરે છે.”

□ **અલૌકિક વિનમ્રતા** : કૃપાળુદેવના જીવનમાં જે પ્રકારની વિનમ્રતા જોવા મળે છે તેવું બીજું દૃષ્ટાંત કયાંય પણ જોવા મળતું નથી. તેવી અજોડ વિનમ્રતાના દર્શન તેઓશ્રીના વચનામૃતોમાં અનેક પ્રકારે થાય છે. તેઓશ્રી પત્રાંક-૨૧૦માં લખે છે કે : “અમારા ઉપર તમારી ગમે તેવી ભિ ત હો, બાકી સર્વ જીવોના અને વિશેષે કરી ધર્મજીવના તો અમે ત્રણે કાળને માટે દાસ જ છીએ.” કૃપાળુદેવના ચિત્તની અધ્યાત્મમય દશાને લીધે, મુમુક્ષુજીવોને પ્રત્યુત્તર મોડા લખવા અથવા પ્રત્યુત્તર નહિ લખી શકવા બદલ તેઓશ્રીએ

અનેક પત્રોમાં ક્ષમા માંગી છે. જોકે તેમ થવાનું કારણ તેઓશ્રીની મહાન્ અધ્યાત્મપરિણતિ છે; તેથી તેઓશ્રી ક્ષમા માગવાને યોગ્ય નથી. તેમ છતાં પણ, તેઓશ્રીએ અનેકવાર તેમ થવા માટે મુમુક્ષુજીવોની ક્ષમા માંગી છે. તે પ્રકાર તેઓશ્રીની આલૌકિક/અસાધારણ વિનમ્રતાને પ્રકાશિત કરે છે. તે સિવાય પત્રાંક-૫૨૩ તેઓશ્રીના અંતરંગને પ્રદર્શિત કરે છે : “બાહ્ય માહાત્મ્યની ઇચ્છા આત્માને ઘણા વખત થયાં નહીં જેવી જ થઈ ગઈ છે, એટલે બુદ્ધિ બાહ્ય માહાત્મ્ય ઘણું કરી ઇચ્છતી જણાતી નથી.” તેઓશ્રીની સ્મૃતિ અસાધારણ હોવાને લીધે શતાવધાન આદિ પ્રયોગ દ્વારા તેઓશ્રીની ખ્યાતિ વધેલી, તેમ છતાં, ૨૩મે વર્ષે લખેલી ‘સમુચ્ચયવચચર્યા’માં તેઓશ્રીના નમ્રતા સૂચક વચનો આ મુજબ છે : “સાત વર્ષથી અગિયાર વર્ષ સુધીનો કાળ કેળવણી લેવામાં હતો. આજે મારી સ્મૃતિ જેટલી ખ્યાતિ ભોગવે છે, તેટલી ખ્યાતિ ભોગવવાથી તે કંઈ અપરાધી થઈ છે.” તે ઉપરાંત પત્રાંક-૭૦૮માં તેઓશ્રીના નિજાવલોકનપૂર્વકના વચનો આ પ્રમાણે છે : “ધર્મ સ્થાપવાનું માન મોટું છે; તેની સ્પૃહથી પણ વખતે આવી વૃત્તિ (ધર્મ સ્થાપવાની) રહે, પણ આત્માને ઘણીવાર તાવી જોતાં તે સંભવ હવેની દશામાં ઓછો જ દેખાય છે.” આ વચનામૃત એમ સૂચવે છે કે તેઓશ્રીએ અપૂર્વ આત્મજાગૃતિપૂર્વક માન કષાય ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. જે મુમુક્ષુજીવે અનુસરણ થવા અર્થે ઉપકારી છે અને ખરેખર ભાતિ ત કરવા યોગ્ય છે.

□ **નિર્ગ્રંથતાની ભાવના :** તેઓશ્રીના પરિણમનનું નોંધનીય પાસુ એક એ પણ છે કે તેઓશ્રીને પૂર્ણતાના ધ્યેયને લીધે યથાર્થ પુરુષાર્થની ઉગ્રતા વર્તતી હતી અને તે કારણથી તેઓશ્રીને યુવાનવયમાં જ સર્વસંગપરિત્યાગ કરી બાહ્યાભ્યંતર નિર્ગ્રંથ થવાની ઉત્કટ ભાવના વર્તતી હતી. આ વિષયમાં તેઓશ્રીએ સ્વયંની અંતરૂભાવનાને હાથનોંધ-૧(૪૫)માં વ્ય ત કરી છે : “હે જીવ ! હવે તું સંગનિવૃત્તિરૂપ કાળની પ્રતિજ્ઞા કર, પ્રતિજ્ઞા કર !... ધભાદિ સર્વ પરમ પુરુષે છેવટે એમ જ કર્યું છે.” વળી તેઓશ્રીનાં હૃદયમાં રહેલી આ ભાવના પત્રાંક-૪૫૩માં પણ આ શબ્દોમાં સ્ફુરિત થઈ છે : “મનમાં એમ ને એમ રહ્યા કરે છે કે અલ્પકાળમાં આ ઉપાધિયોગ મટી બાહ્યાભ્યંતર નિર્ગ્રંથતા પ્રાપ્ત થાય તો વધારે યોગ્ય છે, તથાપિ તે વાત અલ્પકાળમાં બને એવું સૂઝતું નથી, અને જ્યાં સુધી તેમ ન થાય ત્યાં સુધી તે ચિંતના મટવી સંભવતી નથી.” એ જ પ્રકારની ભાવના તેઓશ્રીએ પત્રાંક-૫૬૦માં દર્શાવી

છે : “...તેમાં જરૂર આત્મદશાને ભુલાવે એવો સંભવ રહે તેવો ઉદય પણ જેટલો બન્યો તેટલો સમપરિણામે વેદ્યો છે; જોકે તે વેદવાના કાળને વિષે સર્વસંગનિવૃત્તિ કોઈ રીતે થાય તો સારું એમ સૂઝ્યાં કર્યું છે.” આ ઉપરાંત તેઓશ્રીની બાહ્યાભ્યંતર નિર્ગ્રંથતાની ભાવનાને અભિવ્યક્ત કરતું “અપૂર્વ અવસર” કાવ્ય તો જગ પ્રસિદ્ધ છે જ. ધન્ય છે તેઓશ્રીની આરાધના !

□ **કથન-અવિરુદ્ધતા** : જેમનાં અતીન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનમાં નિજાત્મસ્વરૂપ અનુભવ ગોચર થયું હોય, તેવા કોઈ પણ જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનમાં પૂર્વાપર વચન-વિરુદ્ધતા ક્યાંય પણ હોતી જ નથી. તે ખાસ લક્ષમાં રાખવા જેવું છે. આત્મપદાર્થમાં કેટલાક પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મો છે, અને તે એક જ પદાર્થ-સત્તામાં રહેલાં હોવાથી તેની અવિરોધપણે અભિવ્યક્તિ ત, સ્વાનુભવ-વિભૂષિત પુરુષનાં જ વચનોમાં આવી શકે તેમ છે. બીજાં જીવોને કે જેમને સ્વાનુભવ નથી પરંતુ શાસ્ત્રનું પઠન-પાઠન છે તેવા જીવોને પદાર્થદર્શન નહિ હોવાને લીધે – પૂર્વાપર વિરોધપણું આવ્યા વિના રહેતું નથી. જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનોનું પૂર્વાપર અવિરોધપણું તે ખાસ પ્રકારનું - વિલક્ષણ સ્વરૂપ છે; અને તે જેને સમજાય/ઓળખાય છે, તેને તો તે જ્ઞાની પ્રત્યે અત્યંત અહોભાવ સહજ સ્ફુરે છે. એવી કથન-અવિરુદ્ધતા પરમ કૃપાળુદેવનાં વચનોમાં રહેલી છે.

□ **વિધિ-દર્શકતા** : બાર અંગના સારભૂત સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ વિષય અંતર્મૂખ થઈને સ્વસ્વરૂપ પ્રાપ્તિની વિધિ/કાર્યપદ્ધતિનો છે, અને તે સ્વાનુભવી જ્ઞાનીપુરુષની વાણી સિવાય ક્યાંય પણ પ્રાપ્ત થવો સંભવિત નથી. સ્વરૂપ-પ્રાપ્તિની વિધિની સૂક્ષ્મતા અને અંતરૂ ધ્વનિની અભિવ્યક્તિ ત એક માત્ર જ્ઞાનીપુરુષની વાણીમાં જ હોય છે, તેવી વસ્તુસ્થિતિ છે. કૃપાળુદેવે આ વિષયમાં (જ્ઞાનીપુરુષની વાણી વિષેના) કેટલાક લક્ષણો પત્રાંક-૬૭૯માં પ્રસિદ્ધ કર્યા છે : તેમાં આત્મભાન કરવાનો આશય, પદાર્થદર્શનને લીધે વિરુદ્ધ સ્વભાવોનું પણ અવિરુદ્ધ નિરૂપણ, આત્માર્થ ઉપદેશકપણું, અપૂર્વ સ્વભાવના અપૂર્વ અર્થનું નિરૂપણ, આત્મજાગૃતિને લીધે સતત જાગૃત કરનાર, શુષ્કતા રહિત અધ્યાત્મ નિરૂપણ, વાસ્તવિક અને યથાસ્થિત પદાર્થ-નિરૂપણ વગેરે લક્ષણો કૃપાળુદેવે પોતાના સ્વાનુભવમાંથી દર્શાવ્યા છે અને તેથી વર્તમાન નિકૃષ્ટ કાળમાં પણ અખંડ મોક્ષમાર્ગ જીવંત રહેવા પામ્યો છે.

□ **ધર્મ-પ્રવૃત્તિમાં વિચક્ષણતા :** શ્રી તીર્થંકરદેવનો માર્ગ પ્રકાશવાની શિ તનું હોવાપણું એટલે કે સામર્થ્ય હોવા છતાં (પત્રાંક-૭૦૮) બીજા જીવોને અંદેશો ઉપજે તેવો બહારમાં પૂર્વ પ્રારબ્ધયોગ હોવાથી તેઓશ્રીએ મૂળમાર્ગનો ઉપદેશ ન કરવો - તેવું અનેક પડખાઓથી વિચારેલું. આ વિષયમાં લખાયેલા પત્રાંક-૫૦૦ અને ૫૮૨ વિશેષ ગવેષણીય છે. પત્રાંક-૬૨૧માં તો લોકોને નુકસાન ન થાય તે દૃષ્ટિકોણથી પણ કૃપાળુદેવે સમાજની વચ્ચે (— સમષ્ટિગતપણે) ધર્મ-પ્રકાશકપણે પ્રવૃત્તિ કરી નથી; તેવો ઉલ્લેખ તેઓશ્રીના શબ્દોમાં આ પ્રમાણે છે : “આ આત્મા સંબંધી હાલ કંઈ પ્રસંગ ચર્ચિત થવા દેવા યોગ્ય નથી; કેમકે અવિરતિરૂપ ઉદય હોવાથી ગુણવ્ય તત્વ હોય તોપણ લોકોને ભાસ્યમાન થવું કઠણ પડે; અને તેથી વિરાધના થવાનો કંઈ પણ હેતુ થાય; તેમજ પૂર્વ મહાપુરુષના (નિર્ગ્રથના) અનુક્રમનું ખંડન કરવા જેવું પ્રવર્તન આ આત્માથી કંઈ પણ થયું ગણાય.” તેઓશ્રીની આ વિષયમાં અનેક પડખાઓથી ઘણી સૂક્ષ્મ વિચારણા ચાલી હતી તેનો પુરાવો તેઓશ્રીની હાથનોંધ-૧ (૭૩)માં મળે છે : “એક રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં જે પરાક્રમ ઘટે છે, તે કરતાં અપૂર્વ અભિપ્રાય સહિત ધર્મસંતતિ પ્રવર્તવામાં વિશેષ પરાક્રમ ઘટે છે. તથારૂપ શિ ત થોડા વખત પૂર્વે અત્ર જણાતી હતી,...” — તથારૂપ શિ ત પોતામાં હતી, છતાં પણ અનેકવિધ કારણોસર તેઓ ગુપ્ત રહ્યાં હતા. તે માંહેની એક સૂક્ષ્મ વાત, અતિ ગૂઢ વચનોમાં આ જ હાથનોંધ (૧/૭૩)માં જોવા મળે છે : “દર્શનની રીતે આ કાળમાં ધર્મ પ્રવર્તે એથી જીવોનું કલ્યાણ છે કે સંપ્રદાયની રીતે પ્રવર્તે તો જીવોનું કલ્યાણ છે તે વાત વિચારવા યોગ્ય છે. સંપ્રદાયની રીતે ઘણા જીવોને તે માર્ગ ગ્રહણ થવા યોગ્ય થાય, દર્શનની રીતે વિરલ જીવોને ગ્રહણ થાય. જો જિનને અભિમતે માર્ગ નિરૂપણ કરવા યોગ્ય ગણવામાં આવે, તો તે સંપ્રદાયના પ્રકારે નિરૂપણ થવો વિશેષ અસંભવિત છે, કેમકે તેની (દર્શનની) રચનાનું સાંપ્રદાયિક સ્વરૂપ થવું કઠણ છે. દર્શનની અપેક્ષાએ કોઈક જીવને ઉપકારી થાય એટલો વિરોધ આવે છે.”

ઉપરો ત પ્રકારે તેઓશ્રીને માર્ગ-પ્રવર્તનની રીતિ-નીતિના વિષયમાં ઘણા સૂક્ષ્મ ને ગહન વિચારો આવ્યાં છે; અને પરસ્પર વિરોધી પડખાઓનો ડો વિચાર ચાલ્યો છે; તેવું તેઓશ્રીના ઉક્ત વચનોથી સમજાય તેમ છે. તે સર્વના નિષ્કર્ષરૂપે તેઓશ્રીએ સ્વયંની આરાધનાને મુખ્ય કરીને, ગૌણપણે જે જે પાત્ર

જીવો જણાયા તેમની વચ્ચે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની મર્યાદામાં રહીને, માર્ગ-પ્રવર્તાવવાની પ્રવૃત્તિ યથાર્થપણે અને યોગ્યરીતે કરી છે, તેમ સમજાય છે.

સ્વયંના ઉદયભાવ અને ઔદયિક સંયોગોની પરિસ્થિતિ જોઈને, શાસન પ્રવર્તાવવાના અંતરંગ ગુણો હોવા છતાં, શાસનનાયક અથવા ઉપદેશકના સ્થાને રહીને તેઓશ્રીએ ધર્મ-પ્રવૃત્તિ કરી નથી; તે આ વિષયમાં તેઓશ્રીની ડી વિચારણા અને દીર્ઘદર્શિતા પ્રદર્શિત કરે છે.

“પરમ પુરુષ પ્રભુ સદ્ગુરુ, પરમ જ્ઞાન સુખધામ;
જેણે આપ્યું ભાન નિજ, તેને સદા પ્રણામ.”

ગુણ સંકીર્તક
– શ્રદ્ધેય પૂ. ‘ભાઈશ્રી’ શશીભાઈ

સૌમ્યમૂર્તિ પૂ. ભાઈશ્રી શશીભાઈનો આધ્યાત્મિક જીવન પરિચય

સામાન્યતઃ કોઈપણ સાધારણ મનુષ્યનો ઇતિહાસ કે જીવનચરિત્ર લખાતુ નથી પરંતુ જે સ્વયંના પુરુષાર્થથી સ્વયંનો ઇતિહાસ બનાવે છે અર્થાત્ જન્મ-મરણનો છેદ કરીને જીવનમુ ત થાય છે, તેનું જીવન ચરિત્ર લખાય છે અને તેની યશગાથા સમસ્ત લોકમાં પ્રસરે છે. એવા જ એક પુરુષાર્થવંત આત્માનું અર્થાત્ 'પૂ. ભાઈશ્રી' નું જીવનચરિત્ર અત્ર પ્રસ્તુત છે.

જંબુદ્વિપના ભરતક્ષેત્રમાં આવેલ ભારત દેશમાં અનેક તીર્થંકરો, આચાર્યો તથા જ્ઞાની ભગવંતો થતા આવ્યા છે. આ કારણથી આ ભૂમિ હમેશા પવિત્ર

રહી છે.

અનાદિકાળથી

પરિભ્રમણ કરતા

અનેક જીવો આ

ક્ષેત્રથી સાધના

સાધીને મોક્ષમાં

પધાર્યા છે. એવા

આ ભારત દેશના

સૌં ૨૧૪૮ ના

સુરેન્દ્ર નગર

નામના એક

નાનકડા ગામમાં,

સંવત ૧૯૮૯ના

જન્મધામ - સુરેન્દ્રનગર (મોસાળ)

માગશર સુદ આઠમ, તા-૨૪-૧૧-૧૯૩૩ના મંગલ દિવસે પ્રમાણિક સદ્ગૃહસ્થ શ્રી મનસુખલાલ લઘરચંદ શેઠને ત્યાં આવા જ કોઈ પવિત્ર

આત્માનું આગમન થયું. માતૃશ્રી રેવાબહેનની કુખ દીપી ઠી. પ્રભાવશાળી પુરુષના પુનિત આગમનથી કોને હર્ષ ન થાય ? અર્થાત્ સર્વને હર્ષ થાય.

વાતાવરણ પ્રકૃત્લિત અને અનેરા પ્રકારના આનંદોલ્લાસથી હર્ષવિભોર થઈ ઠ્યું છે. ભરત ભૂમિ ફરી એકવાર ગૌરવવંતી બનીને ધન્યતાનો અનુભવ કરી રહી છે. માતા-પિતાના હર્ષનો પાર નથી. બાળકની શાંત અને સૌમ્ય મુખમુદ્રા દેખી તૃપ્તિ થતી નથી. સૌ કોઈ આ આત્માને જોઈને અનેરી શાંતિ અનુભવે છે. અનંત તીર્થકરો જે માર્ગે ચાલ્યા એ માર્ગે ચાલવા આ શૂરવીર આત્માએ આગમન કર્યું છે. અહો ! ધન્ય છે આ ભૂમિને ! અને ધન્ય છે આ માતા-પિતાને ! ફરીથી જન્મ ધારણ ન કરવો પડે એ અર્થે જેણે જન્મ ધારણ કર્યો છે. ચંદ્રની ચાંદની જેમ શીતળતા રેલાવે છે અને ભૂમિને શ્વેત કરે છે, તેમ ત્રિવિધ તાપથી આકુળ-વ્યાકુળ થઈને ઝાંઝવાના જળને લેવા દોડતા લેષિત આત્માઓને શીતળતા પ્રાપ્ત કરાવનાર અને દોષોની કાલિમાને ધોઈ પવિત્ર અને શ્વેત દશા પ્રાપ્ત કરાવનાર આ બાળકનું નામ 'શશીકાંત' રાખવામાં આવ્યું.

(૧) બાળપણ :

મૂળ વતન રાણપુરમાં બાળકુમાર શશીકાંતની નયનરમ્ય ચેષ્ટાથી સૌ કોઈ મનોમન મલકાઈ રહ્યાં છે. સ્વયંની નિર્દોષ ચેષ્ટાથી લોકોના મન હરનાર બાળકુમારનું જીવન આનંદથી વ્યતીત થઈ રહ્યું છે. અત્યારથી જ આ બાળકુમાર નીડર, પાપભીરૂ, ગુણગ્રાહી, સ્વતંત્ર વિચારક તથા આદર્શ વિચારધારા ધરાવે છે. પ્રથમથી જ અસાધારણ બુદ્ધિમત્તાને કારણે શાળામાં પ્રાયઃ પ્રથમ અથવા

રાણપુરનું ઘર જ્યાં બાળપણ વ્યતીત થયું

દ્વિતીય નંબરે ઉત્તીર્ણ થાય છે. ૯-૧૦ વર્ષની વયે તેમના દાદાજી દ્વારા તેમનામાં ધાર્મિક સંસ્કારોનું સિંચન કરવામાં આવે છે. વૈશ્રવ કુટુંબમાં જન્મ થયો હોવાને કારણે રામાયણ, ગીતા, મહાભારત, ભાગવત વગેરે ગ્રંથો વાંચે છે. પાણીના પુરની જેમ ચાલી રહેલી સ્મરણ શક્તિના કારણે જોતજોતામાં શ્રીમદ્ ભાગવત ગીતાના બે-ત્રણ અધ્યાયોના સંસ્કૃત શ્લોકો કંઠસ્થ કરી લીધાં છે. બાળકુમાર પ્રત્યેક કાર્ય યુસ્તતાથી તથા દૃઢ મનોબળથી કરે છે. આ તો અલૌકિક આત્મા, આત્માની સાધના સાધનારા છે તે સાધારણ બાળકોની કોટિમાં કઈ રીતે આવી શકે ? બાળકુમારની યુસ્તતા તથા દૃઢ મનોબળના દર્શન આપણે નિમ્નલિખિત પ્રસંગ ઉપરથી જોઈએ.

ઉનાળાના દિવસો છે, કાળઝાળ ગરમી રેલાવતો સૂર્ય આકાશમાં તપી રહ્યો છે. આવા અતિશય પ્રખર તાપમાં નિશાળમાં આર. એસ. એસ. પરેડ ચાલી રહી છે. પરેડ દરમ્યાન અત્યંત તૃષ્ણાને કારણે કંઠ સુકાઈ રહ્યો છે છતાં નિયમોનું પાલન યુસ્તપણે કરવાનું હોવાથી બાળકુમાર કંઈપણ બોલતા નથી. એકબાજુ ધોમધખતો તાપ, બીજી બાજુ કડકપણે ચાલી રહેલી પરેડ, સુકાઈ ગયેલો કંઠ જાણે કે પાણીના બિંદુ માટે પોકાર કરી રહ્યો છે, તેવામાં પરેડ પુરી થવાની જ્યાં તૈયારી થાય છે ત્યાં બાળકુમાર ચક્કર ખાઈને નીચે પડી જાય છે. જુઓ ! બાળકુમારની યુસ્તતા અને દૃઢ મનોબળ !!

કુમાર શશીકાંતની સ્વાતાંત્ર્ય વિચારધારા તથા અનુભવ પ્રધાનતાના દર્શન પણ અત્ર કરવા યોગ્ય છે. ૧૪ વર્ષની ઉંમર છે, યુગપુરુષ પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી જેવા મહાપ્રતાપી સત્પુરુષ રાણપુરમાં પધાર્યા છે. કુમાર શશીકાંતને આત્મકલ્યાણકારી મંગળ પ્રવચનો સાંભળવાની ઉત્કંઠા થાય છે અને પ્રવચન સાંભળવા જાય છે. પ્રવચનમાં પૂ. ગુરુદેવશ્રી ફરમાવી રહ્યાં છે, 'જુઓ ! આત્મામાં જ્ઞાન

બાળકુમાર શશીકાંત (ઉંમર વર્ષ-૧૪)

સ્વયં થઈ રહ્યું છે. આ જ્ઞાન વાણીથી ઉત્પન્ન થતું નથી કે ગુરુથી પણ ઉત્પન્ન થતું નથી. આપમેળે જ ઉત્પન્ન થયા કરે છે'. આ વાત સાંભળતી વખતે 'જુઓ' શબ્દનો પ્રયોગ થયો હોવાથી, કુમાર શશીકાંત અંદર જુએ છે અને તેને પણ એમ લાગે છે કે 'ખરેખર, મારું જ્ઞાન પણ સ્વયં સહજ ઉત્પન્ન થઈ રહ્યું છે'. જુઓ ! પૂર્વ સંસ્કારને કારણે અનુભવ પદ્ધતિ કેવી રીતે જાગૃત થાય છે ! આવા-આવા અનેક સદ્ગુણો ધરાવનાર કુમાર યૌવન અવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે.

(૨) યુવાવસ્થા :

અસાધારણ બુદ્ધિમત્તાને કારણે ખૂબ-ખૂબ ભણવાના વિચારો આવે છે અને એફ. આર. સી. એસ. (લંડન) ડૉ ટર થવાની બળવાન મહત્વાકાંક્ષા સેવાય છે. પરંતુ પ્રારબ્ધ કંઈક જુદું જ હોવાને કારણે અને કુટુંબની આર્થિક પરિસ્થિતિ અત્યંત નબળી હોવાને કારણે યુવાવયમાં પ્રવેશ થતાં મેટ્રીકનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી પિતાજીના વ્યવસાયમાં જોડાવું પડે છે. તેની કાર્યકુશળતા, બુદ્ધિમત્તા અને પ્રમાણિકતા જોઈને તેમના એક સ્નેહીએ મુંબઈ જેવા મોટા ક્ષેત્રમાં જવાની પ્રેરણા આપી અને મુંબઈમાં એક મોટા કમીશન એજન્ટને ત્યાં નોકરીએ રહી જાય છે.

આ અરસામાં મુંબઈમાં નોકરી દરમ્યાન વિરમગામના શ્રી દોશી કીરચંદ લક્ષ્મીચંદના પુત્રી, ચંદ્રાવતી સાથે સગપણ થયું. આ દિવસોમાં જ પાંડુરંગ શાસ્ત્રીજીને સાંભળવાનો પ્રસંગ પણ થાય છે અને તત્ત્વજ્ઞાન સબંધીનો રસ જાગૃત થયો. મહાત્મા નિશ્ચલદાસજી કૃત શ્રી વિચારસાગર ગ્રંથ વાંચવાનું બન્યું. આ વાંચનથી તત્ત્વવિચાર તથા મંથન તીવ્રતાથી ચાલવા લાગ્યું. આવી અંતરંગ પરિસ્થિતિમાં સમ્યક્જ્ઞાનને અનુસરતો એક દૃષ્ટિકોણ સાધ્ય કરવાનો અભિપ્રાય થાય છે કે 'કોઈપણ પ્રસંગે મારી તે પરિસ્થિતિ અંગેનો નિર્ણય યથાર્થ પ્રકારે લેવાય તેવો દૃષ્ટિકોણ મારે પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ' આ વિષય ઉપર નિરંતર ચિંતન તથા મંથન ચાલ્યા કરે છે.

પ્રથમથી જ આદર્શની મુખ્યતરૂપ વિચારધારા, તત્ત્વજ્ઞાનનો રસ, કુળધર્મનો અપક્ષપાત, મધ્યસ્થતા, સાંપ્રદાયિક ધર્મ પ્રત્યેના આકર્ષણનો તથા

અંધશ્રદ્ધાના અભાવરૂપ સદ્ગુણો સાથે જૈન દર્શન પરત્વે યા પ્રકારે આકર્ષણ થયું તે પણ અત્ર દૃષ્ટવ્ય છે.

એક વખત મુંબઈમાં પેઢી ઉપર બેઠા છે, તેવામાં સાથે કામ કરવાવાળા એક સદ્ગૃહસ્થ આવી, હાથ જોડીને ક્ષમા માગે છે. ત્યારે આશ્ચર્ય સાથે ક્ષમા માંગવાનું કારણ પુછે છે અને ત્યારે જાણવા મળે છે કે જૈન ધર્મમાં આ પ્રકારે આખા વર્ષ દરમ્યાન જો કોઈપણ પ્રકારે એક-બીજા પ્રત્યે દોષ થયો હોય તો તેની ક્ષમા માંગવામાં આવે છે. આનંદાશ્ચર્ય સાથે જૈનદર્શન પ્રત્યે અહોભાવ જાગે છે અને આકર્ષણ થાય છે અને રાણપુરના બાળપણનો દિવસ યાદ આવે છે; ત્યાં

ઉમર વર્ષ - ૧૯

પણ જૈન ધર્મીના ઘરમાં કેવા પ્રકારની રીતિ-નીતિ હોય છે તે તાદૃશ્ય થાય છે. અગાઉ રાણપુરમાં એક દિવસ એક જૈન ધર્મીના ઘરમાં જવાનો પ્રસંગ

ભો થયો હતો. ત્યાં છાણા ભેગા કરેલા હતા તેમાંથી રસોઈના કામ અર્થે છાણા કાઢવામાં આવે છે અને તાપણાંમાં મુકતા પહેલા ખંબેરીને જુએ છે કે કોઈ જીવાત આદિ તો નથી ? આ જોઈને એમ થયું હતું કે જૈન દર્શનમાં નાનામાં નાના જીવની હિંસા ન થાય તેની પણ કેટલી કાળજી રાખવામાં આવે છે !! અહો ! પુત્રના લક્ષણ પારણાંમાંથી એ કહેવત અનુસાર જેમના થકી સમસ્ત જિનશાસનની પ્રભાવના થવાની છે એવા આ પવિત્ર આત્માને ગુણ પ્રત્યે પ્રમોદ આવે છે. આમ જૈનદર્શન અને કુળધર્મને તુલનાત્મક દૃષ્ટિકોણથી જોવાનું સહજ બને છે. મુંબઈમાં અતિશય કામકાજનું દબાણ તથા સખત પરિશ્રમના કારણે સ્વાસ્થ્ય કથળે છે અને મુંબઈ છોડી દઈ ભાવનગર આવે છે અને ભાવનગરમાં એક સબંધીની પેઢીમાં નોકરીએ રહી જાય છે.

પરંતુ ભાવનગરમાં તત્ત્વજ્ઞાનના રસને પોષણ નહીં મળતું હોવાને કારણે તેની ક્ષતિ લાગ્યા કરે છે. કોઈ સત્સંગ નથી મળતો, કોઈ તત્ત્વજ્ઞાનની વાત કરવાવાળુ પણ નથી દેખાતુ તે કારણે મન ઉદાસ રહ્યા કરે છે. પરંતુ જેનો આત્મા ખરેખર આ પરિભ્રમણથી છૂટી જવાનો છે તેનાથી સત્ય કેટલા દિવસ દૂર રહી શકે ? શું ભાવના સાથે કુદરત બંધાયેલી નથી ? અવશ્ય બંધાયેલી છે.

(૩) દિશાબોધ :

સત્સંગનો અભાવ, સ્વયંના તત્ત્વજ્ઞાનના રસને નહીં મળતું પોષણ, સત્યની શોધ અને સુખથી વંચિત અંતરંગ અતૃપ્ત પરિણતિ, આવી અંતરંગ પરિસ્થિતિ વચ્ચે, વિધિની કોઈ ધન્ય પણ આવે છે. એક દિવસ પેઢી ઉપર બેસીને કામ કરી રહ્યાં છે. ત્યાં બાજુમાં પડેલા એક ગ્રંથ ઉપર નજર જાય છે અને ગ્રંથનું નામ વાંચે છે - 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર'. જૈન દર્શનમાં પ્રવેશ થવાનું પહેલું નિમિત્ત કારણ બની ગયું. મુ ત થવાની દિશાના મંડાણનો પ્રથમ મંગલ પ્રસંગ બન્યો. જિજ્ઞાસા સાથે ગ્રંથના પાના ફેરવી જોતાં લાગ્યું કે કોઈ તત્ત્વજ્ઞાન વિષયક ગ્રંથ છે. ગ્રંથનો વિશેષ અભ્યાસ કરતાં લખનાર એવા કૃ. દેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના વચનામૃતોથી પોતે પ્રભાવિત થાય છે. તેમની મધ્યસ્થતા જોઈને હૃદય પ્રકૃલ્લિત થઈ ઉઠ્યું. તત્ત્વજ્ઞાનના રસને પોષણ મળ્યું, અંતરંગ અતૃપ્ત પરિણતિને જાણે કે વિશ્રાંતિનું સ્થાન મળ્યું !!

આ ગ્રંથ વાંચતા એવી પ્રતીતિ થાય છે કે જૈન દર્શનમાં જીવ અને જડ પરમાણુનું વિજ્ઞાન છે અને બન્ને પદાર્થોમાં નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધે જે અસર ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી જીવમાં સુખ-દુઃખની ઉત્પત્તિ થાય છે. સુખ-દુઃખની સમસ્યાનો ઉકેલ મળી જાય તો હંમેશાને માટે બહુ મોટું કામ થઈ જાય. આ અપેક્ષાથી જૈન દર્શનમાં ડા ઉતરવાનો અત્યંત રસ ઉત્પન્ન થયો. ગુણ-દોષની ચર્ચા, પદાર્થની વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણથી નય, પ્રમાણની પદ્ધતિથી સુવ્યવસ્થિત પ્રતિપાદન કરવાની પદ્ધતિ જોઈને જૈન દર્શનની સર્વોત્કૃષ્ટતા હૃદયમાં અંકિત થઈ ગઈ. અનંત કાળથી ચાલી રહેલા જન્મ-મરણ અને તે દરમ્યાન થતાં દુઃખ અને લેશથી છૂટવાનો એકમાત્ર ઉપાય

આત્મજ્ઞાન છે, આ વાત ઉપર ધ્યાન જાય છે. આ કારણથી ગમે તેમ કરીને કોઈપણ આત્મજ્ઞાનીના સાન્નિધ્યમાં રહીને પોતાના પ્રત્યેક પરિણામોનું નિવેદન કરીને માર્ગદર્શન મેળવવું એવો સૌ પ્રથમ મંગલ વિચાર ઉદ્ભવે છે. કૃ. દેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના સત્સંગના મહત્ત્વ અંગેના વિચારો યથાર્થ પ્રકારે સમજાયાથી સત્સંગ અર્થે તીવ્ર ભાવના રહ્યા કરે છે અને 'જ્યાં ચાહ છે ત્યાં રાહ છે' એ અનુસાર ભાવના ફળે છે અને ભાવનગરમાં એક ધર્મપ્રેમી મુમુક્ષુને ત્યાં સત્સંગની સુમંગલ શરૂઆત થાય છે.

(૪) નિજ પરમાત્માના વિયોગની વેદના તથા ઝુરણા :

કૃ. દેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગ્રંથનું અત્યંત ગહન અવગાહન ચાલે છે અને સુખ-દુઃખની સમસ્યાનો ઉકેલ મળી શકે એમ છે તેમ દેખાતાં હૃદય પ્રતિદિન આ સમસ્યાને ઉકેલવા માટે ડે- ડે ઉતરવા લાગ્યું. સત્ય સુખ

યાં છે ? દુઃખની નિવૃત્તિ કેમ થાય ? સર્વ પ્રકારના દોષથી કઈ રીતે નિવૃત્ત થવાય ? જન્મ-મરણ શા માટે ? જન્મ-મરણનો આત્યંતિક વિયોગ

યા પ્રકારે થાય ? આવા-આવા અનેક પ્રકારના પ્રશ્નો માનસપટ પર છવાયેલા રહે છે. આવી અંતરંગ પરિસ્થિતિ

વચ્ચે સત્સંગની શરૂઆત થઈ અને રોજ પરોઢિયે ચાર વાગે સત્સંગ અર્થે જવાનું શરૂ થયું. એક બાજુ કૃ. દેવના ગ્રંથનું અધ્યયન અને બીજી બાજુ અંતરંગમાં આવી પરિણામોની સ્થિતિ !

સવારે ૪ વાગે એકાંતનો સમય છે. કડકડતી ઠંડીમાં જ્યાં સમસ્ત વિશ્વ ભાવનિદ્રા અને દ્રવ્યનિદ્રામાં પોઢી રહ્યું છે ત્યાં જન્મ-મરણનો ઉકેલ શોધવા નીકળેલો આ આત્મા ધીર, ગંભીર અને ધીમી ચાલથી ચાલતાં-ચાલતાં સત્સંગમાં જઈ રહ્યો છે.

બાજુના ગામડામાંથી અડધી રાત્રે રવાના થઈ એક ખેડુત ગાડુ લઈને ઉકરડો

નિજ સ્વરૂપના વિયોગવશ
ઉદાસીનતા

(ખાતર) ભેગો કરવા માટે ચાલ્યો આવે છે. આ જોઈને વિચાર આવે છે કે આવી તુચ્છ વસ્તુ માટે પણ આ ખેડુત કેટલી પ્રતિકુળતા અને પરિશ્રમ વેઠે છે તો પછી હું તો જગતનું સર્વોત્કૃષ્ટ કાર્ય કરવા નિકળ્યો છું; તે માટે આથી વધુ કોઈપણ કિમત ચુકવવી પડે તો તેમાં શું વિશેષતા છે ? બસ ! પછી તો આવી મંગલ વિચારધારા વચ્ચે આંખમાંથી ચોંધાર આંસુની ધારા વહી રહી છે કોઈ રોકવા ચાહે તો રોકી શકાય નહિ એવી હૃદય દ્રાવક વેદના વચ્ચે અંતરંગ શુદ્ધિકરણની પ્રક્રિયા ચાલે છે. હૃદયમાંથી તીવ્ર વેદના સહિત ધ્વનિ નીકળી રહ્યો છે,

“હે પ્રભુ ! હે પ્રભુ ! શું કહું ? દીનાનાથ દયાળ,
હું તો દોષ અનંતનું, ભાજન છું કરૂણાળ
અનંત કાળથી આથડ્યો, વિના ભાન ભગવાન
સેવ્યા નહિ ગુરુ સંતને, મૂક્યું નહિ અભિમાન
અધમાધમ અધિકો પતિત, સકલ જગતમાં હુંય
એ નિશ્ચય આવ્યા વિના, સાધન કરશે શુંય ?”

‘નિજ દોષનો અત્યંત પશ્ચાતાપ થયા વિના પવિત્રતાની શરૂઆત થતી નથી’. એ સિદ્ધાંત અનુસાર અનંત કાળથી ચાલ્યા આવતા નિજ દોષનો અત્યંત તીવ્ર પશ્ચાતાપ અને નિજ પરમાત્મ સ્વરૂપના વિયોગની વેદનાથી આ આત્માનું હૃદય હમેશા રડ્યા કરે છે. સંસારની ઉપાસનાના અભિપ્રાયથી મલિન રહેતું અંતઃકરણ આ વેદનાથી શુદ્ધ થાય છે.

(૫) પૂર્ણતાનું લક્ષ :

ઉપરો ત વેદનાને કારણે ઉત્પન્ન થયેલી ઉદાસીનતાથી ચાંચ રસ નથી આવતો. જીવન રસવિહીન થઈ ગયું. એકમાત્ર આત્મકલ્યાણ કેમ થાય ? બસ ! એક જ વાતના પાયા શોધાઈ રહ્યા છે. અંદરમાં અનેક પ્રકારની લૌકિક મહત્વાકાંક્ષાઓ અને બહારમાં નબળી આર્થિક કૌટુંબિક પરિસ્થિતિ વચ્ચે સૌ પ્રથમ ભૌતિક જીવનની સર્વ મહત્વકાંક્ષાઓનો હૃદયમાંથી ત્યાગ કરે છે. એક પળ માટે સામે આવતા ભવિષ્યના વિચારને જોરથી લાત

મારી, ફગાવી દઈ શુદ્ધ અંતઃકરણથી આત્મકલ્યાણ કરી લેવાનો દૃઢ નિર્ધાર જન્મ લે છે અને અંતરંગમાં આવા મહાન કાર્યના પુરુષાર્થમાં આ આત્મા પરોવાઈ જાય છે. અહો ! કેવો અદ્ભુત સંવેગ પ્રગટ થયો છે !! જેમ વાદળા જોઈને સૂર્ય પાછો ફરતો નથી અને નદીનું જળ, વચ્ચે પડેલા પથ્થરને ભેટી આગળ વધે છે, પાછું જતું નથી. તેમ ધસમસતા પ્રગટ થતાં નિર્ધાર સહિતના આ પરિણામોને હવે વિશ્વની કોઈ તાકાત રોકી શકે ખરી ?

જીવન સમક્ષ ફ ત એક જ લક્ષ / ધ્યેય અને સંપૂર્ણ શુદ્ધિની ઉપાસના કરવા જતાં ભલે અનેક પ્રકારની અગ્નિ પરીક્ષામાંથી પસાર થવું પડે તો પણ આત્મકલ્યાણ કરી જ લેવું છે. એમ વારંવાર આવ્યા કરે છે. અસાધારણ નિશ્ચય શક્તિ અને પરમાર્થને પ્રતિકૂળ પ્રિયજનોનાં અભિપ્રાય સામે અડગ રહેવાની અને ઝઝુમવાની તાકાત અંદરથી સ્ફુરાયમાન થઈ રહી છે. નાહિંમત નહિ થવાની લોખંડી વજ્ર જેવી હિંમત અને છતાં નિર્દોષ વૃત્તિ સાથે અનાદિ અજ્ઞાન અંધકારને ભેદવા માર્ગની શોધ ચાલી રહી છે. આવા અસાધારણ નિશ્ચય સાથે આગળ વધતો આ આત્મા મૂંઝવણથી મૂંઝાતો પણ નથી અને પ્રમાદ પણ નથી થવા દેતો. અત્યંત ધીરજ અને ગંભીરતા સાથે માર્ગને ગ્રહણ કરવાનો પ્રયત્ન ચાલી રહ્યો છે.

જુઓ ! કેવા અસાધારણ ગુણો પ્રગટ થયા છે ! મુમુક્ષુતા દૈદીપ્યમાન થઈને ઝળકી રહી છે. જેને છૂટવું જ છે તેને બાંધનાર કોઈ નથી. ! એ સિદ્ધાંત અનુસાર આ આત્માના આવા અદ્ભુત ગુણો જોઈને હૃદય નમી પડે છે. અનંતકાળમાં જે સત્પાત્રતા પ્રાપ્ત થઈ નહોતી તે સત્પાત્રતા પ્રગટ થઈ. સમ્યગ્દર્શનને રાખવાનું પાત્ર તૈયાર થઈ ગયું !!

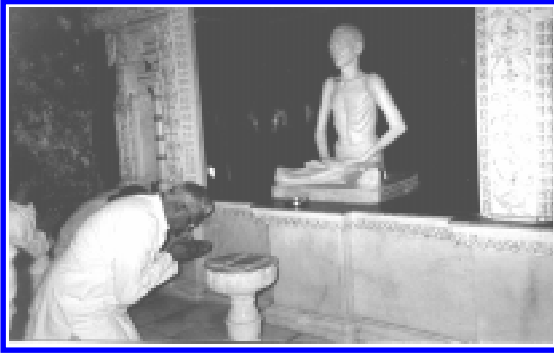
(૬) નિજ દોષનું અપક્ષપાતપણે અવલોકન :

‘નિર્દોષ થવાનું પ્રથમ પગથિયું પોતાના દોષની કબુલાત છે’. એ સિદ્ધાંત અનુસાર અડોલ વજ્ર જેવી હિંમત સાથે નિર્દોષ થવા નિકળેલો આ આત્મા સ્વયંના દોષોનું અપક્ષપાતપણે અવલોકન કરે છે અને તે દોષને ટાળવા અર્થે અમલીકરણ પણ કરે છે. કૃ. દેવના ગ્રંથનું ગહન ચિંતન તથા મંથન ચાલી રહ્યું છે. જે તે વાતનો નિશ્ચય કરવા અર્થે પરિણામના

અવલોકનપૂર્વક પ્રયોગ પદ્ધતિથી કાર્ય કરવાનું શરૂ થયું. જુઓ ! કેવી આત્મહિતની સૂઝ આવી છે ! અંદરથી જ અનુભવપદ્ધતિથી કાર્ય કરવાની આવી સૂઝ મોક્ષાર્થીને જ આવી શકે. બહારમાં કૃ. દેવના ગ્રંથ દ્વારા મળતું માર્ગદર્શન અને અંદરમાં પ્રયોગ પદ્ધતિથી અનેક પ્રકારના પૂર્વગ્રહ તથા વિપર્યાસો મોળા પડવા લાગ્યા. આમ સતત અપક્ષપાતપણે દોષોનું અવલોકન ચાલતાં અંદરમાં જ્ઞાનની નિર્મળતા વધતી ચાલી.

(૭) સત્પુરુષમાં પરમેશ્વરબુદ્ધિ :

તારણહાર કૃ. દેવના આત્મકલ્યાણના હેતુભૂત માર્ગદર્શનનું મૂલ્યાંકન અતીશયપણે વધતું ચાલ્યું. ઉપકારી શ્રીગુરુની છબીમાં પરમાત્માના દર્શન

થતાં તેમના ભૌતિક દેહની છબીમાં મનુષ્યાકૃતિની આકૃતિ ગૌણ થઈને ભાવાત્મક પરમાત્માના દર્શન થતાં હૃદય અશ્રુમિનું થઈ ઠે છે. અનંતકાળથી રજળપાટ કરતાં આ

આત્માને તારવા અર્થે જ જાણે કે આ ગ્રંથની રચના થઈ હોય તેમ વારંવાર લાગી આવે છે. આમ કૃ. દેવને માત્ર એક સત્પુરુષની નજરે નહીં જોતા એક તારણહાર પરમાત્માની નજરે જોઈ રહે છે. હૃદયમાંથી ધ્વનિ સરી પડે છે અહો ! આ પુરુષ આવા વિષમકાળમાં મારે માટે પરમ શાંતિના ધામરૂપ અને કલ્પવૃક્ષ સમાન છે. અહો ! મારે માટે તો આ બીજા શ્રીરામ અને મહાવીર છે. આમ કૃ. દેવની ભાિ તમાં લીન થઈને તેમના લક્ષણોનું ચિંતન ચાલે છે અને તેઓશ્રીની મુખાકૃતિનું હૃદયથી અવલોકન કરે છે. અહો ! જ્ઞાનીઓએ હૃદયમાં રાખેલું અને નિર્વાણને અર્થે માન્ય રાખવા યોગ્ય પરમ રહસ્યને પ્રાપ્ત થાય છે.

એક મરણથી બચાવે તેના પ્રત્યેનો ઉપકાર પણ વિસ્મૃત થતો નથી

તો પછી જે અનંત જન્મ-મરણથી બચાવે તેના પ્રત્યે શું પરમેશ્વરબુદ્ધિ ન આવે ? અર્થાત્ પરમેશ્વરબુદ્ધિ આવે જ. સર્વ શાસ્ત્રોનો અને સર્વ સંતોના હૃદયના મર્મરૂપ બીજની પ્રાપ્તિ થઈ અર્થાત્ પ્રથમ સમકિત પ્રાપ્ત થયું. આવા પ્રકારના પરિણામોથી જ્ઞાનમાં નિર્મળતા આવવા લાગી, આત્મરુચિ તીવ્ર થતી ગઈ અને અંદરથી આત્માને અનંતકાળમાં નહીં આવેલી તેવી અપૂર્વ જાગૃતિ આવી. આ જાગૃતિ અપૂર્વ છે એવી ચોક્કસ પ્રકારની પ્રતીતિ આવે છે.

(૮) અંતર ખોજ :

ઉપરો ત પ્રકારના નિર્મળ પરિણામોની સાથે-સાથે આત્મરુચિ તીવ્ર થતી જાય છે. સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની તીવ્ર જિજ્ઞાસા વશ ઉત્પન્ન વૈરાગ્ય એક નવા તબક્કામાં પ્રવેશ કરે છે. નિજ પરમાત્મસ્વરૂપની અંતર ખોજમાં આ આત્મા એટલો બધો ખોવાયેલો રહે છે કે બહારના વ્યવહારમાં તથા ખાવા-પીવા ઇત્યાદિ નિત્યક્રમમાં ખ્યાલ પણ રહેતો નથી. વૈરાગ્યને કારણે ઉદાસીનતા એટલી બધી આવી ગઈ છે કે જમતી વખતે શું જમે છે ? તેનો ખ્યાલ નથી રહેતો. જમવામાં કઈ વસ્તુ પૂરી થઈ ગઈ છે ? તેનો પણ ખ્યાલ નથી રહેતો. પહેરવશ અને બીજી રહેણી-કરણીમાં એટલી બધી સાદાઈ આવી ગઈ છે કે ઘરના લોકોને એવી દહેશત થાય છે કે આ જૈન ધર્મની દીક્ષા લઈ લેશે કે શું ? અહો ! ધન્ય છે તે ઉદાસીનતાને !

આત્મ સાધના કરવા નીકળેલા આવા આત્માને સંસારમાં શું રુચે ? જેમ હંસને મોતીના ચારામાં જ રસ હોય છે તેમ આવા સાધક આત્માને નિજ સ્વરૂપ સિવાય બીજે ચાંચ રસ નથી આવતો. સુખની સહેલી અને અધ્યાત્મની જનેતા જ્યાં છે ત્યાં સત્ય સુખ અને આત્માનુભવ કેટલા દિવસ દૂર રહી શકે ? અર્થાત્ એ તો હવે પ્રગટ થવાના જ છે.

(૯) સ્વરૂપ નિશ્ચય :

અહો ! જેના આધારે અનંત કાળનું સુખ પ્રાપ્ત થવાનું છે, જેના આધારે અનંત કાળથી ચાલી આવતી જન્મ-મરણની શૃંખલા તુટવાની છે, જેના આધારે અતૃપ્ત આત્મા પરિતૃપ્તતાને પામવાનો છે એવા નિજ સ્વરૂપ

પ્રાપ્તિની તીવ્ર જિજ્ઞાસાવશ ઉત્પન્ન વૈરાગ્ય તથા ઉદાસીનતાથી આ આસન્ન ભવ્ય જીવના જ્ઞાનમાં નિર્મળતા વધતી જાય છે. જ્ઞાનમાં સ્વભાવ તથા વિભાવ જાતિની પરખ કરવાની ક્ષમતા પ્રગટ થઈ છે. સર્વ પ્રકારના વિભાવભાવ આકુળતારૂપ, મલિનતારૂપ અને વિપરીત સ્વરૂપે ભાસે છે. ચાલતા જ્ઞાન સાથે વિભાવભાવની વારંવાર મિંઢવણી ચાલે છે અને આ પ્રકારે મિંઢવણી ચાલતાં જ્ઞાન તદ્દન અનાકુળ, પવિત્ર અને અવિપરીત સ્વભાવે ભાસે છે. આમ અંતર ખોજ સાથે ચાલતા અવલોકનથી જાતિની પરખ આવવી શરૂ થાય છે. ત્યાં તો, કૃ. દેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના સાતિશય વચન યોગને ઉજમાળ કરતો એ ધન્ય દિવસ આવી પહોંચ્યો ! કે જે દિવસે નિજ પરમાત્માનો અંતરંગમાં સ્પષ્ટપણે પત્તો લાગી ગયો. ચાલતા જ્ઞાનના પર્યાયમાં જ્ઞાન સામાન્ય / વેદનના આધારે અખંડ એકરૂપ અનંત જ્ઞાન અને અનંત સુખના સામર્થ્યરૂપ સહજ સ્વરૂપનું ભાવભાસન આવ્યું. લૌકિક સમુદ્રને તો તળિયું હોય છે પરંતુ આ તળિયા વગરના નિજ સુખ સમુદ્રને જોતાં અને અનંત ગુણ રત્નોની નિધિને જોતાં પુરુષાર્થે ઉછાળો ખાધો. નિજ સિદ્ધપદનું સાક્ષાત અસ્તિત્વ ગ્રહણ થવાથી નિજ સ્વરૂપનો અપૂર્વ મહિમા ચાલુ થઈ ગયો અને ગુણ નિધાનની અનન્ય રુચિનો ઉછાળો સ્વરૂપ સન્મુખતાના પુરુષાર્થપૂર્વક આવવા લાગ્યો. જેના કારણે ઉદયભાવમાં જતો ઉપયોગ વારંવાર છટકી-છટકીને સ્વરૂપ ભણી આવવા લાગ્યો.

આ પ્રક્રિયા દિન-પ્રતિદિન વેગ પકડે છે. સંવેગ તથા નિર્વેદ બન્ને પ્રકારના પરિણામના અપ્રતિમ જોરના કારણે, સ્વરૂપલક્ષના પરિણામપૂર્વક નિજ પરમાત્મપદની ધૂન ચડી ગઈ અને પુરુષાર્થનો વેગ ફાટફાટ થવા લાગ્યો. જાણે કે અંદરથી પુરુષાર્થનો બંબો ન ફાટ્યો હોય ! અનંત કાળથી સુખને અર્થે બહારમાં ભટકતા ઉપયોગને વિશ્રાંતિનું સ્થાન મળી ગયું. જન્મ-મરણની જટીલ સમસ્યાનો ઉકેલ આવી ગયો. પછી તો વિશ્વની એવી કોઈ શક્તિ નથી કે જે આવા પુરુષાર્થને રોકી શકે કે ઉપયોગને નિજ પરમાત્માથી અન્ય રાખી શકે. નિજ સ્વરૂપથી અન્ય - જુદી નહિ રહી શકવાને કારણે વર્તમાન પર્યાયે સ્વરૂપ સાથે અનન્ય થવા અર્થે પુરી શક્તિ તથી પુરુષાર્થ

ઉપાડ્યો.

(૧૦) આત્મ સાક્ષાત્કાર :

આજ અરસામાં શ્રી દીપચંદજી કાસલીવાલ કૃત 'અનુભવ પ્રકાશ' ગ્રંથ હાથ આવે છે. તેમના લખાયેલા વચન અનુસાર સ્વરૂપ લક્ષ સહિત ભેદજ્ઞાનનો પ્રયોગ ચાલી રહ્યો છે. 'અનુભવ પ્રકાશ' ગ્રંથના ગહન અભ્યાસપૂર્વકનું રસાસ્વાદન કરી જેમ એક પાણીદાર અથવા તેના માલિકના એક જ ઈશારાથી પવનવેગે દોડવા લાગે છે તેમ આ પૂર્વ સંસ્કારી આત્માને અંતરંગ પરિણામનમાં અપ્રતિહતભાવે પુરુષાર્થની ધારા શરૂ થઈ ગઈ છે.

૨૧ વર્ષની ઉંમર છે. બહારમાં સાવ સામાન્ય દેખાવ હોવા છતાં અંદરમાં આ આત્માને નિજ પરમાત્મ પદનો પત્તો લાગી ગયો છે તે કોઈથી કળી શકાતું નથી. ૧૦૦ રૂ. ના પગારની નોકરી કરતા આ આત્માને એમ લાગતું કે હું પરમેશ્વર છું અને ત્રણ લોકનો નાથ છું. અંતરંગ પરિણામિ પલટી ગઈ. સ્વરૂપ સન્મુખતાના પુરુષાર્થ પૂર્વક ભેદજ્ઞાન ધારાવાહીરૂપે ચાલી રહ્યું છે.

પૂર્વ કર્મ અનુસાર શુભાશુભ ભાવ અને ક્રમશઃ ઉદય પ્રસંગ છે; તે સર્વથી હું જ્ઞાનમયપણે હોવાને લીધે ભિન્ન છું. તેમ સમભાવે - સ્વને જ્ઞાનરૂપે વેદવાનો પુરુષાર્થ ચાલી રહ્યો છે. ક્ષણ-ક્ષણે, પ્રસંગે-પ્રસંગે આ પ્રકારનો અભ્યાસ ચાલી રહ્યો છે. જ્ઞાનમાં સ્વ અસ્તિત્વનું ગ્રહણ વેદનથી થતાં ચિદ્રસ ઉત્પન્ન થાય છે. આ ચિદ્રસ પરિણામિમાં સહેજે જઈને ભળે છે. પરિણામિ ઉપયોગને વારંવાર પોતા તરફ ખેંચી લાવે છે. આ પ્રકારના વારંવારના ભેદજ્ઞાનના અભ્યાસથી નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપના આશ્રયે નિર્વિકલ્પ શુદ્ધોપયોગ ઉત્પન્ન થયો અને આત્માના પ્રદેશે-પ્રદેશેથી સ્વસંવેદનજ્ઞાન અને અપૂર્વ આનંદનો અનુભવ થયો. જન્મ-મરણની શૃંખલા તૂટી ગઈ, પરિણામિમાં આનંદના પૂર ઉમટ્યા અને અનાદિકાળથી કર્તૃત્વના બોજ નીચે દબાયેલી પરિણામિ મુ તતાનો અનુભવ કરવા લાગી. અનુપમ અમૃત આસ્વાદથી પરિણામિ તૃપ્ત થઈ.

અહો ! ધન્ય છે આ અજોડ પુરુષાર્થને !

ધન્ય છે આ પવિત્ર સાધનાને !

(૧૧) યુગપુરુષ પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામી તથા અન્ય ધર્માત્માઓનો સમાગમ :

સુવર્ણપુરી - સોનગઢમાં પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી દ્વારા ઉપદિષ્ટ પ્રવચનોનું સંકલન કરતા માસિક 'આત્મધર્મ' ના ૪-૫ અંકો એક મુમુક્ષુ ભાઈ પાસેથી મળતાં તેનો અભ્યાસ કર્યો. ત્યારબાદ સોનગઢમાં પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના પ્રવચનો સાંભળવાનો પ્રથમ પ્રસંગ બને છે ત્યારે સાથે રહેલા મુમુક્ષુ દ્વારા તેમની વૈશ્વ તરીકેની ઓળખાણ આપવામાં આવે છે. આ સાંભળી પૂ. ગુરુદેવશ્રી બોલ્યા 'અહીંયા તો અમારે કોઈ જૈન કે વૈશ્વ નથી. અમારી દૃષ્ટિમાં તો બધા જ આત્માઓ છે' તેઓશ્રીના સમદૃષ્ટિભર્યા વચનોથી આકર્ષણ થયું અને ત્યાર પછી તો અવાર-નવાર પૂ. ગુરુદેવશ્રીને સાંભળવાનો પ્રસંગ ચાલુ રહ્યો. પ્રથમ ૪-૫ પ્રવચનો પરિક્ષાદૃષ્ટિ અને ચિકિત્સાવૃત્તિથી સાંભળીને એવા નિર્ણય પર આવ્યા કે 'આ તો કોહિનુર હીરો છે'. તેઓશ્રીને આત્મજ્ઞાની તરીકે સ્વીકારીને વધુમાં વધુ સત્સંગ મળે એવી ભાવના રહે છે. પૂ. ગુરુદેવશ્રીનો જિનમાર્ગ પ્રભાવનાનો ઉદય જોઈને માર્ગ પ્રભાવના માટે અભિપ્રાયપૂર્વક એવા ભાવ થાય છે કે આ અલૌકિક જગત હિતકારક માર્ગની પ્રભાવના થતી

હોય તો તે પ્રભાવના પેટે પાટા બાંધીને પણ કરવી જોઈએ. જુઓ ! કેવી અદ્ભુત માર્ગ ભિ ત પ્રગટ થઈ છે !!

પૂ. ગુરુદેવશ્રી સાથે આત્મીયતા વધી ગઈ છે અને સ્વયંની પરિણતિના રસનું પોષણ થતું હોવાને કારણે તેઓશ્રીની સાથે અવાર-નવાર એકાંતમાં ચર્ચાનો પ્રસંગ બને છે. બે જ્ઞાની પુરુષોની જ્ઞાનગોષ્ઠી કેવી હશે !! જાહેર પ્રવચનમાં વારંવાર થતું પ્રેમાળ સંબોધન,

પરમ પ્રેમપૂર્ણ સાન્નિધ્ય

ખાસ સૂક્ષ્મ વિષય ચાલે ત્યારે એક-બીજાનું સ્મરણ એક અદ્વિતીય પ્રેમને સૂચવે છે. એક પ્રભાવશાળી પુરુષના પ્રેમ સાન્નિધ્યમાં રહેવાનો સુદીર્ઘ કાલીન યોગ પ્રાપ્ત થવાથી સોનામાં સુગંધ ભળવા જેવું બન્યું.

પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીની દિવ્ય વાણીનો પ્રથમ ચમત્કારિક સ્પર્શ થતાં જ જેમને વિશ્વની ઉત્તમોત્તમ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ એવા પુરુષાર્થમૂર્તિ પૂ. શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજીના સમાગમમાં આવવાનું બને છે. પાંચ વર્ષ સુધી સતત તેઓશ્રીના પરિચયમાં રહે છે તે વખતે તેઓશ્રીની ઉગ્ર અધ્યાત્મ પરિણતિના નિકટતાથી દર્શન કરે છે. તે જોઈને તેમના પોતાના પરિણામો વિશેષ બળવાન થાય છે. આ દૃષ્ટિકોણથી તેમનો અસીમ ઉપકાર ભાસે છે. પૂ. સોગાનીજીની ચિરવિદાય બાદ તેઓશ્રીના પત્રો અને તત્ત્વચર્યાનું સંકલન કરી 'દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રકાશ' જેવા અધ્યાત્મના ઉચ્ચ કોટિના ગ્રંથનું પ્રકાશન કરે છે. આ રીતે, પૂ. સોગાનીજી જેવા એકાવતારી, અદ્વિતિય મહાપુરુષના અક્ષરદેહ દ્વારા તેમની તીવ્ર જ્ઞાનદશાના મુમુક્ષુ સમાજને દર્શન કરાવી મુમુક્ષુ સમાજ ઉપર ઉપકાર કરે છે.

પૂ. ગુરુદેવશ્રીની સભાના ધર્મશોભારૂપ પૂ. બહેનશ્રીના સાન્નિધ્યમાં રહેવાનું સૌભાગ્ય પણ સંપ્રાપ્ત થયું. પૂ. બહેનશ્રી પ્રત્યે સેવા, ભક્તિ તથા સમર્પણનો અપૂર્વ લાભ પણ તેઓશ્રીને પ્રાપ્ત થયો. આમ આવા દુષ્કાળમાં જ્યાં એક ધર્માત્મા મળવા પણ દુર્લભ છે ત્યાં ૩-૩ મહાપુરુષનો સમાગમ એ કોઈ અલૌકિક ભાવનાનું ફળ છે. આમ સમગ્ર જીવન પ્રગાઠ સત્સંગ યુ ત બન્યું.

(૧૨) પ્રભાવના યોગ :

પૂ. ગુરુદેવશ્રીના પ્રભાવના યોગને જોઈને સ્વયંને પ્રભાવના કરવા સંબંધી જે ભાવના હતી તેને સર્વપ્રકારે તેઓશ્રીએ સાકાર કરી. જેમાં મુખ્યતઃ શ્રી સીમંધર સ્વામી જિનમંદિર-ભાવનગર, શ્રી પરમાગમ મંદિર-સોનગઢ, શ્રી નંદિશ્વર જિનાલય-સોનગઢ જેવા જિનમંદિરોનાં નિર્માણ કાર્યમાં ગુપ્ત રહી અપૂર્વ ભક્તિ ત પૂર્વક સમર્પણ કર્યું. તદ્ઉપરાંત પૂ. ગુરુદેવશ્રીની ભાવિ પર્યાય - સૂર્યકીર્તિ ભગવાનની સ્થાપના ગામે-ગામ કરાવીને પૂ. બહેનશ્રીની

ભાવનાને મૂર્તિમંત સ્વરૂપ આપ્યું.

વળી, તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી પૂ. ગુરુદેવશ્રીની સંમતિપૂર્વક શાસ્ત્ર પ્રકાશનાર્થે 'શ્રી વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ'ની સ્થાપના થઈ. જેમાં લાખ્ખો ગ્રંથ પ્રકાશિત થયા અને વર્તમાનમાં પણ પ્રકાશિત થઈ રહ્યાં છે.

વળી, તેઓશ્રીએ વિવિધ આચાર્યો અને જ્ઞાનીઓ દ્વારા લિખિત સો-એક શાસ્ત્રો જેવા કે શ્રી સમયસાર, શ્રી પ્રવચનસાર, શ્રી નિયમસાર, શ્રી પરમાત્મપ્રકાશ, શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક, શ્રી સમયસાર કળશટીકા, શ્રી

પ્રવચનામૃત પીરસતા પૂ. ભાઈશ્રી

અનુભવપ્રકાશ, શ્રી અષ્ટપાહુડ, શ્રી પંચાધ્યાયી, શ્રી ચિદ્વિલાસ, શ્રી સમ્યક્જ્ઞાન દીપિકા, શ્રી નાટક સમયસાર, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત અને પુરાણો ઇત્યાદિકનો ગહન અભ્યાસ કરી તેના રહસ્યને તથા હાર્દને સ્વયંની મૌલિક અને સરળ શૈલીથી પ્રવચનો દ્વારા

મુમુક્ષુઓને અમૃતપાન કરાવ્યું. નિષ્કારણ કરૂણાથી ૩૫ વર્ષ તેઓશ્રીએ સમયસાર, પ્રવચનસાર, અષ્ટપાહુડ, કળશટીકા, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, અનુભવ પ્રકાશ, ચિદ્વિલાસ, બહેનશ્રીના વચનામૃત, ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃત, પરમાગમસાર, સ્વાનુભૂતિદર્શન, ઇત્યાદિક અનેક ગ્રંથો પર જાહેર સ્વાધ્યાય આપ્યો. આ સ્વાધ્યાયમાં માર્ગની વિધિ, ભેદજ્ઞાન, સત્પુરુષ અને સત્સંગનું માહાત્મ્ય, સત્પુરુષ પ્રત્યેની ભાવના, ભાવના ઇત્યાદિક અનેક વિષયો ઉપર વિશેષ પ્રકાશ પાડ્યો. તદ્ઉપરાંત સાતિશય જ્ઞાનયોગ તથા વચનયોગના પ્રતાપે મુમુક્ષુ જીવોને વર્તમાન ભૂમિકાથી આગળ વધી મોક્ષમાર્ગ પર્યંત પહોંચવાના ક્રમનું, સ્વયંની મૌલિક શૈલીમાં સુવ્યવસ્થિત પ્રતિપાદન કરીને સમસ્ત મુમુક્ષુ જગત ઉપર અવિસ્મરણિય ઉપકાર કર્યો છે. વર્તમાનમાં જેની

૪૫૦૦ ઓડીયો કેસેટો ભાવનગરમાં ઉપલબ્ધ છે. ભારતમાં તેમજ વિદેશમાં પણ જિનમાર્ગની પ્રભાવનાનું કાર્ય તેઓશ્રી કરેલ છે.

તદ્ઉપરાંત, સ્વયંની અનોખી પ્રાયોગિક શૈલીમાં 'નિર્ભ્રાત દર્શનની કેડી', 'પ્રયોજન સિદ્ધિ', 'તત્વાનુશીલન ભાગ-૧-૨-૩', 'મુમુક્ષુતા આરોહણ ક્રમ', 'સમ્યગ્દર્શનના સર્વોત્કૃષ્ટ નિવાસભૂત છ પદનો - અમૃત પત્ર', 'પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન', 'આત્મયોગ' અને 'અનુભવ સંજીવની' કે જેમાં સ્વયંના અંતર મંથનમાંથી સ્ફુરિત વચનામૃતોની સમર્થ રચના દ્વારા જન્મ-મરણની જટિલ સમસ્યાને હલ કરવા અતિ ઉપકારી માર્ગદર્શન આપ્યું છે. વળી, તેઓશ્રીએ 'જ્ઞાનામૃત', 'દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રકાશ', 'પરમાગમસાર', 'પથ પ્રકાશ', 'ભગવાન આત્મા', 'વિધિ વિજ્ઞાન', 'બીજું કાંઈ શોધમાં', 'ધન્ય આરાધના', 'અધ્યાત્મ પરાગ', 'જિણ સાસણ સવ્વ', ઈત્યાદિ અનેક ગ્રંથોને સંકલન તથા વિવેચનરૂપે પ્રકાશિત કર્યાં.

અધ્યાત્મમૂર્તિ પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના પંચ પરમાગમ તથા અન્ય પરમાગમો ઉપરના વિશિષ્ટ પ્રવચનો ધ્વનિમુદ્રિત કેસેટો ઉપરથી અક્ષરશઃ પુસ્તકાકારરૂપે પ્રકાશિત થાય તેવી તેઓશ્રીની વિચારધારા અને ભાવનાના ફળસ્વરૂપે 'પ્રવચન રત્નાકર' ભાગ ૧ થી ૧૧ પ્રકાશિત કરવામાં તેઓશ્રીનું બહુમૂલ્ય માર્ગદર્શન તથા યોગદાન રહ્યું છે.

તદ્ઉપરાંત પૂ. ગુરુદેવશ્રીની ૪૫ વર્ષની સાધનાના દોહનના ફળસ્વરૂપ, માખણ સ્વરૂપ ૧૪૩ પ્રવચનો પ્રકાશિત થવામાં વિલંબ થયો હોવા છતાં તેઓશ્રીના નિર્દેશન તળે 'પ્રવચન નવનીત' ભાગ ૧-૨-૩ પ્રકાશિત થયા અને ટુંક સમયમાં ભાગ ૪ પણ પ્રકાશિત થશે. પૂ. ગુરુદેવશ્રીના અન્ય પરમાગમો ઉપરના પ્રવચનો પ્રકાશિત થાય તેવી તેઓશ્રીની ભાવના હતી અને તે પણ ક્રમશઃ પ્રકાશિત કરવામાં આવશે.

(૧૩) શ્રુત ભ્રિ ત :

મહાન દિગંબર આચાર્યો રચિત અનેક પ્રાચીન પરમાગમો જે ઉપલબ્ધ નથી તેની શોધ અર્થે શ્રી કુંદકુંદ કહાન તીર્થ સુરક્ષા ટ્રસ્ટ નામક ટ્રસ્ટમાં તેઓશ્રીએ તામિલનાડુ તથા કર્ણાટક પ્રાંતમાં શાસ્ત્રની શોધ ચલાવેલ.

જર્મન યૂનિવર્સિટી સાથે આ પ્રાચીન શાસ્ત્ર-શોધ અર્થે પ્રયાસ કરી રહ્યાં હતા. તેમજ ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાંસ, જર્મની વગેરે સ્થળોની પ્રસિદ્ધ લાયબ્રેરીઓની મુલાકાત પણ લીધેલ. ભારતમાં આવેલી અન્ય સંસ્થાઓ સાથે મળીને પણ

પ્રાચીન તાડપત્રીનું નિરીક્ષણ કરી રહ્યાં છે
(મૂડબિદ્રી - વર્ષ - ૧૯૯૭)

આ પ્રાચીન શાસ્ત્ર શોધનું કાર્ય કરી રહ્યાં હતા અને વર્તમાનમાં પણ તેઓશ્રીની ભાવના અનુસાર આ કાર્ય ચાલી રહ્યું છે.

‘શ્રી સન્શ્રુત પ્રભાવના ટ્રસ્ટ’માં હિન્દી તથા ગુજરાતીમાં પ્રકાશિત થતી માસિક આધ્યાત્મિક પત્રિકા ‘સ્વાનુભૂતિપ્રકાશ’ને અપૂર્વ નિર્દેશન આપી રહ્યાં હતાં. આ પત્રિકા દ્વારા સમાજ પર્યંત અધ્યાત્મ

તત્ત્વ પહોંચે તેવી ભાવનાથી આ પત્રિકાનું નિઃશુલ્ક વિતરણ પણ તેઓશ્રીના અનુગ્રહથી ચાલી રહ્યું છે.

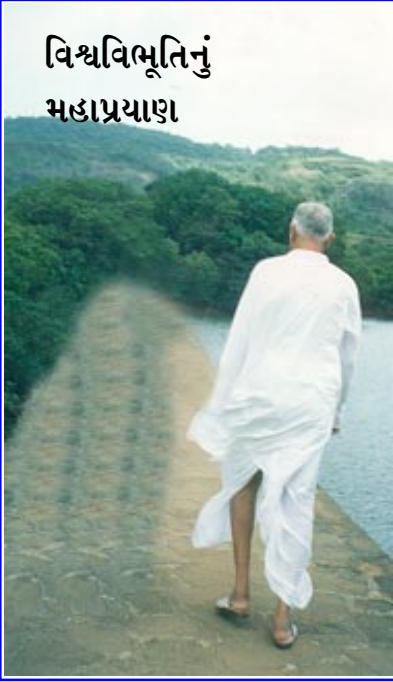
(૧૪) મહાપ્રયાણ :

તા.૨૧-૩-૯૯, ચૈત્ર સુદ ચોથ, રોજંદા ક્રમ પ્રમાણે સાંજના સત્સંગનો કાર્યક્રમ પૂરો થયો. કુદરતની કોઈ અકળ ગતિ આવી પહોંચી. રાત્રિના ૧:૩૦ વાગે હૃદયમાં દુખાવો શરૂ થયો. વેદના વધતી જતી હતી તેમ છતાં કોઈ અણસાર આવવા દીધો નહીં. પોતે પોતાના પુરુષાર્થમાં લાગેલા રહ્યાં. તેમના નાના દિકરા પંકજભાઈ સાથે પૂ. બહેનશ્રીની તથા પૂ. ગુરુદેવશ્રીની વાતો કરવા લાગ્યા. અંદરમાં આત્મસ્વરૂપ પ્રત્યેની પુરુષાર્થની ભીંસ વધતી ગઈ, બહારમાં ઉપકારી શ્રી ગુરુના સ્મરણો વાગોળતા ગયા. અશાતા વેદની ગૌણ થઈ ગઈ અને આત્મિક પુરુષાર્થ બળ પકડવા લાગ્યો. ડૉ ટરોની સૂચના પ્રમાણે હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા. ત્યાં ગયા ત્યારે શારિરીક પરિસ્થિતિ કાંઈક વધારે કથળી અને અંતરમાં અણસાર આવી ગયો કે હવે આ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ છૂટવાની ઘડીઓ ગણાઈ રહી છે. તેથી

પોતે તીવ્ર વેદના હોવા છતાં ધ્યાનમાં બેસી ગયા. આજીવન સાધેલી અખંડ આત્મ સાધના છેલ્લી ઘડીએ આવિર્ભૂત થઈ. અશાતા વેદનીને અત્યંત ગૌણ કરી, ઉપેક્ષા કરી ઉપયોગે અંતર્મુખ થવાનો પુરુષાર્થ આદર્યો. સામાન્ય જ્ઞાનવેદન આવિર્ભૂત થઈ પ્રદેશે-પ્રદેશે સ્વસંવેદનનું રસાસ્વાદન થયું, પુરુષાર્થ

વિશ્વવિભૂતિનું મહાપ્રયાણ

ભીંસ લગાવી નિજ સ્વરૂપનું અવલંબન લીધું, ઉપયોગ સર્વથી છૂટો પડી નિજ સ્વરૂપમાં રમવા લાગ્યો. અનંતા કર્મોની નિર્જરા થઈ. બહારમાં ડો ટરો એમનું કામ કરતા રહ્યાં, મુમુક્ષુઓ અસહાય બની સ્વયંના વ્હાલા શ્રીગુરુની સ્થિતિ જોતા રહ્યાં અને પંચમકાળ પોતાનું કામ કરતો રહ્યો. દેહ અને આત્મા જુદા છે તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી પોતે જીવન સફળ બનાવ્યું. ચૈત્ર સુદ-૫, તા-૨૨-૩-૯૯, પરોઢીયે ૪:૧૫ કલાકે એક ભવ ઓછો કર્યો અને ધ્યેયની સમીપ પહોંચ્યા. ન જોઈતી, નહિ ઇચ્છેલી પરિસ્થિતિ આવીને ખડી થઈ ગઈ. અંદરમાં દેહ અને આત્માની ભિન્નતાનો અનુભવ અને

બહારમાં પણ દેહ અને આત્માની ભિન્નતાની વાસ્તવિકતા ખડી થઈ ગઈ.

મુમુક્ષુઓના જીવન આધાર, મુમુક્ષુઓને નિઃસહાય, અનાથ મુકીને ચાલ્યા ગયા. શું કુદરતને આ પરિસ્થિતિ મંજુર નથી કે આવા દિવ્ય પુરુષો શાશ્વત આ ધરાતલ પર બિરાજમાન રહે ? શું કુદરત આટલી હદે નિષ્કુર થઈ શકે છે ? શું કાળને કોઈપણ પ્રકારની દયા ન આવી અને સર્વ મુમુક્ષુઓના વ્હાલસોયા પરમેશ્વરને છીનવી લીધા ? આવા-આવા અનેક પ્રશ્નોના અસમાધાન વચ્ચે મુમુક્ષુઓ ચોધાર આંસુએ જોતા રહ્યા. એક વિરાટ

વ્યતિ તત્વનો વલયોગ - મુમુક્ષુઓ માટે ઁક વજ્જપાત સમાન નલવડ્યો. મુમુક્ષુઓ અવાચક નેત્રોથી સ્વયંના શ્રીગુરુની વસમી વલદાય જોઈ રહ્યાં. ઢૂર-ઢૂર સુધી ફેલાયેલી અમાપ ક્ષલતિજોમાં સ્વયંની આત્મા ફેલાવી આ વલશ્વવલભૂતિનું મહાપ્રયાણ થયું.

– ઉપકૃત મુમુક્ષુવંદ

અનુક્રમણિકા

પ્રવચન ૦૧	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૧૦૩	૦૧
પ્રવચન ૦૨	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૩૩૨	૧૮
પ્રવચન ૦૩	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૫૧૦	૩૦
પ્રવચન ૦૪	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૫૧૦	૪૭
પ્રવચન ૦૫	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૫૨૮	૬૦
પ્રવચન ૦૬	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૫૨૮	૭૩
પ્રવચન ૦૭	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૫૩૭	૮૫
પ્રવચન ૦૮	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૫૩૭	૧૦૬
પ્રવચન ૦૯	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૫૩૭	૧૨૬
પ્રવચન ૧૦	શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-પત્રાંક-૩૭૪	૧૩૮

આ પુસ્તકની કિંમત ઘટાડવા માટે અને નિ:શુલ્ક વિતરણ માટે પ્રાપ્ત થયેલ દાનરાશિ

શ્રી જમનાદાસ હેમચંદ હેમાણી ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, કલકત્તા	૨૦,૦૦૦/-
શ્રીમતી વિમલાદેવી હીરાલાલ જૈન, ભાવનગર	૨૫૦૦/-
શ્રી નગીભાઈ ભાયાણી, કલકત્તા	૨૫૦૦/-
સ્વ. ન્યાલચંદ વીરચંદ વોરા પરિવાર, ભાવનગર	૨૦૦૦/-
શ્રીમતિ કોકિલાબહેન વસંતભાઈ મોદી, કલકત્તા	૧૦૦૧/-
શ્રીમતિ ચંદ્રિકાબહેન શશીકાંતભાઈ શેઠ, ભાવનગર	૫૦૦/-
કસ્તુરબહેન લક્ષ્મીચંદ શાહના સ્મરણાર્થે	
હ. કનુભાઈ શાહ, અમદાવાદ	૫૦૦/-
શ્રીમતિ સ્વરાજબહેન ઘોષાલ, કલકત્તા	૨૫૦/-
કુ. નીતાબહેન શાહ, ભાવનગર	૨૫૦/-
શ્રી ગિરીશભાઈ ઉપાધ્યાય, ભાવનગર	૧૦૧/-

હું જ્ઞાનમાત્ર છું.

□

સુખધામ અનંત સુસંત ચહી,
દિનરાત્ર રહે તદ્ધ્યાન મહી;
પ્રશાંતિ અનંત સુધામય જે,
પ્રણમું પદ તે વરતે જય તે.

□

પાવન મધુર અદ્ભુત અહો ! ગુરુવદનથી અમૃત ઝર્યા,
શ્રવણો મળ્યાં સદ્ભાગ્યથી નિત્યે અહો ! ચિદ્વસ ભર્યાં.
ગુરુદેવ તારણહારથી આત્માર્થી ભવસાગર તર્યાં,
ગુણમૂર્તિના ગુણગણતણાં સ્મરણો હૃદયમાં રમી રહ્યાં.

□

હું એક શુદ્ધ સદા અરૂપી, જ્ઞાનદર્શનમય ખરે;
કંઈ અન્ય તે મારું જરી, પરમાણુમાત્ર નથી અરે.

□

સહજાત્મસ્વરૂપ   સર્વજદેવ   પરમગુરુ

□

ॐ

નમઃ સિદ્ધેભ્ય

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’

પત્રાંક - ૧૦૩

મુંબઈ, માહ, ૧૯૪૬

કુટુંબરૂપી કાજળની કોટડીના વાસથી સંસાર વધે છે. ગમે તેટલી તેની સુધારણા કરશો તોપણ એકાંતથી જેટલો સંસારક્ષય થવાનો છે, તેનો સોમો હિસ્સો પણ તે કાજળગૃહમાં રહેવાથી થવાનો નથી. કષાયનું તે નિમિત્ત છે; મોહને રહેવાનો અનાદિકાળનો પર્વત છે. પ્રત્યેક અંતરગુણમાં તે જાજવલ્યમાન છે. સુધારણા કરતાં વખતે શ્રાદ્ધોત્પત્તિ થવી સંભવે, માટે ત્યાં અલ્પભાષી થવું, અલ્પહાસી થવું, અલ્પપરિચયી થવું, અલ્પઆવકારી થવું, અલ્પભાવના દર્શાવવી, અલ્પસહચારી થવું, અલ્પગુરુ થવું, પરિણામ વિચારવું, એ જ શ્રેયસ્કર છે.

પ્રવચન - ૧

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક-૧૦૩

તા. ૦૭/૦૮/૧૯૯૮ - કલકત્તા

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત. પત્રાંક - ૧૦૩) પાનું - ૨૧૦ છે. ‘કુટુંબરૂપી કાજળની કોટડીના વાસથી સંસાર વધે છે.’ (કૃપાળુદેવે) ૨૩માં વર્ષે આ વચનામૃત લખ્યું છે. એક કાજળની કોટડી હોય એમાં કોઈ રહે અને એમ ઇચ્છે કે મને ડાઘ ન લાગવો જોઈએ ! તો એ શ ય છે ખરું ? અશક્ય છે. કાજળની કોટડીમાં ચારે બાજુ કાજળ લાગેલો હોય - ચાર દિવાલ, ઉપર-નીચે બધે (કાજળ લાગેલું હોય) અને કાજળના પરમાણુ બહુ ઉડતા હોય (તો) ડાઘ લાગ્યા વગર રહે કેવી રીતે ? એમ કુટુંબમાં રહેવું અને સંપૂર્ણપણે દોષરૂપી ડાઘ ન લાગે, એમ બનવું અશક્ય છે.

શાંતિનાથ, કુંથુનાથ, અરનાથ જેવા (ભગવાન) ચક્રવર્તીપદ, કામદેવપદ (જેવા) વૈભવશાળી (પદે બિરાજતા હતા). પરમજ્ઞાની (હતા) છતાં કુટુંબ છોડીને કેમ ગયા ? એવા પુણ્ય હોય કે એ વ્યિ ત કુટુંબને બહુ પ્રિય હોય. અત્યારે આપણે રહીએ છીએ એવું નહીં (કે) ઘડીક-ઘડીકમાં એકબીજાનું મોઢું ચડી જાય, વાત-વાતમાં રિસાઈ જાય અને (મોઢું) બગડી જાય, એવું નહીં. (પણ) અતિપ્રિય હોય ! એવા પુણ્ય લઈને આવ્યા હોય અને કુટુંબીઓ એમનો વિયોગ સહન ન કરી શકે (એટલા પ્રિય હોય) !

ગુરુદેવ તો એમ કહેતા કે, એમની રાણીઓ કલ્પાંત કરે તો વાળ ખેંચી નાખે ! એવી રીતે રડે. કેવી રીતે રડે ? કે રડતા-રડતા માથાના વાળ ખેંચી નાખે. અસહ્ય વેદના થાય કે, આવી વ્યિ ત ઘરમાંથી ચાલી જાય ! આમ સર્વગુણ સંપન્ન દેખાતા હોય. એટલા જ્ઞાની ! એટલા વૈરાગી ! એટલા શાંત ! (હોય). લૌકિક ગુણો તો બધાં (હોય) અને અલૌકિક ગુણો પણ પ્રગટ કર્યા હોય. એમના જે મહેલો હોય એની ફરતે મોટા બગીચા નહીં (પણ) વન-ઉપવન હોય ! માઈલો સુધી (ફેલાયેલા હોય). પછી લોકોની જમીન, વાડી,

ખેતર બધું શરૂ થાય. એ ધારે તો બધી વ્યવસ્થા કરી શકે કે, હું મહેલમાં નહીં રહું પણ ઝૂંપડીમાં રહીશ, મારી ઝૂંપડી બનાવી દ્યો ! (સ્ત્રીઓ, કુટુંબીઓ નોકર-ચાકર બધાં જ એમ કહે કે) અમારી નજર સામે તો રહો !

સંયોગનો સવાલ નથી (પણ) સવાલ પોતાના પરિણામોનો છે. એમને દર્શનમોહ તો વ્યતીત થયેલો છે. એવા મહાન પુરુષોને દર્શનમોહ તો છે નહીં. એ તો પૂર્વભવથી જ (આત્મજ્ઞાન) લઈને આવ્યા છે. એટલે જ્ઞાન સહિત જ અહીંયા જન્મ્યા છે. ત્રણ જ્ઞાન સહિત જન્મે છે. મતિ-શ્રુત અને સમ્યક્ અવધિજ્ઞાન - (એમ) એમને ત્રણેય જ્ઞાન હોય છે. પણ (કુટુંબને) કાજળની કોટડી જાણી છે. (એટલે) સર્વ-સંગ પરિત્યાગ કરીને નીકળી જાય છે. વિષય મુનિદશાનો છે, પણ રૂઝમાં વર્ષે કૃપાળુદેવના આ વિચારો છે અને અભિપ્રાય છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં આ અભિપ્રાય ભો થાય છે. પછી (જ્ઞાનીને) કુટુંબમાં એટલો ચારિત્રમોહ રહે - મોહ હોય ત્યાં સુધી કુટુંબમાં રહે - એ મોહ ખલાસ થયો, પછી (કુટુંબમાં) ન રહી શકે. એ પરિણામને (જ્ઞાની) સહન કરી શકતા નથી. કુટુંબ પ્રત્યેના દર્શનમોહ વગરના માત્ર ચારિત્રમોહવાળા પરિણામોને પણ એ સહન કરી શકતા નથી, ત્યારે મૂકી દે છે. (ભલે) એ (મોહ) અલ્પ હતો તો પણ એ અલ્પ (મોહ) પણ પોસાતો નથી. કેમકે પૂર્ણ વીતરાગ થવું છે. એટલે તેઓ સ્પષ્ટ કહી દે છે, 'મને જ્યાં સુધી રાગનો-વિકલ્પનો અંશ ચાલતો હતો અને એ જીવતો હતો ત્યાં સુધી તો હું તમારી સાથે રહ્યો. હવે એ રાગ મરી ગયો છે. હવે હું રહી શકું એવી મારી પરિસ્થિતિ નથી.' અલ્પકાળમાં કેવળજ્ઞાન લેવાના છે. અંદરથી પુરુષાર્થ ઉછાળા મારે છે (એટલે એમ લાગે છે કે) અહીંયા રહીને કામ થાય એવું નથી. (આમ) સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે એટલે સર્પ કાંચળી મૂકે, એવી રીતે મૂકીને ચાલ્યા જાય છે. સડસડાટ નીકળી જાય છે. કોને શું થાશે ? કોની લાગણી કેટલી દુભાશે ? (એ જોવા રોકાતા નથી). વીતરાગતામાં એ વાત નથી રહેતી.

જ્યાં સુધી અજ્ઞાનદશા છે, જ્યાં સુધી કુટુંબ પ્રતિબંધ છે, કુટુંબના સભ્યો પ્રત્યે મારાપણું છે અથવા કુટુંબની વ્યતિતઓ પોતાની દેખાય છે - એવી અનાદિથી જે નજર છે એ બદલી નથી, નજર બદલાઈને એ (બધાં) પારકા દેખાતા નથી, ત્યાં સુધી તો (કુટુંબરૂપી કોટડી) સંસાર વધવાનું જ કારણ છે. પરિભ્રમણ વધવાનું જ એ કારણ છે.

કૃપાળુદેવે સંસાર પરિભ્રમણના બે કારણો સ્પષ્ટ કહ્યા - એક સ્વચ્છંદ અને બીજું પ્રતિબંધ. જો પોતાના દોષ અપક્ષપાતપણે જોવે - જોઈ શકે, એવી ભૂમિકામાં આવે તો સ્વચ્છંદ થોડો-ઘણો દબાય છે અને પ્રતિબંધ છે એ તો મૂકવો જ રહ્યો. પછી એ સમાજનો પ્રતિબંધ હોય તો મૂકી દેવો, સમાજ શું કહેશે ? એ વાત છોડી દેવી. અથવા કોઈપણ બીજાની નજરમાં સારા દેખાવાની વૃત્તિ અથવા અભિપ્રાય (હોવો) એ સમાજ પ્રતિબંધ છે. આબરૂ-કીર્તિ સારી રહે, દેખાવ સારો રહે, શરીરનો દેખાવ સારો રહે, વર્તનનો દેખાવ સારો રહે અને બીજાની નજરમાં સારા દેખાઈએ, એ સમાજ પ્રતિબંધ છે. સમાજ પ્રતિબંધ કહો, લોકસંજ્ઞા કહો કે તીવ્ર પરલક્ષ કહો કે સ્વલક્ષથી દૂર જવાનો પ્રયોગ કહો - એ બધું એક જ છે. કૃપાળુદેવે બીજા પત્રમાં લોકસંજ્ઞાને કાળકૂટ ઝેર કહ્યું છે. કેવું કહ્યું છે ? કાળકૂટ ઝેર - કાતિલ ઝેર. ઝેરથી કેટલા દૂર રહેવું જોઈએ ? કે એની પેક બાટલીને અડચો હોયને માણસ તો પણ ત્રણ વખત સાબુથી હાથ ધોઈ નાખે ! બૂચ ખોલ્યું ન હોય પણ પેકે પેક બાટલી હોય, એને પકડીને એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ મૂકી હોય - તો (પણ) ત્રણ વખત સાબુથી હાથ ધોઈ નાખે ! એટલો ડર લાગે. ઝેરનો એટલો ડર લાગે ! મુમુક્ષુ જીવ લોકસંજ્ઞાથી એટલો ભયભીત હોવો જોઈએ અને એટલો જ કુટુંબ પ્રતિબંધથી ભયભીત હોવો જોઈએ.

કુટુંબમાં પોતાપણાની મીઠાશ એ મીઠું ઝેર છે. કેવું છે ? મીઠું ઝેર છે. મીઠું એવું લાગશે કે ખબર નહીં પડે (કે આ ઝેર છે) ! સેકીન લગાડેલી છરી હોય અને જીભ (ઉપર) લગાડે તો ગળી લાગે (પણ) જીભ કપાઈ જાય ! ધાર એવી તીક્ષ્ણ હોય ! એ ચાખવા જાય કે, કેવીક ગળી છે ? ગળી તો જરૂર લાગે કેમકે ત્યાં સેકીન અડેલું છે, પણ જીભ કપાય જાય. આ કુટુંબ પ્રતિબંધ એવો છે. કૃપાળુદેવે ૫૩૭ પત્રમાં તો ચોખ્ખુ નરક, નિગોદનું જ કારણ કહ્યું છે. મુમુક્ષુએ એમ સમજવા યોગ્ય છે કે, મને કૃપાળુદેવ આજ્ઞા કરે છે કે તું કુટુંબ પ્રતિબંધ છોડ !

પત્ર વાંચવાનો કે સ્વાધ્યાય કરવાનો અર્થ શું છે ? કે એ પત્ર ઉપર નામ ગમે તેનું લખ્યું હોય, સ્વાધ્યાય કરનારે તો એ જગ્યાએ પોતાને બેસાડી દેવો જોઈએ, એ સ્થાનમાં પોતાને લઈ લેવો જોઈએ. તું જેટલો કુટુંબ પ્રતિબંધ કરીશ (નરક, નિગોદ) સિવાય એનો બીજો કોઈ અંજામ નથી.

૫૩૭ (પત્ર) લ્યો ને ! ૪૩૬ પાને વા ચ લખ્યું છે (તે જોઈએ). 'સ્વપ્નદશામાં જેમ ન બનવા યોગ્ય એવું પોતાનું મૃત્યુ પણ જીવ જુએ છે, તેમ અજ્ઞાનદશારૂપ સ્વપ્નરૂપયોગે આ જીવ પોતાને, પોતાના નહીં એવા બીજાં દ્રવ્યને વિષે સ્વપણે માને છે; અને એ જ માન્યતા તે સંસાર છે, તે જ અજ્ઞાન છે, નરકાદિ ગતિનો હેતુ તે જ છે,...' સીધું (એનું ફળ) નરક બતાવ્યું છે. 'તે જ જન્મ છે, મરણ છે અને તે જ દેહ છે, દેહના વિકાર છે, તે જ પુત્ર, તે જ પિતા, તે જ શત્રુ, તે જ મિત્રાદિ ભાવ કલ્પનાના હેતુ છે,...' લીધું છે ? સંસારના બધાં સંબંધો લીધા ? પુત્ર, મિત્ર બધું (લઈ લીધું) 'અને તેની નિવૃત્તિ થઈ ત્યાં સહજ મોક્ષ છે;...' જ્યાં કુટુંબથી છૂટો પડ્યો ત્યાં એનો પ્રતિબંધ ગયો. અંદરથી છૂટો પડ્યો, બહારથી ભલે એ મુમુક્ષુ સંયોગોમાં રહ્યો હોય. અંદરથી છૂટો પડ્યો તો સહજ મોક્ષ છે. 'અને એ જ નિવૃત્તિને અર્થે...' એટલે એ પ્રતિબંધ છોડવાને અર્થે 'સત્સંગ, સત્પુરુષાદિ સાધન કહ્યાં છે; અને તે સાધન પણ જીવ જો પોતાના પુરુષાર્થને તેમાં ગોપવ્યા સિવાય પ્રવર્તાવે તો જ સિદ્ધ છે.' (તે સાધન પણ પુરુષાર્થ કરે તો જ) પ્રાપ્ત છે (એમ કહેવાય), નહીંતર નહીં. એ સાધન નથી રહેતાં. 'વધારે શું કહીએ ? આટલો જ સંક્ષેપ જીવમાં પરિણામ પામે તો તે સર્વ વ્રત, યમ, નિયમ, જપ, યાત્રા, ભક્તિ, શાસ્ત્રજ્ઞાન આદિ કરી છૂટ્યો એમાં કંઈ સંશય નથી.' કુટુંબ પ્રતિબંધ છોડ્યો (તે જીવ) શરીર પ્રતિબંધ સહેલાઈથી છોડશે. કેમ ? (કેમકે) કુટુંબ છે એ શરીરને અનુકૂળતા દેનારા નિમિત્તો છે. 'તમારે દૂધ જોઈએ ? તમારે પાણી જોઈએ ? તમારે જમવા જોઈએ ? તમારે અનુકૂળતા જોઈએ ? તમારે આમ કરવું છે ? આમ કરવું છે ?' બધી અનુકૂળતા (મળી રહે છે). અરસપરસ એકબીજાની (અનુકૂળતા) સાચવે છે કે નહીં ? અરસપરસ સ્નેહ રાખે છે, અરસપરસ અનુકૂળતાઓ સાચવે છે. એટલે એમાં દેહાત્મબુદ્ધિ - દેહ પ્રતિબંધ તો ઘુંટાય જ છે. પણ (જે) કુટુંબ પ્રતિબંધ છોડે એને દેહ પ્રતિબંધ છોડવાની તૈયારી થઈ જાય. (કેવી રીતે) કે, 'બહુ-બહુ તો મારે દેહની અનુકૂળતા માટે (વધારે) વાત કંઈ વિચારવાની રહેતી નથી. મને ગમે તેમ ચાલશે. મને ગમે તે પરિસ્થિતિ ચાલશે અને હું ચલાવી શકીશ.' (એમ તૈયારી થઈ જાય છે). 'મારે મારું (આત્મકલ્યાણનું) કામ કરવું છે. ગમે ત્યાં રહીને પણ મારે મારું કામ કરવું છે. ગમે તે સ્થિતિમાં પણ મારે મારું આત્મકલ્યાણ કરવું છે.' (એમ) એ દેહ

પ્રતિબંધ સહેલાઈથી છોડી શકે. પછી એ બંધન રહેતું નથી. સંકલ્પ-વિકલ્પ પ્રતિબંધ છે એ તો જરા સૂક્ષ્મ વિષય છે. જ્યાં સુધી અંદરમાં રાગનું પણ કર્તાપણું રહે, રાગનું પણ એકત્વ રહે, સૂક્ષ્મ રાગનું પણ એકત્વ અને કર્તૃત્વ રહે, ત્યાં સુધી વિકલ્પ ન મટે અને નિર્વિકલ્પ દશા ન આવે. એ પ્રતિબંધ તો પછી પુરુષાર્થથી છૂટે છે. એ છૂટવા (માટે) પછી વધારે અવરોધરૂપ કારણ કોઈ નથી. (જેને) કુટુંબ પ્રતિબંધ અને દેહ પ્રતિબંધ છૂટ્યો, એને સંકલ્પ-વિકલ્પ પ્રતિબંધ છોડવાનો પુરુષાર્થ કરવામાં પછી બીજો કોઈ અવરોધ નથી. મુખ્યપણે જીવનો પુરુષાર્થ રોકાય જાય છે એ આમાં રોકાઈ જાય છે. કુટુંબ પ્રતિબંધમાં અને દેહ પ્રતિબંધમાં (રોકાઈ જાય છે).

મુમુક્ષુ :- કુટુંબમાં અનુકૂળતા હોય અને જીવ રોકાય જાય એ તો બરાબર છે પણ અનુકૂળતા ન હોય અને પ્રતિકૂળતા હોય તો પણ જીવ ત્યાં ચોંટ્યો રહે છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સાવ સાચી વાત છે. હડ.. હડ... કરે ને તોપણ મૂકી ન શકે. અનુકૂળતામાં તો લપટાય જ જાય, એમાં તો એણે બહુ પુરુષાર્થ કરવો પડે, તો જ અનુકૂળતામાંથી છૂટી શકે. એમાં વધારે પુરુષાર્થ માગે છે. પ્રતિકૂળતામાં તો ચોખ્ખી સમજણ પડે એવી વાત છે કે, આ કોઈ મારા સગા છે જ નહીં. હું મફતનો ચોંટુ છું, એટલી જ વાત છે. એટલે એમાં તો ચોખ્ખુ દેખાય એવું છે. કેમકે હાલતાને ચાલતા ‘તુ-તુ, મૈ-મૈ’ થઈ જતુ હોય - ‘તેં આમ કર્યું ને તેં આમ કર્યું, તું આમ કરે છે ને તું આમ કરે છે...’ ‘સગા સ્વાર્થના છે’ - એ કાંઈ સમજાવવું નથી પડતું અને અત્યારે બહુભાગ એવું છે. કુટુંબનો સ્નેહ-પ્રેમ હોય એવા બહુ ઓછા કુટુંબો હોય છે. એમાંથી નીકળવું તો બહુ અઘરું છે. એમાં વધારે અઘરું (પડે) છે. (પ્રતિકૂળતામાં) તો માણસ થોડો પણ સમજદાર હોય ને તો કુટુંબ પ્રતિબંધ છોડતા વાર ન લાગે અને છતાં પણ ન છોડતો હોય તો થોડો પણ સમજદાર નથી, એમ લેવું. ચોખ્ખી વાત છે (કે કુટુંબ પ્રતિબંધથી) સંસાર વધે છે. અહીંયા પોતે નરક, નિગોદમાં જવાની તૈયારી કરે છે.

(અહીંયા આપણે ચાલતા પત્રમાં શું કહે છે) ? ‘ગમે તેટલી તેની સુધારણા કરશો તોપણ એકાંતથી જેટલો સંસારક્ષય થવાનો છે, તેનો સોમો હિસ્સો પણ તે કાજળગૃહમાં રહેવાથી થવાનો નથી.’ આમ છે. ગમે તેટલી સુધારણા કરો

એટલે વ્યવસ્થા રાખો કે આપણે આમ વ્યવસ્થા રાખવી. ઘરમાં એક જ્ઞાન-ધ્યાનની રૂમ જુદી રાખવી - ઓફીસની જગ્યા જુદી રાખવી - લખવા -વાંચવાની વ્યવસ્થા જુદી રાખવી. - ધાર્મિક કંઈક લખવું-વાંચવું હોય તો (એનો રૂમ જુદો રાખવો) - એમ ગમે તેટલી વ્યવસ્થા રાખો (તોપણ તેમાં સંસારક્ષય થવાનો નથી). (અહીંયા તો) આગળ વધેલા (તીવ્ર મુમુક્ષુતાની ભૂમિકાના) વિષયની વાત (લીધી) છે. એકાંત એટલે નીચેની ભૂમિકામાં એકાંતનો વિષય લાગુ પડતો નથી. બોધની પરિપ વતા આવે પછી એકાંતમાં જાય તો વાંધો નહીં. એ પહેલા એકાંતમાંથી પણ બીજી-બીજી લાઈને અને બીજા વિકલ્પે ચડી જવાની સંભાવના વધારે છે. કેમકે એકાંતમાં તો જ્ઞાન કરતાં ધ્યાનની મુખ્યતા વધારે છે. અને ધ્યાન પદાર્થ નિર્ણય (સ્વરૂપ નિર્ણય) પહેલા થતું નથી.

કૃપાળુદેવે ૨૫૪ (૫૨માં) મુમુક્ષુતાનો જે ક્રમ લીધો છે, એમાં છેલ્લું Stage પદાર્થ નિર્ણયનું લીધું છે. એ પદાર્થ નિર્ણય એટલે સ્વપદાર્થનો નિર્ણય - સ્વરૂપનો નિશ્ચય. એ સ્વરૂપ નિશ્ચય એટલે સ્વરૂપની ઓળખાણ - સ્વરૂપનું ભાવભાસન અને એ સ્વરૂપના ભાવભાસનમાં અનંત સુખનો સમુદ્ર આત્મા ! અનંત સુખનું ધામ ! (એનો) પ્રત્યક્ષ અંશે વિશ્વાસ આવે છે. એના એક પ્રત્યક્ષ અંશથી એનો વિશ્વાસ આવે છે કે, 'છે'. એની હયાતી 'છે'. મારામાં અનંત સુખ હયાત છે એનો વિશ્વાસ આવે છે. જેમ સર્પની પૂંછડી જુએ એટલે આખો સર્પ દરની અંદર કે ફર્નીચરની પાછળ સંતાયેલો છે - (એમ વિશ્વાસ આવી જાય છે). પછી કાંઈ તર્ક-કુતર્ક ન કરે કે હજી (તો) પૂંછડી (જોઈ છે). મોઢું નથી જોયું. કરડવાનો તો મોઢેથી છે ને ! એવું કોઈ સાહસ કરતું નથી. એમ એક અંશે પણ આખો સુખ સમુદ્ર (આત્મા) વિશ્વાસમાં-પ્રતીતિમાં આવે છે. અને ત્યાર પછી પરિણામ દિશા બદલીને એ બાજુ ખેંચાય છે. પરિણામ હમ્મેશા સુખ બાજુ જ ખેંચાય (આ નિયમબદ્ધ વાત છે). સુખ ન હોય અને સુખની કલ્પના થઈ હોય ને તો પણ ખેંચાય - એ તો પ્રગટ અનુભવ છે. તો વાસ્તવિક સુખનો સમુદ્ર જોવે અને પરિણામ એ બાજુ ન ખેંચાય કે ન દોડે, એ બને જ નહીં. ત્યાર પછી સહજ ધ્યાનની દશા છે. પુરુષાર્થ સાથે છે - વીર્યનો ઉછાળો સાથે હોય છે, એ પહેલાં ધ્યાન કરવા જાય તો કલ્પનાએ ચડવાનો અવકાશ રહે છે અથવા બહુભાગ જીવો કલ્પનાએ ચડે છે અને એ ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં આવી જાય છે. એટલે આત્માનો લાભ થવાનું તો એક બાજુએ

રહ્યો - આત્મલાભ તો એક બાજુ રહ્યો - (પણ) નુકસાન થવાની પરિસ્થિતિ એમાં ઘણી વધારે છે. એટલે કૃપાળુદેવ અહીંયા તો ઉપરની (ભૂમિકાની) વાત લ્યે છે.

કુટુંબ છે એ કાજળની કોટડી છે, એમ લીધું. એકાંતવાસ છે એમાં ઉપરનો સાધક - ઉપરની ભૂમિકાનો સાધક જેટલી સાધના કરી શકે, એથી સોમાં ભાગે પણ કુટુંબની સાથે રહીને ન કરી શકે. નીચેની ભૂમિકાવાળાએ આ ભૂમિકાની ભાવના ભાવવાની છે કે, 'આગળની (દશામાં) આવી વાત છે અને મારી એવી દશા થાય તો સારું' - (એમ) ભાવના ભાવવાની વાત છે. ઉપરની ભૂમિકાની (વાત) છે એટલે મને લાગુ પડતી નથી, માટે મારે ઉપેક્ષા કરવી એમ નહીં (હોવું જોઈએ).

મુમુક્ષુ :- નીચેની ભૂમિકામાં એવો પ્રયત્ન હોવો જોઈએ કે આવી ઉપરની ભૂમિકામાં આવી શકાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પ્રતિબંધ છોડવા માટેનો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. જ્યાં સુધી કુટુંબ પ્રતિબંધ છૂટ્યો નથી ત્યાં સુધી કુટુંબ પ્રતિબંધ મૂકવા માટેનો પુરુષાર્થ હોવો જોઈએ. તો જ એ કુટુંબરૂપી કોટડીને સહજમાત્રમાં છોડી શકશે. નહીંતર જંગલમાં ગયા પછી, દીક્ષા લીધા પછી ત્યાં જઈને કુટુંબ સાંભરશે. કેમકે અંદર અભિપ્રાય અને રસ પડ્યો છે, પ્રતિબંધ છોડ્યો નથી.

એટલે જે જિનમાર્ગ છે એ તો વ્યવસ્થિત છે. પહેલા તું (કુટુંબની) અંદર રહીને પ્રતિબંધ છોડ. પછી બહારમાં તું એનો ત્યાગ કરજે. અંદરનો પ્રતિબંધ છોડ્યા વિના જો તે બહારમાં ત્યાગ કર્યો તો ત્યાં (જંગલમાં) જઈને (કુટુંબ) સાંભરશે. ભોગ-ઉપભોગ બધું સાંભરશે, અનુકૂળતાઓ, બધાં પ્રસંગો સ્મરણના પડદા ઉપર આવવા લાગશે. Picture ચાલુ થઈ જશે અને પરિણામ ત્યાં લાગશે. એટલે (જિનમાર્ગમાં) વ્યવસ્થિત વાત છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં પહેલા પ્રતિબંધ છૂટે પછી ઉપરની ભૂમિકામાં એકાંતમાં જાય તો વાંધો ન આવે. નહીંતર એકાંતવાસ છે એ પણ નુકસાનનું કારણ થઈ શકે છે.

'કષાયનું તે નિમિત્ત છે;...' જે કાજળગૃહ લીધું એ કષાયનું નિમિત્ત છે. એટલે થોડો ઘણો તો ડાઘ લાગે, લાગે ને લાગે જ. એટલે જે મુનિદશામાં આવે છે એ તો સંપૂર્ણ નિર્દોષ થવાના પુરુષાર્થમાં આવી ગયા છે, એટલે પછી એમને (કુટુંબની) સાથે રહેવું પોષાય નહીં.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! અહીંયા નિમિત્ત કહ્યું છે, કારણ નથી કહ્યું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, નિમિત્ત જ છે, ખરેખર તો નિમિત્ત કારણ જ છે. આમ (વાસ્તવિક) કારણ તો છે નહીં. કોઈ (કષાય) કરાવે છે, કુટુંબ મોહ કરાવે છે - એવું નથી. એ તો હમણા વાત ચાલીને કે કુટુંબવાળા વડચકા ભરતા હોય તો પણ પોતે વળગીને બેઠો (રહે) છે. એ ચાં (મોહ) કરાવે છે ? કરે છે તો પોતે જ ને ! પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં પણ પોતે જ કરે છે ને, બીજું શું કરે છે ? અનુકૂળતાવાળા (પ્રતિબંધ જલ્દી) ન મૂકી શકે, એને તો સ્વાભાવિક છે કે કુટુંબીઓને બહુ દુઃખ થશે (એમ લાગે). પણ જેને તીવ્ર કુટુંબ પ્રતિબંધ હોય છે એ પ્રતિકૂળતામાં પણ મૂકી શકતા નથી. કુટુંબ પ્રતિબંધને છોડી શકતા નથી. કુટુંબને છોડવાની વાત નથી, કુટુંબ પ્રતિબંધને છોડી શકતા નથી. (એને એમ જ થાય કે) 'એને આમ લાગશે ને એને આમ લાગશે, એને આમ લાગશે ને એને (તેમ) લાગશે, આમ કરીશ તો આમ લાગશે ને આમ કરીશ તો (તેમ) લાગશે.' એને શું લાગશે એની ચિંતા છે, તારું શું થાશે એની ચિંતા નથી. આ પરિસ્થિતિ છે. એટલે એ તો નિમિત્ત જ છે. નિમિત્ત કાંઈ કરે એ પ્રશ્ન તો છે (જ) નહીં.

(આગળ કહે છે). 'મોહને રહેવાનો અનાદિકાળનો પર્વત છે.' 'મોહને રહેવાનો અનાદિકાળનો પર્વત છે,' એમ કહ્યું. પર્વત ખૂટે નહીં. પર્વતમાંથી ખટારા ભરી-ભરીને, ટ્રક ભરી-ભરીને માટી લઈ જાય, પથ્થર લઈ જાય (તોપણ) પર્વત ખૂટે છે ? ૫૦૦-૧૦૦૦ વર્ષ (થયા હોય તો પણ) એમ ને એમ લાગે. એમ (કુટુંબ છે એ) મોહનો મોટો પર્વત છે.

'પ્રત્યેક અંતરગુણમાં તે જાજવલ્યમાન છે.' (અર્થાત્) પરિણામની જો ગુફા જુએ તો અંદરમાં એ બરાબર જામેલી વાત છે. (મુમુક્ષુ) જીવ કુટુંબ પ્રતિબંધ મૂકવાનો મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં પુરુષાર્થ કરે ત્યારે સમજાય એવું છે કે આમાં (કેટલો) પરસેવો ઉતરી જાય એવી વાત છે ! કોઈ સહેલી વાત નથી. સંસારમાંથી છૂટવું - નીકળવું એ ઘણું કઠણ છે, એનું આ કારણ છે કે, જીવ કુટુંબ પ્રતિબંધ છોડી શકતો નથી. એ છોડે તો તો ઘણો આગળ નીકળી જાય ! બહુ મોટો લાભ કરી શકે, બહુ મોટો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે !! (પરંતુ) એ છોડવામાં પુરુષાર્થ માગે છે, સારો એવો પુરુષાર્થ માગે છે. પ્રયત્ન કરવાથી એ સમજાય એવું છે કે, કેવો પુરુષાર્થ માગે છે ! Practical side તો (એનો) પ્રયત્ન કરો

ત્યારે જ સમજાય કે, અંદરમાં પોતાપણાના સંસ્કારો જામ થઈ ગયેલા છે. એની પરિણતિ જામેલી છે. પરિણતિ તો સમજાતી જ નથી.

આપણે એક દૃષ્ટાંત લીધું કે, બહારમાં પ્રતિકૂળતા છે. કુટુંબીઓ તો પ્રતિકૂળતા આપે છે. છતાં અંદર (મોહની) પરિણતિ છે ને એ મયક આપતી નથી. બહારમાં તો સામે-સામે દ્વેષ કરી લે. કુટુંબનો સભ્ય દ્વેષ કરે તો પોતે પણ સામે દ્વેષ કરી લે, પણ અંદર જે પોતાપણાની પરિણતિ છે, એમાં કેટલો પોતાનો આત્મા પકડાઈ ગયેલો છે ! એની પોતાને ખબર નથી અને એમાંથી એ છૂટી શકતો નથી. એ (સામો) દ્વેષ કરે એટલે રાગની પરિણતિ (કાંઈ) ન મટે ! કેમકે દ્વેષ તો ઉદય આવ્યો અને ક્ષણિક (વાર માટે) કર્યો. કોઈ દ્વેષનો પ્રસંગ ભો થયો અને ક્ષણિક દ્વેષ કરી લીધો (તો પણ રાગની) પરિણતિ જામેલી છે. અને એ સમજાતી નથી, એ દેખાતી નથી. એટલે એને દૂર કરવાનો જીવને ઉપાય પણ વિચારમાં આવતો નથી, તો પ્રયત્નમાં તો આવે જ કેવી રીતે ?! હજી તો વિચારમાં પણ આવે નહીં, તો પ્રયત્નમાં (તો) આવે કેવી રીતે ?

કાલે રાતના સ્વાધ્યાયમાં આપણે થોડો પરિણતિનો વિષય ચાલ્યો, એ એવી ચીજ છે. રસ લઈ-લઈને જે પરિણતિ કરી હોય છે, એવો રસ લીધેલો હોય છે ! એક છ-આઠ મહિનાના બાળકને જોઈએ છીએ તો એ એની મા નો હાથ વર્તે છે (ઓળખી લે છે) ! એને બીજો તેડે અને (એની મા) તેડે, એમાં એના પરિણામમાં ફેર પડે ! એની મા ને જોવે ત્યાં હસવા માંડે, તેડવાની

ચાં વાત રહી !! બીજાના ખોળામાં હોય અને સામેથી આવતી જુએ ત્યાં હસવા માંડે ! (આમ) છ-છ મહિનાની આયુષ્યની અવસ્થાથી એટલો મારાપણાનો રસ લીધો હોય છે !! એને ભાષા નથી આવડતી કે ‘(આ)મારી મા’, સ્પષ્ટ વિકલ્પ નથી કે ‘આ મારી મા’ એને અસ્પષ્ટ ભાવ છે કે ‘આ મારી મા.’ પણ રસ કેટલો પડ્યો છે ! (અનંતકાળે) વિચારવાનો વખત આવે, સત્પુરુષના વચનામૃત સામે આવે, ખબર પડે કે આ (મમત્વ) નરક, નિગોદનો હેતુ છે, મારે આ કારણને છોડવું પડશે, પણ અંદર કેટલું (ધું) લઈને બેઠો છે, એની કાંઈ ખબર પડતી નથી. એની પરિણતિ કેટલી (ગાઢ) થઈ ગઈ છે, તેની ખબર નથી. દ્વેષ કરે તોપણ રાગની પરિણતિ છૂટતી નથી, બોલો ! એને (છોડવાનો) પુરુષાર્થ કરે ત્યારે જ સમજાય એવું છે કે, આમાં કેટલો

પરસેવો ઉતરે એવું છે.

બહુ સુગમ-સહેલો ઉપાય (એ છે કે) જો કોઈ જ્ઞાનીપુરુષ એને મળી જાય એને એમના પ્રત્યે પોતાપણું - અભેદભાવ થઈ જાય, અભિન્નબુદ્ધિ (થઈ જાય) (તો પોતાપણું મટી જાય). ૪૭૦ (પત્રમાં) અભિન્નબુદ્ધિ કહ્યું ને ! 'જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યે અભિન્નબુદ્ધિ થાય, એ કલ્યાણ વિષેનો મોટો નિશ્ચય છે,..' એમ લીધું છે. (આ પત્રમાં) સિદ્ધાંત લીધો છે. આ બાજુ પોતાપણું થાય ને તો એ (કુટુંબ) બાજુથી ઉખડી જતાં વાર ન લાગે. સહજમાત્રમાં ઉખડી જાય. કેમકે એમાં (સત્પુરુષમાં) એને પરિણતિ થઈને એનો રસ શરૂ થઈ ગયો. (બીજો) રસ છૂટતો જાય. (આ બાજુનું) વજન જ એટલું આવે કે (બીજી બાજુની) પરિણતિનું પલડું ઉલળી જાય.

એટલે કૃપાળુદેવે સત્પુરુષનો વિષય અહીંયા મુખ્ય કર્યો છે એનું કારણ એ છે કે, બીજી રીતે (પોતાપણું) છોડવા જાય તો એને પરસેવો ઉતરી જાય એવું છે. કેમકે એવા-એવા ઉદય આવે, એવા-એવા પ્રસંગ બને - (એમાં) કુટુંબ પ્રતિબંધની જે પરિણતિ હોય એ એને પાછી દૃઢ કરાવી દે. પાછો ખેંચાય જાય. થોડુ-ઘણું વિચારીને પાતળુ પાડ્યું હોય એ પાછુ ઘટ્ટ થઈ જાય. સત્સંગની થોડીક અસર આવી હોય એ ધોવાતા વાર ન લાગે. એક ઉદય (એવો) આવે ત્યાં બધું ધોવાણ થઈ જાય. એ રીતે, (પ્રતિબંધ છોડવાનો) વિષય બહુ કઠણ થઈ પડે છે અને એક રીતે બહુ સુગમ પણ થઈ પડે છે - પણ એ (જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યે) અભિન્નબુદ્ધિ આવે તો, નહીંતર નહીં.

એમાં બને છે એવું કે, જીવને જો ખરેખર સંસારથી મુક્ત થવાની ભાવના થઈ હોય, બહુ પ્રમાણિકપણાની વાત છે કે હવે, ખરેખર છૂટી જ જવું છે, કોઈપણ ભોગે છૂટી જવું છે - એવો અભિપ્રાય થઈ ગયો હોય, અને પછી એને છૂટવાનું કારણ એવા જે સત્પુરુષ મળે, ત્યારે એને એમ લાગે છે કે 'બસ ! હું જે દુઃખના સમુદ્રમાં ડૂબતો હતો એનાથી બચાવવા મને વહાણ મળી ગયું, હું હવે આમાં બેસી જાઉં!' પછી એને કિનારો નજીક દેખાય છે. નહીંતર તો ૧૫ ફૂટ કિનારો હોય તો પણ ડૂબી જાય. તરિયો હોય એ ૧૫ ફૂટ સુધી તરી ન શકે. કેમકે (પાણીનો) પ્રવાહ એવો હોય છે (જે) એને ખેંચી જાય છે. (પરંતુ સત્પુરુષ મળ્યા) પછી એને ધરપત આવે છે કે, 'હું હવે તરી ગયો!' પછી એ વહાણને એવી રીતે પકડી રાખે છે કે પછી કોઈ (પણ)

ભોગે છોડે નહીં. ! એટલે એ બાજુની પકડ જ એટલી મજબૂત આવે કે (સંસાર) બાજુની પકડ છૂટી જાય. એમ થાય છે. એક બાજુ ઝૂકાવ વધી જવાથી બીજી બાજુનો ઝૂકાવ ઘટી જાય છે અથવા મટી જાય છે. એવો પ્રકાર (બને) છે.

(અહીંયા શું કહે છે) ? ‘પ્રત્યેક અંતરગુફામાં તે જાજ્વલ્યમાન છે.’ શું (જાજ્વલ્યમાન છે) ? મોહ. પ્રત્યેક અંતરગુફામાં અંદરના પરિણામોની પરિણતિ ઘણી ગાઢ કરેલી છે. એ બધું જામેલું છે. (એમ કહે છે). જાજ્વલ્યમાન એટલે શું ? કે બળવાન છે. ખૂબ બળવાન છે. એટલે અંદરની ગુફામાં એ બહુ સતેજ છે, એમ કહેવું છે. બહારમાં કોઈ થોડોક ત્યાગ કરે એટલે એમ નથી સમજવા જેવું કે એને કુટુંબ પ્રતિબંધ છૂટી ગયો છે. ઘણા તો કુટુંબ છોડીને દેશ ત્યાગી કે સર્વ ત્યાગી થાય છે. એમ ઘણા (લોકો) કુટુંબ છોડે છે. પણ એનો અર્થ એમ નથી કે એણે કુટુંબ પ્રતિબંધ છોડ્યો છે. પહેલા પ્રતિબંધ છૂટવો જોઈએ પછી બાહ્ય ત્યાગ કરે તો સારું ! બાહ્ય ત્યાગ કરવાથી પ્રતિબંધ છૂટે છે એવું નથી. મારાપણું છોડવું (જોઈએ). જીવ ચાંક ને ચાંક તો મારાપણું કરશે જ - i (તો) શ્રીગુરુમાં અને i (તો) સ્વરૂપમાં. નહીંતર અનાદિનું જે પરમાં મારાપણું છે, એ તો એટલું ગાઢ થયેલું પડ્યું છે કે એ જલ્દી છોડવું છૂટે એવું નથી. એ (છોડવા) માટે અવિધિએ ખોટા પ્રયત્નો કરે, ખોટા પ્રયોગ કરે, ખોટા ત્યાગના અખતરા કરે, તો એથી કાંઈ છૂટતું નથી. પોતે અનંતવાર જિનદીક્ષા લીધી છે. આ જીવે પણ અનંતવાર જિનદીક્ષા લીધી છે. ‘યમ નિયમ સંજમ આપ કિયો, પુનિ ત્યાગ વિરાગ અથાગ લલ્હો’ વૈરાગ્યમાં આવીને દીક્ષા લીધી છે ! એ વૈરાગ્ય અલ્પજીવી હોય છે.

કામ પદ્ધતિસર જ થાય. કામ, કામની પદ્ધતિએ ન કરો એટલે કામ બગડે, બગડે ને બગડે જ. શીરો, શીરાની રીતે જ થાય. રોટલી, રોટલીની રીતે થાય. બીજી રીતે કરવા જાય એટલે બગડે. રીત બદલે એટલે બગડે જ. કૃપાળુદેવ એમ કેમ કહે છે ? કે જ્ઞાનીના માર્ગે ચાલવું. એમણે સોભાગભાઈનો મોટો ગુણ શું જોયો ? ‘જ્ઞાનીના માર્ગે પ્રત્યેનો તેનો અદ્ભુત નિશ્ચય વારંવાર સ્મૃતિમાં આવ્યા કરે છે.’ એમની અનુપસ્થિતિમાં એ સાંભરી આવે છે કે, કેવો જીવ હતો ! મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં કેવો જીવ હતો ! (એમને) અદ્ભુત નિશ્ચય હતો કે, જ્ઞાનીના માર્ગે જ ચાલવું છે ! એ (જીવને) સ્વચ્છંદ

તો પહેલો જાય. જ્ઞાનીની આજ્ઞામાં આવ્યો એટલે (સ્વચ્છંદ પહેલા જાય). સ્વચ્છંદ તો સંસારમાં રખડાવવા (માટેનો) બહુ મોટો દોષ છે. એ સ્વચ્છંદ તો પહેલે ઘડાકે જાય ! પછી પ્રતિબંધ છૂટે. પણ એ જ્ઞાનીની આજ્ઞામાં રહે તો પ્રતિબંધ છૂટવો સહેલો છે. પણ આજ્ઞામાં રહેવું સહેલું નથી !! કેમકે એણે પોતાની બધી વાત મૂકી દેવી પડે. એને પોતાની બધી વાત મૂકી દેવાનો વારો આવે, તો આજ્ઞામાં રહી શકે.

જ્ઞાની એમ કહે કે, કુટુંબનો પ્રતિબંધ છોડ ! (એટલે આ બાજુ મુમુક્ષુ પ્રતિબંધ છોડવા માટે) તૈયાર હોય !! (જ્ઞાનીપુરુષ) પ્રકૃતિ (મૂકવાની વાત કરે). પ્રકૃતિનું એવું છે કે અંદરમાં ઉદય આવે (અને) સાવધાન થાય એ પહેલા તો ઝંપલાવી નાખે ! જીવને એવા પરિણામ થાય છે એ કેવી રીતે છૂટે ? કે જ્ઞાનીની આજ્ઞામાં રહે તો છૂટે. કેમકે એને એટલી જાગૃતિ આવે, એટલી નિર્મળતા આવે, એટલી સાવધાની આવે અને એ બધું મૂકવા એ તૈયાર હોય. પ્રકૃતિ છોડવા પણ તૈયાર હોય. નહીંતર પ્રાણ અને પ્રકૃતિ સાથે જાય, એવી દૃઢ થયેલી હોય છે.

‘સુધારણા કરતાં વખતે શ્રાદ્ધોત્પત્તિ થવી સંભવે...’ શ્રાદ્ધ એટલે શ્રાવક ધર્મ અને ઉત્પત્તિ એટલે પ્રગટતા. એટલે એ ઉપરની ભૂમિકાની (વાત) લીધી છે. શ્રાવકધર્મમાં તો આવી જવું જોઈએ. પાંચમાં ગુણસ્થાનમાં તો એણે આવી જવું જોઈએ. કુટુંબને છોડીને એકાંતવાસમાં જવું છે ને ? એટલા માટે (આમ કહ્યું છે). ‘માટે ત્યાં અલ્પભાષી થવું...’ ત્યાં એટલે કુટુંબમાં ઓછું બોલવું, એમ કહે છે. કુટુંબમાં વધારે ચારે બોલે ? રસ હોય ત્યારે. રસ ઘટે એટલે બોલવાનું ઓછું થાય. અથવા જે જીવ અંતરમાં પોતાના પુરુષાર્થ અને પ્રયત્નમાં એક લયથી, એકનિષ્ઠાથી અને એક લયથી સતત લાગેલો રહે, એને બીજી પ્રવૃત્તિ ઘટી જ જાય ને ! બોલવા-ચાલવાનું ઘટી જાય. (એમ) અલ્પભાષી થવું. જેટલો રસ લઈને તું વધારે બોલવાનું રાખીશ એટલો પ્રતિબંધ દૃઢ થવાનો છે.

લોકાચાર એવો છે કે, ‘છોકરો નિશાળેથી આવે એટલે એને બોલાવવો જોઈએ, ન બોલાવો તો એને ખોટું લાગે, ‘કેમ પપ્પા તમે કાંઈ બોલતા નથી ? ઘરમાં પણ જો તમે બોલો નહીં તો (કેમ ચાલે) ? (તમે તો) કાંઈ બોલતા જ નથી. આવું તો કાંઈ ચાલતુ હશે.’ આમાં ઘણી વાતો ભી થાય છે.

‘અલ્પભાષી થવું’ - એટલે એમાં પછી ઘણી વાતો ભી થાય. પણ જે પોતાના કામે લાગ્યો છે એને સામે(વાળાને) શું લાગશે ? એ વાત ઘટી જાય છે. જ્યાં સુધી અભિપ્રાયમાં સામેવાળાને શું લાગશે ? એ વાત ભી છે, ત્યાં સુધી એ પ્રતિબંધને છોડી શકે જ નહીં. કુટુંબીઓ તો એમ કહે કે, ‘તમારો ધર્મ બહુ સ્વાર્થનો છે. અમને શું લાગે એ તમારે જોવાનું નહીં. એનો અર્થ એ કે તમારે એકલો તમારો સ્વાર્થ જ જોવાનો !’ થાય કે ન થાય ? ‘આવો તો કાંઈ ધર્મ હોતો હશે ? બસ ! પોતાનો સ્વાર્થ જોવે, બીજાનું તો કાંઈ જોવે જ નહીં. સામાને શું થાય એ કાંઈ જોવે જ નહીં.’ એવું છે. સ્વાર્થ તો જરૂર છે ! પણ બીજાની સાથે વ્યવહારમાં અસદ્વ્યવહાર કરવાનો સવાલ રહેતો નથી. સદ્વ્યવહાર છે, વ્યવહાર, વ્યવહારના સ્થાનમાં સદ્વ્યવહાર રાખે. પણ પોતે અંદરથી જ પલળે નહીં. અંદરથી મીઠું લાગે તો થઈ રહ્યું ! તો લૂંટાઈ જાય ! અંદરથી જુદો રહે. પછી બહારમાં જે વ્યાવહારિક ફરજ છે, એ તો એક નોકર પણ નિભાવે છે, તો પોતે નિભાવે એમાં ચાં સવાલ છે ? લાગણી જુદી વસ્તુ છે, વ્યવહાર જુદી વસ્તુ છે. લાગણીમાં આવે તો પ્રતિબંધ ન ઘૂટે. વ્યવહાર કરે એમાં પ્રતિબંધનો કાંઈ સવાલ નથી. (પ્રતિબંધ) છોડવો અઘરો પડે; પણ અઘરું પડે તો પણ એક વખત તો એ (ઢીલું) થવું જોઈએ, કરવું જોઈએ. એના માટે થોડા ફેરફારો. થાય ત્યારે (મુમુક્ષુ) અલ્પભાષી થાય છે - ઓછું બોલે, એ બનવા જોગ છે. (સાવ) ન બોલે એમ નહીં પણ ઓછું બોલે, જરૂર પૂરતું બોલે, કામ પૂરતું બોલે. એટલી વાત છે.

‘માટે ત્યાં અલ્પભાષી થવું,...’ એટલે બોલવામાં બહુ લવ-ઠવ ન રાખે. (એટલેકે) જે આવ્યા એની સાથે બોલી બોલીને એને સારું લગાડવા જાય, એવું કાંઈ નહીં. મર્યાદા કરી નાખે. જરૂર પૂરતી - કામ પૂરતી વાત કરવી, બાકી મારે મારા કામમાં રોકાવું છે.

‘અલ્પહાસી થવું,...’ (આત્મહિતની) ગંભીરતા આવી જાય એટલે આપોઆપ અલ્પહાસી (થઈ જાય). હસવું એ એક અગંભીર પ્રવૃત્તિ છે. પરિણામની જે પ્રવૃત્તિ છે એમાં અગંભીરતાએ હસવું થાય છે. ગંભીરતામાં એ વાત નથી રહેતી. જ્યારે પોતે પોતાના કામે લાગે છે (ત્યારે એને એમ લાગે છે કે મેં) બહુ મોટું કામ ઉપાડ્યું છે ! બહુ મોટું એટલે ? જગતમાં એથી (વધારે) મોટું કોઈ કામ જ નથી, એવું મોટું કામ ઉપાડ્યું છે. નિર્વાણપદ

જેને લેવું છે, પૂર્ણતાનું લક્ષ જેણે બાંધ્યું છે, દૃઢ મુમુક્ષુતા છે - એણે કેટલા મોટા કામની જવાબદારી લીધી છે ! તો એના પ્રમાણમાં એની ગંભીરતા આવે છે. એટલે ઉમર ભલે ગમે તેટલી હોય પણ આ એક સમજણ એવી છે કે એમાં Maturity ઘણી આવે છે. નહીંતર માણસ અગંભીર પરિસ્થિતિમાં વાત-વાતમાં હસે ! Maturity ન હોય. આમાં તો એ પણ આવી જાય, ગંભીરતા આવે એની સાથે પરિપ વતા ઘણી આવે. એ 'અલ્પહાસી થવું,...' (નો ભાવ છે).

'અલ્પપરિચયી થવું,...' (અર્થાત્) પરિચય ઘટાડવો. સગામાં, સંબંધીઓમાં, મિત્રોમાં, સમાજમાં - જેટલા સંબંધો છે (એ લોકોનો પરિચય ઘટાડી નાખવો). સંસારમાં લોકો સંબંધો વધારવાના અભિપ્રાયવાળા હોય છે. મોક્ષાર્થી જીવ સંબંધો ઘટાડવાના અભિપ્રાયવાળા હોય છે. કેમકે બન્નેની આખી Line જ વિરુદ્ધ છે. એટલે જ્યાં પરિચય વધે એવા પ્રસંગો હોય ત્યાં પોતે ગેરહાજર થઈ જાય, ગેરહાજર રહે. એમાં સામાને ખરાબ પણ લાગે (એ) બનવાજોગ છે. પણ આપણે તો આપણો ગોળ ચોરી ખાવાનો છે. (આવું વર્તન) બીજાને ન ગમે. તોપણ (મોક્ષાર્થીને એમ જ હોય કે) મારે પરિચય વધારવો નથી. સમાજમાં વધારવો નથી, સગાઓમાં વધારવો નથી અને એ પરિચય વધારવામાં ત્યાં પારકી પંચાત સિવાય (બીજું) હોય છે શું ? એ તો કહો ! જ્યાં વધારે (માણસો) ભેગા થાય અથવા કોઈને પણ તમે મળો એટલે સમાચારો સાંભળવાના મળે અને પોતે Information bureau ખોલીને બેઠો હોય. ગામનું જાણવાની ઉત્સુકતા (હોય) આનું શું ? પેલાનું શું ? ફલાણાનું શું ? કાંઈ લેવા-દેવા ન હોય તો પણ કુતૂહલવૃત્તિ-જાણવાની ઈચ્છા (ચાલ્યા કરે).

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! જે (આત્મકલ્યાણનો) એક લક્ષી હોય એનો સંગ તો વધારે કરવો ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એકલક્ષી એટલે જે આત્મકલ્યાણની ભાવનાવાળો મોક્ષાર્થી જીવ હોય, એનો પરિચય કરવો. એનો પરિચય કરવાની ના નથી. સંસારીઓનો પરિચય ન કરવો. કેમકે (માનો કે કોઈને ત્યાં) લગ્ન પ્રસંગ આવે, (એ એમ કહે) 'અમારે ત્યાં Party રાખી છે આ કારણથી જમણવાર રાખ્યો છે.' (એટલે જ્યારે ત્યાં જવાનું બને તો ત્યાં) બધાંને હળવા-મળવાનું બને, સારું-સારું જમવાનું બને, એ નિમિત્તે સારા કપડા પહેરાય, એ નિમિત્તે

આપણો દેખાવ વધારાય, એમ અંદરમાં કેટલાય કારણો ચાલતા હોય છે. એ બધાં બારણા બંધ થઈ જાય. ચાંચ દેખાવુ નથી (એમાં) બધાં બારણા બંધ થઈ જાય અને તો જ એને પોતાનું (અંદરનું) કામ કરવાનો અવકાશ રહે છે. નહીંતર એ બધે જતો રહે એમાં એટલું બધું ડહોળાઈ જાય છે ! એટલું બધું ડહોળાઈ જાય છે કે એને પોતાને ખબર નથી (રહેતી) કે મેં કેટલું ડહોળ્યું ? હવે (મારી) ગાડી પાટે ચડાવવામાં કેટલી મુશ્કેલી ભી થશે ! એ કાંઈ ખબર નથી પડતી. અને (પોતાના પરિણામ) ડહોળી મૂકે છે. એટલે ‘અલ્પપરિચયી થવું...’ (એમ કહે છે). જેને જેમ લાગવું હોય એમ લાગો. હું હવે મારા કામે લાગ્યો છું. મારે મારું કામ એકવાર કરી લેવું છે, નહીંતર ઓચિંતુ અહીંથી જાવું પડશે તે દિવસે મારું કામ રહી જશે. (બાકી) બધું તો રહી જ જવાનું છે પણ આ કામ રહી જશે તેનું શું ? અંતે તો બધાં છૂટા જ પડી જવાના છે.

અલ્પ પરિચયી થવા માટે, ‘અલ્પઆવકારી થવું...’ (એટલે) જેમ પોતાને બધે જાવુ નથી તેમ બધાંને ભેગા પણ કરવા નથી. ઠીક છે, કોઈ આવી ચઢે ને આપણે આપણા ગૃહસ્થ (જીવનને) યોગ્ય વ્યવહાર કરીએ, એ જુદી વાત છે; પણ ‘તમે કેમ આવતા નથી ? તમે આવજો ને આવ્યા વગર રહેતા જ નહીં, કેમ આવ્યા નહીં ? અમને ખોટુ લાગશે. તમે નથી આવતા એનું અમને ખોટુ લાગે છે’ એ બધું તો મૂકી જ દેવું. કોઈ ન આવે તો ખોટુ લગાડવાનો સવાલ નથી રહેતો. કેમકે એમાં નુકસાન નથી - લાભ જ છે. દ્રવ્ય અને ભાવે - બન્ને રીતે (લાભ જ છે) ! એટલે ‘અલ્પઆવકારી થવું.....’

(ઘણાં તો) બહારગામ હોય (એટલે) અમસ્તા-અમસ્તા કાગળ લખે - ‘ઘણા વખતથી તમે આવ્યા નથી. તો જરૂર આવો. ફલાણું - આમ - તેમ (કંઈક લખે).’ ભાઈ ! પણ શું કામ છે તારે ? (તારે) તારું કામ છે કે નહીં ? પણ દેખાવ સારો કરવો હોય, આબરૂ-કીર્તિનો મોહ હોય, સંબંધોમાં મીઠાશ હોય, પછી એવી જ પ્રવૃત્તિ થાય ને ! બીજું શું થાય ?

(આગળ કહે છે) ‘અલ્પભાવના દર્શાવવી...’ એટલે બહુ મનમો નહીં દેવો, એમ કહે છે. જરા ખરાબ લાગશે કે આ ભાઈ બહુ મનમો દેતા નથી. પણ કાંઈ વાંધો નહીં. હવે એ બધાં સંબંધો ગાઢ કરવાના નથી. હવે (તો) એની જે પ્રગાઢતા થઈ છે એને મૂકવાની વાત છે.

‘અલ્પસહચારી થવું,...’ (સહચારી થવું એટલે) સાથે રહેવું. માણસને Company વિના ચાલતુ નથી. એ બધું બરાબર નથી. મોક્ષાર્થી જીવોનો સંગ કરો, સત્સંગ કરો એનો વાંધો નથી. સંસારીઓનો સંગ બહુ કરવા જેવો નથી. એટલે કૃપાળુદેવે એ બધાં માટેની પ્રવૃત્તિઓનો નિષેધ કર્યો છે.

‘અલ્પગુરુ થવું,...’ જુઓ ! બહુ સરસ વાત કરી છે ! (કૃપાળુદેવ એમ કહે છે) ઉપદેશ નહીં આપવો. થોડુ-ઘણું પોતે સમજ્યો હોય તો બીજાને સમજાવવાની મહેનત ન કરવી. (મુમુક્ષુને તો એમ જ લાગે કે) મારે ઘણું કામ બાકી છે. કોઈ સમજવા આવે તો એ બીજે સોંપી દેવું કે મારા કરતા એ વધારે સમજે છે - ત્યાં તમે જાવ ને ! મારું (સમજાવવાનું) કામ નથી. મારે (મારું) ઘણું કામ બાકી છે. (આમ થવાને) બદલે ‘અધૂરો (ઘડો) છલકાય’ એમ થોડું સમજે ત્યાં તો જલ્દી બીજાને સમજાવવા લાગી જાય ! હજુ (પોતે) કાલ સવાર સુધી સમજવા માટે પ્રશ્ન પૂછતો હોય અને આજે બીજા (કોઈ) પ્રશ્ન પૂછતા હોય એને જવાબ દેવા (લાગી જાય). એ બધાં નુકસાનના વેપાર છે. એટલે એ પણ નહીં કરવું.

‘પરિણામ વિચારવું, એ જ શ્રેયસ્કર છે.’ એનું પરિણામ શું ? એનું ફળ શું ? મારે મુ ત થવું છે, મારે હવે બંધાવુ નથી - એનું પરિણામ કેવી રીતે આવે ? (એમ) પરિણામ વિચારવું. બંધાવાનું પરિણામ, મુ ત થવાનું પરિણામ (વિચારવું). પરિણામ એટલે ફળ. ફળ વિચારવું. પોતાના પરિણામોનું ફળ વિચારવું, એમ કહે છે. એ જ કલ્યાણકારી છે. ‘શ્રેયસ્કર છે’ એટલે કલ્યાણકારી છે.

એક છ લીટીના Post-cardમાં કેટલી બધી વાતો ભરી છે !! કેટલી બધી વાતો ભરી છે ! સમય થયો છે, અહીં સુધી રાખીએ.

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’
પત્રાંક - ૩૩૨

મુંબઈ, ફાગણ સુદ ૪, બુધ, ૧૯૪૮

આરંભ અને પરિગ્રહનો જેમ જેમ મોહ મટે છે, જેમ જેમ તેને વિષેથી પોતાપણાનું અભિમાન મંદપરિણામને પામે છે; તેમ તેમ મુમુક્ષુતા વર્ધમાન થયા કરે છે. અનંત કાળના પરિચયવાળું એ અભિમાન પ્રાયે એકદમ નિવૃત્ત થતું નથી. તેટલા માટે, તન, મન, ધનાદિ જે કંઈ પોતાપણે વર્તતાં હોય છે, તે જ્ઞાની પ્રત્યે અર્પણ કરવામાં આવે છે; પ્રાયે જ્ઞાની કંઈ તેને ગ્રહણ કરતા નથી, પણ તેમાંથી પોતાપણું મટાડવાનું જ ઉપદેશે છે; અને કરવા યોગ્ય પણ તેમ જ છે કે, આરંભ-પરિગ્રહને વારંવારના પ્રસંગે વિચારી વિચારી પોતાનાં થતાં અટકાવવાં; ત્યારે મુમુક્ષુતા નિર્મળ હોય છે.

પ્રવચન — ૨

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક-૩૩૨

તા. ૦૧/૧૨/૧૯૮૯ — ભાવનગર

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત. પત્રાંક - ૩૩૨ - પાનું - ૩૧૮. અંબાલાલભાઈ ઉપર લખાયેલો પત્ર છે. મુમુક્ષુની યથાર્થ ભૂમિકા સંબંધી આ પત્રનો વિષય છે. ‘આરંભ અને પરિગ્રહનો જેમ જેમ મોહ મટે છે, જેમ જેમ તેને વિષેથી પોતાપણાનું અભિમાન મંદપરિણામને પામે છે; તેમ તેમ મુમુક્ષુતા વર્ધમાન થયા કરે છે.’ મુમુક્ષુપણું કયા પ્રકારે છે ? એ (વિષયમાં) બહુ શરૂઆતની વાત કરી છે. જે આરંભ અને પરિગ્રહમાં તીવ્ર રસ આવે છે તેનું કારણ ‘પોતાપણું’ છે. ‘આ મારું છે, મને લાભનું કારણ છે, મને સુખનું કારણ છે, મને અનુકૂળતાનું કારણ છે’ એવું જે પોતાપણું છે અને તે સંબંધીનો ઇષ્ટપણાનો ભાવ તે વ્યામોહ છે - મોહ છે. એ પરિણામ મંદ થાય, તેનો રસ મંદ થાય તે પ્રકારે મુમુક્ષુતા વર્ધમાન થયા કરે છે. આમ લીધું છે.

સંસારી જીવ જ્યાં ભો છે, જેની વચ્ચે ભો છે ત્યાં એ તીવ્ર મમત્વ કરે છે. તીવ્ર મમત્વ કરે છે એ જ એને પોતાના (આત્મકલ્યાણની) દિશા તરફ વળવામાં પ્રતિબંધ કારણ છે, અવરોધરૂપ કારણ છે. એને (આત્મકલ્યાણ કરવામાં) કોણ રોકે છે ? સામાન્યપણે કોઈપણ મુમુક્ષુને પૂછીએ કે ‘ભાઈ ! આત્મકલ્યાણ કરવું છે કે નહીં ?’ તો ઉત્તર એમ મળશે કે, ‘આત્મકલ્યાણ તો કરવું જ હોય ને ! એમાં પ્રશ્ન શું હોઈ શકે કે, આત્મકલ્યાણ કરવું છે કે નથી કરવું ? આત્મકલ્યાણ તો સૌને કરવું જ હોય’ પણ એવી ઇચ્છામાત્રથી કામ થતું નથી. પોતે જ્યાં ભો છે - જે સ્થિતિમાં ભો છે એ સંયોગોમાં પોતે કેટલું મમત્વ કરે છે, કેટલું પોતાપણું કરે છે ! મમત્વ કરે છે એટલે પોતાનો કેટલો ભાવ રાખે છે. એવા પોતાપણાના પરિણામનો રસ મંદ થાય - એ પરિણામ મંદપણાને પામે ત્યારે મુમુક્ષુતા વર્ધમાન થાય છે. (જીવ) એક બાજુથી મમત્વ કરે, ઘરે-દુકાને જઈને તીવ્ર મમત્વ કરે અને (બીજી બાજુ)

મંદિરમાં આવીને પૂજા, ભક્તિ, સ્વાધ્યાય કરે ! (અને એમ માને કે) અમે તો બન્ને કરીએ છીએ - આત્મકલ્યાણ માટે શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય, પૂજા-ભક્તિ, દયા, દાન કરીએ છીએ. બાકી સંસારમાં તો બધું સંસારની રીતે કરવું જ પડે, કરવું જ જોઈએ. કરવું પડે એટલે કરવું જોઈએ - કરવાની ફરજ છે. (એમ માનીને કરે).

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્ર કહે છે, ભૂમિકા અનુસાર રાગ-દ્વેષ તો થાય !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભૂમિકા અનુસાર તો રાગ-દ્વેષ થાય - એ પણ શાસ્ત્ર કહે છે અને આપણને પણ આપણી ભૂમિકા અનુસાર થાય છે (એમ કહીને) અનુમોદન આપે. (અને એમ માને છે કે મેં) શાસ્ત્રકારને અનુમોદન આપ્યું ! (પણ શું) શાસ્ત્રકારને અનુમોદન આપ્યું છે ? શાસ્ત્રકાર તો ના પાડે છે. (એ એમ કહે છે કે) એ ભૂમિકામાંથી તું આગળ વધ ! તારી જે મુમુક્ષુની ભૂમિકા છે - એ ભૂમિકા વર્ધમાન થાય, મુમુક્ષુતા વૃદ્ધિગત થાય એના માટે રાગ-દ્વેષ થવાનું અનુમોદન અનુકૂળ નથી. એ તો પ્રતિકૂળ પરિણામ છે. એવું તો સૌ કરે જ છે. સામાન્ય રીતે સંસારમાં સાધારણ રીતે સૌ પોત-પોતાના સંયોગમાં-સંગ-પ્રસંગમાં પોતાપણાના મમત્વભાવે વર્તે જ છે. હવે મુમુક્ષુ પણ એમ જ વર્તે તો બીજા (સંસારીમાં) અને એનામાં કેમ ફેર પડશે ?

(કૃપાળુદેવે ઉરર પત્રમાં) મથાળું બાંધ્યું છે ને ? 'લૌકિકદૃષ્ટિએ તમે અને અમે પ્રવર્તશું તો પછી અલૌકિકદૃષ્ટિએ કોણ પ્રવર્તશે ?' પછી (બીજે તો) આ વિષય ચાંચ નથી. આત્મામાં આત્મત્વ કરવું અને આત્મા સિવાય અન્ય પદાર્થોને વિષે આત્મત્વ ન કરવું. એ કાર્ય એ પ્રકારે અસ્તિ-નાસ્તિથી કરવાનું છે અથવા મુમુક્ષુતા વર્ધમાન થતી નથી, વર્ષો જાય છે છતાં પોતે ત્યાંનો ત્યાં છે, એમ લાગે છે - એનું કારણ શું ? જો અવલોકન કરે અને તપાસ કરે છે તો એને ખબર પડે કે હું મારા સંયોગોને વિષે પોતાપણું કરવામાં તો કાંઈ ફેરફાર કરતો નથી. જે જગ્યાએ (મારે) ફેરફાર કરવો જોઈએ એ જગ્યાએ તો હું કંઈ ફેરફાર કરતો નથી. અને બીજું બધું કરું છું એ તો કરું જ છું કે, આ શાસ્ત્રો વાંચુ છું, પૂજા-ભક્તિ કરું છું, દયા-દાન કરું છું - (આ) બધું તો કરું જ છું. (પણ) એ બધું ધોવાય જાય છે. એવું જે કંઈ કરવામાં આવે છે એ બહુ અલ્પ માત્રામાં કરવામાં આવે છે અને ૨૪ કલાક જે મમત્વના તીવ્ર રસના પરિણામ છે એ તો એટલા બધાં કરવામાં આવે છે કે બન્નેનો

હિસાબ-કિતાબ મૂકીએ તો (પૂજા-ભક્તિ ત આદિના પરિણામ) તો કંઈ ભા રહી શકે એમ નથી. (મમત્વના પરિણામની સામે) ટક્કર ઝીલી શકે એવી કોઈ વાત નથી.

મુમુક્ષુ :- આ વાત સ્મૃતિમાં પણ રહેતી નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનો અર્થ એ થાય છે કે (એ મમત્વના પરિણામમાં) કેટલી તીવ્રતા આવે છે !! સમયસારમાં ૩૮ ગાથા પૂરી કર્યા પછી જયચંદ્રજી પંડિતે કેટલીક વાતો લખી છે. વાત તો બીજા કોઈ કારણની લખી છે પણ (લખતાં-લખતાં) બીજી વાત ઉપર આવી ગયા છે. (લખે છે) આ નાટક સમયસાર છે. નાટકની અંદર શૃંગારાદિ આઠ રસ હોય છે. (તે બધાંમાં) સૌથી ઉત્કૃષ્ટ રસ તો શાંતરસ છે. તે સર્વ રસનો રાજા છે. નાટક શબ્દને લક્ષમાં રાખીને આવી બધી ચર્ચા શરૂ કરી છે. એમાંથી ‘રસ’ ઉપર ઉતરી ગયા છે. આ આઠ રસ ને નવ રસમાં રસ શું છે ? (એમ કહીને) એમણે રસની પરિભાષા બાંધી છે. આપણે ત્યાં પણ આ પ્રશ્ન ઠે છે કે, રસ ચા ગુણની પર્યાય છે ? (તો કહે છે) જ્ઞાનમાં જે જ્ઞેય આવતાં તે જ્ઞેયને વિષે લીનતાના-મગ્નતાના એવા પરિણામ થાય કે ત્યારે બીજું બધું વિસ્મૃત થઈ જાય, બીજી કોઈ ઈચ્છા ન રહે, એને રસ પરિણામ કહેવામાં આવે છે. આવી પરિભાષા કરી છે. એટલે ગુણભેદથી વિચારીએ તો જ્ઞાનમાં કોઈપણ જ્ઞેય આવતાં - જણાતાં તે જ્ઞેયને વિષે એવી લીનતાના પરિણામ ઉત્પન્ન થાય, એવી લીનતા રહે કે જેને લઈને બીજી ઈચ્છા ન રહે - જેને લઈને બીજી ઈચ્છા ન થાય ! એને રસ કહે છે.

આપણે અવલોકનનો મુખ્ય વિષય એ છે કે, પોતાના રસનું અવલોકન કરવું. જ્યાં સુધી આત્મામાં આત્મબુદ્ધિ નથી થતી ત્યાં સુધી દેહાદિથી માંડીને બધાં સંયોગોમાં જીવને મમત્વ થશે - પોતાપણું થઈ આવશે. (એ મમત્વ) કેટલા રસથી થાય છે એના ઉપર એનું બળવાનપણું છે. જેટલો રસ તીવ્ર એટલું તે પરિણામની શક્તિ તનું બળવાનપણું ! તે પરિણામની અંદર વિશેષ શક્તિ ત છે. પરિણામની શક્તિ તે પરિણામના રસમાં છે. (આમ) તીવ્ર રસ થાય છે. (સમયસારમાં) બંધ અધિકારમાં વિભાવરસને બંધ તત્ત્વ નામ આપ્યું. નવ તત્ત્વમાં તત્ત્વદૃષ્ટિએ બંધનું સ્વરૂપ વિચારવામાં આવે તો વિભાવરસ અથવા રાગરસને બંધ કહ્યો છે. કેમકે ત્યાં ભાવબંધ લઈએ તો જીવ ભાવથી એવો

બંધાય છે કે, એવા રસવાળા પરિણામમાં બીજી કોઈ સ્મૃતિ નથી રહેતી. 'હું આત્મા છું,' 'હું જ્ઞાયક છું' એવું હજારવાર વાંચ્યું હોય, સાંભળ્યું હોય, વિચાર્યું હોય (તે) ચાં ચાલ્યું જાય છે (એની) ખબર રહેતી નથી. કારણ શું છે ? કે આ રસ તીવ્ર થઈ ગયો. પરમાં પોતાપણાનો રસ તીવ્ર થયો. પરમાં પોતાપણાનો અનુભવ રસ (એટલે) અનુભવ કરતા હોવાનો રસ તીવ્ર થઈ ગયો. આ રસ આત્માને મારે છે, બસ !

મુમુક્ષુ :- અવલોકનની વાત વિચારમાં આવે તે પહેલા તો પોતે ખેંચાય ગયો હોય છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલા માટે તો એનું બહુ જોરથી વજન આવવું જોઈએ. જન્મ-મરણનો પ્રસંગ હોય તો માણસ કેટલો ગંભીર થઈ જાય ! એક મરણનો પ્રસંગ હોય તો માણસ કેટલો ગંભીર થઈ જાય ! એટલી તો (આ) વિષયની ગંભીરતા આવવી જોઈએ. નહીંતર તો કંઈ હાથમાં રહે એવું નથી. - ઉદય આવ્યો નથી (કે) અંદર ઉલ્લીને ડૂબ્યો નથી - પડ્યો નથી ! કેમકે એ જ સમયે (રસ) ચાલુ થાય છે - બીજો સમય નથી લાગતો. જ્ઞાનમાં જ્ઞેય આવે તે જ સમયે તીવ્ર રસના પરિણામ થાય, તે જ સમયે તે રસમાં લીન થઈ જાય - ડૂબી જાય. એને બીજો સમય નથી લાગતો - એ જ સમયે (રસ) ચાલુ થઈ જાય છે. એવી પરિસ્થિતિ છે.

મુમુક્ષુ :- રુચિ અને રસ સાથે જ હોય છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, રુચિ અને રસ સાથે જ કામ કરે છે. (બન્ને) અવિનાભાવી હોય છે. (આમ તો) જુદા-જુદા ગુણની પર્યાય છે. રુચિ શ્રદ્ધાના ભેદમાં જાય છે અને રસ જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્રના ભેદમાં જાય છે. પણ સંસારદશામાં એક સાથે ત્રણે (ગુણ) - શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્રનું 'ધું' કામ જોરથી થાય છે.

અહીંયા ૩૩૨ (પત્રમાં) તો શ્રીમદ્જીએ એટલું જ લીધું છે કે, 'આરંભ અને પરિગ્રહનો જેમ-જેમ મોહ મટે છે,...' જેમ જેમ મોહ મટે છે એટલે પોતાપણાની પકડ ઢીલી થાય છે. અહીંયા એટલી વાત લેવી. જે પકડથી આરંભ-પરિગ્રહના પરિણામમાં વર્તે છે - પ્રસંગમાં વર્તે છે, તેની પકડ ઢીલી થાય છે. (એને એમ લાગે છે કે) આ મને નુકસાનનું કારણ છે, આ જ મને બંધનનું કારણ છે, આ જ મને પરિભ્રમણનું કારણ છે. આમાં બહુ મોટું નુકસાન

રહેલું છે. એવી (રીતે) જો એના પરિણામમાં મંદપણું થાય તો મુમુક્ષુતાની વૃદ્ધિ થાય. મુમુક્ષુતાની વૃદ્ધિ થાય તો કોઈ એક તબક્કે જ્ઞાનદશામાં પ્રવેશ થાય. પણ મુમુક્ષુતા જ ન આવે અથવા અલ્પ મુમુક્ષુતા હોય (અને) ત્યાં ને ત્યાં પડ્યો રહે, (તો) બહુભાગ તો જીવ પાછળ જ જાય છે. આગળ જતો હોય તો તો બહુ સારી વાત છે. પણ લગભગ તો જીવ પાછળ જાય છે સમય જેમ-જેમ જાય છે તેમ-તેમ (પાછળ જાય છે).

અહીંયા (મુમુક્ષુતા વર્ધમાન થવાનો) ઉપાય બતાવ્યો છે. મુમુક્ષુતા વર્ધમાન થવા અર્થે અથવા જ્ઞાનદશામાં પ્રવેશ થવા અર્થે, પોતાના ઉદયના સંગ-પ્રસંગમાં જે કંઈ આરંભ-પરિગ્રહનો પ્રકાર વર્તે છે, તેમાં પોતાપણાના પરિણામનો રસ ઠંડો થઈ જવો જોઈએ. લોકો જેને લાભ કહે છે (એવો) ગમે તેટલો (લાભ થવાની) પરિસ્થિતિ ભી થાય તો એ જ વખતે એમ વિચારે કે, આત્મામાં શું આવ્યું ? અને લોકો જેને નુક્સાન થઈ ગયું એમ કહે (એવો) ગમે તે પ્રકાર (ભો થાય), આ માણસ લૂંટાઈ ગયો એમ કહે (છે), (ત્યારે એમ વિચારવું કે) મારા આત્મામાંથી શું ગયું ? (એમ) સીધો અવલોકનમાં આવે (અને) તપાસ કરે કે, આમાં (મારામાંથી) શું ગયું ? (તો) એનો જે રસ છે એ તીવ્ર ન થાય. અને જેમ-જેમ એ મોહ મટે છે એટલે (કે) પકડ ઢીલી થાય છે, તેમ-તેમ મુમુક્ષુતા વર્ધમાન થાય છે.

સંયોગો ઉપરની પકડ એવી ને એવી તીવ્ર રહે (અને બહાર) ગમે તે (ધર્મસાધન) કરે તો પણ એની મુમુક્ષુતામાં કંઈ ફેર પડતો નથી. એમ કહેવું છે. એ પોતાપણાનું અભિમાન, ‘અનંતકાળના પરિચયવાળું એ અભિમાન....’ છે. એનો ઘણો અનુભવ છે. ‘પરિચય છે’ એટલે ઘણો ગાઢ પ્રકારનો સંબંધ છે, એ બધાં અભિમાનના - પોતાપણાના પ્રગાઢ પરિણામ છે. (એટલે તે અભિમાન) ‘પ્રાયે એકદમ નિવૃત્ત થતું નથી.’ અને (મોળું પાડવાની) Practice કરવાની પરિસ્થિતિ ભી થાય, લાંબા કાળ સુધી એની Practice થાય, ત્યારે એ નિવૃત્ત થવાની પરિસ્થિતિ આવે છે. એમ ને એમ સીધું કંઈ (એ અભિમાન) નાશ પામશે નહીં. (આમ તે) ‘પ્રાયે એકદમ નિવૃત્ત થતું નથી.’

‘તેટલા માટે, તન, મન, ધનાદિ જે કંઈ પોતાપણો વર્તતાં હોય છે, તે જ્ઞાની પ્રત્યે અર્પણ કરવામાં આવે છે;...’ જ્ઞાની પ્રત્યેના સમર્પણમાં બે પ્રકાર છે. એક તો પોતાને જ્ઞાનીનો મહિમા ભાર્યો છે. એટલે એમના પ્રત્યે

સમર્પણબુદ્ધિ આવે છે. પણ પોતાને ખ્યાલ છે કે જ્ઞાની તો (કોઈપણ પ્રકારની) અપેક્ષા રાખતા નથી, સ્પૃહા વિનાના છે, એમની અંતરંગ સ્થિતિ નિસ્પૃહ છે; તો સમર્પણ કરવામાં શું ? બીજું પડખું એ છે કે, (મુમુક્ષુને ત્યારે એમ થાય છે કે) મારે તો મમત્વ મટાડવું છે કે નહીં ? માત્ર સમર્પણનો સવાલ નથી. (પરંતુ) એની અંદર મારું જે પોતાપણું છે, મારો જે અધિકાર છે - એ મારે છોડવો છે, એટલા માટે સમર્પણ કરવામાં આવે છે. (આમ) બે પડખાં લીધા છે. એક જ્ઞાની સંબંધી મહિમાનું કારણ છે (અને) પોતા સંબંધી વિચારવામાં આવે તો પોતાને એના ઉપરની પકડ ઢીલી કરવી છે. પકડ એમ ને એમ રાખે અને જ્ઞાનીનો મહિમા કરે તોપણ એ બધું નિષ્ફળ જાય છે, એ બધું ધોવાય જાય છે. એટલે અહીંયા અસ્તિ-નાસ્તિ બન્ને (બાજુથી) અને સ્વ-પર બન્નેની દિશામાં કેવી રીતે કાર્ય કરવું, બન્ને દિશામાં કેવી રીતે આગળ વધવું - એ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ધનના સમર્પણને જ સમર્પણ કહેવાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહીં, એવું કંઈ નથી - તન, મન અને ધન એમ લીધું છે.

મુમુક્ષુ :- સમર્પણ કરતી વખતે એ વિચારતો નથી કે, લાવ જોવા દે આ તન-મન-ધન મારા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ધનનું સમર્પણ કરે છે ત્યારે એવી રીતે વિચાર કરે છે કે આ મારું નથી એમ કરીને વિચાર કરે છે ? વિચાર તો એમ કરે છે કે, આ મારું છે એમાંથી આપું છું. મારું જેટલું છે એમાંથી અમુક ટકા મારે આપવું જોઈએ. બધું દઈ દઈએ તો પછી આપણે (જીવન વ્યવહાર) કેવી રીતે ચાલે ? માટે થોડુંક તો એમાંથી આપણે આપવું જોઈએ. પણ મારાપણું રાખીને ! એમાંથી (પોતા માટે અમુક) ટકા કાઢીને ! એ કોઈ સમર્પણ કરવાનું લક્ષણ નથી. સમર્પણબુદ્ધિનું એ લક્ષણ જ નથી.

મુમુક્ષુ :- તો પછી તન-મન-ધનનું સમર્પણ કેવી રીતે કરવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમર્પણનો અર્થ છે કે (એમાંથી) પોતાપણું મૂકવું છે. બહારમાં જ્ઞાની તો પોતાને (માટે) સર્વસ્વ છે - સર્વસ્વપણે છે. (જ્ઞાનીને) પોતાને તો (કંઈ) અપેક્ષા નથી, આવશ્યકતા નથી, જરૂર નથી; ત્યારે તો એ જ્ઞાની થયા છે. મમત્વ રાખીને (જ્ઞાની) થયા છે કે મમત્વ છોડીને થયા છે ? એ

તો મમત્વ છોડીને (જ્ઞાની) થયા છે. એ (પોતે) તો માર્ગના પ્રકાશ અર્થે તન-મન-ધનનો કોઈ ઉપયોગ થતો હોય તો સૂચન કરે છે, આંગળી ચીંધે છે. અનેક જીવોને આત્મકલ્યાણના માર્ગે ચડવાના કોઈ નિમિત્તો ભા થાય, નિમિત્તોનું સર્જન થાય - એવો એ માર્ગ ચીંધે છે કે, આ કરવા જેવું છે - અહીંયા આ છે તો આ કરવા જેવું છે, આ કરવા જેવું છે. (બહારમાં એમ) થવું ન થવું એ કુદરતને આધીન છે.

મુમુક્ષુ :- ધનનું સમર્પણ તો ખ્યાલમાં આવે છે, તનનું અને મનનું સમર્પણ કેવી રીતે હોય છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તનના (સમર્પણમાં) તો પોતાના મન, વચન, કાયાના યોગદાનનો સવાલ છે. કોઈ (એમ) કહે કે, (હું) પૈસા આપી દઉં પણ મારી પાસે વખત નથી. મારે ધંધો-વેપાર-કામકાજ એટલાં બધાં છે (કે મારી પાસે બીજું કામ કરવાનો સમય નથી). તમે કહો તો પાંચ-પચીસ હજાર, લાખ-બે લાખ-પાંચ લાખ લઈ જાઓ એનો (મને) વાંધો નથી પણ મારી પાસે વખત નથી. હું આવી નહીં શકું. તો ત્યાં એના તન અને મન બન્ને કામ કરતાં નથી. તન-મન-ધન તો ત્રણ શબ્દ છે. ખરેખર તો પોતે પૂરેપૂરો Surrender થાય છે. (જે) જ્ઞાનીના ચરણમાં ગયો એ પૂરેપૂરો ગયો, અધૂરો ન ગયો. તન-મન-ધન એટલે પૂરેપૂરો ગયો, એમ અહીંયા કહેવું છે. ‘મારી કોઈ સ્વતંત્ર ઇચ્છા નહીં. આપના વિકલ્પાનુસાર ચાલવું છે. પછી તનથી (સમર્પણ) કહો તો તનથી, મનથી કહો તો મનથી (અને) ધનથી કહો તો ધનથી (હું તૈયાર છું)’

આ તો એક Side (પડખું) લીધી. જે આરંભ-પરિગ્રહમાં (અને) સંયોગમાં પ્રસંગમાં પોતે, (પરપદાર્થ) અન્ય હોવા છતાં પોતાપણું રાખીને પ્રવર્તે છે, એ દર્શનમોહ સહિતની પકડ છે. તારી એ પરપદાર્થ ઉપરની પકડ ઢીલી થવી જોઈએ. દર્શનમોહ મંદ થયા વિના સ્વરૂપ નિશ્ચય નહીં થાય અને અભાવ થયા વિના અનુભવ નહીં થાય, પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું આ ૨૦૩ નંબરનું વચનામૃત (સોનગઢ - નંદિશ્વર જિનાલયમાં) આરસમાં (કોતરાયેલું) છે.

તેથી મમત્વ મટાડવા અર્થે (સમર્પણ કરવું). બહુભાગ તો જીવ લોકોમાં દેખાવ કરવા માટે સમર્પણ કરે છે. ‘હું આપું છું - હું આપનાર છું’ - એમ લોકો પણ જાણે ! વળી ચાંચ એમ પણ છળ પકડે કે, ‘આમાં મારે મારી

કંઈ પ્રસિદ્ધિ કરવી નથી. પણ બીજાને પ્રેરણા થાય ને એટલે હું જાહેરાત કરવાનું કહું છું' ! અંદર બીજી વાત હોય. ભાઈ ! આ કોઈ ચાલાકી કરવાનું ક્ષેત્ર નથી. આ કોઈ બુદ્ધિની ચાલાકી કરવાનું ક્ષેત્ર નથી. આ તો વક્ પરિણામ થયા. આ તો સરળતાના પરિણામનો માર્ગ છે. 'હું આપુ છતાં લોકો એ જાણીને મારી વિશેષતામાં ગણે, એમ તો નહીં જ થવું જોઈએ. આપવાનો પ્રસંગ છે - અપાય છે તો પણ એથી લોકોને વિષે મારી મહત્તા નહીં ગણાવી જોઈએ. કેમકે (જેની) મહાનતા હોય એની મહાનતા ગણાય એ વ્યાજબી છે. મારામાં તો હજી એવી કોઈ મહાનતા આવી નથી. લોકોની નજરમાં મોટાઈ ગણાય એવી કોઈ મારી સ્થિતિ નથી - મારા આત્માની (એવી કોઈ સ્થિતિ નથી.)' એમ (સરળ પરિણામી જીવ) સીધું લ્યે. (અને) તો બચે. એના બદલે લોકસંજ્ઞા પહેલા ભી થઈ ગઈ હોય (તો ચાંથી બચે ?) એટલે પોતાપણું ટાળવા અર્થે (સમર્પણ હોવું જોઈએ).

અહીંયા પોતાપણાને અભિમાન કહ્યું છે. 'પોતાપણાનું અભિમાન' કહ્યું છે. કેમકે ત્યાં અસ્તિત્વ સ્થાપે છે ને ! અસ્તિત્વ નથી છતાં (ત્યાં) અસ્તિત્વ સ્થાપે છે કે, 'આ મારું છે' એટલે અભિમાન લીધું છે. એ અભિમાનના ત્યાગ અર્થે જ્ઞાની પ્રત્યે સમર્પણ કરવામાં આવે છે. પ્રાયે જ્ઞાની કાંઈ તેને ગ્રહણ કરતા નથી. જ્ઞાની તો નિસ્પૃહ છે એટલે એને ગ્રહણ કરતા નથી. 'પણ તેમાંથી પોતાપણું મટાડવાનું જ ઉપદેશે છે;...' (એ પણ એમ જ કહે છે કે) ભાઈ ! એમાંથી મમત્વ છોડવા જેવું છે. મારે કોઈ જરૂર નથી. અમે તો બીજો રસ્તો પકડ્યો છે. (અને) તમે પણ મમત્વ છોડીને આ રસ્તે આવો ! 'આ રસ્તે આવો' એમ નહીં પણ મમત્વ છોડીને આ રસ્તે આવો ! પોતાપણું મટાડીને આ રસ્તે આવો ! એમ ઉપદેશે છે. 'અને કરવા યોગ્ય પણ તેમ જ છે....' જે જ્ઞાની કહે છે તેમ જ કરવા યોગ્ય છે - પોતાપણું મટાડવા યોગ્ય છે.

'આરંભ-પરિગ્રહને વારંવારના પ્રસંગે...' એટલે જે-જે અવાર-નવાર ઉદયના પ્રસંગો આવે (તે પ્રસંગોમાં). 'આરંભ પરિગ્રહને વારંવારના પ્રસંગે વિચારી વિચારી પોતાના થતાં અટકાવવાં;' કેવી ભાષા લીધી છે ! 'કરવા યોગ્ય પણ તેમ જ છે કે, આરંભ-પરિગ્રહને વારંવારના પ્રસંગે...' (અર્થાત્) જે-તે પ્રસંગે (એટલેકે) એ જ વખતે અવલોકન કરે કે, આમાં મારાપણાનો ભાવ કેમ વર્તે છે ? કેવી રીતે વર્તે છે ? કેટલા રસથી વર્તે છે ? એમાં હું નથી

છતાં (મારામાં) જ્ઞાનમાં (તે ચીજ પ્રત્યે) હું પણાનું - પોતાપણાનું - મારાપણાનું ભાસ્યમાન થવું કેમ થાય છે ? આ જ્ઞાન આવી ભ્રમણા કેમ કરે છે ? એ જ વખતે પકડે. પોતાના ઉદય વખતે પોતાપણું થાય છે એ ભાવને તપાસવો. (તપાસવો) એનો અર્થ શું ? અવલોકન કરવું એનો અર્થ શું ? કે કેમ આમ થયું ? આત્મા આત્મામાં છે. જાણવું - માત્ર જાણવું એટલું એનું સ્વરૂપ છે. જ્યાં હું નથી ત્યાં આ મારું એમ કેમ દેખાણું ? દા.ત. આ પરિવાર છે પરિવારના સભ્યોનું જ્ઞાનમાં જ્ઞેયપણું થાય છે. (પણ એમાં) 'આ મારું' એમ કેમ આવ્યું ? એ વખતે (આમ) પકડે. એમાં મારાપણાનો ભાવ કેમ થયો ? જ્ઞાનમાં આ ભ્રાંતિ કેમ ઉપજી ? કેવી રીતે ઉપજી ? આમાં શું કારણ છે ? (આમ જોવે ત્યાં) રસની પકડમાં ફેર પડ્યા વિના રહે નહીં. એ જ વખતે આ Practice ચાલુ કરે તો એની પકડમાં ફેર પડ્યા વિના રહે નહીં. અંદરથી આવો ફેર પડ્યા વિના (ભલે) બધું કરે - ગમે તે કરે નહીં ! બધું કરે એમાં ગમે તે કરે, એનો કંઈ અર્થ નથી.

મુમુક્ષુ :- તીવ્ર ઉદય વખતે પણ આવું કરી શકે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તીવ્ર ઉદય કોને કહેવો છે ? ભાવનો (તીવ્ર ઉદય) કહેવો છે ? કે પ્રસંગનો કહેવો છે ?

મુમુક્ષુ :- ઉદય વખતે ખ્યાલ પણ આવતો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, તો ભાવમાં તીવ્રતા આવી ગઈને ? ત્યારે તો પોતે ભૂલી જાય છે. (ભાવમાં) તીવ્રતા આવે છે ત્યારે ભૂલી જાય છે. પણ ભૂલી જાય છે એ લાંબાકાળ સુધી ભૂલી જાય છે ? હવે આપણે એના પૃથ્થકરણમાં જઈએ. પરિણામનું Analysis કરીએ. કોઈને તો (આખો પ્રસંગ) એમ ને એમ ચાલ્યો જ જાય છે. પૂરેપૂરો ડૂબી જાય છે. પછી જ્યારે ભાવ મંદ પડે છે ત્યારે વિચાર આવે છે. કોઈએ (એવું) વિચાર્યું હોય છે (કે), પરિણામની તીવ્રતાને કારણે આ વાત જો ભૂલી જવામાં આવે તો બહુ મોટું નુકસાન છે - તો કોઈ તત્ક્ષણ જાગે, કોઈ થોડી ક્ષણ પછી જાગે, કોઈ થોડી મિનિટો પછી જાગે. એમ બને કે ન બને ? એ તો જેટલી પોતાની જાગૃતિ - એટલી મુમુક્ષુતા છે. મુમુક્ષુતા કેટલી ? કે જેટલી પોતાની જાગૃતિ (એટલી મુમુક્ષુતા) ! જો જાગૃતિ ન હોય તો મુમુક્ષુતા નથી, એમ માનવું. (જેટલી) જાગૃતિ એટલી મુમુક્ષુતા છે. સીધી વાત તો એ છે.

મુમુક્ષુ :- જાગૃતિ આવ્યા પછી કાર્યસિદ્ધિ થાય ખરી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચોક્કસ થાય, ચોક્કસ થાય ! થયા વિના રહે નહીં. સીધી વાત છે. એનો અર્થ શું થયો ? કે ઉદય તીવ્ર આવ્યો (અને) ભાવમાં પણ તીવ્રતા થઈ. એ તો એનો દુશ્મન છે ને ? તો દુશ્મનને માર્યો (એટલે ભાવમાં તીવ્રતાની મંદતા થઈ) - એ જ કાર્યસિદ્ધિ છે ! બીજી કાર્યસિદ્ધિ ચાં લેવા જવી છે ? એ વખતે તો એ જ કાર્યસિદ્ધિ છે. નવરો બેઠો હોય, શાસ્ત્ર વાંચે ત્યારે વિચાર કરે કે, શરીરમાં મમતા કરવી નહીં, પોતાપણું કરવું નહીં, આરંભ-પરિગ્રહમાં પોતાપણું કરવું નહીં. પણ તારી પાસે ત્યારે ચાં કોઈ (ઉદય) લડવા આવ્યું છે ? ત્યારે તો હવામાં લાઠી ફેરવે છે ! પણ (દુશ્મન) મારવા આવે ત્યારે લાઠી ફેરવવાની જરૂર છે. લડાઈ વખતે સામે લાઠી ફેરવે તો બચી શકે. બાકી અમસ્તો-અમસ્તો (લાઠીના) દાવ કર્યા કરે, એથી કંઈ એ (લડાઈ) વખતે કોઈ લાભનું કારણ નથી. ઠીક છે, થોડી Practice થાય પણ જ્યારે ખરેખર એની જરૂર છે ત્યારે જો એનો ઉપયોગ ન થાય તો શીખેલું નકામું છે. લાઠી ફેરવતા શીખ્યો પણ (દુશ્મન) મારવા આવ્યો ત્યારે માર ખાધો ! (તો) એ કંઈ ખરેખર શીખ્યો નથી. એટલે જરૂર તો ત્યારે જ છે. ઉદય વખતે જ જરૂર છે.

અહીંયા એમ નથી કહેતા કે, તું શાસ્ત્ર વાંચીને આરંભ-પરિગ્રહમાં પોતાપણું નથી - એવો વિચાર કર્યા કરજે. એમ અહીંયા શ્રીમદ્જી કહેતા નથી. શું કહે છે ? કે 'આરંભ-પરિગ્રહને વારંવારના પ્રસંગે...' જ્યારે પ્રસંગ પડે ત્યારે તું એમ કરજે, એમ કહે છે. તને નવરાશ મળે, નિવૃત્તિ મળે ત્યારે કલાક-બે કલાક શાસ્ત્ર લઈને બેસજે અને એ વખતે વિચાર કરજે, 'હું જ્ઞાયક આત્મા છું, દેહાદિ કોઈ સંયોગ મારા નથી.' એમ નથી કહેતા. (માત્ર) સ્વાધ્યાય કરજે - એમ કહેતા નથી. તારા પ્રસંગે તું બરાબર ભો રહે. એ પ્રસંગે વિચારીને પોતાપણું થતું અટકાવવું. હવે, પોતાપણું કોણ અટકાવે ? (કે જે મુમુક્ષુ જાગૃત હોય તે અટકાવે).

'આરંભ-પરિગ્રહને વારંવારના પ્રસંગે વિચારી વિચારી પોતાનાં થતાં અટકાવવાં; ત્યારે મુમુક્ષુતા નિર્મળ હોય છે.' આ એનું ફળ છે. જો પોતાના થતાં અટકાવે તો મુમુક્ષુતાની ભૂમિકામાં નિર્મળતા આવે છે. પોતાપણાનો રસ અથવા દર્શનમોહનો રસ મંદ પડે છે, ત્યારે જે નિર્મળતા આવે છે તે નિર્મળતા

પ્રથમ જ્ઞાનમાં આવે છે. (ત્યારે) જીવ પોતાના સ્વરૂપનું યથાતથ્ય નિશ્ચયપણું કરી શકે, ભાસ્યમાનપણું કરી શકે. નહીંતર જીવ ઉઘાડ (જ્ઞાનમાં) તો સમજી લ્યે કે આત્મા આવો છે, આત્મા આવો છે. અનંતગુણનો સમૂહ છે, અસંખ્યપ્રદેશી છે, આમ છે... આમ છે... (એમ સમજી લ્યે). (પણ) એ બાબતમાં એને કંઈ (ભાસ્યમાનપણું) લાગે નહીં. કેમકે નિર્મળતા નથી. (પરપદાર્થને પોતાના થતાં અટકાવતો હોય) ત્યારે મુમુક્ષુતા નિર્મળ હોય છે. મુમુક્ષુતા નિર્મળ હોય, એ મુમુક્ષુ આગળ વધીને જ્ઞાનદશામાં પ્રવેશ કરી શકે. જો મુમુક્ષુતામાં જ નિર્મળતા ન હોય, મલિનતા હોય તો જ્ઞાનદશા આવવાનો અવસર નથી.

એટલા માટે આ ખોલી-ખોલીને વાત કરે છે. પોતાની દશાને મેળવવા માટે તો બધી વાત છે. શાસ્ત્રમાં જેટલી દશા સંબંધીની વાત છે તે મેળવણી કરવા માટે છે. પોતે પોતાના આત્મલક્ષે - આત્મહિતના લક્ષે મેળવણી કરે અને પોતે જ્યાં ભૂલતો હોય ત્યાં બરાબર પોતાની Practice ચાલુ કરી દે કે, આ જગ્યાએ મારી ભૂલ થાય છે, આ પ્રસંગે મારી ભૂલ થાય છે, આ કારણથી મારી ભૂલ થાય છે, આમ લાગે છે તેથી ભૂલ થાય છે. આમ સુખ લાગે છે, આમ શાંતિ લાગે છે, આમ લાભ માને છે - એમ પરિણામમાં કોઈને કોઈ પ્રકાર તો ભો થાય છે. એ ઉત્તર પત્ર પૂરો થયો.

પહેલાં એકલો હતો તેમાંથી બાયડી થઈ એટલે ઢોરની જેમ ચાર પગ થયા. ઢોર જેવો થયો. પછી પુત્ર થતાં ૬ પગો ભમરો થયો અને છોકરાને બાયડી થઈ એટલે આઠ પગો કરોળિયો થયો. પછી પોતાની લાળ કાઢી કાઢીને પોતાને બાંધીને ફસાયો.

-પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી
(દ્રવ્યદૃષ્ટિ જિનેશ્વર - ૭૭૧)

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’
પત્રાંક - ૫૧૦

મુંબઈ, અસાડ સુદ ૬, રવિ, ૧૯૫૦

શ્રી સ્તંભતીર્થસ્થિત, શુભેચ્છાસંપન્ન શ્રી ત્રિભુવનદાસ પ્રત્યે
યથાયોગ્યપૂર્વક વિનંતિ કે :-

બંધવૃત્તિઓને ઉપશમાવવાનો તથા નિવર્તાવવાનો જીવને
અભ્યાસ, સતત અભ્યાસ કર્તવ્ય છે, કારણ કે વિના વિચારે, વિના
પ્રયાસે તે વૃત્તિઓનું ઉપશમવું અથવા નિવર્તવું કેવા પ્રકારથી થાય ?
કારણ વિના કોઈ કાર્ય સંભવતું નથી; તો આ જીવે તે વૃત્તિઓનાં
ઉપશમન કે નિવર્તનનો કોઈ ઉપાય કર્યો ન હોય એટલે તેનો અભાવ
ન થાય એ સ્પષ્ટ સંભવરૂપ છે. ઘણી વાર પૂર્વકાળે વૃત્તિઓના
ઉપશમનનું તથા નિવર્તનનું જીવે અભિમાન કર્યું છે, પણ તેવું કંઈ
સાધન કર્યું નથી, અને હજી સુધી તે પ્રકારમાં જીવ કંઈ ઠેકાણું કરતો
નથી, અર્થાત્ હજી તેને તે અભ્યાસમાં કંઈ રસ દેખાતો નથી; તેમ
કડવાશ લાગતાં છતાં તે કડવાશ ઉપર પગ દઈ આ જીવ ઉપશમન,
નિવર્તનમાં પ્રવેશ કરતો નથી. આ વાત વારંવાર આ દુષ્ટપરિણામી
જીવે વિચારવા યોગ્ય છે; વિસર્જન કરવા યોગ્ય કોઈ રીતે નથી.

પુત્રાદિ સંપત્તિમાં જે પ્રકારે આ જીવને મોહ થાય છે તે પ્રકાર
કેવળ નીરસ અને નિંદવા યોગ્ય છે. જીવ જો જરાય વિચાર કરે તો

સ્પષ્ટ દેખાય એવું છે કે, કોઈને વિષે પુત્રપણું ભાવી આ જીવને માહું કર્યામાં મણા રાખી નથી, અને કોઈને વિષે પિતાપણું માનીને પણ તેમ જ કર્યું છે, અને કોઈ જીવ હજુ સુધી તો પિતાપુત્ર થઈ શક્યા દીઠા નથી. સૌ કહેતા આવે છે કે આનો આ પુત્ર અથવા આનો આ પિતા, પણ વિચારતાં આ વાત કોઈ પણ કાળે ન બની શકે તેવી સ્પષ્ટ લાગે છે. અનુત્પન્ન એવો આ જીવ તેને પુત્રપણે ગણવો, કે ગણાવવાનું ચિત્ત રહેવું એ સૌ જીવની મૂઢતા છે, અને તે મૂઢતા કોઈ પણ પ્રકારે સત્સંગની ઇચ્છાવાળા જીવને ઘટતી નથી.

જે મોહાદિ પ્રકાર વિષે તમે લખ્યું તે બંનેને ભ્રમણાનો હેતુ છે, અત્યંત વિંટબણાનો હેતુ છે. જ્ઞાનીપુરુષ પણ એમ વર્તે તો જ્ઞાન ઉપર પગ મૂકવા જેવું છે, અને સર્વ પ્રકારે અજ્ઞાનનિદ્રાનો તે હેતુ છે. એ પ્રકારને વિચારે બંનેને સીધો ભાવ કર્તવ્ય છે. આ વાત અલ્પકાળમાં ચેતવાયોગ્ય છે. જેટલો બને તેટલો તમે કે બીજા તમ સંબંધી સત્સંગી નિવૃત્તિનો અવકાશ લેશો તે જ જીવને હિતકારી છે.

પ્રવચન - ૩

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક-૫૧૦ (૧)

તા. ૦૧/૦૧/૧૯૯૭ - બાંધણી

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત-પત્રાંક-૫૧૦. “શ્રી સ્તાંભતીર્થસ્થિત, શુભેચ્છાસંપન્ન શ્રી ત્રિભુવનદાસ પ્રત્યે યથાયોગ્યપૂર્વક વિનંતી કે :-” ખંભાતના જે ત્રિભુવનદાસ નામના મુમુક્ષુ હતા, તેમના ઉપર આ પત્ર લખ્યો છે. પત્ર ત્રિભુવનદાસભાઈ પર લખ્યો છે પરંતુ દરેક મુમુક્ષુને આ પત્રનું માર્ગદર્શન પ્રયોજનભૂત છે. (વિષય) લાગુ પડે એવો હોવાથી પ્રયોજનભૂત છે. જ્ઞાનીઓનું માર્ગદર્શન અનેક પ્રકારે હોય છે અને શાસ્ત્રનો ઉપદેશ પણ અનેકવિધ-અનેક પ્રકારે ચાલ્યો છે. તે બધાંમાં મારે લાયક કઈ વાત છે ? મારી ભૂમિકામાં મને લાગુ પડે અને હું એનો સદુપયોગ કરીને વર્તમાન સ્થિતિથી એક ડગલુ આગળ વધું, ઓછામાં ઓછું એટલું લક્ષ રહે તો આ વાંચવું - સાંભળવું સાર્થક છે, નહિતર ગમે તેટલું વાંચવામાં આવે, સાંભળવામાં આવે બધું નિરર્થક છે.

ઘણો અભ્યાસ કરવાવાળાને પણ જો આ પ્રકારનું લક્ષ ન રહ્યું તો એ બધું વાંચવું નિરર્થક સમજવું. મારું પ્રયોજન ચાં છે ? તેની ખોજ, તેની જિજ્ઞાસા, તેનો દૃષ્ટિકોણ સાધ્ય કરીને શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય થવો જોઈએ. જો આ પ્રકારે શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય ન થયો તો તે સ્વાધ્યાય, સ્વાધ્યાય જ નહીં રહે. કદાચ વિદ્વતા આવી જશે, પંડિતાઈ પણ આવી જશે પરંતુ પોતાનામાં કાંઈ સુધાર નહીં થાય.

આ પત્ર સ્વાધ્યાયમાં લેવાનું ખાસ કારણ એ છે કે, આમાં જે વાતો છે તે આપણી ભૂમિકાની છે અને આપણને લાગુ પડે એવી છે. “બંધવૃત્તિઓને ઉપશમાવવાનો તથા નિવર્તાવવાનો જીવને અભ્યાસ, સતત અભ્યાસ કર્તવ્ય છે, કારણકે વિના વિચારે, વિના પ્રયાસે તે વૃત્તિઓનું ઉપશમવું અથવા નિવર્તવું કેવા પ્રકારથી થાય ?” બંધવૃત્તિ એટલે શું ? જ્યાં જીવની વૃત્તિ પ્રતિબદ્ધતાને

પામે છે તેને બંધવૃત્તિ કહે છે. પ્રતિબદ્ધ એટલે શું ? રાગથી, દ્વેષથી, મોહથી અથવા કોઈપણ પરિણામથી આત્મા ત્યાં રોકાય જાય છે. પ્રતિબદ્ધ થાય છે એટલે બદ્ધતાને પ્રાપ્ત થાય છે, બંધનને પ્રાપ્ત થાય છે. પરાધીન થાય છે, દીનતાને પ્રાપ્ત થાય છે એટલે કે રોકાય જાય છે. આવી જીવની વૃત્તિ છે. વૃત્તિ એટલે પરિણમન, તેનું ઉપશમન કરવા માટે, ઉપશમન એટલે તેનો રસ ઠંડો કરવા માટે, ઉપશમનો અર્થ શું છે ? નીરસ થવું. રસ નીરસતાને પ્રાપ્ત થાય તેને ઉપશમ કહે છે.

જે જે પદાર્થ પર બહારમાં પરિણામ જાય છે - પંચેન્દ્રિયના વિષયોમાં અને બીજાં પણ અનેક પ્રકારના (પદાર્થ પર પરિણામ જાય છે. દૃષ્ટાંતરૂપે લઈએ તો) સંપત્તિ, પરિવાર, સત્તા, અધિકાર આદિ અનેક પ્રકારના જે પદાર્થ હોય છે - જેને જેવો ઉદય હોય, ત્યાં જીવને રસ આવે છે. ત્યાં નીરસ થઈ જવું જોઈએ. એ પ્રકારનો અભ્યાસ હોવો જોઈએ. અથવા તો તેનું નિવર્તન કરવું એટલે કે નાશ કરી દેવો. તેવા પરિણામ ઉત્પન્ન જ ન થાય. પહેલા રસ ઠંડો પડે છે પછી તેનો નાશ થાય છે. આ તેનો ક્રમ છે. માટે જો રસ ઠંડો ન પાડવો હોય તો રસ ઠંડો પાડો. અને જો રસ ઠંડો પાડવો હોય તો તેનો નાશ કરો. (પછી રસ) ઉત્પન્ન જ ન થાય, આ જ તેનો ક્રમ છે.

“બંધવૃત્તિઓને ઉપશમાવવાનો તથા નિવર્તાવવાનો જીવને અભ્યાસ, સતત અભ્યાસ કર્તવ્ય છે,...” અભ્યાસ એટલે Practice - પ્રયાસ. તે પ્રકારનો સતત પ્રયાસ કરવો જોઈએ. વારંવાર કરવો જોઈએ, એટલે તેને અભ્યાસ કહે છે. અભ્યાસ એટલે વારંવાર પ્રયત્ન કરવો. બંધવૃત્તિનું ઉપશમન કે નિવર્તન થાય એવો વારંવાર પ્રયાસ કરવો જોઈએ, સતત કરવો જોઈએ. નિવર્તન કરવું એટલે નાશ કરવું - નિવૃત્તિ કરવી - અભાવ કરવો.

“કારણકે વિના વિચારે, વિના પ્રયાસે તે વૃત્તિઓનું ઉપશમનું અથવા નિવર્તનું કેવા પ્રકારથી થાય ?” પહેલા તે સંબંધી વિચાર કરવો જોઈએ કે, આ વૃત્તિ મને નુકસાન કરે છે, મને દુઃખદાયક છે, આકુળતા કરાવે છે. માટે જો આનો રસ ઠંડો થાય તો આકુળતાનો પારો નીચે આવે અથવા તેનો નાશ થાય, તેનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ. પ્રયાસ વિચારપૂર્વક થાય છે. જે લોકો આનો વિચાર નથી કરતાં, તેને તો રસ ઠંડો થવાનો કોઈ અવકાશ જ નથી, અને નાશ થવાનો પણ કોઈ અવકાશ નથી. માટે વિચારપૂર્વક પ્રયાસ કરવો

જોઈએ.

“કારણ વિના કોઈ કાર્ય સંભવતું નથી;...” કોઈ કાર્ય થાય તે પહેલા તેનું કારણ હોય છે. કારણ વગર કોઈ કાર્ય થતું નથી. આ કાર્યનું Science - વિજ્ઞાન છે. કોઈપણ Result આવે છે તેની પાછળ કોઈ ને કોઈ કારણ હોય છે. વગર કારણે કોઈ કાર્ય થતું નથી. જેમકે આપણે મનુષ્ય થયા તો તેનું પણ કોઈ કારણ છે. મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના છે - સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક. તેનું પણ કારણ છે. મનુષ્ય માયાવી પણ હોય છે અને સરળ પણ હોય છે, તો તેનું પણ કારણ છે. કોઈ પણ હોય છે અને કોઈ શાંત પણ હોય છે, તેનું પણ કારણ છે. કોઈ ઉદાર પણ હોય છે અને કોઈ લોભી પણ હોય છે, તો તેનું પણ કારણ હોય છે. દરેક કાર્યનું કારણ હોય જ છે. કારણ વગર કાર્ય હોતું નથી. આ એક વસ્તુનું વિજ્ઞાન છે - Science છે.

“કારણ વિના કોઈ કાર્ય સંભવતું નથી; તો આ જીવે તે વૃત્તિઓનાં ઉપશમન કે નિવર્તનનો કોઈ ઉપાય કર્યો ન હોય એટલે તેનો અભાવ ન થાય એ સ્પષ્ટ સંભવરૂપ છે.” આ બંધવૃત્તિ દુઃખદાયક છે. જીવને બંધનમાં, જેલમાં, કેદખાનામાં નાખે છે. આ બધાં (શરીર) કેદખાના છે. આ મનુષ્યનો દેહ, તિર્યચનો દેહ, કૂતરાનું શરીર મળે છે, સર્પનું શરીર મળે છે, બળદનું શરીર મળે છે - એ બધું શું છે ? બધાં કેદખાના છે. અલગ અલગ સ્તરની આ બધી જેલ છે.

અનુભવ પ્રકાશમાં દીપચંદ્રજી સાહેબ લખે છે કે, જો ! તું અત્યાર સુધી કેવા કેવા કેદખાનામાં જઈ આવ્યો છો ! ક્યારેક ગરોળી બન્યો, ક્યારેક કૂતરો બન્યો, ક્યારેક કાંઈક બન્યો તો ચારેક કાંઈક બન્યો. જુઓ ! એમ કહીને એક Taunt માર્યો છે કે, તારે શરમાવું જોઈએ ! આવા આવા ભવમાં વારંવાર જઈશ. જો તું આ વાતને સમજીને તારા પરિણમનમાં સુધાર નહીં કર તો આ જે શરમજનક ભવ છે, તે તને વારંવાર મળશે. શું તને શરમ નથી આવતી ? આવા ભવ ધારણ કરતાં તને શરમ નથી આવતી શું ? એમ કહે છે. (અત્યાર સુધી) વાસ્તવિક ઉપાય કર્યો નથી, સાચો ઉપાય કર્યો નથી, ખોટો ઉપાય કર્યો છે અને ખોટો ઉપાય કરીને પણ ઉપાય કર્યાનું અભિમાન કર્યું છે. ‘મેં આ કર્યું, મેં તે કર્યું, આનો ત્યાગ કરી દીધો, તેનો ત્યાગ કરી દીધો’ - તેનો અહંભાવ કર્યો. દાન આપ્યું અને પૈસા આપ્યા તો તેનું અભિમાન કર્યું.

અન્યમત જેવા અન્યમતમાં પણ એવી વાત આવે છે કે, તું સારુ કાર્ય કર પણ તેના ફળની વાંછા ન કર. ગીતામાં એવું આવે છે. જૈનમતમાં તો તેનાથી વિશેષ વાત આવે છે કે, કોઈપણ પ્રકારના બદલાના પરિણામ ન થવા જોઈએ. ‘આમ કરશું તો આ મળશે, આમ કરશું તો તે મળશે,’ પૈસા આપશું તો માન મળશે (એમ પણ ન થવું જોઈએ). આપણા શાસ્ત્રોમાં આ બધી વાતોનો બહુ કડક નિષેધ છે. માનના પોષણ હેતુ દાન દેવું ન જોઈએ. તેમ છતાં પણ અત્યારે આપણા તીર્થોમાં જોઈએ છીએ કે, એક એક પગથીયા પર, એક એક વસ્તુ પર, પંખાની એક એક પાંખ પર નામ લખેલું જોવા મળે છે. અને ક્યાંક ક્યાંક તો બે-બે, ત્રણ-ત્રણ નામ (લખ્યા હોય છે). ફલાણા ફલાણાની ધર્મપત્ની ફલાણી ફલાણી. અરે...! તને શું થઈ ગયું છે ? ખબર નથી પડતી. (આમ કરવાથી) પાપબંધ થાય છે. દાન દેવાના બદલામાં ત્યાં માનનું પાપબંધ થાય છે. આજકાલ તો એટલી પણ સમજ ચાલી ગઈ છે ! તત્ત્વનો અભ્યાસ નહીં હોવાથી એટલી પણ સમજ રહી નથી.

૧૯૯૬ ના મે મહિનામાં માઉન્ટ આબુમાં શિબિર હતી ત્યાં ગયા હતા. ત્યાં પ્રજાપિતા બ્રહ્માકુમારી ઈશ્વરીય વિશ્વ વિદ્યાલયનું મુખ્ય કેન્દ્ર છે. કરોડો રૂપિયા ખર્ચા છે. કેટલા ? કરોડો રૂપિયા ખર્ચા છે પરંતુ એક જગ્યાએ પણ કોઈનું નામ નથી કે, આમના ૫૧ રૂપિયા મળ્યા છે કે આમના ૫૧ લાખ રૂપિયા મળ્યા છે. બન્નેમાંથી કોઈનું નામ નથી. ન તો ૫૧ રૂપિયા દેવાવાળાનું નામ છે કે ન તો ૫૧ લાખ દેવાવાળાનું નામ છે.

પહેલાં સોનગઢમાં પણ આવું હતું. જ્યાં સુધી ગુરુદેવ બિરાજતા હતા ત્યાં સુધી સોનગઢમાં પૈસા આવે તો પણ કોઈનું નામ નહોતું. ક્યાંય નામ નહોતું આવતું. આજકાલ થોડું ચાલુ થઈ ગયું છે. જેમ જેમ સમય જાય છે તેમ તેમ વિકૃતિ આવતી જાય છે. નામની શરતે દાન લેવાતું જ નથી. કોઈ કહે કે, અમે આટલા પૈસા આપીએ પણ ત્યાં અમારું નામ લખો. (તો અમે કહીએ છીએ કે) ‘એ વાત નહીં કરો ! આપવા હોય તો આપો, ન આપવા હોય તો ન આપો.’ અમે તમને માનનું પોષણ નહીં કરાવીએ. એમાં શું છે ? તમારે જો માનનું પોષણ કરવું હોય તો પણ અમે એનું અનુમોદન નહીં કરીએ. એમાં એવી વાત છે.

બ્રહ્માકુમારીવાળા તો ઈશ્વરકર્તામાં માને છે છતાં એક જગ્યાએ પણ કોઈનું

નામ નથી. એક બીજી જગ્યાએ પણ એવું જોયું હતું. લંડનમાં સહજાનંદ સ્વામી નારાયણનું બહુ મોટું મંદિર છે. એટલું સરસ બનાવ્યું છે કે, 'ગિનસ બુક ઓફ વર્લ્ડ રેકોર્ડ' માં એનું નામ આવ્યું છે ! (મંદિર બનાવવામાં) કરોડો રૂપિયા નાખ્યા છે. (પરંતુ ત્યાં પણ) કોઈનું નામ નથી. એટલું સમર્પણ છે ! કરોડો રૂપિયા ખર્ચ્યાં છે (છતાં પણ) કોઈનું પણ નામ નથી. લંડનમાં તો જગ્યાની કિંમત પણ ઘણી છે. (મંદિરમાં) બહુ જ કિમતી ચીજોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. પાંચ હજાર માણસો બેસી શકે એવો એક વ્યાખ્યાન હોલ બનાવ્યો છે. આખો Air Conditioned છે. અને ક્યાંય વચ્ચે થાંભલો નથી. અને જમીન ઉપર કિમતી ગાલીચા લગાડ્યા છે. પગ લુછવાથી માંડીને, બાથરૂમથી માંડીને એકદમ સાફ છે. દસ-વીસ પગલે Guide કરવા માટે સ્વયંસેવકો ભા રહે છે. આ તરફ જાઓ, આ તરફ જાઓ (એ રીતે રસ્તો દેખાડે છે). શાંત..શાંત..શાંત.. વાતાવરણ હતું. ત્યાં કોઈ પગારદાર માણસ નથી. બધાં ભ ત લોકો જ સેવા આપે છે. ગૃહસ્થ લોકો જ સેવા આપે છે. કોઈ નોકર નથી. બ્રહ્માકુમારીમાં પણ કોઈ નોકર નથી. બધાં પોતે સેવા આપે છે. તે લોકો જૈનો કરતાં પણ આગળ નીકળી ગયા છે. ઉપદેશ, તત્ત્વજ્ઞાન જેવું જૈનધર્મમાં છે તેને વિશ્વમાં કોઈ Compare કરી શકે તેમ નથી. Beat કરવાનો તો સવાલ જ નથી પરંતુ કોઈ Compare પણ કરી શકે તેમ નથી ! એટલું આ સ્તરનું છે !! પરંતુ બહારમાં સ્તર નીચે ઉતરી ગયું. આ ચીજ તે લોકો પાસે નથી. જે ચીજ આપણાં ઘરમાં છે, તે ચીજ તે લોકોના ઘરમાં નથી. પરંતુ ગુણની વાત તો ગમે ત્યાંથી પણ લેવી જ જોઈએ. જો આપણે ગુણગ્રાહી છીએ તો ગુણની વાત તો ગમે ત્યાંથી પણ લેવી જોઈએ.

અહીં શું કહે છે ? તે વૃત્તિઓનું ઉપશમન કે નિવર્તનનો જો કોઈ ઉપાય ન કરવામાં તો તેનો અભાવ નહીં થાય, આ વાત સ્પષ્ટ સંભવિત દેખાય છે. “ઘણી વાર પૂર્વકાળે વૃત્તિઓના ઉપશમનનું તથા નિવર્તનનું જીવે અભિમાન કર્યું છે,...” (એટલે કે) હું ત્યાગી થઈ ગયો, મેં આ છોડી દીધું, આ કરી લીધું, તે કરી લીધું, વ્રત લઈ લીધા, નિયમ પાળી લીધા - એ રીતે અભિમાન કર્યું છે. (આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રમાં આવે છે) ‘લહું સ્વરૂપ ન વૃત્તિનું, ગ્રહું વ્રત અભિમાન, ગ્રહે નહીં પરમાર્થને લેવા લૌકિક માન’ પરમાર્થ એટલે આત્મકલ્યાણને ગ્રહણ કરતા નથી. લોકોમાં માન મળશે - આ તપસ્વી છે,

આ વ્રતધારી છે, આ દાનવીર છે. પૂર્વકાળે જીવે આ પ્રકારનું અભિમાન કર્યું છે. “પણ તેવું કંઈ સાધન કર્યું નથી,...” આત્મકલ્યાણ થાય તેવું કોઈ સાધન કર્યું નથી.

“અને હજી સુધી તે પ્રકારમાં જીવ કંઈ ઠેકાણું કરતો નથી, અર્થાત્ હજી તેને તે અભ્યાસમાં કંઈ રસ દેખાતો નથી;...” પૂર્વકાળે આત્મકલ્યાણનો કોઈ પ્રયાસ કર્યો નથી અને અત્યારે પણ આત્મકલ્યાણમાં રસ નથી. “તેમ કડવાશ લાગવા છતાં તે કડવાશ ઉપર પગ દઈ આ જીવ ઉપશમન, નિવર્તનમાં પ્રવેશ કરતો નથી.” આત્મકલ્યાણનો માર્ગ કડવો લાગે છે, સારો નથી લાગતો. ભલે સારો ન લાગતો હોય, ભલે થોડો કઠણ લાગતો હોય પરંતુ (આત્મકલ્યાણ) કરવું જ છે એવો નિર્ધાર કરીને જીવ પ્રવેશ કરતો નથી.

“આ વાત વારંવાર આ દુષ્ટપરિણામી જીવે વિચારવા યોગ્ય છે;...” આ વાત વારંવાર વિચાર કરવા યોગ્ય છે, ગૌણ કરવા યોગ્ય નથી, ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય નથી. “વિસર્જન કરવા યોગ્ય કોઈ રીતે નથી.” એટલે કે ઉપેક્ષા કરવો યોગ્ય નથી કે, ચાલો ! મૂકો વાતને પડતી, આપણાથી નહીં થાય ! આવું આત્મકલ્યાણ મારાથી નહીં થાય. એ રીતે ખોટા નિર્ધારથી ક્યારેય આડ મારવી નહીં, એવી આડ ન મારવી કે, મારાથી નહિ થાય, શું કરવું ? મારાથી નહિ થઈ શકે, એવું ક્યારેય ન લેવું. પરંતુ મારાથી કેમ ન થાય ? એમ લેવું. થવું જ જોઈએ. હું કેમ ન કરી શકું ? જ્યારે બીજા કરી શકે છે તો હું કેમ ન કરી શકું ?

જુઓ ! અત્યાર સુધીમાં અનંતા જીવો સિદ્ધાલયમાં પહોંચ્યા કે ન પહોંચ્યા ? (તેમાંથી) એક પણ સિદ્ધ પરમાત્માનો જીવ એવો નથી કે જે પહેલા આપણાં જેવો સંસારી નહોતો. બધાં સિદ્ધાત્માઓએ સિદ્ધ થયા પહેલા અનંતકાળ સુધી ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કર્યું છે. બધાંનું પંચ પરાવર્તન અનંત વાર થઈ ચૂં છે. એકપણ સિદ્ધ પહેલા નથી. પહેલા કોઈ નથી અને અંતિમ પણ કોઈ નથી. કોઈ પહેલા નંબરમાં નહિ ગણી શકાય કે કોઈ છેલ્લો નંબર નહિ આવે. ત્યાં ક્યારેય સંખ્યા નહોતી અને પહેલા સિદ્ધ ભગવાને પ્રવેશ કર્યો, એવું નથી. અનંતકાળ પહેલા પણ અનંત સિદ્ધ હતા. એનાથી અનંતકાળ પહેલા પણ અનંત હતા. આ થોડો ગણિતની બહારનો વિષય છે. અંકગણિતની બહારનો વિષય છે. આ અંકગણિતની બહારનો વિષય પણ જૈનદર્શન સિવાય

ક્યાંય નથી. અનાદિઅનંત છે. અનંતના પણ અનંત ભેદ ! અનંતના કેટલા ભેદ ? અનંતના અનંત ભેદ. અસંખ્યના અસંખ્ય ભેદ ! આ ગણિતના બહારના વિષયને, ગણિતમાં લેવા જતા તે વાતનો પત્તો લાગે તેમ નથી. કોઈપણ સંસારી નહોતા અને સિદ્ધ થયા, એવો એક પણ જીવ નથી. પહેલા સંસારી નહોતા અને પહેલેથી સિદ્ધ હતા એવો એકપણ જીવ નથી. બધાં સંસારી હતાં. જેટલા અનંતાનંત સિદ્ધ થાય તે બધાં સંસારીમાંથી જ સિદ્ધ થયા છે. હવે, જ્યારે અનંત (જીવ સિદ્ધ) થઈ શકે છે તો હું કેમ ન થઈ શકું ? હું પણ થઈ શકું છું. એમ જ લેવું. 'હું ન થઈ શકું' એમ નિરાશાવાદી ક્યારેય ન થવું - આશાવાદી રહેવું. ક્યારેય પણ નિરાશાવાદી ન થવું.

કારણકે બધાં આત્મામાં - મારામાં, તમારામાં - બધાંમાં અનંત શક્તિ છે. કેટલી શક્તિ છે ? સંખ્યાથી પણ અનંત છે અને એક-એક શક્તિનો Power પણ બેહદ છે. જેની કોઈ હદ નથી - સીમા નથી. જેમ અગ્નિનો એક કણ - ચિનગારી આખા વિશ્વને બાળવામાં સમર્થ છે તેમ જ્ઞાનનો એક કણ (અંશ) જ્યાં છે ત્યાં લોકાલોકને જાણવાની અનંત જ્ઞાનશક્તિ છે ! શાંતિ પણ બેહદ છે ! આનંદ પણ બેહદ છે ! સુખ પણ બેહદ છે ! બધું એક જાતિનું છે. જ્યારે આપણામાં જ અનંત સુખ, અનંત આનંદ છલોછલ ભર્યા છે, તો એમાંથી પ્રાપ્ત નહીં થવાની વાત જ ક્યાં રહે છે ! કેમ પ્રાપ્ત ન થાય ? બીજાંથી લેવું હોય તો પરાધીનતા કરવી પડે. પરંતુ બીજાંથી (લેવાની) પરાધીનતા તો છે નહીં. આપણા પોતાથી કામ થાય છે. એમાં કોઈની જરૂર નથી, કોઈ મદદ કરતું નથી. શક્તિ તે સ્વયં કાર્ય કરે છે. શક્તિ તેને જો મદદની જરૂર પડે તો તેને શક્તિ તે એવું નામ દેવું વ્યર્થ છે. તેને શક્તિ તે એવું નામ શું દેવું ? પોતાનું નામ જ 'શક્તિ' છે, તેને કોઈની જરૂર નથી.

તેથી આ માર્ગમાં પ્રવેશ થતા પહેલા સંકેતરૂપે શક્તિનો સળવળાટ આવે છે. તેના ઉપાદાનમાં અંદરથી ફેરફાર થવા લાગે છે. ભલે તેની પોતાની સમજમાં તે આવે કે ન આવે. પરંતુ થાય છે જરૂર ! અંદરમાં ખળભળાટ ચાલુ થઈ જાય છે. જેમકે કોઈ માણસ ગાઢ નિદ્રામાં સુતેલો છે, તેમ જીવ અજ્ઞાન નિદ્રામાં સુતેલો છે. તે જાગીને કાંઈક પ્રવૃત્તિ કરશે તે પહેલા પણ પડખુ તો બદલશે, કંઈક હલચલ તો ચાલુ થઈ જશે. પછી જાગશે ને ? એમ મોક્ષમાર્ગમાં પોતાના હિતને અર્થે આત્મા જાગૃત થાય તે પહેલા અંદરમાં થોડો ખળભળાટ થઈ

જ જાય છે. બધાંને એવો અનુભવ થાય છે. જે પણ આ માર્ગમાં આવે છે તેને બધાંને આવો અનુભવ થાય જ છે.

મુમુક્ષુ :- અનાદિની જે સંસાર પરિણતિ ચાલી રહી છે, તેની સાથે ઘર્ષણ ચાલુ થઈ જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તે તો પછી શરૂ થાય છે. આ તો તે પહેલા - ઘર્ષણ શરૂ થાય તે પહેલા આત્મામાં સળવળાટ શરૂ થાય છે. તે ભૂમિકામાં ભલે સમજાય નહીં કે, આ શું થઈ રહ્યું છે ? પરંતુ સળવળાટ શરૂ થઈ જ જાય છે. તેનું કારણ છે કે, અંદરમાં અનંત શક્તિ છે. ફળ શું આવવાનું છે ? અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ, અનંત વીર્ય અનંત..અનંત.. પ્રગટ થવાના છે. અનંત પ્રગટ થશે તો એટલી બેહદ શક્તિ અંદર ભરી છે તેની કેટલીક પ્રક્રિયા ચાલુ થઈ જાય છે. તો આ શક્તિ ઠંડી કેવી રીતે રહી શકે ? તેમાં ઢીલાપણું ન રહી શકે. તેની કંઈક ને કંઈક હિલચાલ ચાલુ થઈ જ જશે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીપુરુષને તે દેખાય છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (હા), તેની અમુક વાત ઉપરથી ખ્યાલ આવી જાય છે. તેના લક્ષણો દેખાતા ખ્યાલ આવી જાય છે.

જૈન સંપ્રદાયમાં એક નવું ભૂત વળગ્યું કે, કર્મ હેરાન કરે છે. અમારે તો આત્મકલ્યાણ કરવું જ છે. શું કામ ન કરીએ ? પરંતુ આ જે કર્મ છે ને તે કરવા દેતા નથી. અમારા કેટલાક કર્મ એવા છે કે જે (આત્મકલ્યાણ) કરવા દેતા નથી. આવું એક નવું ભૂત વળગ્યું છે. આવું એક નવું ભૂત વળગી ગયું છે. ત્રણે સંપ્રદાયમાં - સ્થાનકવાસી, દિગંબર, શ્વેતાંબરમાં (આ જ ચાલી રહ્યું છે). આ કર્મનું ભૂત છે. જ્ઞાની શું કહે છે ખબર છે ? આ કર્મ સંખ્યામાં તો ઘણાં છે (પરંતુ બધાં મચ્છર છે). આ કર્મના હજારો, લાખો, અનંત પરમાણુ છે તે બધાં મચ્છર જેવા છે, મચ્છર ! સિંહ આગળ મચ્છરની શું હેસિયત !

ઘમાં સુતેલો સિંહ જો પડખુ ફરશે ત્યાં મચ્છરો ભાગવા માંડશે. જાગશે તો શું થશે !! એકપણ ભુ નહીં રહે. સિંહ ઘમાં પણ પડખુ ફરશે તો મચ્છરો ઉડવા લાગશે. પછી જો ખબર પડે કે ફરીથી સુઈ ગયો છે તો પાછા બેસવા લાગશે. ભલે મોટી સંખ્યામાં, મોટા પ્રમાણમાં આવતા હોય પરંતુ મચ્છર તે મચ્છર છે, સિંહ તે સિંહ છે. જ્ઞાની એ રીતે (મુમુક્ષુને) જાગૃત કરે છે

કે, તું તો સિંહ છો ને ! તું આ કર્મરૂપી મચ્છરોથી કેમ ડરે છો ? અને જે તને ડરાવે છે તે આત્માના સિંહ-સ્વરૂપને જાણતા નથી.

આત્મામાં અનંત આનંદ ભર્યો છે, અનંત સુખ ભર્યું છે અને સ્વાધીન છે તેમ છતાં પણ હું પુણ્યથી સુખી થઈ જઈશ ! એવું (અજ્ઞાની માને છે અને કહે છે). તો જ્ઞાની કહે છે કે, તને શરમ નથી આવતી ? તેની મદદ લે છો. તું અનંત શક્તિ તથા શાંતિ ચૈતન્ય છો ! અનંત શક્તિ તનો ધણી છો ! અને તું પરમાણુની મદદ લે છો ? તને શરમ નથી આવતી ? શું થઈ ગયું છે તને ? ગુરુદેવ શું કહેતા હતા ? કે, તને શું થઈ ગયું છે ? અરરર....! તને શું થઈ ગયું છે ? એમ કહેતા હતા. અરરર....! તને આ શું થઈ ગયું ? તું અનંત શક્તિ તનો ધણી છો અને તું કહે છે, મને રોટલીના બે ટુકડા મળી જાય તો ઠીક અથવા બે રોટલી મળી જાય તો ઠીક ! શું છે આ ? તું ચાર-છ રોટલી ખા છો, તેમાં કેટલો લોટ જોઈએ ? મુઠ્ઠીભર લોટ માટે તું દીન થઈને ભટકે છો, અનંત શક્તિ તનો, અનંત જ્ઞાનનો ધણી (થઈને પણ દીન બનીને ભટકે છો) ! શું થઈ ગયું છે તને ? એમ કહેતા હતા.

હવે જે વાત કરે છે, ખૂબ સરસ વાત કરી છે. “પુત્રાદિ સંપત્તિમાં જે પ્રકારે આ જીવને મોહ થાય છે તે પ્રકાર કેવળ નીરસ અને નિંદવા યોગ્ય છે.” શું કહે છે ? સંસારમાં “પુત્રાદિ સંપત્તિમાં જે પ્રકારે...” એટલે કે પુત્ર-પુત્રી, પતિ-પત્ની, મા-બાપ, ભાઈ-બહેન (વગેરે) જે કાંઈ અને જેટલા પણ (કુટુંબીજન) છે અને બીજી બધી સંપત્તિ - સાધન - સામગ્રી, આબરૂ-કીર્તિ, વગેરે - ‘આ બધું મારું છે’ એ રીતે મારાપણું થવું તેને કહે છે - ‘મોહ’. મોહ એટલે શું ? (પરપદાર્થમાં) પોતાનું અસ્તિત્વ નહીં હોવા છતાં પણ ત્યાં પોતાપણું લાગે છે. ત્યાં અસ્તિત્વ નથી. પોતાના અસ્તિત્વથી શૂન્ય છે તેમ છતાં પણ પોતાપણું લાગે છે. “તે પ્રકાર કેવળ નીરસ અને નિંદવા યોગ્ય છે.” એટલેકે રસ લેવા યોગ્ય પણ નથી અને પ્રશંસાને યોગ્ય પણ નથી, પરંતુ નિંદાને યોગ્ય છે.

આ વાત લોકોએ એકદમ સામાન્ય કરી દીધી છે. મોટો અપરાધ હોવા છતાં પણ તેને ફરજ અને ધર્મરૂપે લઈ લીધી છે. કુટુંબધર્મ-કુટુંબફરજમાં લઈ લીધી છે. (લોકો તો એમ કહે છે કે), ‘ખૂબ પોતાપણું કરો, વધારે પોતાપણું કરો, ખૂબ-ખૂબ પોતાપણું કરો’ જો કે અરસપરસ એકબીજાને Service દેવી -

કામ કરવું એક અલગ વાત છે, જ્યારે પોતાપણું કરવું એક અલગ વાત છે. અહીં એવો અર્થ નથી કે, હું તમારુ કામ નહીં કરું, જાઓ ! એ વાત નથી. કામ તો કરો નમ્રતાથી પરંતુ પોતાપણું કરીને નહીં, પારકાપણું રાખીને કરો.

પડોશમાં પણ કોઈ બિમાર હોય છે તો આપણે શું કહીએ છીએ કે, 'અમારે ત્યાં આ બિમારીની આટલી-આટલી દવા છે. તેમાંથી કોઈપણ લઈ જાઓ અને અમારે લાયક કાંઈપણ કામ-સેવા હોય તો અમે ખડે પગે તૈયાર છીએ. એથી વિશેષ શું કહેશે ? કે અમારું ઘર તમારું જ ઘર છે. શું કહેશે ? અમારું ઘર તે તમારું જ ઘર છે. તમે જરાપણ સંકોચ ન રાખતા'. તેમ છતાં પણ પારકો ચારેય પોતાનો થતો નથી. ગમે તેટલા પ્રેમથી કહે - સ્નેહથી કહે ભલે ને ! તેમ છતાં પણ કોઈ પારકાને પોતાનો કરતા નથી. એ રીતે (પોતાના કુટુંબમાં) કાંઈપણ કરો - સારામાં સારી સેવા કરો પરંતુ પોતાપણાનો અપરાધ કરીને નહીં. (પોતાપણું) એ મોટો અપરાધ છે. તેને Lightly ન લેવો - હળવાશથી ન લેવો. તે પ્રકાર સર્વથા નિંદવા યોગ્ય છે, એમ લેવું. કારણકે જીવને અધોગતિમાં જાવાનું કારણ આ મોહ અને મારાપણું છે.

કોઈ કતલખાનું માંડે છે તો તે મોટો અપરાધ દેખાય છે. કતલખાનું શરૂ કરે તો મોટો અપરાધ લાગે છે, જ્યારે પોતાપણું કરે છે તે મોટો અપરાધ લાગતો નથી. પરંતુ વિચાર કરીએ તો કતલખાનું કોણે માંડ્યું ? જેણે પોતાના પરિવારમાં પોતાપણું કર્યું તેણે. તે ભલે આજે માંડ્યું ન હોય પણ કાલે તું પણ માંડીશ, જોઈ લેજે ! આ પોતાપણું તને પણ કતલખાનું ખોલાવશે, એ (કામ) તારી પાસે કરાવશે ! તેથી પોતાપણું કરવું (તે મોટો અપરાધ છે).

જ્ઞાની શું કહે છે ? આ પોતાપણું - મોહ જે છે તેને મટાડવાનો ઉપદેશ આપે છે. જ્યારે અજ્ઞાની શું કહે છે ? કે, તમે બીડી ન પીઓ, તમે ચા નહીં પીઓ, તમે એક વખત જમવાનું રાખો, આટલું ખાવાનું છોડી દો, આટલા પચ્યખાણ લઈ લો, આટલા વ્રત લઈ લો, નિયમ લઈ લો પરંતુ મોહના વિષયમાં કાંઈ નહીં કહે. જ્યારે જ્ઞાની મોહને છોડાવે છે. (અને કહે છે) કે, મોહને મારો ! આ મોહ તને પોતાપણું કરાવે છે.

મુમુક્ષુ :- ઘરમાં કોઈ ઘરવાળાનો વિપરીત અભિપ્રાય હોય તો તેમાં શું કરવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનો વિપરીત અભિપ્રાય એની પાસે. તેના પરિણામ તેની પાસે. આપણે તો બન્ને વચ્ચે જે સંબંધ છે તેને માત્ર લૌકિક સ્તરમાં નિભાવવો છે. લૌકિક સ્તરમાં જે કાંઈપણ Duty છે તે Duty render કરો - Service render કરો. કેમ ? આપણે પણ તેમની પાસેથી કાંઈક લઈએ છીએ. આપણે કાંઈક લીધું પણ છે. આપણે મફતમાં લેવાના નથી. આપણને પણ રોટલી મળે છે, ઘરમાં આપણી પણ કંઈક સગવડતાઓ હોય છે. હોય છે કે નથી હોતી ? તો શું તે બધું આપણે કરીએ છીએ કાંઈ ? રોટલી પણ આપણે બનાવીએ છીએ શું ? કોઈ દુકાને જાય છે તો કોઈ રોટલી બનાવે છે તો કોઈ બીજી સેવા કરે છે તો કોઈ બીજી-બીજી સેવા કરે છે. સૌ પોત-પોતાની Duty બજાવે. આ તો અરસપરસ મફતમાં લાભ નહીં લેવાની વાત છે. પોતાપણું કરવાનું નથી. તેનો ભગવાને નિષેધ કર્યો છે. તે તું ન કર ! બાકી તારા પણ કેટલાક કામ (બીજા દ્વારા) થાય છે તો તું પણ કેટલાક કામ કરી આપ. એક કામ તે કરે છે તો બે કામ તું કરી આપ. ભલે તે એક કરે તું બે કરી આપ. એમાં શું મુશ્કેલી છે ? કામ કરી આપવામાં શું મુશ્કેલી છે ? વળી, એવું પૂર્વકર્મ પણ તું લઈને આવ્યો છો. પૂર્વકર્મને વશ બધાં સંયોગ-વિયોગ છે અને બધાંને પોતપોતાના (પૂર્વકર્મ) હોય છે. એટલે પોતાપણું નહીં કરતા, પૂર્વકર્મના જે પણ ઉદય આવે તેને પતાવતા જાઓ, પતાવતા જાઓ ! કર્મના બધાં ખાતાઓ સરભર કરતા જાઓ ! ખાતા પૂરા કરો ! બધાં ખાતાઓ બંધ કરો, Nil કરતા જાઓ. જે પણ દેવું કર્યું છે, તે લેણ-દેણ પૂરી કરી નાખો ! તે વિના મુક્તિ નથી.

મુમુક્ષુ :- હમણાં વાત ચાલી તે સંદર્ભમાં કોઈને વિપરીત અભિપ્રાય હોય તો તેનો નિષેધ આવવો એક વાત છે પરંતુ દ્વેષ ન થવો જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કોઈની પણ પ્રત્યે દ્વેષ કરવાનો ઉપદેશ તો ધર્મમાં છે જ નહીં. કોઈપણ ધર્મમાં નથી. આપણા ધર્મનો તો સવાલ જ નથી. આ તો બહુ ચા સ્તરનો ધર્મ છે. કોઈની પણ પ્રત્યે દ્વેષ કરવાનો (ઉપદેશ નથી). પછી ભલે તે ઘરવાળા હોય કે બહારવાળા હોય. કોઈની પણ પ્રત્યે દ્વેષ કરવાની વાત છે જ નહીં. વળી, ગમે તેવો ઉદય હોય સમભાવથી રહો ! ઉદય ગમે તેવો હોય - અનુકૂળતાનો હોય કે પ્રતિકૂળતાનો હોય. અનુકૂળતામાં રાજી થવાની જરૂર નથી જ્યારે પ્રતિકૂળતામાં નારાજ થવાની જરૂર નથી.

મુમુક્ષુ :- પરદ્રવ્ય ઉપર દ્વેષ કરવાનો કે નહીં ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહીં..નહીં..નહીં.. કોઈ ઉપર દ્વેષ કરવાનો નથી, કોઈને મારવાનો નથી. બધાં આત્મા જ આત્મા છે. અમારી નજરમાં બધાં સાધર્મી છે - કોઈ પરધર્મી છે જ નહીં ને ! અમારી જાતિના છે તો બધાં સાધર્મી છે. કોઈ પરધર્મી છે જ નહીં. બધાં ભગવાન આત્મા છે ! શું છે ? (ભગવાન આત્મા છે).

ગુરુદેવ હતા ને ! તેમની સાથે એક પ્રસંગ બન્યો હતો. તેમનો પુણ્યયોગ તો ઘણો હતો. મનુષ્યમાં ઈર્ષ્યા વધારે હોય છે. કોઈનું પણ સારુ દેખાય તો ઈર્ષ્યા બહુ થાય છે. એ એક મનુષ્ય સ્વભાવ થઈ ચૂક્યો છે. દેવોમાં પણ હોય છે તો મનુષ્યમાં તો હોય જ ને ! (ગુરુદેવશ્રીનો) ત્રણે સંપ્રદાયમાં વિરોધ થતો હતો. સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાંથી નીકળ્યા તો કહ્યું કે, આ સંપ્રદાય જ ગૃહીત મિથ્યાત્વનો છે માટે અમે નહીં રહીએ. એટલે તે લોકો ગરમ થઈ ગયા. (અને બોલ્યા કે) અમને ગાળો આપે છે. શ્વેતાંબર સાધુઓ હતા તો (ગુરુદેવ) વસ્ત્રધારીને પણ સાધુ નહોતા માનતા. (એટલે) તે લોકો પણ ગરમ થઈ ગયા. (બોલ્યા કે) શું અમે સાધુ નથી ? આટલો ત્યાગ કર્યો, વેપાર છોડ્યો, કારખાના છોડ્યા, પત્નીને છોડી દીધી, ઉઘાડા પગે ચાલીએ છીએ, ગરમ પાણી પીએ છીએ, (તો પણ) ગુરુદેવ (તેમને સાધુ) માનતા નહોતા. હવે રહ્યા દિગંબર. દિગંબરમાં પણ જે ભાવલિંગી સંત હોય તેને જ માનતા હતા. નગ્ન થઈ ગયા એટલે સાધુ થઈ ગયા, એમ નહોતા માનતા. છઠ્ઠા-સાતમાં ગુણસ્થાનધારી હોય, ૨૮ મુળગુણનું (પાલન કરતા હોય), તે રૂપ પવિત્રતા વગર તેમને સ્વીકારતા નહોતા. એટલે બધાં નારાજ થઈ ગયા. પછી જે ધાર્મિક અખબાર (છાપતા હતા તે લોકો) ગાળો લખવા લાગ્યા. ‘કાનજી આવા છે... કાનજી આવા છે... કાનજી તેવા છે.’ વળી તે અખબાર ગુરુદેવને પોસ્ટ કરતા હતા. ગુરુદેવ વાંચતા પણ હતા. પછી શું કહેતા હતા ખબર છે ? ‘અરે... ભગવાન ! તને શું થયું છે ?’ શું કહેતા હતા ? ગાળો લખવાવાળાને શું કહેતા હતા ? કે, ‘અરે...ભગવાન ! આ તને શું થયું છે ? તારા પરિણામ બગડે, કોઈને પણ અમારાથી દુઃખ પહોંચે એવું અમે ઇચ્છતા નથી.’ તેને પણ ભગવાન કહીને બોલાવતા હતા. દ્વેષ નહોતો થતો. ગાળો લખવાવાળા પ્રત્યે પણ દ્વેષ નહોતો થતો. તેઓશ્રી તો તેમને પણ ભગવાનની નજરે જ

જોતા હતા.

‘મેં મારુ બધું છોડ્યું’ અથવા ક્યારું હતુ તેનો ત્યાગ કર્યો’ અથવા ‘મારા પૈસાનું દાન આપ્યું’ (આવુ કહેવાવાળા અને માનવાવાળાએ) મારાપણું રાખ્યું છે. છોડવાં છતાં પણ મારાપણું રાખ્યું છે. એટલેકે કાંઈ છોડ્યું જ નથી.

અહીં ખૂબ સુંદર વાત આવી છે કે, “પુત્રાદિ સંપત્તિમાં જે પ્રકારે આ જીવને મોહ થાય છે તે પ્રકાર કેવળ નીરસ અને નિંદવા યોગ્ય છે.”

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! વિપરીત અભિપ્રાયવાળા સાથે મને દ્વેષ થતો નથી તેનું Checking કેવી રીતે કરવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અવલોકન કરે તો (ખબર પડે). દ્વેષ થાય તો દ્વેષના પરિણામ તો બહુ જ સ્થૂળ છે. દ્વેષ થવાથી શું થશે ? ક્રોધ આવશે. હવે ક્રોધના પરિણામ તો ઘણાં સ્થૂળ છે. અવલોકન કરવાથી (તરત) પકડાશે. (પરિણામમાં) જો મધ્યસ્થતા હશે તો કરુણા આવશે. શું આવશે ? (કરુણા આવશે). ગુરુદેવશ્રીનું દૃષ્ટાંત શું કામ આપ્યું ? કે ગુરુદેવને ગાળો દેવાવાળા પ્રત્યે પણ કરુણા આવતી હતી કે, અરેરે...! બિચારા ગાળો આપે છે ત્યારે પણ દુઃખી છે અને ગાળો દેવાથી જે કર્મ બંધાય છે તે કર્મના ઉદયમાં પણ દુઃખી થઈ જશે. કોઈને પણ દુઃખ થાય એવું અમે ઈચ્છતા નથી. એ રીતે તેમના પ્રત્યે કરુણા કરતા હતા - કરુણા રાખતા હતા. કરુણા કરનારને દ્વેષ કે ક્રોધ નહીં આવે. જ્યારે દ્વેષ કે ક્રોધ કરનારને કરુણા નહીં રહે. આ રીતે, ખબર પડી જશે.

આપણે એવી અપેક્ષા રાખીએ કે, મારો જેવો અભિપ્રાય છે તેવો જ બધાંનો (અભિપ્રાય) થઈ જાય તો એ અણસમજણ છે. તે સમજદારી નથી. એવું ક્યારેય બનવાનું નથી. કૃપાળુદેવને એક માણસે પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, તમે જૈનધર્મની પ્રશંસા કરો છો ને ? (તો કૃપાળુદેવે કહ્યું) હા, કરીએ છીએ. શું કામ કરો છો ? કારણકે ઉચ્ચ સ્તરનો ધર્મ છે. (તેણે પૂછ્યું) ઉચ્ચ સ્તરનો એટલે શું ? સૌથી ઉચ્ચ સ્તરનો છે ? (તો કહ્યું) હા, વિશ્વમાં સૌથી ઉચ્ચ સ્તરનો છે. તો પેલાએ કહ્યું, જો વિશ્વમાં સૌથી ઉચ્ચ સ્તરનો ધર્મ આ છે તો તેને બધાં લોકો કેમ નથી માનતા. થોડા લોકો જ માને છે અને બધાં લોકો કેમ નથી માનતા ? (તો કૃપાળુદેવે કહ્યું) એ ક્યારેય બનવાનું નથી. કેમ ? કારણકે બધાં સંસારીઓની મતિ ‘કર્માનુસારી મતિ’ છે. કેવી છે ?

કર્માનુસારી મતિ છે. તેને જે કર્મનો ઉદય આવે છે, તેની પાછળ તેની મતિ કામ કરવા લાગે છે. જેવો ઉદય આવે છે તે પ્રકારની મતિ કામ કરે છે. (કૃપાળુદેવે) જવાબ તો પોતાની ભાષામાં આપ્યો કે, આ કર્મની બાહુલ્યતા છે. વિધવિધ પ્રકારના કર્મ ઉદયમાં આવે છે, ત્યારે તે તે પ્રકારની મતિ થઈ જાય છે. (કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું છે કે) એવું ક્યારેય બનવાનું નથી. બનશે પણ નહીં. આપણામાં એટલી મધ્યસ્થતા હોવી જોઈએ અને એટલી સહનશીલતા હોવી જોઈએ. જો કોઈ આપણાથી વિરુદ્ધ અભિપ્રાય ધરાવતો હોય તો તેના પ્રત્યે પણ આપણે દ્વેષ ન કરીએ અને મધ્યસ્થતાથી તેનો વિચાર કરીએ કે, તેનું પણ કલ્યાણ કેવી રીતે થાય ? તે પણ સત્યને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરે ? તે પ્રકારનો આપણો Attitude રહેવો જોઈએ.

અત્યારે તો સંસારમાં પણ એ વાત (મુખ્ય) થઈ ગઈ છે કે, ‘સર્વધર્મસહિષ્ણુતા’ (હોવી જોઈએ). શું શબ્દ પ્રયોગ છે ? ‘સહિષ્ણુતા’ શબ્દ છે. કોઈ મંદિર બનાવે, કોઈ મસ્જિદ બનાવે, તો કોઈ ગુરુદ્વારા બનાવે, કોઈ કાંઈક બનાવે, તો કોઈ કાંઈક બનાવે - બધાં સ્વતંત્ર છે. આપણે કોઈને હા કે ના કરી શકતા નથી. જેનો જેવો અભિપ્રાય હોય તેવું કામ કરશે. આપણે સહિષ્ણુતા રાખવી જોઈએ (એવું લોકો બોલે છે). અમે મંદિર બનાવવા નહીં દઈએ, અમે મસ્જિદ બનાવવા નહીં દઈએ - એવી વાત તો સંસારી લોકો પણ કરતા નથી ! તો ધર્મમાં તો આ વાત હોવી જ ન જોઈએ કે, બધાંનો અભિપ્રાય અમારા અનુસાર હોય. (જે એવું માને છે) તે દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાને સ્વીકારતા નથી. બધાં જીવ સ્વતંત્ર છે.

આપણા જીવે અનંતવાર સમવસરણમાં જઈને પણ ભગવાનની આજ્ઞા માની નથી. જ્યારે ભગવાન તો પૂરા સમર્થ છે, સર્વજ્ઞ શક્તિના ધારક છે, અનંત ચતુષ્ટય પ્રગટ કર્યા છે. પરંતુ આપણે પણ સ્વતંત્ર હતા (તો આજ્ઞા નથી માની) ! એ રીતે બધાં સ્વતંત્ર છે. કોઈની પણ સ્વતંત્રતા ઉપર તરાપ મારવી તે બરાબર નથી. એવું ન થવું જોઈએ. આપણે તો ભણેલ-ગણેલ માણસો છીએ. વૈચારિક સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ. બધાં સમજે છે. બાપનો કાંઈક વિચાર હોય, દિકરાનો કાંઈક વિચાર હોય, પત્નીનો કાંઈક વિચાર હોય. બધાં પોતપોતાના વિચાર કરવા માટે સ્વતંત્ર છે. માટે કોઈની ઉપર દબાણ ન હોવું જોઈએ. આપણું પણ કોઈની ઉપર (દબાણ) ન હોવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- કોઈ આપણા ઉપર દબાણ કરે તો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કોઈ દબાણ કરે તો તેને સમજાવવું જોઈએ કે, આ દબાણ કરવા લાયક વાત નથી. કારણકે એ રીતે બનવાનું નથી. હું પણ સ્વતંત્ર જીવ છું. બધાં જીવ છે અને બધાં સ્વતંત્ર જીવ છે.

“જીવ જો જરાય વિચાર કરે તો સ્પષ્ટ દેખાય એવું છે કે કોઈને વિષે પુત્રપણુ ભાવી આ જીવે માહું કર્યામાં મણા રાખી નથી...” માહું કર્યામાં મણા રાખી નથી - તેમાં ‘મ’ નું Alliteration કર્યું છે. પુત્રપણું માનીને, પિતાપણું માનીને માહું કરવામાં મણા રાખી નથી, બધી ગડબડ કરી છે. “અને કોઈને વિષે પિતાપણું માનીને પણ તેમજ કર્યું છે અને કોઈ જીવ હજુ સુધી તો પિતા-પુત્ર થઈ શક્યા દીઠા નથી.” (જે) આજે પિતા છે તે કાલે પૌત્રના રૂપમાં આવશે. બાપ હોય કે દાદા હોય તે ટિકરાનો ટિકરો થઈ જાય. શું કરશો ? બની શકે છે કે, તે જ ઘરમાં તેનો જન્મ થઈ જાય. એવું પણ બની શકે છે. (તેથી) કોઈ-કોઈનું કાંઈ છે, એવું નથી. બધાં જીવ છે એમ માનવાનું છે. (અને જે બાહ્ય) વ્યવહાર છે, સંસારનો વ્યવહાર છે તે સંસારની રીતે ચાલે છે. તેમાં તો એમ જ ચાલવાનું છે. પરંતુ માન્યતામાં શું હોવું જોઈએ ? તે વાત મુખ્ય છે. વ્યવહારની વાત અલગ છે, માન્યતાની વાત અલગ છે. આ વિષયમાં થોડી વિશેષ ચર્ચા લેશું, અત્યારે સમય થયો છે.

અહો ! ક્ષણમાં મરી જવું અને મમતાનો પાર નહીં !

-પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી
(દ્રવ્યદષ્ટિ જિનેશ્વર - ૬૬૮)

પ્રવચન - ૪

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક-૫૧૦ (૨)

તા. ૦૨/૦૧/૧૯૯૭ - બાંધણી

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત પત્ર-૫૧૦ મો ચાલે છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં દર્શનમોહ યથાર્થ પ્રકારે જ્યાં સુધી નબળો પડતો નથી ત્યાં સુધી મુમુક્ષુજીવને પણ કુટુંબ પ્રતિબંધ રહે છે. કૃપાળુદેવે ચાર પ્રકારના પ્રતિબંધ કહ્યાં છે. સમાજ પ્રતિબંધ, કુટુંબ પ્રતિબંધ, શરીર પ્રતિબંધ અને સંકલ્પ-વિકલ્પ પ્રતિબંધ.

સમાજની મુખ્યતા કરીને આત્મકલ્યાણના સાધનને ગૌણ કરવું એટલે કે આત્મકલ્યાણને ગૌણ કરવું તે સમાજ પ્રતિબંધ છે. તેમાં સમાજની નજરમાં પોતાની આબરૂ જાળવી રાખવાનો અભિપ્રાય રહે છે. તે અભિપ્રાયને કારણે તીવ્ર પરલક્ષ રહે છે. અને પરલક્ષ રહેવાને કારણે જીવ પોતાનું સ્વલક્ષ ચૂકી જાય છે. અને પોતાનું આત્મકલ્યાણ તે કરી શકતો નથી.

એવી જ રીતે કુટુંબ પ્રતિબંધ હોય છે. તેમાં કુટુંબને મુખ્ય કરીને કે કુટુંબના કાર્યોને મુખ્ય કરીને કુટુંબ સ્નેહવશ આત્મકલ્યાણ અને આત્મકલ્યાણના સાધનને ગૌણ કરી દેવું, તે કુટુંબ પ્રતિબંધ છે. કૃપાળુદેવે આ પત્રમાં જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે કુટુંબ પ્રતિબંધ મટાડવા અર્થે આપ્યો છે. કુટુંબ પ્રતિબંધ કોનો મટે છે ? કે જેનો દર્શનમોહ નબળો પડે છે તેનો. દર્શનમોહના કારણે પરિણામ શું આવે છે ? કે, કુટુંબ - પરિવાર આદિમાં પોતાપણું રહે છે.

આપણા સ્વાધ્યાયમાં ગઈકાલે ચર્ચા ચાલી હતી કે, પોતાપણું કરીને કુટુંબના કાર્યો કરવાના નથી. કુટુંબકાર્ય તો કરવા જ પડશે અને પ્રમાણિકતાથી કરવા પણ જોઈએ. કેમ ? કેમકે આપણને પણ (અમુક) સુવિધાઓ કુટુંબથી મળે છે. (તેથી) કુટુંબવાળાને પણ આપણા થકી સુવિધાઓ મળવી જોઈએ. આ તો પરસ્પરની Duty થઈ પડે છે. જ્યારે આ ફરજ નિભાવવી છે તો તેમાં સાવધાની શું રાખવાની છે ? તેટલી જ વાત છે. આપણે એ સાવધાની

રાખવાની છે કે, પોતાપણું કરવાનું નથી. પોતાપણું નહિ કરવાના પ્રયાસથી પોતાપણું ઢીલું પડે છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં (પોતાપણું) છૂટી નથી જતું, છૂટશે તો જ્ઞાનદશામાં, તે જ્ઞાનીને છૂટશે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાંથી પસાર થઈ જ્ઞાનદશામાં પ્રવેશ થશે ત્યારે આ પોતાપણું જશે. તે પહેલા મુમુક્ષુને પોતાપણું છૂટતું નથી પરંતુ ઢીલું તો અવશ્ય થઈ શકે છે. વળી, ઢીલું થયા વગર જશે પણ નહીં. જ્યાં સુધી (પોતાપણું) બળવાન હશે ત્યાં સુધી તો તે જવાનું જ નથી. કુટુંબના કાર્ય કરતા-કરતા પણ પોતાપણું ઢીલું પડી જાય, તે મુમુક્ષુની સાચી ભૂમિકા છે. આ વિષયમાં વાત ચાલી રહી છે.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! જો કુટુંબમાં પતિ-પત્ની બન્ને મુમુક્ષુ હોય તેમાં પોતાનું પોતાપણું અને કુટુંબ પ્રતિબંધ વધી ન જાય અને મુમુક્ષુ પ્રત્યેનું વાત્સલ્ય પણ જળવાય રહે, તેમાં સંતુલન કેવી રીતે રાખવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્યારે કુટુંબમાં પણ કુટુંબના સભ્ય (મુમુક્ષુ) હોય - પછી ભલે પતિ-પત્ની હોય કે પિતા-પુત્ર હોય કે ભાઈ-ભાઈ હોય, કોઈ પણ સંબંધ હોય - જ્યારે બન્નેને આત્મકલ્યાણની ભાવના છે તો બન્ને સમજદાર હોય છે કે, આપણે પોતાપણું કર્યા વગર, સાધર્મી વાત્સલ્ય વિશેષ વધારી એકબીજાને આત્મકલ્યાણ કરવામાં સહકાર આપવો છે. (ઘણી) સારી વાત છે. એમાં તો કોઈ આપત્તિ નથી.

મુમુક્ષુ :- એક ભય રહે છે કે ચાંક વાત્સલ્યના અંચળા હેઠળ પોતાપણાની Feeling develop ન થઈ જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પોતાપણું થવું એક વાત છે અને વાત્સલ્ય હોવું તે બીજી વાત છે. વાત્સલ્ય છે તે ધર્મપ્રેમ છે. વાત્સલ્ય શું ચીજ છે ? ધર્મપ્રેમને વાત્સલ્ય કહે છે. જ્યારે સંસારપ્રેમને વાત્સલ્ય નથી કહેતા. તે તો સંસારનો રાગ છે. સંસારમાં જે પરસ્પરનો રાગ છે, તેનો આધાર - તેનું માધ્યમ ધર્મ નથી. જ્યારે અહીં વાત્સલ્યનું માધ્યમ ધર્મ છે. શું છે ? વાત્સલ્યનું માધ્યમ ધર્મ છે. માધ્યમ બદલાઈ જાય છે, તે ન સમજાય શું ? માધ્યમને ન સમજી શકાય શું ? કે, આપણું માધ્યમ ચુ છે ? જુઓ ! કુટુંબના રાગમાં અધિકારબુદ્ધિ હોય છે. શું હોય છે ? અધિકારબુદ્ધિ હોય છે. જ્યારે ધાર્મિક વાત્સલ્યમાં મૈત્રી રહે છે. મિત્ર ક્યારેય અધિકાર કરે ખરો ? જો સાચી મૈત્રી હોય તો તેમાં અધિકાર હોતો નથી, સ્નેહ હોય છે - પ્રેમ હોય છે. સંસારમાં સંબંધમાં

તો અધિકારબુદ્ધિ આવ્યા વગર રહેશે નહીં. (જેમ કે) 'આ મારો અધિકાર છે' આ જે આપણો સંબંધ છે તે સંબંધને કારણે અધિકાર ભોગવવાની વૃત્તિ રહે છે. એ રીતે બન્નેમાં તો ઘણો મોટો ફરક છે. એકદમ (બન્નેના) વિભાગ થઈ જાય છે - વાત અલગ થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રશ્નના સંદર્ભમાં બીજો પ્રશ્ન છે કે, પતિ-પત્ની બન્ને એકબીજા સાથે સંમત ન હોય તો શું કરવું જોઈએ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્યારે એકબીજાને વિચારભેદ ચાલતો હોય - અભિપ્રાય વિરુદ્ધ ચાલતો હોય, ભેદ એટલે કે વિરુદ્ધ ચાલતા હોય તો સૌ પ્રથમ તો સમજાવવાની કોશિશ કરવી જોઈએ કે, જુઓ ! મારો અને તમારો જે સંબંધ છે તેમાં એકબીજાને નુકસાન થાય, ખરાબ દેખાય કે એકબીજાને કોઈ તકલીફ પડે - દુઃખ થાય એવું તો આપણે આપસમાં ઈચ્છતા નથી. પોતાપણું હોવાથી એકબીજાને દુઃખી કરવા તો માગતા નથી. તો પછી પહેલા તો સમજાવવાની કોશિશ કરવી જોઈએ કે જુઓ ! આવો લોકોત્તર સુખનો માર્ગ, લોકોત્તર સુખનો ઉપાય, તેની પૂરી Line ક્યાંય મળતી નથી. એક આ જ ધર્મને છોડીને વિશ્વમાં ક્યાંય મળતી નથી. માટે આવી અમૂલ્ય ચીજને સમજવાની કોશિશ કરો. સમજમાં આવતા બીજું કાંઈ કહેવું પણ નહીં પડે. જ્યાં સુધી (વાત) સમજણમાં આવતી નથી, ત્યાં સુધી સમજાવવી પડે છે. તેમ છતાં પણ કોઈ સંસારના બંધન અને મોહને વશ સમજવા માંગે જ નહિ એવું પણ બની શકે છે. કોઈક સમજદાર હોય તે તો સમજી જાય છે. કારણકે પોતાના નિજ સુખની તો વાત છે. વાત તો પોતાના સુખની છે - પોતાના સ્વાર્થની છે. બહુભાગ તો સમજદાર સમજી જાય છે. પરંતુ કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે - નાસમજ હોય છે, સમજવા માગતા નથી. એવું પણ બને છે. તો પછી તેની ઉપર વાતને થોપવી નહિ. થોપવી નહિ, દબાણ કરવું નહિ, કાંઈ ન કરવું. તેની સ્વતંત્રતા તેને ભોગવવા દો. અને આપણે આપણાં રસ્તે ચાલો. આપણે આપણું કાર્ય કરો. આ વિષયમાં પછી જો ચર્ચા કરશો તો તેને એમ લાગશે કે મારી ઉપર દબાણ થઈ રહ્યું છે, પોતાની માન્યતાને થોપે છે, પોતાના વિચારોને લાદે છે. (જ્યારે આપણે) લાદવું નથી, થોપવું નથી - એટલી સાવધાની રાખીને કોઈ અપીલ કરે તો મોટાભાગે સમજદાર હોય તો તે સમજી જાય છે. કોઈ નાસમજ હોય અને ન સમજે તો વાતને છોડી દેવી. માની લેવું

કે, હજી આનું પરિભ્રમણ ઘણું છે. એનું હોનહાર સારુ નથી તો હું શું કરી શકું ? જેનું હોનહાર સારું નથી, જેનું પરિભ્રમણ ઘણું છે તેને આ વાતની રુચિ ન થાય તો તેમાં આપણો કોઈ પ્રયાસ કામમાં આવતો નથી. તેમ છતાં હઠથી કાંઈ કરવા જશો તો લેશ વધી જશે. આપણે લેશ કરવો નથી અને વધારવો પણ નથી. પોતપોતાના કાર્યમાં લાગી જાઓ ! તેને તેનું કામ કરવા દો ! (કોઈપણ) વાત શાંતિથી સમજણપૂર્વક કરવી છે. જો ઠીક થઈ જાય તો તેનું પણ ભલું છે અને ન ઠીક થાય તો આપણે શું કરી શકીએ ? એનો તો કોઈ ઇલાજ સંસારમાં - જગતમાં છે જ નહીં. બધાં જ સ્વતંત્ર છે. તેની સ્વતંત્રતા પર તરાપ મારવી તે આપણું કામ નથી.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! લૌકિક મિત્રતા અને ધાર્મિક મિત્રતા બન્નેમાં નિઃસ્વાર્થપણું હોય તો તેમાં કેવી રીતે લેવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લૌકિક મિત્રતામાં નવ્વાણું ટકા નિઃસ્વાર્થતા હોતી નથી. અપવાદને એકબાજુ રાખીએ. બાકી નવ્વાણું ટકા તો કોઈ ને કોઈ સ્વાર્થ હોય જ છે. જ્યારે ધાર્મિક મિત્રતામાં સ્વાર્થ હોતો નથી. ધાર્મિક મિત્રતામાં સામેવાળાની ભલાઈને મુખ્ય રાખીને મિત્રતા રાખવામાં આવે છે. તેનું પણ ભલું થાય, તેનું પણ કલ્યાણ થાય એટલી જ વાત છે.

ચાલતા વિષયમાં શું ચાલે છે ? કે, “જીવ જો જરાય વિચાર કરે તો સ્પષ્ટ દેખાય એવું છે કે, ... આ જીવે,...” આ જીવે એટલે મારા જીવે - Third person નથી લેવો. મારા જીવે, “...કોઈને વિષે પુત્રપણું ભાવી આ જીવે મારું કર્યામાં મણા રાખી નથી,...” (લોકો શું માનતા હોય છે કે) જુઓ ! મારે તો બે-ચાર રોટલી ખાવી હોય પરંતુ પરિવારમાં આટલા છોકરા-છોકરી છે તો તેને માટે કાંઈક તો કરવું જોઈએ કે નહીં ? તેમને માટે જે કાંઈ પણ કરે છે, તેમાં એટલો કર્મબંધ કરે છે.. એટલો કર્મબંધ કરે છે.. પોતાનું અહિત કરવામાં કોઈ કસર રાખતો નથી.

“અને કોઈને વિષે પિતાપણું માનીને પણ તેમ જ કર્યું છે,...” કોઈએ પુત્રને માટે કર્યું તો કોઈએ પિતા માટે કર્યું, કોઈએ ભાઈ માટે કર્યું તો કોઈએ પરિવારના બીજા-બીજા સભ્યો માટે કર્યું. “...અને કોઈ જીવ હજુ સુધી તો પિતાપુત્ર થઈ શક્યા દીઠા નથી.” કારણકે તે પણ એક જીવ છે. પરિભ્રમણ કરતો - કરતો પ્રારબ્ધયોગે અહીં સંયોગ થયો છે. ખરેખર તે કોઈ પિતા-

પુત્ર હોતા નથી. અને એવું બને છે કે, દાદા હોય તે પૌત્ર બની જાય છે, શું કરશો ? આજ તો દાદા છે એટલે કે પિતાના પિતા છે તે વૃદ્ધ થયા (અને મરીને) પુત્રવધુના પેટમાં આવી જાય તો શું કરશો ? અહીં આયુષ્ય પૂરું થયું કે આ બાજુ ગર્ભમાં ઉપજવું થઈ જાય. પછી એને દાદા કહેશું કે પૌત્ર કહેશું ? શું કહેશો ? ખરેખર કાંઈ નથી. તેમ છતાં પણ જેવો સંબંધ બંધાય છે તદ્દનુસાર વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. વ્યવહારની વાત જુદી છે. નિશ્ચયથી - વાસ્તવમાં કોઈ કોઈના પિતા-પુત્ર થઈ શકે નહિ.

“સૌ કહેતા આવે છે...” સંસારમાં તો બધાં એવો વ્યવહાર કરતા આવ્યા છે; “...કે આનો આ પુત્ર અથવા આનો આ પિતા,...” એમ કહેવાય છે અને એવો વ્યવહાર પણ હોય છે. “...પણ વિચારતાં આ વાત કોઈપણ કાળે ન બની શકે તેવી સ્પષ્ટ લાગે છે.” તે બની જ ન શકે. આ વાસ્તવિકતા છે. કેમ (બની ન શકે) ? “અનુત્પન્ન એવો આ જીવ તેને...” (અર્થાત્) આ જીવને ઉત્પન્ન કરી ન શકાય. કોઈ જીવને નવો બનાવી શકાતો નથી.

“અનુત્પન્ન એવો આ જીવ તેને પુત્રપણે ગણવો, કે ગણાવવાનું ચિત્ત રહેવું એ સૌ જીવની મૂઢતા છે,...” બીજા જીવનો બાપ બનીને બેસી જાય તો જ્ઞાની કહે છે કે, તે જીવની મૂઢતા છે બીજું કાંઈ નથી. આ જીવની મૂઢતા છે, બીજું કાંઈ નથી. પિતાએ અધિકારબુદ્ધિ છોડી દેવી જોઈએ. અને જો પુત્ર હોય તો પુત્રએ પણ પુત્ર તરીકેનું અધિકારપણું છોડી દેવું જોઈએ. તમે મારા પિતા છો માટે તમારી સંપત્તિમાં મારો અધિકાર છે - એ આપણું કામ નથી. વળી, તું મારો દિકરો છે માટે તારે મારી વાત માનવી પડશે - એ કામ પણ આપણું નથી. બન્નેએ વાત છોડી દેવી જોઈએ. તે સ્વતંત્ર જીવ છે, તેને સાચી વાત સમજાવો, તેનો આત્મકલ્યાણની વાંછા રાખો - ભાવના રાખો ! જો ઠીક થઈ જાય તો ઠીક છે, ન થાય તો આપણે હજુ ઘણું કામ બાકી છે. આપણું પોતાનું ઘણું કામ બાકી છે. ફુરસદ ચાં છે ? બીજાનું લક્ષ કરવાનો પણ નિષેધ છે તો આગળની કોઈ વાત રહેતી નથી.

મૂઢતા એટલા માટે કહે છે, મૂઢતાનો શું અર્થ થાય છે ખબર છે ? જે જીવ પોતે જ પોતાને નુકસાન કરે અને માને કે હું બરાબર કરી રહ્યો છું, એનું નામ મૂઢતા છે. મૂઢતા કોને કહે છે ? કે, પોતે પોતાને નુકસાન કરીને પણ માને છે કે, હું બરાબર કરી રહ્યો છું - તે જીવની મૂઢતા છે.

કારણકે અહીં તો એ વાત લીધી ને ? કે, “અનુત્પન્ન એવો આ જીવ તેને પુત્રપણે ગણવો...” કે આ મારો પુત્ર છે અને પુત્રને એમ મનાવડાવવું કે તું મારો પુત્ર છો ! ધ્યાન રાખજે, હું તારો બાપ છું ! અને તું મારો પુત્ર છો એ ભૂલી ન જતો. એવું ચિત્ત રહેવું, “...તે સૌ જીવની મૂઢતા છે,..” જ્ઞાની કરુણાથી કહે છે. જ્ઞાની જે કહે છે તે કરુણાથી કહે છે.

“...અને તે મૂઢતા કોઈપણ પ્રકારે સત્સંગની ઇચ્છાવાળા જીવને ઘટતી નથી.” જે સત્સંગ કરે છે એવા જીવે, એવી ઇચ્છા ન કરવી જોઈએ. બીજાની વાત જુદી છે. જે સત્સંગમાં ન આવતો હોય, સત્સંગમાં આવતી વાતને ન સમજતો હોય, એવા સંસારી જીવો તો ગમે તેમ કરશે. કારણકે તેનો તો આ વિષય નથી. આ પ્રકારની સમજણ પણ નથી. આ પ્રકારની ચર્ચા-વાર્તા તે લોકોમાં હોતી નથી. જ્યારે આ વિષય જ તે લોકોનો નથી તો શું કરે ? પરંતુ જે સત્સંગમાં આવે છે અને આ વિષયની ચર્ચા કરે છે કે, કુટુંબ પ્રતિબંધ શું ચીજ છે ? એવું કેમ થાય છે ? અને (પ્રતિબંધ) રહેવાથી જીવ અધોગતિમાં ચાલ્યો જાય છે, કેટલો મોટો અપરાધ છે, દર્શનમોહ તગડો થઈ જાય છે માટે તને કુટુંબ પ્રતિબંધ તો હોવો જ ન જોઈએ. તેણે તો ખાસ જાગૃતિ રાખવી જોઈએ.

“જે મોહાદિ પ્રકાર વિષે તમે લખ્યું તે બન્ને ભ્રમણાનો હેતુ છે,...” ત્રિભુવનદાસભાઈને પત્ર લખી રહ્યાં છે તો તેમને વ્યક્તિ તગતપણે કહે છે કે, તમે જે મોહાદિ પ્રકાર વિષે લખ્યું કે મને મારા પરિવારમાં આ પ્રકારે મોહ રહે છે. તો કહીએ છીએ કે, એ તો તમારી ભ્રમણા છે. આવી ભ્રમણા ન જોઈએ, એવી ભ્રમણા ન હોવી જોઈએ. “...તે બન્નેને ભ્રમણાનો હેતુ છે,...” એટલે કે પરિભ્રમણાનો હેતુ છે. જો તમે તમારા પરિવાર પ્રત્યે પોતાપણું રાખશો તો તે પરિભ્રમણાનો હેતુ છે.

જુઓ ! ધર્મ શું શીખવે છે ? બહુ ધ્યાન દેવા યોગ્ય વાત છે. કુટુંબની વચ્ચે રહો અને કુટુંબમાં પોતાપણું ન કરો. ધર્મ એમ નથી કહેતો કે, તું અત્યારે કુટુંબ છોડીને ચાલ્યો જા, ઘર છોડીને નીકળી જા ! અત્યારે એવું કહેતો નથી. પહેલા તું પોતાપણું છોડ પછી તને સ્વરૂપ સ્થિરતા માટે, આત્મકલ્યાણ માટે, સ્વરૂપમાં જામી જવા માટે, જો છોડવાનો અવસર આવશે તો તને કાંઈ વસમું નહીં લાગે. વસમું નહીં લાગે કે, ‘આ મારે છોડવું પડે

છે, આ હું છોડું છું' એવું નહીં લાગે. પોતાપણું તો છૂટી ગયું છે તેથી પછી કોઈ આપત્તિ નથી રહેતી. આ કમ છે. ત્યાગનો આ કમ છે કે, પહેલાં તું પોતાપણું છોડ, પછી વસ્તુનો ત્યાગ આવે છે. પોતાપણું છોડ્યા પહેલાં વસ્તુનો ત્યાગ થઈ જ ન શકે, આવી જ ન શકે, બની જ ન શકે.

મુમુક્ષુ :- પોતાપણું કોના આધારે છોડવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સૌ પ્રથમ તો આત્મકલ્યાણની ભાવનાને આધારે છોડવું અને ભાવનામાં આગળ વધી સ્વરૂપજ્ઞાન થાય, ત્યારપછી પોતાના સ્વરૂપના આધારે છોડવું. સ્વરૂપમાં પોતાપણું કરવું. સ્વરૂપમાં પોતાપણું કરતા બધાં અન્ય જીવ તથા અજીવ પદાર્થોથી ભિન્નત્વ થઈ જ જશે. પરંતુ પહેલેથી અમે કહીએ કે તમે આત્માના આધારે પોતાપણું છોડો, તો તમારો એ પ્રશ્ન આવશે કે, આત્માને તો અમે જાણતાં નથી, સમજતા નથી, અનુભવ થયો નથી, તો કરવું શું ? તમારી વાત તો સાચી છે. જેણે આત્માને જાણ્યો નથી તે આત્મામાં પોતાપણું કરશે કેવી રીતે ? પોતાપણે પોતાને જાણ્યો નથી તો પોતાપણું થશે નહીં તો બહારથી ભિન્નત્વ પણ થશે નહીં. પરંતુ આત્મકલ્યાણની ભાવના તો કરી શકાય છે, ગમે તે પરિસ્થિતિમાં (કરી શકાય છે). તો તે ભાવનાને વશ પોતાપણાને ઢીલું કરી નાખો કે, મારે કલ્યાણ કરવું છે, જ્યારે આ પોતાપણું અકલ્યાણ કરાવે છે. અકલ્યાણ ન થવા દેવું હોય તો ઢીલું થઈ જશે. (થઈ શકે) કે ન થઈ શકે ? બસ ! પહેલી ભૂમિકા ભાવનાની છે, બીજી ભૂમિકા આત્મજ્ઞાનની છે, ત્રીજી ભૂમિકા આત્મસ્થિરતાની છે અને ચોથી ભૂમિકામાં તો ભગવાન બની જાય છે ! પોતે જ ભગવાન બની જાય છે ! મુનિદશા પછી (ભગવાન બની જાય છે). મુનિદશામાં બહારના બધાં સંબંધ છૂટી જાય છે. 'સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છંદીને, વિચરશું કવ મહત્ પુરુષને પંથ જો' (અપૂર્વ અવસર કાવ્યમાં આવે છે). મહત્ પુરુષ એટલે તીર્થંકરાદિ મહાપુરુષોનો જે માર્ગ છે, તે માર્ગે અમે ક્યારે વિચરશું ? બધાં સંબંધના બંધન છોડી દેશું ત્યારે. તે પહેલાં (કુટુંબની) સાથે રહીને પોતાપણું છોડો. તમારી સામે મીઠાઈનો થાળ ભરેલો છે અને તેની સામે બેસીને મીઠાઈની મીઠાશ તોડવાની છે, શું ? મીઠાઈનો ત્યાગ કરીને (મીઠાશ નહીં છૂટે). મીઠાઈની મીઠાશ એ રીતે (ત્યાગ કરીને) નથી તૂટી શકતી. (કોઈ એમ વિચારે કે) ચાલો ! ખાવી જ નથી. હું વીસ વર્ષથી મીઠાઈ નથી ખાતો. એ રીતે (રસ) નથી છૂટતો.

પહેલા મીઠાઈની સામે બેસીને (મીઠાઈની) મીઠાશને છોડો કે, આમાં કાંઈ નથી. ધર્મની કાર્યપદ્ધતિ જ આ છે. તમારો રસ છૂટવા વગરનો ત્યાગ નિરર્થક છે. કારણકે રોગ તો અંદર રહી ગયો. તમે ઉપર-ઉપરથી પાટા-પિંડી કરી લીધી. પણ અંદરમાં તો સડો ચાલુ છે. દબાયેલો કષાય છે. કેવો છે ? દબાયેલો કષાય છે.

(આગળ કહે છે) “જે મોહાદિ પ્રકાર વિષે તમે લખ્યું તે બન્નેને ભ્રમણનો હેતુ છે,...” તમે જે લખ્યું કે, મને મારા પરિવાર પ્રત્યે ઘણો મોહ રહે છે તો (આ મોહ) તો તમારું પરિભ્રમણ વધારશે. “અત્યંત વિટંબણાનો હેતુ છે.” પરિભ્રમણ એટલે શું ? બહુ જ વિટંબણાયુ ત જન્મ-મરણ થશે. અનેક પ્રકારના દુઃખ ભોગવવા પડશે.

“જ્ઞાનીપુરુષ પણ એમ વર્તે તો જ્ઞાન ઉપર પગ મૂકવા જેવું છે,...” જ્ઞાનીને પણ કુટુંબ પ્રતિબંધ Allowed નથી, એમ કહે છે. જ્ઞાની પણ કુટુંબની વચ્ચે રહે છે (પરંતુ તેમને) કુટુંબ પ્રતિબંધની મનાઈ છે. છતાં કરે તો તે જ્ઞાન ઉપર પગ મૂકવા જેવી વાત છે. ગુજરાતીમાં ‘જ્ઞાન ઉપર પગ મૂકવા જેવું છે’ એમ લખ્યું છે. હિન્દી ભાષામાં થોડો કડક શબ્દ વાપર્યો છે ‘ઠોકર મારને જૈસા હૈ’ જ્ઞાનને ઠોકર મારવા જેવી વાત થઈ ગઈ. જ્ઞાન તો (પરપદાર્થથી) ભિન્નત્વ કરે છે માટે જો તેમાં પોતાપણું કર્યું તો જ્ઞાન ઉપર પગ રાખ્યો. તે જ્ઞાનને ઠોકર મારી દીધી.

“જ્ઞાનીપુરુષ પણ એમ વર્તે તો જ્ઞાન ઉપર પગ મૂકવા જેવું છે, અને સર્વ પ્રકારે તે અજ્ઞાનનિદ્રાનો હેતુ છે.” એમ કરશે તો અજ્ઞાનનિદ્રા - મોહનિદ્રા આવી જશે. (તે) મોહનિદ્રાનું કારણ છે. તેથી જ્ઞાની પરિવારની વચ્ચે રહેતા હોવા છતાં પોતાપણું કરતા નથી.

કૃપાળુદેવ વેપાર અર્થે દુકાને જતા હતા, વેપાર કરતા હતા. (તો એક પત્રમાં શું લખ્યું છે) ? કે, આ ફલાણા-ફલાણાનું દેણું ચૂકવી રહ્યાં છીએ. શું લખ્યું ? દેણું ચૂકવીએ છીએ. બાકી અમે અમારા પરિવાર માટે વેપાર કરીએ છીએ, એ વાત નથી. અમારા પ્રારબ્ધને ભોગવીએ છીએ. આટલું દેણું કર્યું હતું તે દેણું ચૂકવીએ છીએ. બાકી અમને કોઈ પૌદ્ગલિક વૈભવની અપેક્ષા નથી.

મુમુક્ષુ :- કૃપાળુદેવને દીક્ષા લેવાના બહુ ભાવ હતા છતાં તેમની બા

રજા નહોતા આપતા તો ત્યાં શું લેવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ પ્રકારની કરુણાનો ભાવ રહે છે. મા પ્રત્યે કરુણા આવી ગઈ, બસ ! એટલી જ વાત છે. અંદરમાં દીક્ષાનું જે સાતમું ગુણસ્થાન છે, એટલો પુરુષાર્થ જો ચાલે તો કોઈ કોઈની રજા લેવા રોકાતુ નથી. પરંતુ જ્યારે તેમના પ્રત્યે કરુણાનો વિકલ્પ આવી ગયો તો તેટલો પુરુષાર્થ પણ આગળ ન વધ્યો.

મુમુક્ષુ :- આ પરિસ્થિતિને કુટુંબ પ્રતિબંધ કહેવાય કે નહીં ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બિલકુલ નહીં. જ્ઞાનીને કુટુંબ પ્રતિબંધ હોતો જ નથી. જ્ઞાની થતાં કુટુંબ પ્રતિબંધ ઘૂટી જાય છે. જ્ઞાનીએ પોતાના સ્વરૂપમાં એકત્વનો અનુભવ કર્યો છે. સ્વરૂપથી અભિન્ન અનુભવ કર્યો છે. તેથી પોતાના સ્વરૂપને છોડીને સર્વ જીવ અને સર્વ પદાર્થ પ્રત્યે ભિન્નત્વ થઈ ગયું. હવે જે બાહ્ય ત્યાગની વાત રહી તે પુરુષાર્થ આધીન હોય છે. જેટલો પુરુષાર્થ ચાલે તેટલો સહજ (ત્યાગ) થઈ જ જાય છે. અને નથી થતો તો થોડો વિકલ્પ રહી જાય છે. પછી ભાઈનો હોય કે માતાનો હોય કે પત્નીનો હોય કે કોઈ બીજાનો પણ હોય. એટલો વિકલ્પ રહી જાય છે પરંતુ તે પ્રતિબંધના રૂપમાં હોતો નથી. વિકલ્પ આવવો એક વાત છે, પ્રતિબંધ હોવો બીજી વાત છે. વિકલ્પ ચારિત્રમોહ છે, છતાં પણ ભિન્નત્વનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાસ છે. ભિન્નપણું સ્પષ્ટ અનુભવગોચર છે. અને જે વિકલ્પ છે એનો નિષેધ પણ છે. એવી વાત છે. પ્રતિબંધવાળાને તો પોતાના દેખાય છે કે, આ મારો દિકરો છે, આ મારા પિતા છે, આ મારી પત્ની છે, આ મારા પતિ છે, આ મારા છે... આ મારા છે... એમ જ દેખાય છે. (જ્યારે જ્ઞાનીને) ‘આ મારા છે’ એવું દેખાતું નથી. નજર, નજરમાં ફેર છે. ક્રિયા એક જેવી છે. અજ્ઞાની પણ પરિવારની વચ્ચે રહે છે અને જ્ઞાની પણ પરિવારની વચ્ચે રહે છે. પરંતુ બન્નેની નજરમાં બહુ મોટો ફેર છે.

એક દૃષ્ટાંત છે. આ જે બિલાડી હોય છે તે ઉંદરને પણ મોઢામાં પકડે છે અને પોતાના બચ્ચાને પણ મોઢામાં પકડે છે. તેની પાસે પકડવાનું સાધન તો મોઢું જ છે. તેમ છતાં બન્નેની પકડમાં કેટલો ફેર છે ! ઉંદરને પકડશે તો લોહી નીકળવા છતાં પણ છોડશે નહિ ! એટલા જોરથી પકડશે કે ઉંદરને લોહી નીકળી જશે. જ્યારે પોતાના બચ્ચાને પકડશે ત્યારે તેને દાંત પણ ન

વાગે એટલી બધી સાવધાની રાખશે ! બન્નેને મોઢેથી જ પકડ્યા છે. દેખાવ તો એક સરખો છે પરંતુ પકડ પકડમાં ફેર છે કે નહીં ?

તે રીતે જ્ઞાની પણ દિકરાને એમ જ કહેશે કે, ‘સારું બેટા ! આમ કર, મારા દિકરા આવુ ક્યારેય ન કરતો. તું તો સમજદાર છો બેટા, તું કોનો દિકરો છો ? જો તો ખરો !’ એમ પણ કહેશે !! છતાં પણ નજર નજરમાં ફેર છે. અજ્ઞાનીને તે પોતાનો દિકરો દેખાય છે. જ્ઞાનીને પોતાનો દેખાતો નથી. એમ વાત છે.

(આગળ કહે છે) “જ્ઞાનીપુરુષ પણ એમ વર્તે તો...” એટલે કે પોતાપણું કરીને વર્તે. “..તો જ્ઞાન ઉપર પગ મૂકવા જેવું છે, અને સર્વ પ્રકારે તે અજ્ઞાનનિદ્રાનો હેતુ છે. એ પ્રકારને વિચારે બન્નેને સીધો ભાવ કર્તવ્ય છે.” બન્નેને એટલે તમારે પતિ - પત્ની બન્નેએ પોતાના પુત્ર આદિ પ્રત્યે સીધો ભાવ કરવો. સીધો ભાવ કરવો એટલે તેને પોતાના ન સમજવા, પોતાપણું ન કરો. તેને પણ એક જીવ સમજો કે, જે જીવ સંસાર પરિભ્રમણ કરતા પ્રારબ્ધ યોગે આપણાં ઘરે સંયોગમાં રહે છે. તેથી વિશેષ તેના પ્રત્યે લાગણી ન રાખો.

“એ પ્રકારને વિચારે બન્નેને સીધો ભાવ કર્તવ્ય છે. આ વાત અલ્પકાળમાં ચેતવાયોગ્ય છે.” એટલે કે શીઘ્રતાથી ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. ધીરે-ધીરે પોતાપણું છોડીશ - એમ વાત ન લેવી. હું કોશિશ કરું છું, હું પ્રયાસ કરું છું, મને પોતાપણું તો છે પરંતુ હું પોતાપણું છોડવાનો પ્રયાસ કરું છું, મારું (પોતાપણું) ધીરે-ધીરે છૂટી જશે, ધીરે-ધીરે મારું છૂટી જશે - એમ ન લેવું. શીઘ્ર છોડો. વસ્તુસ્વરૂપને જુઓ ! વસ્તુનું જે સ્વરૂપ છે તે તો સ્પષ્ટ ભિન્ન છે. અસ્તિત્વ ક્યાં છે ? શું પરિવારના કોઈપણ સભ્યમાં પોતાનું અસ્તિત્વ છે ? નથી. શરીરમાં પણ અસ્તિત્વ નથી તો પરિવારની વાત તો ચાં રહી ? શરીર પણ મારું કહ્યું માનતું નથી. માને છે ? શરીર તો શું શરીરનો એક વાળ પણ નથી માનતો. વાળ કાળામાંથી સફેદ થાય છે તે કોઈનું માને છે ? નહીં માને. પરમાણુ-પરમાણુ સ્વતંત્ર છે. જીવ-જીવ સ્વતંત્ર છે. બધાં અનંત ગુણના ધણી છે. બધાં અનંત શક્તિઓના ધણી છે. આપણે કોઈના ધણી થાવું નથી. ધણી થઈને રહેવું અને દુઃખી ન થવું, એ બે વાત બનવાની નથી ! ધણી થયો કે એની ઉપાધિ આવી સમજો ! ઉપાધિ નહીં છૂટે. ધણી થયો

કે ઉપાધિ આવી સમજો !

અધિકાર અને ઉપાધિ એક સિક્કાની બે બાજુ છે. કોઈપણ પ્રકારનો અધિકાર રાખ્યો કે ઉપાધિ આવી જશે, જાઓ ! માટે અધિકાર છોડી દેવો. આ અધિકાર છોડી દેવો, તે ‘સીધો ભાવ કર્તવ્ય છે’ (તેનો અર્થ છે). તે સીધો ભાવ છે. અને અધિકાર રાખવો તે આડો ભાવ છે, તે સીધો ભાવ નથી.

“આ વાત અલ્પકાળમાં ચેતવાયોગ્ય છે.” એટલે કે શીઘ્ર ચેતવા યોગ્ય છે. “જેટલો બને તેટલો તમે કે બીજાં તમ સંબંધી સત્સંગી નિવૃત્તિનો અવકાશ લેશો તે જ જીવને હિતકારી છે.” કૃપાળુદેવ ત્રિભુવનદાસભાઈને જાણતા હતાં અને તેમના સંગમાં આવનારા સત્સંગી જીવોને પણ જાણતાં હતાં. (તેથી કહે છે કે) તમે અને તમારા સત્સંગી નિવૃત્તિ લ્યો તો સારી વાત છે. નિવૃત્તિ શેના માટે ? કે, આત્મકલ્યાણને માટે. જેટલો બને તેટલો અવકાશ - એટલે જેટલી શ ચ હોય તેટલી. “તે જ જીવને હિતકારી છે.” તે તમને હિતનું કારણ થશે.

(કહેવાનો) અર્થ એ છે કે, અમુક આયુષ્ય વીત્યા પછી પણ એટલે કે ૪૦-૫૦ વર્ષ થઈ ગયા પછી અને કેટલીક સંપન્નતા હોવા છતાં જો જીવ વ્યવસાયમાં લાગ્યો રહે છે તો તે કુટુંબમાં પોતાપણાને કારણે લાગેલો રહ્યો છે. હજી પણ મારે કુટુંબના કાર્યો કરવા છે... હજી પણ મારે કુટુંબના કાર્યો કરવાં છે... હજી પણ મારે કુટુંબના કાર્યો કરવાં છે... અરે...! તારું આયુષ્ય કેટલું ચાલ્યું ગયું તે તો જો ! અને ક્યારે પૂરું થઈ જશે કોને ખબર છે ? કોના ભરોસે (આ બધી) પ્રવૃત્તિ તું કરે છો ? જ્ઞાની તેને કહેશે કે, તું નિવૃત્તિ લઈ લે. આ પોતાપણાને ઢીલું કરીને નિવૃત્તિ લઈ લે. તારી પ્રવૃત્તિ મમત્વને કારણે છે. પ્રવૃત્તિ છોડાવવા પાછળ મમત્વ છોડાવવાનો અભિપ્રાય છે. પરંતુ છોકરા Line પર ન ચડ્યા હોય તો તેમને Line પર ચડાવવા કે નહીં ? (તો જ્ઞાની કહે છે) જો ભાઈ ! બધાં પોતાનું પ્રારબ્ધ લઈને આવે છે. શું કોઈ ઢિકરાનું પ્રારબ્ધ એનો બાપ બનાવે છે ? એ ખોટી વાત છે.

વિદેશમાં તો આ વાત જ નથી. જો કે ત્યાં કોઈ મોહ છૂટી ગયો છે એમ વાત નથી. ત્યાં મોહ તગડો છે તેથી આ વાત છે. ત્યાં તો શું છે કે, મારી સંપત્તિ પૂરેપૂરી હું જ ભોગવું. છોકરાને પણ આપવી નથી. પરંતુ આપણે સીધી વાત લેવાની છે કે, એનો અર્થ શું થયો ? કે, તે પણ પોતાનું પ્રારબ્ધ

લઈને આવ્યો છે. તે પોતાના પ્રારબ્ધ અનુસાર કાર્ય કરશે. તેનું જે કાંઈ પણ થશે તે તેના પ્રારબ્ધ અનુસાર થશે. તેમાં કોઈ શું કરી શકે ? કે કાંઈ ન કરી શકે. પોતાને મમત્વને કારણે જે લાગણી છે તે અધોગતિમાં લઈ જશે અને ત્યાં મોટી વિટંબણા આવી પડશે. (આ વાતને) હળવાશથી નહીં લેતા ગંભીર નુકસાનનું કારણ લેવું જોઈએ કે, જાણે હું કોઈ ગંભીર અપરાધ કરી રહ્યો છું, એમ લઈ લેવું.

અલ્પકાળમાં એટલે શીઘ્ર. અત્યારે જ જાગૃત થઈ જા ! એમ કહે છે. ચેતવણી આપી છે. અત્યારે જ તું જાગૃત - સાવધાન થઈ જા ! અત્યારે એટલે અત્યારે જ સાવધાન થઈ જા ! જો તું પોતાપણું કરે છો તો અત્યારે ને અત્યારે સાવધાન થઈ જા ! આટલું કામ પતાવ્યા પછી સાવધાન થઈશ (એમ માનીને ચાલીશ તો) તું ચારેય (સાવધાન) થવાનો નથી. જેને અત્યારે નથી કરવું તેને ક્યારેય નથી કરવું.

જીવ આટલા મોટા નુકસાનને જોતો નથી તેથી મૂઢતા કહી છે. આટલા મોટા નુકસાનને નથી જોતો !! તો કેટલા કાળ સુધી તું પરિભ્રમણ કરીશ !! જો તે આ વર્તમાન મનુષ્યભવ વેડફી નાખ્યો, ખોઈ નાખ્યો તો કેટલા લાંબા સમય સુધી - અબજોના અબજો વર્ષ સુધી તું જન્મ-મરણ કરતો રહીશ, પરિભ્રમણ કરતો રહીશ. શું આટલા મોટા નુકસાનને તું નથી જોતો ? માટે કહે છે કે, અલ્પકાળમાં શીઘ્રતાથી સાવધાન થઈ જા ! અને અંદરમાં ગુંલાટ ખાવી છે એમાં ક્યાં આપત્તિ છે ? તને એમ ક્યાં કહીએ છીએ કે, તું કુટુંબને છોડીને ચાલ્યો જા ! એમ તો કહેતા નથી. એક ચીજને પણ છોડવાનું કહેતા નથી. પરંતુ એક શરત છે કે, એક ચીજમાં પણ પોતાપણું કરવાનું નથી. એકેય ચીજને છોડવાની નહિ અને કોઈ ચીજમાં પોતાપણું કરવાનું નહીં !! જે ગુંલાટ ખાવી છે તે તો અંદરમાં ખાવાની છે, તેમાં તને શું આપત્તિ છે ? બહારમાં કાંઈક કરવું પડે તો તો જોર પડે (પરંતુ) અંદરમાં ને અંદરમાં પરિણામ બદલાઈ જશે તો કોઈને ખબર પણ નહીં પડે. ખબર કોને પડશે ? કે, જેના ઉપર બહુ પ્રેમ કર્યો છે ને એને થોડી ખબર પડી જશે કે, અત્યારે આના ભાવમાં થોડો ફેર દેખાય છે. Tone બદલાઈ ગયો છે. પહેલાં પણ આ જ નામથી બોલવતા હતાં અને અત્યારે પણ આ જ નામથી બોલાવે છે પણ Tone માં કાંઈક ફેર પડી ગયો છે ! તેને ખબર પડી જશે તો પડવા દો ! પડે તો

પડવા દો !

મુમુક્ષુ :- તેના ગુરુને પણ ખબર પડી જશે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઠીક છે, એમાં શું આપત્તિ છે ? ગુરુને તો કાંઈ તકલીફ થવાની નથી. તકલીફ તો જેના ઉપર માયા-મમતા હોય છે તેના ઉપર માયા-મમતા ઓછી થતાં તેને થોડી તકલીફ થાય છે. પરંતુ સમજદારીથી કામ લ્યો તો કાંઈ આપત્તિ નથી. (સમય સમાપ્ત થયો છે. અહીં સુધી રાખીએ).

જે કુટુંબીઓ માટે તું હોંશે હોંશે કાળ ગુમાવી રહ્યો છે, જે કુટુંબીઓને સગવડતા આપવા તું પૈસાદિમાં કાળ ગુમાવી રહ્યો છે તે જ કુટુંબીઓ તારા મરણ પછી શરીરને મકાનના બારસાખ સાથે અડવા પણ દેતા નથી, તો તું પર માટે આ ભવ કેમ વ્યર્થ ગુમાવી રહ્યો છે ? અરે ! તારે ચાં જવું છે ? જેમ કોઈ મુસાફર ચાલ્યો જતો હોય અને રસ્તામાં જે કાંઈ આવે તેને મારું માની લે, તેમ તું મુસાફર છો અને આ સ્ત્રી-પુત્ર મારા, શરીર મારું એમ મારું મારું માની રહ્યો છો, પણ પ્રભુ ! તારે અહીંથી ચાલી નીકળવાનું છે ને બાપુ ! આ પરને મારા મારા કાં કહે છો ?

-પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી

(દ્રવ્યદષ્ટિ જિનેશ્વર - ૯૭૧)

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’
પત્રાંક - ૫૨૮

મુંબઈ, આસો સુદ ૧૧, બુધ, ૧૯૫૦

સ્વપ્નેય જેને સંસારસુખની ઇચ્છા રહી નથી, અને સંપૂર્ણ નિઃસારભૂત જેને સંસારનું સ્વરૂપ ભાસ્યું છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષ પણ વારંવાર આત્માવસ્થા સંભાળી સંભાળીને ઉદય હોય તે પ્રારબ્ધ વેદે છે, પણ આત્માવસ્થાને વિષે પ્રમાદ થવા દેતા નથી. પ્રમાદના અવકાશ યોગે જ્ઞાનીને પણ અંશે વ્યામોહ થવાનો સંભવ જે સંસારથી કહ્યો છે, તે સંસારમાં સાધારણ જીવે રહીને તેનો વ્યવસાય લૌકિકભાવે કરીને આત્મહિત ઇચ્છવું એ નહીં બનવા જેવું જ કાર્ય છે; કેમકે લૌકિકભાવ આડે આત્માને નિવૃત્તિ જ્યાં નથી આવતી, ત્યાં હિતવિચારણા બીજી રીતે થવી સંભવતી નથી. એકની નિવૃત્તિ તો બીજાનું પરિણામ થવું સંભવે છે. અહિતહેતુ એવો સંસારસંબંધી પ્રસંગ; લૌકિકભાવ, લોકચેષ્ટા એ સૌની સંભાળ જેમ બને તેમ જતી કરીને, તેને સંક્ષેપીને આત્મહિતને અવકાશ આપવો ઘટે છે.

આત્મહિત માટે સત્સંગ જેવું બળવાન બીજું નિમિત્ત કોઈ જણાતું નથી, છતાં તે સત્સંગ પણ, જે જીવ લૌકિકભાવથી અવકાશ લેતો નથી તેને, પ્રાયે નિષ્ફળ જાય છે, અને સહેજ સત્સંગ ફળવાન થયો હોય તો પણ વિશેષ વિશેષ લોકાવેશ રહેતો હોય તો તે ફળ નિર્મૂળ

થઈ જતાં વાર લાગતી નથી; અને સ્ત્રી, પુત્ર, આરંભ, પરિગ્રહના પ્રસંગમાંથી જો નિજબુદ્ધિ છોડવાનો પ્રયાસ કરવામાં ન આવે તો સત્સંગ ફળવાન થવાનો સંભવ શી રીતે બને ? જે પ્રસંગમાં મહા જ્ઞાનીપુરુષો સંભાળીને ચાલે છે, તેમાં આ જીવે તો અત્યંત અત્યંત સંભાળથી, સંક્ષેપીને ચાલવું, એ વાત ન જ ભૂલવા જેવી છે એમ નિશ્ચય કરી, પ્રસંગે પ્રસંગે, કાર્યે કાર્યે અને પરિણામે પરિણામે તેનો લક્ષ રાખી તેથી મોકળું થવાય તેમ જ કર્યા કરવું, એ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીની છદ્મસ્થ મુનિયર્યાને દૃષ્ટાંતે અમે કહ્યું હતું.

પ્રવચન - ૫

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક-૫૨૮ (૧)

તા. ૨૭/૦૩/૧૯૯૮ - ભાવનગર

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત. પત્ર - ૫૨૮, પાનું - ૪૨૩. (કૃપાળુદેવ) શરૂઆતમાં જ્ઞાનીપુરુષની વાત કરે છે. “સ્વપ્નેય જેને સંસારસુખની ઇચ્છા રહી નથી, અને સંપૂર્ણ નિઃસારભૂત જેને સંસારનું સ્વરૂપ ભાસ્યું છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષ પણ વારંવાર આત્માવસ્થા સંભાળી સંભાળીને ઉદય હોય તે પ્રારબ્ધ વેદે છે, પણ આત્માવસ્થાને વિષે પ્રમાદ થવા દેતા નથી.” શું કહે છે ? જ્ઞાનીપુરુષનું પરિણમન કેવું હોય છે ? કે સંસારમાં સુખ છે એ પ્રકારની ઇચ્છા જેમને જાગૃત અવસ્થામાં તો નથી પણ સ્વપ્નમાં પણ નથી.

જુઓ ! જ્ઞાનીની વાત કરે છે. સંસારમાં તો લૌકિક સુખના ઘણાં પ્રકાર છે, છતાં પણ જ્ઞાનીને ચાંચ સુખ ભાસતું નથી એટલે કે લાગતું નથી, અને તેની ઇચ્છા હોતી નથી. હવે આપણું (પરિણમન) જોઈએ તો આપણને કેટલી નાની-નાની વાતોમાં ઇષ્ટપણું લાગે છે (દૃષ્ટાંતરૂપે) ખીચડી સારી બનીને આવી તો સારું લાગી ગયું. ઇષ્ટપણું લાગવાનું કારણ સુખબુદ્ધિ છે. તેની પાછળ સુખબુદ્ધિનો, ભો તાપણાનો અભિપ્રાય છે. પ્રયોજન સાથે એ રીતે સંબંધ જોડવો. વર્તમાન પ્રયોજનથી સંબંધ જોડવો.

જ્ઞાની કે જેને સ્વપ્નેય સંસારસુખની ઇચ્છા રહી નથી. એટલે અજ્ઞાનપણે જે સુખની કલ્પના છે એ કલ્પના નાશ પામી ગઈ છે. જગતના સમસ્ત પ્રકારની પર્યાયો ધારણ કરેલા પુદ્ગલ પરમાણુઓ સુખથી શૂન્ય છે. એ બધા જડ પરમાણુ છે. પુદ્ગલ એટલે જડ પરમાણુ છે. એ ગમે તે પર્યાયે પરિણમ્યા હોય (તો પણ) સુખથી શૂન્ય છે - સુખ રહિત છે. એમાં સારાપણું - ખરાબપણું (થાય છે) એ સુખબુદ્ધિને કારણે (થાય) છે. એમાં અભિપ્રાયની ભૂલ છે. એમાં સુખનો અભિપ્રાય છે. એ અભિપ્રાય જેનો (જ્ઞાનીનો) ખલાસ થઈ ગયો છે, કેમકે એમનું જ્ઞાન એવું સ્પષ્ટ છે કે, સુખરહિત (પદાર્થને) સુખ રહિતપણે જોવે

છે. એક બાજુ (આમ છે).

બીજી બાજુ અંદરમાંથી સુખનો પ્રવાહ ચાલુ છે અને અનંત સુખના ધામને એટલેકે પોતાને અવલંબે છે. એ સુખનો પ્રવાહ ચારે ચાલે છે ? કે 'પોતે અનંત સુખધામ છે' એના અવલંબને સુખનો પ્રવાહ ચાલે છે. બીજી બાજુ (અન્ય પદાર્થો સુખથી) સાવ ખાલી દેખાય છે. અંદર સુખ ભરેલું દેખાય છે અને બહારમાં ખાલી દેખાય છે.

“અને સંપૂર્ણ નિઃસારભૂત જેને સંસારનું સ્વરૂપ ભાસ્યું છે,...” ભાસ્યું છે એટલે લાગ્યું છે. સંસાર નિઃસાર એટલે નકામો લાગ્યો છે. જગતમાં માણસને અમુક વસ્તુ કામની છે એમ લાગ્યા કરે છે. કામની (લાગે) એટલે ત્યાં સુધી (લાગે કે એના ઉપરથી કહેવત પડી ગઈ) ‘સંઘર્યો સાપ પણ કામમાં આવે.’ લોકોએ એવી બધી કહેવત ગોઠવી છે. એટલે ઘરમાં નાનામાં નાની ચીજ સાવ નકામી હોય તો પણ (એમ કહે કે) ‘ભાઈ ! સંઘરી રાખોને ! કોઈક દિવસ કામમાં આવશે. હશે તો કામમાં આવશે.’ હવે આવું લાગવાને બદલે (જ્ઞાનીને) સંપૂર્ણ સંસારનું સ્વરૂપ નિઃસારભૂત એટલે નકામું લાગ્યું છે. એમાં રૂપિયા-પૈસા આવી જાય છે. બધી અનુકૂળતાઓ આવી જાય છે. બધું નકામું છે (એમ લાગે છે). આત્માને કોઈ ચીજ કામમાં આવતી નથી.

એ બધી જે કલ્પના છે કે, આ કામમાં આવે, આ કામમાં આવે, એનાથી આત્માનું મૂળ સ્વરૂપ બહુ દૂર છે. કેમકે ત્યાં (મૂળ સ્વરૂપમાં) તો (બીજી કોઈ વસ્તુ) છે જ નહીં. ત્યાં તો બીજી ચીજને (રહેવાનો) કોઈ અવકાશ જ નથી. એવું અદ્વૈત સ્વરૂપ છે. અદ્વૈત એટલે જ્યાં દ્વૈત નથી - બે-પણું નથી. સ્વભાવની (અંદર) બીજી ચીજ કામની-નકામી એ કલ્પના જ ભી થવાનો પ્રશ્ન નથી. પોતે મૂળ સ્વરૂપે એવો છે. (આ બધી કલ્પનાથી મૂળ સ્વરૂપ) બહુ દૂર છે.

શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં જેને આવા સ્વરૂપની પકડ છે, એને લઈને બાકી બધું નકામું ભાસે છે. એવા જ્ઞાનીપુરુષ પણ ઉદય (પ્રસંગમાં) વારંવાર આત્માવસ્થાને સંભાળી સંભાળીને (ચાલે છે). (સંભાળી સંભાળીને) ઉદય વેદે છે એટલે ઉદયમાં ચાલે છે - સાવધાન રહીને (ચાલે છે). શું વાત આવી ? કે પોતે જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત થયા છે, છતાં પણ એમને પરિણમનમાં કેટલી કાળજી છે ! જો જ્ઞાનીને આટલી કાળજી છે તો મુમુક્ષુએ કેટલી રાખવી જોઈએ !! મુમુક્ષુએ આમ ત્રિરાશી

મૂકવાની છે). ભલે વાત જ્ઞાનદશાની ચાલે છે. પણ મુમુક્ષુએ (આ વાતનું) કેવી રીતે અનુસંધાન કરવાનું ? આ વાત કોને કહે છે ? આ પત્ર મુમુક્ષુને લખે છે. પત્ર તો મુમુક્ષુને લખે છે ને ? કોઈ જ્ઞાનીની (સાથે) ચર્ચા કરતા નથી. જ્ઞાની પણ આટલી કાળજી રાખીને ચાલે છે ! ઉદયની અંદર એ એટલી બધી કાળજી રાખે છે કે પોતાની આત્મઅવસ્થાને સંભાળે છે.

“આત્માવસ્થાને વિષે....” એટલે આત્માને અવલંબીને ચાલતી અવસ્થા તે આત્માવસ્થા છે). આત્માવસ્થા એટલે આત્માને અવલંબીને ચાલતી એવી જે અવસ્થા તે આત્માવસ્થા (કહેવાય છે). તેમાં “પ્રમાદ થવા દેતા નથી.” (એટલે કે) જરા પણ ઢીલું મૂકતા નથી. એવી અંદર (સ્વરૂપની) પકડ છે ! સ્વરૂપના અવલંબનની એવી પકડ છે કે એમાં પ્રમાદ થવા દેતા નથી. (બહારમાં) ઉદય આવે છે (અને) જેમ ઉદય બળવાનપણે આવે તેમ અહીંયા બળવાનપણે સાવધાની આવે ! જેમ ઉદય બળવાનપણે આવે તેમ બળવાનપણે (સ્વરૂપની) સાવધાની આવે !

તમે વાહન ચલાવતા હો અને (ચલાવતા-ચલાવતા) ગિરદીવાળો રસ્તો આવી ગયો. જ્યારે રસ્તો સાવ ખાલી હતો ત્યારે તો તમે બેફામ (પણે) ગાડી ચલાવી, બરાબર ? ગાડી સડસડાટ જવા દીધી. (પરંતુ) જેવો ગિરદીવાળો રસ્તો આવ્યો તો (શું કર્યું) ? સાવધાની રાખી કે ન રાખી ? દૂરથી જ ગાડીને બ્રેક મારીને ધીમી પાડવાનું ચાલુ કરી દીધું. આ તો તમે બીજા વિચાર કરતા હો ત્યારે પણ આટલું કામ કરી શકો છો ! એ વખતે બીજા વિચાર પણ ચાલી જતા હોય છે. એવું નથી કે એક જ બાજુ ધ્યાન રહે. તો પણ આટલી સાવધાની આવે છે.

એમ (જ્ઞાનીપુરુષ) ઉદયના કાર્યો કરતા-કરતા પણ આત્મઅવસ્થાને સંભાળે છે અને એમાં ઢીલાપણું આવવા દેતા નથી. આકરો ઉદય આવે તો વિશેષ કાળજી, વિશેષ બળવાનપણું, વિશેષ સાવધાની (આવે છે). આ એક પરિણમનની કાર્યપદ્ધતિ છે.

આપણે ચર્ચા કરીએ છીએ (એમાં) મુમુક્ષુને માટે પણ પરિણમન વિષયક આ એક મહત્વનો મુદ્દો છે; જ્ઞાનીને તો છે જ. પણ મુમુક્ષુ અહીંયા ભૂલ કરે તો એને પોતાના પરિણામ પકડાય નહીં. જો (મુમુક્ષુને) પોતાના પરિણમન ઉપર કાળજી ન હોય (તો) શું પરિણામ થઈ ગયા એ પકડાશે નહીં. કેમકે

મુમુક્ષુ નુકસાન તો ઉદયમાં જ કરવાનો છે. (એટલે) જો એની કાળજી ન હોય, દરકાર ન હોય તો પરિણામ શું ચાલ્યા ગયા, એ એને પકડાશે નહીં. અને પકડાશે તો એના ઘણા પડખા ખુલશે. જો કાળજી હશે તો એના પડખા ખુલશે. ચા ચા પડખે ખુલશે ? એ કાળજી રાખીને સમજવા જેવો વિષય છે. કાળજી કરીને સમજવા જેવો વિષય છે.

(આગળ કહે છે) “પ્રમાદના અવકાશ યોગે....” એટલે જ્ઞાની પણ જો શિથિલતા રાખે તો ‘જ્ઞાનીને પણ અંશે વ્યામોહ થવાનો સંભવ જે સંસારથી કહ્યો છે, તે સંસારમાં સાધારણ જીવે રહીને તેનો વ્યવસાય લૌકિકભાવે કરીને આત્મહિત ઇચ્છવું એ નહીં બનવા જેવું જ કાર્ય છે;...” શું સરસ વાત કરી છે ! એમણે પત્ર ગમે એને લખ્યો હોય પણ (આપણને પણ) લાગુ પડે એવી વાત છે. જુઓ ! ભગવાને તો એમ કહ્યું છે કે જ્ઞાની પણ જો પ્રમાદ કરે - શિથિલતામાં આવે તો એને પણ કોઈ અંશે વ્યામોહ થાય - ચારિત્રમોહ થાય અને વધારે શિથિલતા થાય તો દર્શનમોહમાં આવી જતા વાર લાગે નહીં ! એવી સંભાવના છે. સંસારના કાર્યોના ઉદય એવા પ્રકારના હોય છે.

૨૬માં વર્ષમાં એક પત્રમાં લખે છે કે, માંડ-માંડ ગળકા ખાતા-ખાતા સંસાર તરીએ છીએ. સંસાર તો તરીએ છીએ પણ ચારેક ગળકુ ખાઈ જઈએ છીએ. અને કેટલાક ઉદય એવા આવે છે કે ઘડ ઉપર માથુ ન રહે. એવા પણ ઉદય આવે છે. ત્યારે પોતે પણ બહુ સંભાળીને ચાલે છે.

(૫૬૯ પત્રમાં એમ લખે છે) “જનકાદિ ઉપાધિમાં રહ્યાં છતાં આત્મસ્વભાવમાં વસતા હતા એવા આલંબન પ્રત્યે ચારેય બુદ્ધિ થતી નથી.” એમનું અવલંબન ન લઉં. તીર્થંકરના ત્યાગનું અવલંબન લઉં પણ જનક મહારાજાનું ન લઉં, એમ કહે છે. (તીર્થંકરના) પુરુષાર્થનું (અવલંબન) લઉં. જો કે જનક મહારાજા પણ પુરુષાર્થ કરતા હતા ત્યારે વિદેહીદશામાં રહેતા હતા. હવે જુઓ ! જનકરાજા રામચંદ્રજીના સસરા હતા. મહાજ્ઞાની હતા. સસરા-જમાઈ બન્ને જ્ઞાની ! દિકરી પણ જ્ઞાની ! (એટલે) સીતાજી પણ જ્ઞાની ! એ પણ જ્ઞાની હતા. (કૃપાળુદેવને) એ વખતની ખબર છે કે જનકરાજા રાજ-કાજમાં આવી રીતે સહજપણે જ્ઞાનદશામાં રહી શકતા હતા, એનું એક તો મોટું કારણ (એ) હતું કે એમના ગુરુ વિદ્યમાન હતા. અષ્ટાવકજી જે એમના ગુરુ હતા - એ વિદ્યમાન હતા. અષ્ટાવક (નામ) એ એમના શરીર પ્રમાણે

નામ હતું. (એમના) શરીરના આઠે અંગ વાંકા (હતા). કેટલા ? આઠે અંગ વાંકા (હતા). સામાન્ય માણસ એમને જોવે તો હસવું આવી જાય. એટલું બધું બેડોળ (પણ) ચાલવું થાય ! પણ એ જબરજસ્ત જ્ઞાની હતા ! કે જનકરાજ જેવા મહાજ્ઞાની (પણ) એમનું અવલંબન લેતા હતા. હજારો વર્ષો પહેલા જે જ્ઞાનીઓ થયા એના પરિણમનને કૃપાળુદેવ કેવી રીતે પકડતા હશે !! કેવી રીતે પરિણમનને પકડ્યું છે !! (જનકરાજ) જ્ઞાનદશામાં (હતા છતાં) ગુરુચરણમાં રહેતા હતા. એમના શરણમાં આવી ગયા હતા. પછી (સંસાર તરવામાં) વાંધો નહોતો આવતો. એવું છે. પ્રત્યક્ષ ગુરુ, ગુરુ ઉપદેશનું અવલંબન અને તે પણ વિનમ્ર થઈને એમનું શરણ સ્વીકાર્યું હતું, એમ કહે છે. પોતે એમનું શરણ સ્વીકાર્યું હતું. ‘હું જ્ઞાની છું’ ! એમ નહીં. એમના શરણમાં રહેતા હતા. એટલે સુખે કરીને (સંસાર) તરી ગયા. નહીંતર આ સંસાર તરવો એ જેવી-તેવી વાત નથી.

(અહીંયા) શું કહે છે ? કે જ્ઞાનીને પણ જે સંસારથી - સંસારના પ્રસંગોથી વ્યામોહ થવાનો સંભવ રહ્યો છે, એવા આ સંસારમાં સાધારણ મુમુક્ષુજીવે રહીને અને લૌકિકભાવે એના વ્યવસાયના કાર્યો કરીને, સાથે-સાથે આત્માનું હિત પણ ઇચ્છવું, એ નહીં બનવા જેવું જ કાર્ય છે. એ ન બની શકે. શું કહેવાનું તાત્પર્ય છે ? કે એકવાર તો એણે આખા સંસારને ગૌણ કરવો રહ્યો. (જેનું) જેમ થાવું હોય એમ ભલે થાય, (એમ કરીને) એકવાર તો લાત મારી દે. ‘હું મારું કામ કરી લઉં’ (એમ ઉપાડ આવે). નહીંતર એ સંસારના વ્યવસાયની સાવધાની મને સ્વરૂપમાં સાવધાન નહીં થવા દે. એવું ચોખ્ખું ભાસે અને ચોખ્ખું નુકસાન દેખાય તો (સંસારના કાર્યોનું) તો થવાનું હશે એમ થશે. - Control માં કંઈ આવવાનું નથી, પણ મારી સાવધાની મને મોટું નુકસાન કરી દેશે. (એમ) એકવાર તો લાત મારી દે ! અને પોતાના નિજકાર્યમાં સાવધાન થઈ જાય. બાકી તો ન બનવા જેવું જ કાર્ય છે. (સંસારના કાર્યોમાંથી) નીકળી શકે નહીં.

“કેમકે લૌકિકભાવ આડે આત્માને નિવૃત્તિ જ્યાં નથી આવતી, ત્યાં હિતવિચારણા બીજી રીતે થવી સંભવતી નથી.” (લૌકિકભાવ આડે) આત્માના હિતની વાત મુખ્ય થઈ શકતી નથી. લૌકિકભાવ આડે - એની મુખ્યતામાંથી આત્મા નીકળતો નથી. આત્માને નિવૃત્તિ નથી આવતી એટલે શું ? કે આત્મા

એમાંથી નીકળતો નથી. આત્મહિતની અધિકતા ? કે જેમાં અહિત થાય છે એવા કોઈ બીજા પરિણામની, બીજા કાર્યની, બીજા પ્રસંગની કે બીજી વસ્તુની અધિકતા ? આમ તોળવું પડે. અને એવા નિશ્ચય ઉપર આવવું પડે કે જ્યાં સુધી આત્મકાર્ય - આત્મહિત અને આત્મા સર્વાધિક નહીં થાય ત્યાં સુધી આત્મકાર્ય થવાની કોઈ પરિસ્થિતિ છે જ નહીં. (કોઈપણ વાતમાં) વજન જવા ઉપર બહુ આધાર છે. કહેવાનો મતલબ શું (છે) ? કે મુખ્યતા થવી, વજન જવું, રસ આવવો આ બધું એકાર્થ છે. એના ઉપર બહુ આધાર છે.

કૃપાળુદેવે ૨૫૪ (નંબરનો) પત્ર લખી મુમુક્ષુઓને પદાર્થ નિર્ણય સુધી પહોંચાડ્યા. (એ) એટલા માટે કે એકવાર જો પદાર્થનું સ્વરૂપ (નિજાત્મસ્વરૂપ) ભાસે તો એની અધિકતા એટલી આવે કે પછી એ અધિકતા જાય નહીં. એ પહેલા વિપરીત બાજુની જે અધિકતા રહી છે, તે છોડવી મુમુક્ષુ માટે કઠણ કામ છે; ન થઈ શકે એવું નથી પણ કઠણ કામ છે. એક માત્ર આત્મકલ્યાણની તીવ્ર ભાવના હોય અને પોતાનું ધ્યેય સ્પષ્ટ હોય કે મને આટલો મોટો લાભ થવાનો છે ! એકદમ સ્પષ્ટ હોય કે આટલો મોટો લાભ થવાનો છે ! તો જ (બાકી) બધું ગૌણ થાય. પૂર્ણતાના લક્ષ વિના, સંસારના કાર્યો કરવા, એમાંથી નીકળવું, એ વ્યામોહમાંથી છૂટવું - એ ન બની શકવા જેવી વાત છે.

“ત્યાં હિતવિચારણા બીજી રીતે થવી સંભવતી નથી.” એટલેકે મુમુક્ષુ આત્મહિતની મુખ્યતા કેવી રીતે કરી શકે ? “એકની નિવૃત્તિ...” એટલે લૌકિકભાવની નિવૃત્તિ. “તો બીજાનું પરિણામ થવું સંભવે છે.” તો આત્માના હિતની વિચારણા થવી સંભવે છે. લૌકિકભાવની નિવૃત્તિ ત્યારે જ થાય કે (જ્યારે) એક જ લક્ષ હોય, એક જ ધ્યેય હોય અને એક નિષ્ઠાથી (આત્મહિતનું) કામ કરવા એક લયે પાછળ લાગે. નહીંતર બીજી કલ્પનાઓ વચ્ચે આવ્યા વિના રહે નહીં અને જીવ છૂટી શકે નહીં. જીવ એ બધાંમાંથી છૂટી શકે નહીં.

“એકની નિવૃત્તિ તો બીજાનું પરિણામ થવું સંભવે છે. અહિતહેતુ એવો સંસારસંબંધી પ્રસંગ;...” (અર્થાત્) જે ઉદય આવે છે એ કેવા (આવે છે) ? અહિતહેતુ આવે છે. ચાહે અનુકૂળતાનો આવે કે ચાહે પ્રતિકૂળતાનો આવે. જીવને એમાં પોતાપણું થાય એટલે (એ) અહિતહેતુ (પ્રસંગ) છે. એ અહિતનું

કારણ છે. હેતુ એટલે કારણ.

“અહિતહેતુ એવો સંસારસંબંધી પ્રસંગ; લૌકિકભાવ, લોકચેષ્ટા એ સૌની સંભાળ જેમ બને તેમ જતી કરીને...” જોયું ? સાવધાની તોડવાની વાત આવી. એ સાવધાની કેમ મટે ? કે (એ બધું) નકામુ છે એમ જાણે ત્યારે (સાવધાની મટે). કોઈ એમ કહે કે, તમે આ એક કામ કરોને (તો) બહુ પૈસા મળી જાય. અને તમારે તો સહેલાઈથી થઈ જાય એવી તમારી સ્થિતિ છે. હવે ત્યાં શું વિચાર આવવો જોઈએ ? કહો જોઈએ ! સામાન્ય માણસને તો એમ થાય કે તો-તો પછી કરી જ લેવું જોઈએ ને ! સહેજે થતું હોય અને મોટો લાભ થતો હોય તો એમાં શું (વિચારવાનું હોય) ? કરી (જ) લેવું જોઈએ. (પણ) જેને અંતર વૈરાગ્ય હોય ને એને એમ થાય કે (પૈસા) આવે તો (પણ) શું કામના ? એ તો નકામા છે. (માનો કે) આવ્યા (તો) જે છે એમાં વધી ગયા. શું થયું ? પણ શું કામના ? કંઈ કામના તો છે નહીં, કોઈ કામમાં તો આવવાના નથી. એનું કામ શું ? જે વધારાના પડ્યા રહે એ શું કામના ? એ તો નકામા જ છે ને ! શું કામના છે ? કહો ! એ તો કંઈ કામના હોતા નથી. એ તો અમસ્તા પણ નકામા છે. એ નકામાપણું દેખાય તો રસ ન આવે, નહીંતર રસ આવ્યા વિના રહે નહીં. એટલે પહેલેથી એ વાત લીધી, “નિ:સારભૂત જેને સંસારનું સ્વરૂપ ભાસ્યું છે...” સંસારમાં કોણ ન ફસાય ? કે (જેને) નકામુ ભાસે તે.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! જેને પૈસાની ખેંચ હોય તેણે કેવી રીતે વાતને લેવી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (પૈસાની) ખેંચ પણ કલ્પના જ છે ને ! બીજું શું છે ? તમારો જે ઉદય છે, એ પ્રમાણે જે બને છે, એમાં તમે તમારા વ્યવસાયને, તમારી રહેણી-કરણીને Accomodate કરો. પછી ખેંચ શાની ? સો (રૂપિયાની) આવક છે તો સોમાં ચલાવો, હજારની આવક છે તો હજારમાં ચલાવો, નવસોમાં ચલાવો ! પાંચ હજારની આવક છે તો ચાર હજારમાં ચલાવો. પછી (પૈસાની) ખેંચ શાની ? બાકી તો દસ હજારની આવક હોય અને બાર હજારનો ખર્ચ રાખીને બેસો તો ખેંચ પડે ને ! દુનિયામાં નાની-મોટી આવકવાળા બધા મનુષ્યો જીવે છે કે નથી જીવતા ? કોઈ મરી જાય છે ? માનો તમને આજે આઠ હજારની આવક છે અને એક નોકરીયાતને આઠસોની આવક છે. એ આઠસોની (આવકવાળો) મરી જાય છે કે જીવે છે ? આઠસોવાળો પણ જીવે છે, આઠ

હજારવાળો પણ જીવે છે અને એંસી હજારવાળો પણ જીવે છે. બધાંની કલ્પના જુદી-જુદી છે. (એમાં) બીજું શું છે ?

મુમુક્ષુ :- Status નો Problem આડો આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે જ એમ કહ્યું કે લૌકિકભાવ આડે કોઈ દિવસ આત્મકલ્યાણ થવાનું નથી. આઠસો મળશે તે દિવસે પણ (આત્મકલ્યાણ) નહીં થાય અને એંસી હજાર મળશે તે દિવસે પણ નહીં થાય. તે દિવસે (જરૂરિયાતનું) List લાંબુ થઈ ગયું હશે. એક નોકરી કરનાર માણસનું રોજની ખરીદીનું List અને એક મહેલમાં રહેલા રાજ-મહારાજની રોજની ખરીદીનું List - (બન્નેને) મેળવો તો ! કોની યાદી મોટી છે ? મહેલવાળાની (યાદી મોટી છે). જેટલી યાદી મોટી એને એટલી ઉપાધી વધારે છે. સીધી વાત છે. મોટો માગણ (છે). (ગુરુદેવે) ભાવનગરના મહારાજને જ (મોટો માગણ) કહ્યું હતું. કૃષ્ણકુમારસિંહજી વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવ્યા ગુરુદેવ તો કંઈ 'સાહેબ.... સાહેબ...' કહે નહીં. એમને દરબાર જ કહેતા. ગરાસીયાને દરબાર કહે ને !? (એટલે એમ કહે) 'દરબાર ! ઝાઝુ માગે એ મોટો માગણ ! અને થોડું માગે એ નાનો માગણ !' એટલે રાજા-મહારાજને અમે ભિખારી જ જોઈએ છીએ - એમ કહેતા હતા. માગણ છે એમ જોતા હતા. અમારી દૃષ્ટિ તો એવી છે. (ગુરુદેવને) ચાં ફંડ-ફાળો કરાવવા જાવું છે કે માખણ લગાડીએ ! એ તો રાજા-મહારાજ, શ્રીમંત શેઠીયાઓ સામે બેઠા હોય તો ચાબખા ફટકારતા હતા. અપેક્ષા હોય ને તો દીનતા આવે કે, આને ખરાબ લાગી જશે તો ! એને જે લાગવું હોય તે લાગે - વસ્તુનું સ્વરૂપ આ છે. તારે સંસારથી છૂટવાની ગરજ છે ? અને ગરજ છે તો કેટલી છે ? એ અમારે પરીક્ષા કરવી છે. પછી વાત કરવાનો વિચાર છે નહીંતર વાત પણ કરવી નથી, એમ (વાત) છે.

“અહિતહેતુ એવો સંસારસંબંધી પ્રસંગ, લૌકિકભાવ, લોકચેષ્ટા, એ સૌની સંભાળ જેમ બને તેમ જતી કરીને...” એટલે બધું ગૌણ કરી નાખવું. એની કંઈ કિંમત નથી. જ્ઞાનીને (માટે) જગતની આબરૂ મોઢાની લાળ જેવી છે. આવે છે ? બનારસીદાસજીના (પદમાં આવે છે) - ‘લોકલાજ લારસી..’ એ કાંઈ છે જ નહીં, એની કોઈ કિંમત જ નથી. લોકોને નાક આડુ આવે છે. બાકી તો એ (બધી) કંઈ ચીજ જ નથી, કલ્પના સિવાય બીજું કાંઈ છે જ

નહીં. તમને કેટલા જણા ઓળખે ? કહો જોઈએ ! સંખ્યા મૂકો તો કેટલી થાય ? ૨૫-૫૦-૧૦૦-૨૦૦-૫૦૦ બસ ! ખાસ કરીને માણસ મરી જાય ત્યારે ભેગા થાય ને ! (લોકો એમ કહે) ભાઈ ! આભડવામાં બહુ માણસ હતું. કેટલા હોય ? ૨૦૦-૫૦૦-૧૦૦૦ બસ, થઈ ગયું ને ? આપણે એમ લઈએ કે ઓળખતા હોય એવા (કેટલા) ? આપણા ફલાણા ભાઈ મરી ગયા, ચાલો ! આપણે જરાક જઈ આવીએ, આભડીયાવીએ. બહુ-બહુ તો તમને ઓળખે કેટલા ? અને જો તમે મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવેશ કરો તો અનંત સિદ્ધો તમને ઓળખે ! કેટલા ? તમે અનંત સિદ્ધોના જ્ઞાનમાં આવો. વાહ ! વાહ ! શાબાશ છે દોસ્ત તને ! હવે તું અમારો દોસ્ત થઈ જઈશ. થોડા કાળમાં તું અમારી પંિ તમાં, અમારી નાતમાં એક હારમાં આવીને બેસી જઈશ ! (તો) આ આબરૂ મોટી ? કે આ (જગતના) બધા ભિખારા જાણે એ આબરૂ મોટી ? કઈ આબરૂ મોટી ? પણ માણસ કેવી રીતે ભાલે ભરાય જાય છે ! અનંત સિદ્ધ જાણે કે, આ આત્મા સિદ્ધ થવાનો છે. અમારી પંિ તમાં બેસશે. જમવામાં એક પંગતમાં કોણ બેસે ? ઢેઢ-ભંગીને તો બેસાડે નહીં, વાણીયા - વાણીયા (સાથે) બેસે, બ્રાહ્મણ-બ્રાહ્મણ (સાથે) બેસે. એમ ભગવાનની - સિદ્ધોની પંગતમાં કોણ બેસે ? (કે) સિદ્ધ થાય એ બેસે. તો આ આબરૂ મોટી છે ? કે જગતના ભિખારી લોકો જાણે છે - ઓળખે છે - એ આબરૂ મોટી છે ? કોની આબરૂ મોટી છે ? કઈ આબરૂ મોટી છે ? એવી વાત છે.

લોક સારુ બોલે, લોકો આપણા વખાણ કરે, આપણું કોઈ ખરાબ ન બોલે, આ (બધાં) લૌકિકભાવ આડેથી માણસ નીકળતો નથી. જે સાવ નકામી ચીજ છે અને અહિતહેતુ છે. કેવી છે ? અહિતહેતુ છે.

મુમુક્ષુ :- આપે ડાયરીમાં લખ્યું છે કે, સત્યને વેચીને આત્મઘાત કરે છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એમ જ છે.

“એ સૌની સંભાળ જેમ બને તેમ જતી કરીને...” એટલે પુરુષાર્થ કરીને. ‘જેમ બને તેમ’ એટલે ગમે તેમ પુરુષાર્થ કરીને પણ એ સાવધાની છોડવી છે. “તેને સંક્ષેપીને આત્મહિતને અવકાશ આપવો ઘટે છે.” (અર્થાત્) આત્મકલ્યાણ થાય, આત્માનું હિત થાય, એની જગ્યા પહેલા કરવી છે. અવકાશ એટલે એની ખાલી જગ્યા થવી જોઈએ. આ તો આત્માનું હિત થવાની ખાલી

જગ્યા જ નથી ! એવી પરિસ્થિતિમાં ભો છે.

એક આત્મકલ્યાણની ભાવના અને વૃત્તિ તીવ્ર થાય તો બધી જગ્યાએથી ખસવા મંડે અને બધો સંક્ષેપ થવા મંડે. પછી અહિતહેતુ એવો જે સંસાર પ્રસંગ, સંસારની વસ્તુઓથી સંક્ષેપ કરવા મંડે. (આ પેરેગ્રાફના માર્ગદર્શનથી) આખો સમાજ પ્રતિબંધ છોડાવ્યો છે. લૌકિકભાવ જ મૂકાવ્યો છે. ‘આ સમાજમાં જે લોકો (મને) ઓળખે છે, એમાં હું આવો !’ એ વાત જ મૂકાવી દીધી છે. આ કલ્પના નાશ કરી નાખવા જેવી છે. કલ્પના જ નાશ કરી નાખવા જેવી છે. ચોકડી મૂકી દેવાની.

મુમુક્ષુ :- આપે ડાયરીમાં લખ્યું છે, ‘જે લોકોના અભિપ્રાય ઉપર જીવે છે તેને પોતામાં શ્રદ્ધા નથી.’

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને પોતાની જ શ્રદ્ધા નથી. લોકોના અભિપ્રાય ઉપર જીવનારો કેટલા દુઃખી થશે, એનો કોઈ હિસાબ જ નથી ! એટલે (કૃપાળુદેવે) કાળકૂટ ઝેર કહ્યું છે. કેમકે એની અંદર એક ખરાબમાં ખરાબ તત્ત્વ એ રહ્યું છે કે જીવને સ્વસન્મુખ થઈને જે સુખ-શાંતિ મળવી જોઈએ, એનાથી આ પરિણામ બહુ વિરુદ્ધ (દિશામાં) જાય છે. એનાથી અતિ વિરુદ્ધ પરિણામ જાય છે. લોકોના અભિપ્રાય ઉપર જીવનારો પર સન્મુખતા છોડી જ ન શકે અને સ્વસન્મુખના પુરુષાર્થમાં આવી જ ન શકે. એવી એક ભાવની જબરજસ્ત પકડ, લોકોના અભિપ્રાય ઉપર જીવનારા (જીવોની) હોય છે. બહુ મોટી પકડ છે. સાવ પરતંત્રતા (હોય છે).

આ જુઓ ! મોટા મોટા નેતા દેઢવાડે જઈને શું કરવા ગરજ બતાવે છે ? કે (આ જગ્યાએ) તમે ચોકડી મારજો. ભાઈસા’બ ! અમે તમારું કામ કરીશું. અમે તમારું કામ કરવા આવ્યા છીએ. અમે તમારા ઘરે આવ્યા છીએ. તમે અમારા ફલાણા છો... તમે અમારા ફલાણા છો. અમારા ખરા રાજા તો તમે જ છો ! એમ કહે. ગુજરાતની પ્રજા જ અમારો રાજા છે - એમ કંઈક બોલે. એ બિચારા કેટલી દીનતા કરે છે ! એનું કારણ (એ છે કે) એને વધુમાં વધુ પરતંત્રતા આવે. એ લોકો લૌકિકભાવમાં વિશેષપણે આવે છે. જે સામાજિક નેતા થાય એ વધુમાં વધુ લૌકિકભાવમાં હોય. એ જીવો બહુ જલ્દી અધોગતિમાં જાય ! એનો એ પ્રકાર હોય (છે). માટે એની તો સ્વપ્ને પણ ઈચ્છા ન કરવી.

અંદરમાં ત્રણ લોકનો નાથ બેઠો છે અને એક મ્યુનિસિપાલિટીની ચેમ્બરની ચૂંટણીમાં આખે આખો વેંચાઈ જાય ! ખાબોચિયા જેવડું (ક્ષેત્ર) હોય. આખા જગતની વિશાળતા પાસે ભાવનગરની મ્યુનિસિપાલિટી કેવડી ? સાવ ખાબોચિયા જેવડી (ગણાય). હવે, એની ચૂંટણીમાં ધમાધમ કરતા હોય ! કાં તો ચેમ્બરની ચૂંટણીમાં ધમાધમ કરતા હોય ! શું થયું તને ? (એમાં) દીનતાનો પાર નથી. એમાં ખોટી રીતે હેરાન થવા સિવાય, દુઃખી થવા સિવાય બીજું કંઈ હોતું નથી. અને એ દરમ્યાન કેટલા કર્મ બાંધ્યા એનો હિસાબ ખરો કંઈ ? એવી (એ) Line છે.

અમે બજારમાં બેસતા ને ! (પણ) કોઈ દિવસ Association ની મીટિંગમાં - કમિટીમાં કે બીજામાં ચાંચ જાવાનું જ નહીં. દલાલના ચોરે પણ બેસવાનું નહીં. કામ હોય તો દલાલ સાથે ટેલીફોનથી વાત કરી લેવાની કે, આ સોદો છે. તને Offer આપુ છું - લેવું હોય કે વેચવું હોય (તો કહેજે). પાંચ મિનિટ પણ ચાંચ જઈને ચોવટ કરવા કે પંચાત કરવા બેસવાનું નહીં.

આ પત્રમાં બીજા પેરેગ્રાફથી સત્સંગના (વિષય) ઉપર વાત કરે છે કે, 'આત્મહિત માટે સત્સંગ જેવું બળવાન બીજું નિમિત્ત કોઈ જણાતું નથી,....' એમણે ઘણા પત્રોમાં જુદી-જુદી રીતે (સત્સંગ) ઉપર ધ્યાન ખેંચ્યું છે અને સત્સંગને ગાયો છે. પછી (સત્સંગ) કેમ નિષ્ફળ જાય છે ? એ બધી વાત કરી છે. અહીં સુધી રાખીએ. વિશેષ લઈશું.

માથાનો કાપનાર, કંઠનો છેદનાર, પોતાનું જેટલું અહિત નથી કરતો તેટલું અહિત પોતાનો ધો અભિપ્રાય કરે છે. જગતને પોતાના ધા અભિપ્રાયની ભયાનકતા ભાસતી નથી.

-પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી
(દ્રવ્યદષ્ટિ જિનેશ્વર - ૧૧૩૬)

પ્રવચન - ૬

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક-૫૨૮ (૨)

તા. ૨૮/૦૩/૧૯૯૮ - કલકત્તા

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત. પત્રાંક - ૫૨૮. પાનું - ૪૨૩. આ પત્રમાં જીવના લૌકિકભાવનો નિષેધ કર્યો છે. જીવને જે લૌકિકભાવ રહે છે, લોકદૃષ્ટિ રહે છે તેથી લોકચેષ્ટા કરે છે. ચેષ્ટા કરે છે એટલે પોતાનો દેખાવ સારો કરવાનો પ્રયાસ થઈ જાય છે. એ આત્મહિતનો ઘાતક (ભાવ) છે. આત્માને આગળ વધવામાં બહુ મોટો અવરોધ છે. એ દોષની પહોંચ ક્યાં સુધી છે ? કે એ દોષ સત્સંગમાં પણ ભો થાય છે. એની વાત કરે છે.

“આત્મહિત માટે સત્સંગ જેવું બળવાન બીજું નિમિત્ત કોઈ જણાતું નથી,...” શું કહે છે ? કે સત્સંગ તો એક એવું બળવાન સાધન છે કે એનાથી આત્મહિત થાય, અવશ્ય થાય. જો યથાર્થપણે ઉપાસવામાં આવે તો (અવશ્ય આત્મહિત થાય). “છતાં તે સત્સંગ પણ,..” એટલે તે સાધન પણ. “જે જીવ લૌકિકભાવથી અવકાશ લેતો નથી તેને, પ્રાયે નિષ્ફળ જાય છે,...” (સત્સંગમાં) પણ લૌકિકભાવ આવી જાય. એટલે એમાં પણ પોતાની ઇજ્જત, પોતાનો દેખાવ, પોતાનું સ્થાન, માન, એ પ્રકાર અંદરમાં રહેતો હોય તો એ સત્સંગ પણ નિષ્ફળ જાય છે.

“અને સહેજ સત્સંગ ફળવાન થયો હોય,...” એટલે કે થોડો-ઘણો ફાયદો થયો હોય, “તો પણ વિશેષ વિશેષ લોકાવેશ રહેતો હોય તો તે ફળ નિર્મૂળ થઈ જતાં વાર લાગતી નથી;...” (અર્થાત્) એ ફાયદો પણ ચાલ્યો જાય. એટલે કે સત્સંગને લઈને થોડી યોગ્યતા આવી હોય તો એ યોગ્યતા ચાલી જાય.

ચા કારણથી (ચાલી જાય) ? (કે) લોકાવેશના કારણથી (ચાલી જાય).

મુમુક્ષુ :- લોકાવેશમાં શું લેવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લોકાવેશ એટલે લોકોની અંદર અથવા જે Circle હોય, Group હોય - માનો કે આપણે અહીંયા ૨૫-૩૦ જણા ભેગા થઈએ

છીએ - એની અંદર, કે આપણા ઓળખીતામાં કાંઈ આપણી છાપ હોય (તો) એની અંદર, આપણે દેખાવ બરાબર હોવો જોઈએ, થવો જોઈએ, રહેવો જોઈએ. એ પ્રકારનો જે પ્રયાસ છે એ લોકાવેશ છે.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! માનો કે એક ઘરમાં બીજા મુમુક્ષુ સાથે રહેતા હોઈએ, સામેવાળો મુમુક્ષુ દોષ કરતો હોય અને મને એ દોષ દેખાતા હોય. હવે એમાં મારું પણ પરલક્ષ થાય છે અને પરિણામ બગડે છે, તો હવે મારે નિર્દોષ થાવું છે એટલે જાહેરમાં એ પરિણામ સંબંધિત તમને કાંઈ પૂછવું છે, પરંતુ પૂછવા માટે મારા પરિણામ ચાલતા નથી - તો એ લૌકિકભાવમાં આવશે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં તપાસવું જોઈએ કે શું કારણથી (પૂછવા માટેના પરિણામ) નથી ચાલતા ? પ્રતિબંધને કારણે નથી ચાલતા કે લૌકિકભાવથી નથી ચાલતા ? એમ પોતાના પરિણામની પાછળનો અભિપ્રાય પકડવો જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- મારે પૂર્ણ નિર્દોષ થાવું છે, એવા નિર્ણયની ઢીલાશ હોવાને કારણે નથી બોલાતું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં શું છે કે, મારે નિર્દોષ થવું છે - એવું એ (પરિણામમાં) બળ નથી.

મુમુક્ષુ :- કેમકે (પ્રસંગ કહેવા) જતાં એનું નામ આવે કે એનાથી મારે આવા પરિણામ થાય છે. હવે, મારે પૂર્ણ નિર્દોષ થવું છે પણ હું મારા પરિણામ જાહેર નથી કરતો તો એનો મતલબ એમ છે કે મારે જ પૂર્ણ નિર્દોષ નથી થવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (જે) અચકાટ છે - એ અચકાટનું કંઈ ને કંઈ કારણ પોતામાં (ચાલે) છે. ત્યારે જ (આવું થાય ને) ? તો (નિર્દોષ થવાના નિર્ણયનું) બળ આવે તો અચકાટ ન રહે. બળ આવે તો અચકાટ ન રહે.

મુમુક્ષુ :- (બળ આવે) પછી મને ભય ન રહે કે એને શું લાગશે ? એને જે થાવું હોય તે થાય - મારે નિર્દોષ થાવું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કદાચ એને કંઈ થાય, માનો કે સંભવ છે કે એને એ ન ગમ્યું કે, તમારે નિર્દોષ થવા માટે મારી વાત પણ તમે વચ્ચે લઈ આવ્યા અને મારી વાતો ખુલ્લી કરી જે હું ઇચ્છતો નથી, એમ એને દુઃખ લાગવાનો સંભવ ખરો, ખરાબ લાગવાનો સંભવ ખરો. તો (આપણે) માફી

માગવી જોઈએ કે, મારા નિર્દોષ (થવાના) એક પ્રયાસરૂપે આ પ્રવૃત્તિ કરી છે. તમારા પરિણામ કે તમારા દોષ ખુલ્લા કરવા માટે આ પ્રવૃત્તિ કરવાનો મારો હેતુ નથી. એવું હું શુદ્ધ અંતઃકરણથી જણાવું છું. અને એવું શુદ્ધ અંતઃકરણ હોવું પણ જોઈએ. છતાં પણ તમને એ વાતનું દુઃખ પહોંચ્યું અને મારા નિમિત્તે પહોંચ્યું તો હું ક્ષમા માગુ છું. એમ માફી માગી લેવી. બન્ને વાત છે.

મુમુક્ષુ :- પણ કહેવું તો ખરું જ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં કંઈ વાંધો નહીં. પોતાને નિર્દોષ થવાનો પ્રયત્ન કરવામાં વાંધો નથી. એ પ્રયત્ન કરવામાં વાંધો નથી. માનો કે કુટુંબના સભ્ય છે, અને એમ લાગે કે આમને સવળુ નહીં પડે - અવળુ પડશે અને નુકસાન થશે, (કેમકે) અવળુ પડતા એના પરિણામમાં તો નુકસાન થવાનું જ છે. તો એક વખત અંદર-અંદર ચર્ચા કરી લેવી કે, મને આ નુકસાન થાય છે અને આપણો સાથે રહેવાનો જે આ યોગ છે એના કારણે આ બધું અનિવાર્યપણે નુકસાન થાય છે. (આમાં) તમારું પણ નુકસાન છે અને મારું પણ નુકસાન છે. મારે આ નુકસાનથી બચવું છે. (તો) કેમ કરશું ? (બધાંની વચ્ચે કહેવા જતાં) તમારી (વાત) વચ્ચે આવી જશે એનું કેમ કરવું ? બોલો ! તમારી કેટલી તૈયારી છે, તે જોઈ જુઓ ! એમ થોડી નિખાલસપણે ચર્ચા પણ કરવી. એમાં પછી (સામેવાળા) એમ કહે કે, 'તમે તમારો નિર્દોષ થવાનો બીજો રસ્તો પકડો. મને વચ્ચે નહીં લાવો.' તો એનો બીજો (પણ) રસ્તો છે. નથી, એવું કંઈ નથી. પોતાનું પરલક્ષ મટાડવા માટે બીજા રસ્તો પણ છે.'

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! એનો બીજો રસ્તો શું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, તો બીજો રસ્તો એ છે કે, તારો દોષ તારે કારણે છે - એના દોષને કારણે તો તારો દોષ નથી. (એમ) અહીંથી (પોતાની વાતને) લે ને ! તારો દોષ કોના કારણે છે ? પોતાના કારણે છે. (સામેવાળો) તો દોષ થવામાં ઉદયરૂપ નિમિત્ત છે. તારો દોષ તારે મટાડવો છે તો (તારા) સ્વલક્ષપૂર્વક તારું પરલક્ષ મટાડ. તું સ્વલક્ષમાં રહે ને ! હવે, આમા ઈરાદો તો આપણે આપણા દોષ મટાડવાનો એક જ છે ને ! આપણો બીજો તો કોઈ ઈરાદો નથી. આપણે આપણો દોષ મટાડવો છે. આપણો દોષ મટાડવા માટે આપણો જે પ્રકારનો દોષ હોય, એનાથી લટી બાજુ જાવું પડે. જેમકે આ પરલક્ષનો દોષ છે તો સ્વલક્ષમાં જાવું પડે. અસરળતા થતી હોય તો

સરળતામાં જાવું પડે. માન ચઢતું હોય તો નમ્રતામાં જાવું પડે. એમ એના પ્રતિપક્ષમાં ભાવો છે (એમાં જાવું પડે). એમ આ પરલક્ષ છે એટલે સ્વલક્ષમાં આવવું રહ્યું. તીવ્રપણે સ્વલક્ષમાં રહેવું રહ્યું.

(સામેવાળી વ્યક્તિ તમે) તો (એમ જ કહેવું) કે તમારે જાહેરમાં કહેવું, મને સરખી રીતે કહેવું. અને તારા જેવો કોઈ ઉપકારી નથી, એમ લેવું. અને ઉપકારી માનવો. સાચી મુમુક્ષુતા તો આ છે. એકદમ ઉપકારી માનવો જોઈએ. સાચી વાત તો એ છે કે, જેમકે પતિ-પત્નીનો અંગત સંબંધ હોય, હવે જો તમે સામેવાળાનો દોષ ન કહો તો ખરેખર તમે એના દુશ્મન છો. કોણ છો ? દુશ્મન છો ! શાસ્ત્રમાં આવો ન્યાય આવે છે. અંગત સંબંધનો અર્થ શું છે ? હિતેચ્છુ (છે). તમે એનું હિત વાંછો છો - અહિત વાંછો (ખરા) ? (જો અહિત વાંછો) તો તમારો અંગત સંબંધ ગણાતો નથી. (એ સંબંધ) ખરો ચારે ? કે (સામેવાળો) દોષ બતાવે ત્યારે. અને દોષ દેખાય જતાં દોષ (કહેવાનું) છુપાવે તો એ ખરેખર દુશ્મન છે અને કહે તો એ મિત્ર છે. આમ છે. આવો ન્યાય છે. એટલે અંદરો-અંદરની એકબીજાની સમજણ એવી હોવી જોઈએ કે, તમે મને કહેજો જ ! તમે મને નહીં કહો તો એ વસ્તુ તમારા માટે બરાબર નથી. એમ કહી રાખવું જોઈએ અને જરા પણ ખોટું નહીં લગાડવું જોઈએ. ખાસ કરીને બે વચ્ચે ઝઘડો ચાલતો હોય એ વખતે (સામેવાળો) સાચા-ખોટા બધાં આરોપ કરે. કેમકે સામેવાળો ગુસ્સામાં છે. એટલે સાચો આરોપ પણ કરશે અને ખોટો પણ કરશે. ત્યારે આપણી ખરી પરીક્ષા છે. ત્યારે આપણે એમ લેવાનું છે કે, અત્યારે તો એ જે કહે એ સાંભળી લેવું છે અને એના ઉપર વિચાર કરવો છે. ખોટો આરોપ હોય તો, કાંઈ વાંધો નહીં. એનું નુકસાન એની પાસે છે. પણ સાચો (આરોપ) હોય તો મારે સુધારવો છે. એટલી ધીરજ કેળવવી એ બહુ મોટી વાત છે. જો એટલી ધીરજ કેળવાય તો તરી ગયા ! પ્રયાસ કરજો. અઘરી વાત છે (એટલી) સહેલી વાત નથી. એ વાત જરા અઘરી છે. કેમકે એ વખતે ઉદય સામે આવ્યો છે. જીવ ઉદયમાં જ નુકસાન કરે છે. ઉદયમાં જ અટકે છે અને પછાડ પણ ત્યાં જ ખાય છે. એ વખતે જો જીતી ગયો તો હર્મેશને માટે જીતી ગયો. નહીંતર (જો) પડ્યો તો પાછો ભો થાશે, પાછો ભો થવાનો પ્રયત્ન કરશે, વળી પડશે, વળી ભો થવાનો. આ બધું ચાલ્યા કરશે. એટલે જ્યારે કોઈ દોષ કહે અને એમાં પણ કુટુંબના

સભ્ય (જ્યારે) દોષ કહે ત્યારે તો એને ઉપકારી જ માનવો. એ જાતની ગાંઠ જ મારી લેવી જોઈએ. એ તો ઉપકારી જ છે. એમાં બીજો વિકલ્પ કરવા જેવો નથી, કે બીજું ખરાબ લગાડવા જેવું નથી. એવી ગાંઠ મારવી જોઈએ.

(અહીંયા આપણે ચાલતા વિષયમાં) સત્સંગમાં (રહીને) યોગ્યતા આવી હોય તો લૌકિકભાવને લઈને એ યોગ્યતા નાશ પામી જાય છે. એ નાશ પામવામાં વાર લાગતી નથી. બહુ જલ્દી નાશ પામી જાય છે. એવો આ મોટો દોષ છે.

‘અને સ્ત્રી, પુત્ર, આરંભ, પરિગ્રહના પ્રસંગમાંથી જો નિજબુદ્ધિ છોડવાનો પ્રયાસ કરવામાં ન આવે તો સત્સંગ ફળવાન થવાનો સંભવ શી રીતે બને?’ એમ કહે છે. (સત્સંગ ફળવાન) ન જ બને, એમ કહે છે. સ્ત્રી, પુત્ર, આરંભ, પરિગ્રહમાં એટલે પોતાના સંયોગોમાં પોતાપણું કરવું છે અને એ અભિપ્રાયમાંથી છૂટવું નથી (તો સત્સંગ ફળવાન કેવી રીતે બને) ? પોતાપણાના અભિપ્રાયની (વાત છે). પોતાપણાનો ભાવ થવો એક વાત છે (અને) અભિપ્રાયપૂર્વક થવો બીજી વાત છે. અહીંયા મુખ્ય અભિપ્રાયનો વિષય લીધો છે. કેમકે મુમુક્ષુની ભૂમિકાનો વિષય ચાલે છે. ‘જો નિજબુદ્ધિ છોડવાનો પ્રયાસ કરવામાં ન આવે તો સત્સંગ ફળવાન થવાનો સંભવ શી રીતે બને ?’ (કહે છે કે) ન જ બને.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! પોતાપણાનો ભાવ છોડવો અને પોતાપણાનો અભિપ્રાય છોડવો, એ બેમાં શું કહેવું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં શું છે કે, અભિપ્રાય વિરુદ્ધ પણ ભાવ થાય અને અભિપ્રાય સહિત પણ ભાવ થાય. (એમ) બે પ્રકારે ભાવ થાય. અભિપ્રાય વિરુદ્ધ થાય એટલે તરત જ અંદરમાં ઠેસ લાગે, ખબર પડે અને ખૂબ ખેદ થાય કે, હજી આ જીવને કેમ આમ થાય છે ?

૫૧૦ પત્રના બીજા પેરેગ્રાફમાં છેલ્લે છે કે, ‘અનુત્પન્ન એવો આ જીવ તેને પુત્રપણે ગણાવો,...’ (અર્થાત) પોતાના પુત્રને, પુત્રપણે ગણાવો. ‘કે ગણાવવાનું ચિત્ત રહેવું,...’ (ચિત્ત) એટલે અભિપ્રાય રહેવો. ‘એ સૌ જીવની મૂઢતા છે, અને તે મૂઢતા કોઈ પણ પ્રકારે સત્સંગની ઈચ્છાવાળા જીવને ઘટતી નથી.’ તમે સત્સંગને આત્મકલ્યાણના હેતુથી ઈચ્છતા હો, ચાહતા હો અને આ મૂઢતા પણ રાખવી હોય, તો એ વાત ઘટતી નથી. બીજી ભાષામાં એમ કહેવાય

કે, સત્સંગ એક એવો વર્ગ છે, સત્સંગમાં બેસવું એટલે એક વર્ગમાં બેસવું (એવો અર્થ છે). આપણે નથી કહેતા ? કે (ભાઈને) મેટ્રિકમાં બેસવાનું છે, કોલેજમાં બેસવાનું છે. (વર્ગ એટલે) ક્લાસ. આ એક વર્ગ એવો છે કે, જો તમારે આ વર્ગમાં બેસવું હોય તો તમારે (કુટુંબમાં) પોતાપણું મટાડીને બેસવું. નહીંતર તમને પ્રવેશ આપવામાં નહીં આવે. No Permission - આ અમારી ફી છે. આપણે કહીએ છીએ ને કે, તમારે આ વર્ગમાં બેસવું હોય તો આટલી ફી આપવી પડશે અને આટલું તમારું ભણતર હોવું જોઈશે. તમારે ૧૧માં (ધોરણમાં) બેસવું હોય તો ૧૦મી પાસ કરેલી હોવી જોઈશે. અને ૧૧મીની ફી ભરવી પડશે. બે શરત મૂકે ત્યારે તમને ૧૧મી માં બેસવા દે ને ? નહીંતર બેસવા દે ? કે ન બેસવા દે. એમ તમારે સત્સંગમાં બેસવું હોય તો પોતાપણું મૂકીને આવવું છે ? કુટુંબ-પરિવાર અને આરંભ, પરિગ્રહ બે જ વાત છે, એમાં લાંબી વાત ચાં છે ? આમ તો સત્સંગમાં બેસવાની કોઈ ફી તો લેતા નથી. અહીંયા ગમે તે માણસ, ગમે ત્યારે આવીને બેસી જાય, કોઈ ના પાડે છે ? કે તમારે ફી દેવી પડશે. બહાર ટિકિટ બારીએથી ટિકિટ લઈ આવો (એવું કોઈ નથી કહેતું). સાવ મફતમાં જ બેસવા મળવાનું છે. (અહીંયા કહે છે) આ ફી છે. (તમારે) તમારી આખી દુનિયા મૂકવી પડે, એ ફી છે. એક બાજુથી કંઈ ફી નથી અને એક બાજુથી પૂરેપૂરી ફી છે. કેમકે (અહીંયા) બેઠા પછી Hammering થાશે, હથોડા વાગશે કે આજે ચાં પોતાપણું કરીને આવ્યા ? છોકરાની તબિયત બગડી એમાં ? પત્નીની તબિયત બગડી એમાં ? હિસાબ આપો ! શેમાં તમને (પોતાપણું) થયું ? શેમાં જીવ ચો થઈ ગયો ? કેમ ચો થઈ ગયો ? પાડોશીને ત્યાં (કોઈ) માંદુ પડે ત્યારે કેમ કાંઈ થતું નથી ? એટલે એમ ફી મોટી પણ છે. એ બધું સર્વસ્વ માન્યું છે. શું કર્યું છે ? આ જીવે એ બધાં ઉદયને સર્વસ્વ માન્યો છે. અહીંયા સર્વસ્વ મૂકવાનો વારો આવે છે. અને એનો લાભ પણ બહુ મોટો છે. એનો લાભ પણ બહુ મોટો છે ! એટલે આપણે એમ લેવું કે, આ ફી ચૂકવવાની છે, આ ફી દઈને બેસવાનું છે. એનો અર્થ એમ છે કે, મફતીયા ઘુસી જવાનું નથી. નાના છોકરાઓ હોય ને એ નાટક-સિનેમામાં એમ ને એમ ઘુસી જાય. સરકસમાં તો તંબુ હોય એટલે પડદો ચો કરીને ઘુસી જાય ને ! આ બધું અમે કરેલું છે હોં !

રાણપુરમાં અમારે સરકસ આવતું હતું. એ જમાનામાં China નું (સરકસ) આવતું હતું. Chinese લોકો બહુ (હોશિયાર હોય છે). ભારતના સરકસના ખેલાડીઓ એવા ન હોય. શરીર પણ એ લોકોના એવા હોય અને રબ્બરની જેમ શરીર વળતા હોય ! એ જમાનામાં ઘરેથી વાપરવા માટે પૈસા તો કંઈ મળતા ન હોય. પછી ચાંથી, કેવી રીતે ઘુસી જવું, એ ગોતતા હોઈએ અને એમાં લાગ મળે તો ઘુસી પણ જઈએ. નહીંતર અડધી કલાક, કલાક મહેનત કર્યા પછી એમ લાગે કે (હવે) ડંડો પડી જશે તો પાછા (ઘર ભેગા) ! મારની બીકે ન ઘુસીએ અને પોલ મળે તો ઘુસી જવાનું ! કોઈવાર એવું કર્યું હશે પણ ખરું ! સ્પષ્ટ યાદ નથી. પણ પરિણામ તો એવા જ હતા. એવા પરિણામ થતા હતા. એમ અહીંયા સત્સંગમાં ઘુસી જવાનું નથી. મફતીયા ઘુસી જવાનું નથી. ફી ચૂકવવાની છે. એમ આપણે પોતા માટે વિચારવું કે, આ ફી આપણે ચૂકવવાની છે.

સત્સંગને પણ ઇચ્છવો અને પોતાપણું પણ કરવું, એ બરાબર નથી. એ બરાબર થતું નથી. સત્સંગને નિષ્ફળ થવાનું બનશે અને જે બહુ મોટો લાભ થવાનો છે એ લાભથી વંચિત રહેવું પડશે. આ જીવે (અત્યારે સુધી) એવું જ કર્યું છે. સત્સંગ તો ઘણી વાર કર્યો છે પણ પોતાપણું મૂંચું નથી. પોતાપણું મૂકવું જોઈએ - એ (વાત) પર ધ્યાન હોવું જોઈએ તેને બદલે ઉલ્ટાનો પ્રતિબંધ દઢ કરેલો હોય છે. અને એ કંઈ પછી ભાન રહે નહીં. શું પરિસ્થિતિ થાય છે !

અહીં તો પ્રશ્ન ક્યો છે કે, 'સ્ત્રી, પુત્ર, આરંભ, પરિગ્રહના પ્રસંગમાંથી જો નિજબુદ્ધિ છોડવાનો પ્રયાસ કરવામાં ન આવે...' (અહીંયા) પ્રસંગ એટલે ઉદય. એમાંથી 'જો નિજબુદ્ધિ છોડવાનો પ્રયાસ કરવામાં ન આવે તો સત્સંગ ફળવાન થવાનો સંભવ શી રીતે બને ?' કોઈ રીતે સત્સંગ ફળવાન થાય જ નહીં. એમ સમજી લેવું. બે વાતને બનવાનું નથી - પોતાપણાનો પ્રતિબંધ છોડવો નથી અને સત્સંગથી લાભ ઇચ્છવો છે ! બે વાત બનવાની નથી. એટલે ખરેખર તો આપણે જે પ્રકારનો સત્સંગ ચાલે છે એ પ્રકારની અંદર રોજ એની ચર્ચા કરવી જોઈએ. કેમકે ઘરવાળા સાથે તો રોજ ઉદય છે. પોતાને બરાબર જાગૃતિ રહેવી જોઈએ કે, મેં ચાં- ચાં પોતાપણું કર્યું ? મારા પરિણામ કેવી-કેવી રીતે ખેંચાણા ? અને (એનો) તાળો તરત મળશે કે, આ જ પ્રકારના પરિણામ

પાડોશી માટે આવે ખરા ? પાડોશીમાં તો એક જ દિવાલ (હોય). બહુ-બહુ તો એક જ કંપાઉન્ડની દિવાલ કે મકાનની દિવાલ (હોય), પાડોશી એથી વધારે દૂર હોતા નથી. એને જ પાડોશી કહેવાય ને ! એના માટે આમ થાય છે ? કે આના (પોતાના કુટુંબ) માટે જ આમ થાય છે ? બસ ! તરત પકડાશે. તારું પોતાપણું છે અને તારો પ્રતિબંધ છે માટે જ આમ થાય છે, નહીંતર એમ ન થાય.

મુમુક્ષુ :- ઘરનાને પાડોશી કરી નાખવાના !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (હા), કેમકે એ તો રીતસર પાડોશમાં જ આવેલા છે. ખરેખર નજીક રહે છે એટલે પાડોશમાં જ આવેલા છે, બીજું કંઈ નથી. પાડોશીને મદદ કરવી એક વાત છે અને ‘મારાપણું’ કરવું એમાં તો પાડોશીપણું રહેતું જ નથી. ત્યાં તો પાડોશીપણું રહેતું જ નથી. એ તો ચોખ્ખો પ્રતિબંધ જ છે.

‘જે પ્રસંગમાં મહા જ્ઞાનીપુરુષો સંભાળીને ચાલે છે,...’ શું કહે છે ? મહાજ્ઞાની હોય, કુટુંબ પરિવાર (નો યોગ) હોય, હજુ ત્યાગી ન થયા હોય અને આમ મહાન જ્ઞાની હોય (તોપણ) એ સંભાળીને ચાલે છે. (કૃપાણુદેવ) પોતે અનુભવની જ વાત લખે છે. પોતાના અનુભવની જ વાત લખે છે કે (અમે) બહુ સંભાળીને ચાલીએ છીએ.

‘તેમાં આ જીવે તો અત્યંત અત્યંત સંભાળથી,...’ જુઓ ! કાળજીની વાત આવી. કાલે કાળજીની ચર્ચા થઈ હતી. (મુમુક્ષુને પોતાને) ખૂબ દરકાર હોવી જોઈએ. ‘તેમાં આ જીવ તો...’ એટલે મુમુક્ષુ જીવે તો, ‘અત્યંત અત્યંત સંભાળથી સંક્ષેપીને ચાલવું, એ વાત ન જ ભૂલવા જેવી છે એમ નિશ્ચય કરી;...’ (અર્થાત્) એવા નિર્ધારપૂર્વક, એવા નિશ્ચયપૂર્વક, નિશ્ચયના બળપૂર્વક. ‘પ્રસંગે પ્રસંગે, કાર્ય કાર્ય અને પરિણામે પરિણામે,...’ એટલે દરેક ઉદયમાં ‘તેનો લક્ષ રાખી તેથી મોકળું થવાય,...’ એટલે પોતાપણાંથી છૂટું થવાય. ‘તેમ જ કર્યા કરવું, એ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીની છદ્મસ્થ મુનિચર્યાને દૃષ્ટાંતે અમે કહ્યું હતું.’ સત્સંગ ચાલ્યો છે ત્યારે કૃપાણુદેવે મૌખિક રીતે વર્ધમાનસ્વામીની મુનિચર્યાના દૃષ્ટાંતે આ વાત કરી હતી. એમ પોતે પ્રત્યક્ષ સત્સંગનો Reference પત્રમાં લખ્યો છે કે, અમે આવું કહ્યું હતું.

જુઓ ! કેવી વાત લીધી છે ? ‘જે પ્રસંગમાં મહા જ્ઞાનીપુરુષો સંભાળીને

ચાલે છે, તેમાં આ જીવે તો અત્યંત અત્યંત સંભાળથી, સંક્ષેપીને ચાલવું...’ (સંક્ષેપીને ચાલવું) એટલે શું ? તરીને ચાલવું. જેમ કોઈ એવો રસ્તો હોય, સાંકડી કેડી હોય અને બન્ને બાજુ બોરડીના છોડવા હોય. ચણી બોર થાય છે, એના ઝાડ પણ થાય છે અને છોડ પણ થાય છે. છોડ થાય એ ત્રણ-ચાર ફૂટના જ થાય. (બોરડીની) બાજુમાંથી ચાલે એટલે કાંટામાં સીધા કપડા ભરાય જાય. સાંકડી કેડી હોય એટલે જરા સંકોરીને ચાલવું પડે, સંક્ષેપીને ચાલવું પડે. એમ કુટુંબનો માળો એવો છે - પરિણામ ચાલતા ભરાય જાય. પરિણામ ચાલતા અંદર ભરાય જાય. બહુ જ સંભાળીને અને સંક્ષેપીને ચાલવું એટલે બચીને ચાલવું, અંદરમાં પોતાની જાતને સંભાળવી, એ વાત ન જ ભૂલવા જેવી છે. એવો નિશ્ચય કરવો. એવો નિશ્ચય કરવો અથવા તો એનું લક્ષ થાય તો ભૂલવા - ન ભૂલવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. એવા નિશ્ચયની જો પરિણતિ થઈ જાય અને એ વિષય લક્ષમાં રહી જાય તો પછી સ્મરણ-વિસ્મરણનો તબક્કો રહેતો નથી. પછી સહજદશાએ એ જાગૃતિ રહે. કેમકે એ વાત લક્ષમાં જ છે. મારે ચાંચ પોતાપણું કરવાનો પ્રશ્ન જ ન હોઈ શકે. પોતાપણું શેનું થાય ?

ઉપરની ભૂમિકામાં એની અંદર બહુ સારો પ્રયોગ હોય છે. એ પ્રયોગ એવા પ્રકારે હોય છે કે, જીવ સીધુ (પોતાનું) અસ્તિત્વ સંભાળી લ્યે છે. (એ એમ જોવે છે કે) ‘મારી હયાતી ત્યાં નથી (પછી) પોતાપણું થવાનો પ્રશ્ન જ ચાં છે ? મારા દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયમાં મારા અસ્તિત્વની સમાપ્તિ છે. મારું અસ્તિત્વ ત્યાં પૂરું થઈ જાય છે, સમાપ્ત થઈ જાય છે. પછી હું ત્યાં ચાં છું ? મારાથી બધું શૂન્ય છે.’

આમ તો અત્યારનો સંસાર તો કેવળ સ્વાર્થનો છે. કાંઈ માલ નથી. પૂંછડી દબાય ત્યાં ફૂંફાડો મારે જ ! પણ એક જમાનો એવો પણ હતો કે, આખો સંસાર બહુ જ સ્નેહથી - કુટુંબ સ્નેહથી ચાલતો હોય, ત્યાં પણ આવા જાગૃત આત્માઓ છે એ ફસાતા નથી. અતિશય સ્નેહ અને પ્રેમ હોય તો પણ અંતર જાગૃતિવાળા ફસાતા નથી. (એને એમ જ થાય કે) ઠીક છે, આ બધો ખેલ અને આ બધું નાટક (છે) એમાં આપણે ભૂલા પડવા જેવું નથી. એવા પ્રયત્ન કરનાર - પુરુષાર્થ કરનાર જીવો પણ હોય છે. અત્યારે તો કોઈ કાળ જ જુદો છે !

મુમુક્ષુ :- ગુરુદેવશ્રીને મોટા ભાઈએ કહ્યું કે, તું અહીંયા વાંચ્યા કર, કોઈ કામ કરવાનું નથી પણ આપણે દીક્ષા નથી લેવી. એ પ્રસંગને સારા કાળમાં ગણાવી શકાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (નહીં) દીક્ષા પહેલા એમ નહોતું બન્યું, પણ દીક્ષા લીધા પછી જ્યારે એમના વિચારો બદલ્યા અને મોટા ભાઈને દીક્ષા છોડી દેવાની વાત કરી. (ત્યારે એ પ્રસંગ બન્યો હતો). કેમકે જ્યારે ગુરુને વાત કરી ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે, કાલથી વ્હોરાવાનું બંધ થઈ જશે. સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં જેવી વાત કરી કે, આ મૂર્તિ નથી રાખતા એ બહુ મોટી ભૂલ છે. એટલે મારામારી થાશે અને મારીને કાઢી મૂકશે. તને કોઈ રોટલી આપશે નહીં અને વ્હોરાવુ બંધ થઈ જશે. ત્યારે ગુરુદેવને વિચાર આવ્યો કે આપણે

ચાં રોટલા માટે દીક્ષા લીધી છે ? આપણા ઘરે તો રોટલા હતા. આપણે કાંઈ રોટલા માટે થોડી દીક્ષા લીધી છે ? ગરીબ માણસો દીક્ષા લઈ લ્યે છે તો એવું તો મેં કંઈ નથી કર્યું. એટલે એમણે ભાઈને પૂછ્યું, કે હું દીક્ષા છોડી દેવા માગુ છું. એમાં તમારો શું ભાવ છે ? દીક્ષા છોડી દે પછી વ્હોરવા જવાનો સવાલ નથી. અને જમવાનું તો ઘરે આવીને જ થાય. બીજાના ઘરે જવાનો તો કંઈ પ્રશ્ન નથી. મોટાભાઈને ગુરુદેવ ઉપર ખૂબ વિશ્વાસ હતો કે, આ મારો ભાઈ બહુ સમજદાર છે. જે પગલુ લેશે એ બહુ સમજીને લેશે અને એ જે કંઈ કરશે એ આત્મકલ્યાણ અર્થે જ કરશે. એ આત્મકલ્યાણ કરવા નીકળેલો જીવ છે. દીક્ષા લીધી તોપણ આત્મકલ્યાણ અર્થે અને દીક્ષા છોડશે તોપણ આત્મકલ્યાણ અર્થે. એટલો વિશ્વાસ હતો ! એટલે એમણે કહ્યું કે, કંઈ વાંધો નહીં, તારે આત્મહિત કરવું છે ને ? તું તારે ખાઈ-પીને (શાસ્ત્ર લઈને) અગાસી પર બેસી જજે. ઘરે બેસીને આત્મકલ્યાણ કરી લે. આપણે રોટલાનો તૂટો નથી. આવી જા ઘરે પાછો !

પણ ગુરુદેવના પુણ્ય તો બહુ મોટા હતા. થોડા સમય માટે એવું થઈ ગયું કે, (દીક્ષા છોડ્યા પછી) ચાર જણા જ રહ્યાં. જેવો એમણે ધડાકો કર્યો, મુહપત્તિ છોડી ત્યારે એકવાર (તો) આખો સમાજ વિરુદ્ધ થઈ ગયો. (ચાર જણા રહ્યાં) એમાં બે વઢવાણવાળા અને બે રાણપુરવાળા (રહ્યાં). ચારે-ચાર ઝાલાવાડી જ હતા. ચાર જણા જ પડખે હતા કે, તમે જ્યાં છો ત્યાં જ અમે છીએ. તમારી સાથે જ છીએ. પછી તો ગુરુદેવના પુણ્ય બહુ મોટા હતા એટલે

બધાં પડખે ચઢવા મંડ્યા. પણ એક વખત તો આખો સમાજ વિરુદ્ધ જ થઈ ગયો હતો અને વિરુદ્ધ થઈ ગયો હતો તો કેવો વિરુદ્ધ થઈ ગયો હતો ? ખુન-ખરાબા થાય એવો (વિરુદ્ધ થઈ ગયો હતો). રીતસર ધમકી આપે કે ખૂન થઈ જશે ! એટલે (પેલા ચાર જણા) રાત-દિવસ સાથે રહેતા હતા. ચોવીસ કલાકનો પહેરો રાખતા હતા કે, તમને કાંઈ થાય નહીં. એટલી એ લોકોની તૈયારી હતી ! બહુ સારુ સમર્પણ હતું ! એવું (બધું) છે.

ગુરુદેવની નિસ્પૃહતા જુઓ ! એ જ મોટા ભાઈના પત્ની (પણ સોનગઢ વસી ગયા હતા). ગુરુદેવ તો પ્રભાવી પુરુષ હતા. એમના ઉપદેશમાં તો એમને અશ્રદ્ધાનો કોઈ સવાલ નહોતો. એટલે એ પણ સોનગઢ વસી ગયા. એ એવી વિચિત્ર પરિસ્થિતિમાં રહેતા હતા, છતાં ગુરુદેવે કોઈ દિવસ કોઈને ઇશારો નથી કર્યો કે તમે એમનું ધ્યાન રાખો ! કુદરતી અમારી માથે દોઢ વર્ષ (સંસ્થાનો) વહીવટ કરવાનું આવ્યું, ત્યારે પહેલું ધ્યાન અમારું એના ઉપર ગયું. ગુરુદેવના ભાભી અહીંયા રહે છે. આપણે એની ખબર તો કાઢીએ. (એટલે) અમે માજી પાસે ગયા હતા. (ત્યાં જઈને જોયું તો) માજીના ઘરના કોઈ ઠેકાણા નહોતા ! ઘરમાં રાચ-રચીલું એવું (કાંઈ નહોતું). બધું પૂછી-પૂછીને સરખું કર્યું. અમે ઇશવારે એમની સંભાળ લેવા જતા.

એકવાર એમને Fracture થઈ ગયું. ભાવનગર (હોસ્પિટલમાં) દાખલ કર્યા હતા. બધાંને અહીંયા સૂચના આપી દીધી કે, આ ગુરુદેવના ભાભી છે. ગુરુદેવ કાંઈ કહેતા નથી. કોઈ દિવસ કોઈને કાંઈ કહ્યું પણ નથી. બહુ ખરાબ હાલતમાં સોનગઢમાં રહ્યા છે. એ તો સમાજની અને ભ તોની બહુ મોટી ખામી કહેવાય. ધ્યાન જવું જ જોઈએ. અહીંના મંડળના સભ્યોએ પછી બહુ સારી સેવા કરી, ઘણી સારી સેવા કરી ! અહીંયા બહુ સારી સંભાળ લીધી હતી.

(અહીંયા) આપણો મુદ્દો છે એ પ્રતિબંધનો છે. જે ભાઈએ એમને આટલો Support કર્યો હતો (તોપણ) ગુરુદેવને ભાભી તરીકેનો કોઈ પ્રતિબંધ નહોતો. કોઈ દિવસ સીધું કે આડકતરું (કાંઈ કહ્યું નથી). કોઈને ખબર જ ન પડે કે એમના ભાભી અહીંયા રહે છે. એવી રીતે રહ્યાં છે કે, એમના ભાભી અહીંયા રહે છે, એ જ કોઈને સમાજમાં ખબર ન પડે. કેવી રીતે ગુરુદેવ રહ્યાં છે !!

પછી તો આપણે પૂરતી સંભાળ લીધી છે. ઘરના રીપેરીંગથી માંડીને આપણે આપણા ઘરમાં જે સેવા આપીએ, એથી એક ટકો વધારે (સંભાળ લીધી છે), એથી ઓછી નહીં. પણ ગુરુદેવને પ્રતિબંધ નહીં. ગુરુદેવનો આ એક જીવતો જાગતો દૃષ્ટાંત આપણને જોવા મળે, એવી ચીજ હતી. પ્રતિબંધનો અભાવ શું ચીજ કહેવાય ! (એ જોવું હોય તો) તમે ગુરુદેવને જોઈ લ્યો !! એવો પ્રકાર હતો. એવું થવું પડે અને એવું થવામાં લાભ છે.

પ્રતિબંધમાં તો બહુ મોટું નુકસાન છે. સીધું અધોગતિનું જ કારણ છે, બીજું કાંઈ નથી. ભલે આપણને ગમે તેટલું મીઠું લાગે પણ અધોગતિ સિવાય બીજું કોઈ એનું ફળ નથી. એ ભયંકરતા લક્ષમાંથી ખસવી ન જોઈએ, તો જ પ્રતિબંધ છૂટે. નહીંતર કોઈ દિવસ છૂટે નહીં.

મુમુક્ષુ :- પોતે સમજે છે (કે) એકલો આવ્યો છે, એકલો જવાનો છે છતાં પણ પ્રતિબંધ છૂટતો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (એટલે) એ પરિણામન બહુ ગાઢ થઈ ગયું છે. એ Feeling બહુ ગાઢ થઈ ગયેલી છે. (એને) તોડવે જ છૂટકો છે. અહીં સુધી રાખીએ.

ભાઈ ! બાપુ ! આ ચોરાશીના અવતારમાં રખડતો રખડતો માંડમાંડ માણસનો ભવ મળ્યો, પણ બાવીશ ત્રેવીશ કલાક તો ખાવામાં, પીવામાં, કમાવવામાં ને બાયડી, છોકરાને રાજી રાખવામાં એકલા પાપમાં જાય ને માંડ એકાદ કલાક કાંઈક સાંભળવામાં જાય. બાકી આખો દિવસ એકલા પાપ... પાપ... ને પાપના ધંધા કરે, જેમ એરણી ચોરી કરીને સોયનું દાન દે તેના જેવું છે. એને કાંઈક અંદરથી ચોરાશીના અવતારનો ત્રાસ લાગે તો અંદરમાં વિસામાનું સ્થાન શોધે.

-પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી
(દ્રવ્યદૃષ્ટિ જિનેશ્વર-૯૭૮)

‘શ્રીમદ્ રાજયંત્ર’

પત્રાંક - ૫૩૭

મુંબઈ, કારતક સુદ ૭, શનિ, ૧૯૫૧

શ્રી સત્પુરુષોને નમસ્કાર

શ્રી સ્તંભતીર્થવાસી મુમુક્ષુજનો પ્રત્યે,

શ્રી મોહમયી ભૂમિથી..... ના આત્મસ્મૃતિપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય. વિશેષ વિનંતિ કે મુમુક્ષુ અંબાલાલનું લખેલ પત્ર ૧ આજે પ્રાપ્ત થયું છે.

કૃષ્ણાદાસને ચિત્તની વ્યગ્રતા જોઈને, તમારાં સૌનાં મનમાં ખેદ રહે છે, તેમ બનવું સ્વાભાવિક છે. જો બને તો ‘યોગવાસિષ્ઠ’ ગ્રંથ ત્રીજા પ્રકરણથી તેમને વંચાવશો, અથવા શ્રવણ કરાવશો; અને પ્રવૃત્તિક્ષેત્રથી જેમ અવકાશ મળે તથા સત્સંગ થાય તેમ કરશો. દિવસના ભાગમાં તેવો વધારે વખત અવકાશ લેવાનું બને તેટલો લક્ષ રાખવો યોગ્ય છે.

સમાગમની ઈચ્છા સૌ મુમુક્ષુ ભાઈઓની છે એમ લખ્યું છે તે વિષે વિચારીશ. માગશર મહિનાના છેલ્લા ભાગમાં કે પોષ મહિનાના આરંભમાં ઘણું કરી તેવો યોગ થવો સંભવે છે.

કૃષ્ણાદાસે ચિત્તમાંથી વિક્ષેપની નિવૃત્તિ કરવા યોગ્ય છે. કેમકે મુમુક્ષુ જીવને એટલે વિચારવાન જીવને આ સંસારને વિષે અજ્ઞાન

સિવાય બીજો કોઈ ભય હોય નહીં. એક અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ ઈચ્છવી એ રૂપ જે ઈચ્છા તે સિવાય વિચારવાન જીવને બીજી ઈચ્છા હોય નહીં, અને પૂર્વકર્મના બળે તેવો કોઈ ઉદય હોય તોપણ વિચારવાનના ચિત્તમાં સંસાર કારાગૃહ છે, સમસ્ત લોક દુઃખે કરી આર્ત છે, ભયાકુળ છે, રાગદ્વેષનાં પ્રાપ્ત ફળથી બળતો છે, એવો વિચાર નિશ્ચયરૂપ જ વર્તે છે; અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો કંઈ અંતરાય છે, માટે તે કારાગૃહરૂપ સંસાર મને ભયનો હેતુ છે અને લોકનો પ્રસંગ કરવા યોગ્ય નથી, એ જ એક ભય વિચારવાનને ઘટે છે.

મહાત્મા શ્રી તીર્થકરે નિર્ગ્રથને પ્રાપ્તપરિષદ સહન કરવાની ફરી ફરી ભલામણ આપી છે. તે પરિષદનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરતાં અજ્ઞાનપરિષદ અને દર્શનપરિષદ એવા બે પરિષદ પ્રતિપાદન કર્યા છે, કે કોઈ ઉદયયોગનું બળવાનપણું હોય અને સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ થયા છતાં જીવને અજ્ઞાનનાં કારણો ટાળવામાં હિંમત ન ચાલી શકતી હોય, મુઝવણ આવી જતી હોય, તોપણ ધીરજ રાખવી; સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ વિશેષ વિશેષ કરી આરાધવો; તો અનુક્રમે અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થશે; કેમકે નિશ્ચય જે ઉપાય છે, અને જીવને નિવૃત્ત થવાની બુદ્ધિ છે, તો પછી તે અજ્ઞાન નિરાધાર થયું છતું શી રીતે રહી શકે ? એક માત્ર પૂર્વકર્મયોગ સિવાય ત્યાં કોઈ તેને આધાર નથી. તે તો જે જીવને સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ થયો છે અને પૂર્વકર્મનિવૃત્તિ પ્રત્યે પ્રયોજન છે, તેને ક્રમે કરી ટળવા જ યોગ્ય છે, એમ વિચારી તે અજ્ઞાનથી થતું આકુળવ્યાકુળપણું તે મુમુક્ષુજીવે ધીરજથી સહન કરવું, એ પ્રમાણે પરમાર્થ કહીને પરિષદ કહ્યો છે. અત્ર અમે સંક્ષેપમાં તે બેય પરિષદનું સ્વરૂપ લખ્યું છે. આ પરિષદનું સ્વરૂપ જાણી સત્સંગ, સત્પુરુષના યોગે, જે અજ્ઞાનથી મુઝવણ થાય છે તે નિવૃત્ત થશે એવો નિશ્ચય રાખી, યથાઉદય જાણી, ધીરજ રાખવાનું ભગવાન તીર્થકરે કહ્યું છે; પણ તે ધીરજ એવા અર્થમાં કહી નથી, કે સત્સંગ, સત્પુરુષના

યોગે પ્રમાદ હેતુએ વિલંબ કરવો તે ધીરજ છે, અને ઉદય છે, તે વાત પણ વિચારવાન જીવે સ્મૃતિમાં રાખવા યોગ્ય છે.

શ્રી તીર્થકરાદિએ ફરી ફરી જીવોને ઉપદેશ કહ્યો છે; પણ જીવ દિશામૂઢ રહેવા ઇચ્છે છે ત્યાં ઉપાય પ્રવર્તી શકે નહીં. ફરી ફરી ઠોકી ઠોકીને કહ્યું છે કે એક આ જીવ સમજે તો સહજ મોક્ષ છે, નહીં તો અનંત ઉપાયે પણ નથી. અને તે સમજવું પણ કંઈ વિકટ નથી, કેમકે જીવનું સહજ જે સ્વરૂપ છે તે જ માત્ર સમજવું છે; અને તે કંઈ બીજાના સ્વરૂપની વાત નથી કે વખતે તે ગોપવે કે ન જણાવે, તેથી સમજવી ન બને. પોતાથી પોતે ગુપ્ત રહેવાનું શી રીતે બનવા યોગ્ય છે ? પણ સ્વપ્નદશામાં જેમ ન બનવા યોગ્ય એવું પોતાનું મૃત્યુ પણ જીવ જીએ છે, તેમ અજ્ઞાનદશારૂપ સ્વપ્નયોગે આ જીવ પોતાને, પોતાનાં નહીં એવાં બીજાં દ્રવ્યને વિષે સ્વપણે માને છે; અને એ જ માન્યતા તે સંસાર છે, તે જ અજ્ઞાન છે, નરકાદિ ગતિનો હેતુ તે જ છે, તે જ જન્મ છે, મરણ છે અને તે જ દેહ છે, દેહના વિકાર છે, તે જ પુત્ર, તે જ પિતા, તે જ શત્રુ, તે જ મિત્રાદિ ભાવ કલ્પનાના હેતુ છે, અને તેની નિવૃત્તિ થઈ ત્યાં સહજ મોક્ષ છે; અને એ જ નિવૃત્તિને અર્થે સત્સંગ, સત્પુરુષાદિ સાધન કહ્યાં છે; અને તે સાધન પણ જીવ જો પોતાના પુરુષાર્થને તેમાં ગોપવ્યા સિવાય પ્રવર્તાવે તો જ સિદ્ધ છે. વધારે શું કહીએ ? આટલો જ સંક્ષેપ જીવમાં પરિણામ પામે તો તે સર્વ વ્રત, યમ, નિયમ, જપ, યાત્રા, ભક્તિ, શાસ્ત્રજ્ઞાન આદિ કરી છૂટ્યો એમાં કંઈ સંશય નથી. એ જ વિનંતિ.

આ. સ્વ. પ્રણામ.

પ્રવચન - ૭

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક-૫૩૭ (૧)

તા. ૦૮/૦૮/૧૯૮૬ - ભાવનગર

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત-પત્ર-૫૩૭. અંબાલાલભાઈ વગેરે મુમુક્ષુઓ ઉપર પત્ર લખ્યો છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં સામાન્યપણે બધાંને લાગુ પડે એવો પત્ર છે.

‘શ્રી સ્તંભતીર્થવાસી મુમુક્ષુજનો પ્રત્યે, શ્રી મોહમયી ભૂમિથી....’ પછી ખાલી જગ્યા મૂકી છે. ‘ના આત્મસ્મૃતિપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય. વિશેષ વિનંતી કે મુમુક્ષુ અંબાલાલનું લખેલ પત્ર ૧ આજે પ્રાપ્ત થયું છે.’

‘કૃષ્ણદાસને ચિત્તની વ્યગ્રતા જોઈને, તમારા સૌનાં મનમાં ખેદ રહે છે, તેમ બનવું સ્વાભાવિક છે.’ કૃષ્ણદાસભાઈ કરીને સારા પાત્રતાવાળા મુમુક્ષુ હતા. કોઈ કારણથી, કોઈ પ્રસંગના નિમિત્તે ઉદયને લઈને (તેમનું) ચિત્ત વ્યગ્ર રહેતું હશે. વ્યગ્ર એટલે શું ? Tension વાળું. વ્યગ્ર એટલે તણાવ. એટલે બીજાને પણ એમ થયું કે, આપણા મુમુક્ષુ છે, યોગ્ય જીવ છે, છતાં અત્યારે માનસિક પરિસ્થિતિમાં તકલીફવાળા છે. એટલે બીજાને પણ ખેદ થાય એ સ્વાભાવિક છે. ‘જો બને તો ‘યોગવાસિષ્ઠ’ ગ્રંથ ત્રીજા પ્રકરણથી તેમને વંચાવશો,...’ ત્રીજું પ્રકરણ છે એ વૈરાગ્ય પ્રકરણ છે. રામચંદ્રજીનો જે વૈરાગ્ય છે એનું જે ત્રીજું પ્રકરણ છે એ વાંચવા માટે એમણે ભલામણ કરી છે.

કેમકે સંસારના જે અનિચ્છનીય પ્રસંગો છે, એ પ્રસંગોમાં વૈરાગ્ય એક જ ઉપકારી છે. જીવને જેટલી સાંસારિક પ્રસંગોમાં અને ઉદયોમાં અપેક્ષાવૃત્તિ (વિશેષ) એટલી ઉપાધિ વિશેષ થાય છે. ઉપાધિ એટલી વધે છે. જો જીવને વિર તપશું આવે - વૈરાગ્ય આવે તો આપોઆપ Tension બંધ થઈ જાય છે. આ એક કોઈપણ જાતના તણાવને બંધ કરવાનો રામબાણ ઉપાય છે.

કોઈપણ મનુષ્યને તણાવ આવે છે - માનસિક તણાવ થાય છે તેનું શું કારણ છે ? સર્વ સામાન્ય વાત - બધાંને લાગુ પડે એવી છે કે, તેની

જે અપેક્ષા છે, તે જે ઇચ્છે છે તેવું નથી બનતું અને તેનાથી પ્રતિકૂળ પ્રસંગ ભો થઈ જતાં તેને Tension આવે છે. કોઈપણ જીવને (આ કારણથી) Tension આવે છે. હવે જો તે વખતે તે વૈરાગ્યમાં આવી જાય કે, હું એક આત્મા છું. આ મનુષ્યભવમાં મારું આત્મકલ્યાણ કરી લેવું તે જ મારુ પ્રથમ કર્તવ્ય છે. સૌથી પહેલું કર્તવ્ય શું છે ? કે, અનંતકાળે દુર્લભ એવો મનુષ્યભવ જે મને પ્રાપ્ત થયો છે તો સૌથી પહેલા મારે મારું આત્મકલ્યાણ કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. અને સંસારમાં સંયોગોની જે અપેક્ષાવૃત્તિ રહે છે તેનાથી તો નવું કર્મબંધન થાય છે અને જન્મ-મરણ પ્રાપ્ત થાય છે. તો તેનાથી મને વિર તપણું-નીરસપણું આવી જાય, વિર તતા આવી જાય, તે જ મારે માટે કલ્યાણકારી છે. (એ રીતે વૈરાગ્યમાં આવે તો) તેનો તણાવ ખલાસ થઈ જાય. કોઈપણ પ્રકારનો તણાવ હોય તે ખતમ થઈ જાય. કારણકે મારી - મારા આત્માની પહોંચ સંયોગોના કાર્ય કરવામાં તો છે નહીં. હું ગમે તેવા પરિણામ કરી શકું છું, પરિણામ મારા થઈ શકે છે, પરંતુ બહારમાં કાર્યનું સંપન્ન થવું કે ન થવું, તેમાં મારો કોઈ અધિકાર તો છે જ નહીં. આટલી સીધી સાદી સમજણપૂર્વક વૈરાગ્યમાં - નીરસતામાં આવે તો Tension નિયમથી છૂટી જાય. કોઈપણ પ્રકારનું Tension હોય તે નિયમથી છૂટી જાય.

સંસારમાં તણાવનો કોઈ ઇલાજ નથી. સાંસારિક ઇલાજોમાં તણાવનો કોઈ ઇલાજ નથી. જ્યારે અધ્યાત્મમાં - અધ્યાત્મક્ષેત્રમાં - ધર્મના ક્ષેત્રમાં તણાવનો રામબાણ ઇલાજ છે. કેવો ઇલાજ છે ? રામબાણ ઇલાજ છે. તો (કૃપાળુદેવે) તેની દવા બતાવી કે, તમે યોગવાસિષ્ઠનું ત્રીજુ પ્રકરણ વાંચો. 'યોગવાસિષ્ઠ' આમ તો હિન્દુ ધર્મનો ગ્રંથ છે. તેમ છતાં વૈરાગ્યની ઘણી સુંદર વાતો; કે જે જૈનદર્શનમાં તીર્થંકરદેવે નિરૂપણ કરી છે, એવી વાતો ત્યાં પણ તે લોકોએ જૈનગ્રંથોમાંથી લીધેલી છે. ભગવાનની વાણીમાંથી આ વાત લઈ લીધી છે. માટે અત્યારે ભલે તે અન્યમતના ગ્રંથમાં દેખાતી હોય પરંતુ મૂળ વાત તો ભગવાન તીર્થંકરદેવની છે. એટલી સરસ, સુંદર વાતો દિવ્યધ્વનિ સિવાય ક્યાંય જોવા મળતી નથી. કૃપાળુદેવ જ્ઞાની હતા એટલે તેમને ખબર હતી કે, અન્યમતીએ પણ ભગવાનની કેવી-કેવી સારી વાતો ઠાવી લીધી છે ! તેથી તેઓ તેને Point out કરી દેતા હતા કે, ભાઈ ! તમે આ વાંચો. તમે એમ ન સમજો કે અન્યમતની આ વાત છે. એ ભગવાનની વાત છે -

મૂળમાં તે ભગવાનની વાત છે. તેમ છતાં કોઈએ અપનાવી લીધી તો ઠીક છે. 'યોગવાસિષ્ઠ' ગ્રંથ ત્રીજા પ્રકરણથી તેમને વંચાવશો, અથવા શ્રવણ કરાવશો;...' જુઓ ! બે વાત કરી છે. વાંચવાનું પણ કહ્યું છે અને બીજા મુમુક્ષુઓ સાથે બેસીને તેનું શ્રવણ કરાવવું તેમ પણ કહ્યું છે. શ્રવણ કરાવવામાં શું થશે ? કે, ચર્ચા પણ થશે કે, જુઓ ! રામચંદ્રજીનો કેવો વૈરાગ્ય છે !

(રામચંદ્રજીનો) પ્રસંગ એવો હતો કે, રામચંદ્રજી યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કરી રહ્યા હતા. તેમની સોળ વર્ષની ઉંમર હતી. પંદર વર્ષ પછી સોળમાં વર્ષ તેમનો વૈરાગ્ય વધી ગયો. જ્ઞાનીપુરુષ હતા. તે જ ભવે મોક્ષ ગયા છે. માંગીતુંગીથી ગયા છે ને ? માંગીતુંગીથી ગયા છે. અત્યારે તેમનો આત્મા સિદ્ધાલયમાં બિરાજમાન છે. બાળપણથી બહુ જ જ્ઞાની હતા - વૈરાગી હતા. જ્યારે યુવાનીમાં પ્રવેશ કર્યો, બહુભાગ તો યુવાનીમાં રંગરાગની વૃત્તિ વધી જાય છે, જ્યારે તેઓ જ્ઞાની હતા તેથી તેમનો વૈરાગ્ય વધી ગયો. આ એક સારુ લક્ષણ છે. નાની ઉંમરમાં રંગરાગ વધી ન જતાં વૈરાગ્ય આવે અને ધર્મના ક્ષેત્રમાં આગળ વધવાનો જો ભાવ આવે, તો તે શુભ લક્ષણ છે. જેનું હોનહાર સારું છે તેને જ એવું બને છે. જેનું હોનહાર સારુ છે તેને બાળપણથી જ - નાની ઉંમરથી જ સારા રસ્તે જ જવાનો વિચાર આવે છે. નહિતર તો લોકો પ્રવાહમાં ચાલ્યા જતા હોય છે - તણાઈ જતા હોય છે. જે પ્રવાહ ચાલતો હોય તેમાં તણાઈ જાય છે. (રામચંદ્રજી) ઘણા વૈરાગ્યમાં આવ્યા હતા. ઘરમાં એક બાજુ તેમની સગાઈ-લગ્નની વાતો ચાલી રહી હતી અને રાજ્યાભિષેકની વાતો ચાલી રહી હતી કે, આ યુવરાજ છે, પાટવીકુંવર છે, હવે મોટા થઈ ગયા છે તો તેમને રાજ્યની ગાદી પર બેસાડી દો, અને કોઈ સારી રાજકુમારી સાથે તેમની સગાઈ-સંબંધ-લગ્ન-વિવાહ પણ કરી દો. જ્યારે આ બાજુ તેમને વૈરાગ્ય વધી રહ્યો હતો. કોઈને મળતા નહોતા, વાત નહોતા કરતા, એકાંતમાં બેસી રહેતા હતા, ચિંતવન કરતા રહેતા હતા. એવે વખતે બધાં ચિંતિત થઈ ગયા કે, આવું કેમ થઈ ગયું ?

પછી દશરથરાજા તો વિચિક્ષણ હતા. તેમના (રામચંદ્રજીના) ગુરુ જે વસિષ્ઠ હતા તેમને બોલાવી લીધા. અને કહ્યું કે, 'તમે તમારા શિષ્યને થોડો સંભાળો. આજકાલ બહુ જ ઉદાસ રહે છે. વળી લગ્ન કરવાની વાત કરીએ છીએ તો ના પાડી દે છે. રાજ્યાભિષેકની વાત કરીએ છીએ તો ના પાડી

દે છે. તો શું થયું છે એને ? તમે તેના મનની વાત થોડી સમજીને ઠેકાણે લઈ આવો.'

વસિષ્ઠ પિ તેમના ગુરુ હોવા છતાં પણ તેમને સંસારમાં પડવાની જે-જે વાતો કરે છે તેની સામે રામચંદ્રજી વૈરાગ્યની વાત કરે છે. (કહે છે), 'મહારાજ ! આપે તો અમને આવી વિદ્યા શીખવી છે. હવે ધી વાતો કેમ શીખવો છો ? તમે તો ધી વાતો કરી રહ્યા છો. તમારી ધી વાતોમાં હું કેવી રીતે આવી જાઉં ? પહેલા મેં જે હા પાડી હતી તે સમજી વિચારીને પાડી હતી. તમે કોઈ કારણવિશેષને લઈને અથવા મારા પિતાજીના કહેવાથી કંઈક બીજી વાતો મને સમજાવી રહ્યા છો. પરંતુ એ વાતો મને તો ગળે કેવી રીતે ઉતરશે ? તમે જ કહો.' એ રીતે જેટલી-જેટલી વાત પોતાના ગુરુ કરતા હતા તેમની સામે તેઓ બહુ સુંદર Argument આપતા હતા. વાંચવા જેવું પ્રકરણ છે. અહીંયા તે પ્રકરણ વાંચવા માટે, શ્રવણ કરાવવા માટે, ચર્ચા કરવા માટે અનુરોધ કર્યો છે.

'અને પ્રવૃત્તિક્ષેત્રથી જેમ અવકાશ મળે તથા સત્સંગ થાય તેમ કરશો.' શું (કહે છે) ? કે, એમને સાંસારિક પ્રવૃત્તિથી થોડા દૂર રાખી અને સત્સંગ મળે, ધર્મચર્યા થાય એવા પ્રસંગમાં તેમને રાખશો. 'દિવસના ભાગમાં તેવો વધારે વખત અવકાશ લેવાનું બને તેટલો લક્ષ રાખવો યોગ્ય છે.' દિવસના ભાગમાં, એટલે કે રાત્રે ભલે તે આરામ કરે, ચિંતવન કરે, પણ દિવસના ભાગમાં તમે લોકો તેમની સાથે રહેજો. જુઓ ! કેટલી સૂચના આપી છે !

'સમાગમની ઇચ્છા સૌ મુમુક્ષુ ભાઈઓની છે એમ લખ્યું તે વિષે વિચારીશ.' (અર્થાત્) તમને લોકોને મારા સમાગમની ઇચ્છા છે, (તો) ઠીક છે, હું તે ઉપર વિચાર કરીશ. કારતક મહિનામાં પત્ર લખી રહ્યા છે તો કહે છે, 'માગશર મહિનાના છેલ્લા ભાગમાં કે પોષ મહિનાના આરંભમાં ઘણું કરી તેવો યોગ થવો સંભવે છે.' એટલે કે મહિના-બે મહિનામાં હું થોડી નિવૃત્તિ લઈને નિવૃત્તિ ક્ષેત્રમાં આવીશ તો મારો પ્રત્યક્ષ સમાગમ ઉપલબ્ધ થઈ શકશે.

'કૃષ્ણદાસે ચિત્તમાંથી વિક્ષેપની નિવૃત્તિ કરવા યોગ્ય છે.' હવે કૃષ્ણદાસને ખુદને સંબોધન કરે છે. પહેલા મુમુક્ષુઓને સંબોધન કર્યું, હવે કૃષ્ણદાસને સંબોધન કરે છે કે, તમારા ચિત્તમાં જે તણાવ છે તેને દૂર કરો - તણાવમાં રહેવાથી નવું કર્મબંધ થાય છે. તણાવમાં રહેવાથી પરિણામ બગડે છે અને

નવું કર્મબંધન થાય છે કે જે યોગ્ય નથી. મુમુક્ષુને યોગ્ય નથી. અને દુઃખદાયી પણ થાય છે તે કોઈ સુખદાયી તો છે નહીં, તેમાં તો ઘણું જ દુઃખ થાય છે. તેથી કહે છે કે, યોગ્ય તો એ છે કે વિક્ષેપ ન રાખવો.

‘કેમકે મુમુક્ષુજીવને એટલે વિચારવાન જીવને..’ શું લખે છે ? મુમુક્ષુજીવને એટલે કાંઈ નથી સમજતો, બુદ્ધિ નથી લગાવતો - એમ વાત નથી. (તે તો) ઘણો વિચારવાન હોય છે. જે મુમુક્ષુ હોય તે પોતાના હિત-અહિતના વિષયમાં ઘણો વિચાર કરી શકે છે. તેને અહીં મુમુક્ષુ કહ્યો છે. તેથી વિચારવાન કહ્યો છે. **‘મુમુક્ષુજીવને એટલે વિચારવાન જીવને આ સંસારને વિષે અજ્ઞાન સિવાય બીજો કોઈ ભય હોય નહીં.’** શું કહ્યું ? મુમુક્ષુજીવને એટલે કે વિચારવાન જીવને ભય ન હોવો જોઈએ. તણાવ હોય ત્યારે સાથે-સાથે ભય હોય છે. જ્યારે-જ્યારે તણાવ હોય ત્યારે કોઈને કોઈ પ્રસંગનો ભય ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તે ભયનું દુઃખ પણ તેની સાથે હોય છે. તેથી કહે છે કે, મુમુક્ષુજીવને સંસારની પ્રતિકૂળતાનો ભય તો હોવો જ ન જોઈએ. કેમ ? કેમકે પ્રતિકૂળતામાં તો અધિક પુરુષાર્થ કરવાની તક હોય છે. ભય કઈ વાતનો હોવો જોઈએ ? એકમાત્ર અજ્ઞાનનો. જો મારું અજ્ઞાન ન મટ્યું અને મારું મનુષ્યઆયુ પૂરું થઈ જશે તો પછી અનંતકાળ સુધી મને મનુષ્યપણું મળવાનું નથી. અને મારે બીજી દુર્ગતિઓમાં ઘણા દુઃખ ભોગવવા પડશે તેનો ભય તેને થવો જોઈએ. (કારણકે) તે અજ્ઞાનને કારણે થાય છે માટે. ક્યા કારણથી એવું થાય છે ? અજ્ઞાનના કારણથી.

જુઓ ! પ્રતિકૂળતાના ભયથી જીવને Tension આવે છે તે ક્યાંથી આવે છે ? (ભયમાંથી આવે છે). જ્યારે દુર્ગતિની અનંતી પ્રતિકૂળતા (સામે ભી હોવા છતાં) તેનું Tension કેમ આવતું નથી ? જ્યારે તું એમ કહે છે કે, પ્રતિકૂળતા આવે ત્યારે તણાવ તો આવે જ આવે. તો અહીં અમે કહીએ છીએ કે, મોટી પ્રતિકૂળતા આવશે એનું શું ? તમને નાની પ્રતિકૂળતાનું દુઃખ થાય છે અને મોટી પ્રતિકૂળતાનું દુઃખ નથી થતું. ભવિષ્યમાં આવનારી મોટી પ્રતિકૂળતાનું દુઃખ નથી થતું એનું કારણ અમારી સમજમાં તો નથી આવતું - જ્ઞાની તો એમ કહે છે કે, અમારી સમજમાં તો આ વાત આવતી નથી. જો અજ્ઞાન સહિતની પરિસ્થિતિમાં કોઈનું પણ મનુષ્યઆયુ પૂરું થાય તો તેને ફરીથી મનુષ્યભવ મળવો ઘણો મુશ્કેલ છે. કારણકે સંસારમાં જીવ એવા

પરિણામ કરે છે કે, (જેના ફળમાં) દુર્ગતિમાં ચાલ્યો જાય છે કે જ્યાં મોટી-મોટી પ્રતિકૂળતાઓ આવે છે. તે મોટી-મોટી પ્રતિકૂળતાઓનો તો ભય રાખે નહીં, અને વર્તમાનમાં જે નાની-મોટી પ્રતિકૂળતાઓ આવે તેનો ઘણો ભય લાગે - Tension આવે. તો આ વાત કેટલીક હડાપણભરી છે ? કેટલી હડાપણભરેલી આ વાત છે ?

આ વાતને અહીં Point out કરે છે. શું ? કે, વિચારવાન જીવને તો (અજ્ઞાનનો ભય હોય છે). જે અવિચારી છે તેની તો વાત છોડી દો. પરંતુ જે પોતાના સુખ-દુઃખનો દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરી શકે છે, આપણે સો-પચાસ વર્ષનો વિચાર નથી કરવો. મુમુક્ષુજીવ છે તે દીર્ઘદષ્ટિવાળો છે, તે પોતાના અનંતકાળના જીવન માટે વિચાર કરે છે. જ્યારે જે ટૂંકી દષ્ટિવાન છે જેને આપણે Short sighted કહીએ છીએ, તે સો-પચાસ સુધીનો વિચાર કરે છે કે, મારા સો-પચાસ વર્ષમાં હું કેવી રીતે આરામથી જીવન જીવું. પરંતુ તે પણ પ્રારબ્ધ આધીન છે, પોતાને આધીન તો છે નહીં. તેમ છતાં પણ તે તેની ચિંતા કરશે. આગળની ચિંતા નહીં કરે. જે વિચારવાન જીવ છે તે આગળની પણ ચિંતા કરશે. તેને તો અજ્ઞાન સિવાય બીજો ભય હોતો જ નથી, હોવો પણ ન જોઈએ. અજ્ઞાનનો જ ભય હોવો જોઈએ. સંયોગ મળવો તો પ્રારબ્ધ આધીન છે.

‘એક અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ ઇચ્છવી...’ એટલે કે અજ્ઞાનના નાશની ઇચ્છા કરવી. શું કહે છે ? ‘એક અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ ઇચ્છવી એ રૂપ જે ઇચ્છા...’ (અર્થાત્) તે રૂપ જે ઇચ્છા છે, એવી જે ઇચ્છા છે. ‘તે સિવાય વિચારવાન જીવને બીજી ઇચ્છા હોય નહીં...’ કેમ બીજી ઇચ્છા ન હોય ? કેમકે બીજી ઇચ્છાઓ તો કામમાં આવતી નથી. (પરિસ્થિતિ તો) પ્રારબ્ધાધિન છે. આપણું પૂરું જીવન - આપણું આયુષ્ય પર્યંતનું જે જીવને છે તેનું પ્રારબ્ધ આપણે બાંધીને આવ્યા છીએ. તે અનુસાર જ બધું થવાનું છે. આપણી ઇચ્છાની અનુસાર તો થવાનું નથી. માટે એ વાત તો છોડી દો. તે માટે તો તમે કાંઈ પણ વિચાર કરો કે ન કરો, પ્રારબ્ધમાં જે થવાનું હશે તે જ થશે. માટે એક અજ્ઞાનનો નાશ કરી લેવો તે જ ઇચ્છા મુમુક્ષુજીવને - વિચારવાન જીવને મુખ્યપણે હોવી જોઈએ.

‘અને પૂર્વકર્મના બળે...’ એટલે કે પ્રારબ્ધના બળે. ‘તેવો કોઈ ઉદય

હોય...' એટલે કે કોઈ પ્રતિકૂળ ઉદય હોય. પૂર્વ પ્રારબ્ધને કારણે કોઈ પ્રતિકૂળ ઉદય હોય. 'તોપણ વિચારવાનના ચિત્તમાં સંસાર કારાગૃહ છે,...' (એટલે કે) કોઈ સારો અનુકૂળતાનો ઉદય હોય કે પ્રતિકૂળતાનો ઉદય હોય. મુમુક્ષુને તો એમ જ લાગે કે, આ એક બંદીખાનુ છે. 'કારાગૃહ' એટલે શું ? બંદીખાનુ છે. હું પરાધીન છું, મારી ઇચ્છાને અનુકૂળ કાંઈ કરી શકતો નથી, હું Dependent છું. એટલે કે અન્ય સંયોગને (આધારે) - પરતંત્રપણે મારે મારું જીવન જીવવું પડે છે. જુઓ ! આ કાનૂન છે અને કાનૂનથી બધાંના હાથ બંધાયેલા હોય છે કે નહીં ?

એક વેપારી પણ વિચાર કરે કે, જ્યારે મારા રૂપિયા છે, મારી સંપત્તિ છે, મારી ખાતાવહી છે, મારી કલમ છે તો મારી ખાતાવહીમાં હું ઇચ્છુ તેમ કેમ ન લખી શકું ? પણ નહીં. જેમ કાયદો કહે છે તે રીતે તું તારી ખાતાવહી રાખ ! અને તેનો હિસાબ-કિતાબ Government ને દેખાડ. હવે જ્યારે રૂપિયા તમારા, ખાતાવહી તમારી, કલમ તમારી - તેમ છતાં સ્વતંત્રતા તમારી નહીં ! શું તમારી સ્વતંત્રતા છે ? નહિ. (પછી ભલે કોઈપણ) ક્ષેત્રમાં જાઓ. આ તો એક દૃષ્ટાંત છે. પરંતુ તમે ગમે તે ક્ષેત્રમાં જાઓ તમારે પરતંત્રપણે આ સંસારમાં જીવન જીવવું તે ફરજિયાત વાત છે. તમે ભલે ઘરમાં હો, ભલે બજારમાં હો, ભલે સમાજમાં હો, ભલે પછી ગમે ત્યાં હો, પરતંત્રપણે જીવન જીવવાનું છે. સ્વતંત્રપણે જીવન નહીં જીવ શકો. તેથી તે કારાગૃહ છે. શું છે ? વિચાર કરશો તો તે કારાગૃહ છે. જેમ કે બંદીખાનામાં કેદીને જેમ પોલીસ કહે તેમ કરવું પડશે. Superintendent - જેલર જેમ કહે તેમ કરવું પડશે, તેમ જ રહેવું પડશે. અહીંયા પણ તેમ જ છે.

કોઈને દેહમાં બિમારી હોય, તો શું કોઈ બિમારીને ઇચ્છે ? ન ઇચ્છે. તો શું કરે ? શું દેહને દૂર કરી શકે ? શું દેહની બિમારીને પોતે દૂર કરી શકે ? જો કરી શકતો જ હોત તો આવવા જ શું કામ દે ? બિમારીને શું કામ આવવા દે ? ડૉ ટર પોતે આવવા ન દે, પણ ડૉ ટર પોતે પણ બિમાર થઈ જાય છે, તે પોતે પણ પરતંત્ર છે. શરીરથી માંડીને બધાં ક્ષેત્રમાં જીવ પરતંત્ર છે. આ વાત સમજમાં આવવી જોઈએ કે, આપણે કારાગૃહમાં છીએ - તેમાં ઉત્સાહ - રસ લેવા યોગ્ય નથી. બંદીખાનામાં કોને રસ આવે ? મૂર્ખ હોય તેને આવે. પાગલ હોયને તેને રસ આવે કે, ચાલો ! સારુ થયું. પરંતુ

કોઈ સમજદારને આવતો હશે શું ? આ પણ એક બંદીખાનુ છે, બીજું કાંઈ નથી. આ કારાગૃહ સિવાય બીજું કાંઈ નથી, એવું લાગવું જોઈએ. સંસાર કારાગૃહ જેવો લાગવો જોઈએ.

સંસારમાં સમસ્ત લોકો - સંસારના બધાં જીવો દુઃખથી આર્ત છે. બધાંના પરિણામ આર્તધ્યાન સહિત છે કે નહીં ? જોઈ લ્યો ! કોઈને પણ પૂછો, આખા દિવસમાં પરિણામ શેના ચાલે છે ? આર્તધ્યાનના ચાલે છે કે શેના ચાલે છે ? એક ધર્માત્માને છોડી કોઈપણ સંસારીજીવના પરિણામ જુઓ તો ૨૪ કલાક આર્તધ્યાન સિવાય બીજું કાંઈ દેખાય છે ? અને આર્તધ્યાનમાં દુઃખ સિવાય બીજું શું હોય ? આ જ્ઞાનીનું Observation છે. આખા જગતનું અવલોકન છે કે, 'સમસ્ત લોક દુઃખે કરી આર્ત છે,...' દુઃખે કરીને આર્ત છે. આર્ત છે એટલે કે આર્તધ્યાનમાં આકુળીત છે. 'ભયાકુળ છે,...' ભયથી પણ આકુળીત છે. બધાંને ભય છે. શેનો ભય છે ? અનિત્યતાનો મોટો ભય છે કે, અરેરે...! કાલે શું થશે ? કોને ખબર હું જીવતો રહીશ કે નહીં રહું ? જે મારા પોતાના છે તે રહેશે કે નહીં રહે ? અથવા તો કાંઈક થઈ જશે તો ? Accident થઈ જશે કે કાંઈક થઈ જશે તો ? એ રીતે અનિશ્ચિતતાનો, અનિત્યતાનો ભય બધાં સંસારી પ્રાણીને દુઃખથી સતાવે છે. જોઈ લ્યો ! સતાવે છે કે નહીં ? કોઈ ગમે તેટલા સંપન્ન હોય, રાજા-મહારાજા, શેઠ, શ્રીમંત કોઈ પણ હોય - અનિત્યતાનો ભય એને દુઃખદાયક હોય, હોય ને હોય જ.

'રાગદ્વેષના પ્રાપ્ત ફળથી બળતો છે,...' કેવો છે ? અંદરમાં બધાંને બળતરા ચાલે છે. રાગ અને દ્વેષના પરિણામના ફળમાં અંદરમાં ચિંતા..ચિંતા..ચિંતા, બળતરા..બળતરા..બળતરા.. બધાંને ચાલી રહી છે.

મુમુક્ષુ :- વિકલ્પમાં ભટ્ટી જેવું દુઃખ લાગે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ તો કોઈ હળુકર્મી જીવ હોય તેને તો મંદ વિકલ્પમાં પણ દુઃખ લાગે છે. અહીં તો સામાન્ય લોકોની વાત કરી છે કે, સંસારના બધાં જીવોની હાલત દુઃખમય છે. સંસારમાં કોઈ સુખી નથી. "એવો વિચાર નિશ્ચયરૂપ જ વર્તે છે;..." કોને ? વિચારવાન જીવને એવો વિચાર રહ્યા કરે છે કે, અરેરે...! બધાં દુઃખી છે. આખાય જગતમાં દુઃખની આગ લાગી છે, બધાં બળી રહ્યા છે. હવે મારે અહીંથી છૂટી જવું છે - નીકળી જવું

છે. શું કરીને ? ચારે બાજુ આગ લાગી છે તો હું કૂદકો મારીને બહાર નીકળી જાઉં. કેવી રીતે નીકળી જાઉં ? હું કૂદીને નીકળી જાઉં ! એવો ભાવ આવે કે ન આવે ? ઘરમાં કે બીજે ક્યાંય ચારે બાજુથી આગ લાગી હોય તો ગમે ત્યાંથી કૂદીને પણ આગમાંથી બહાર નીકળી જવાનો ભાવ આવે કે ન આવે ? વિચારવાન મુમુક્ષુજીવને એવો ભાવ આવે છે. આ સંસારમાં બધાં (પ્રાણી) દુઃખી..દુઃખી..દુઃખી.. ચારે બાજુ બધાં દુઃખી છે. મારે આ દુઃખથી છૂટી જવું છે. હવે આ દુઃખમાં વધારે દુઃખ આપે એવા પરિણામ મારે કરવા નથી, એવા કાર્ય મારે કરવા નથી.

તેથી ‘રાગદ્વેષના પ્રાપ્ત ફળથી બળતો છે, એવો વિચાર નિશ્ચયરૂપ જ વર્તે છે;...’ એવો વિચાર માત્ર ઉપર-ઉપરનો નથી હોતો. કેવો હોય છે ? તેનો નિશ્ચય હોય છે. તે વિચાર દૃઢતાવાળો હોય છે. નિશ્ચયરૂપ એટલે શું ? તે દૃઢતાવાળો વિચાર હોય છે. તેને કોઈ ડગાવી શકે નહીં. ‘અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો કંઈ અંતરાય છે,....’ (અર્થાત્) મને વર્તમાનમાં જે જ્ઞાનથી નિરાકુળ સુખ-શાંતિ મળે તે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નથી. મુમુક્ષુની દશા ઘણી વિચિત્ર છે. એકબાજુ તેને સંસાર દુઃખરૂપ લાગે છે જ્યારે (બીજી બાજુ) અસંસારરૂપ મોક્ષમાર્ગના પરિણામને તે પ્રાપ્ત થયો નથી - એવી ઘણી વિચિત્ર પરિસ્થિતિ છે. (તેથી) તેને શું વિચાર આવે છે ? કે, જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો મને અંતરાય ચાલી રહ્યો છે. એટલે કે મેં કોઈ એવા પરિણામ કર્યા છે જેથી મારી અયોગ્યતા એવી બની ચૂકી છે. અંતરાય એટલે શું ? મારી અયોગ્યતા તે જ મારો અંતરાય છે. બીજો કોઈ મને અંતરાય નથી. હું સત્સંગથી, સદ્ગ્રંથથી જ્ઞાનપ્રાપ્તિ તો ઇચ્છુ છું. પરંતુ મને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી. મારા શાશ્વત, અવ્યાબાધ સ્વરૂપનો મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતો નથી, તે મારી અયોગ્યતા છે. આ અંતરાય મેં જ ભો કર્યો છે. પહેલા કેટલીક વિપરીતતાનું સેવન કરીને તે અંતરાય મેં જ ભો કર્યો છે. તેથી મને વર્તમાનમાં શાંતિ પણ નથી અને મારે સંસારમાં જાવું પણ નથી.

‘માટે તે કારાગૃહરૂપ સંસાર મને ભયનો હેતુ છે...’ હું સંસાર વૃદ્ધિમાં આગળ વધીશ તો તે મારે માટે બહુ જ આપત્તિનું કારણ બની જશે. ભવિષ્યમાં દુર્ગતિના દુઃખોનું - આપત્તિનું કારણ બની જશે. માટે મારે તે દિશામાં તો આગળ વધવું નથી. હું જ્ઞાનપ્રાપ્તિની કોશિશ કરું અને આત્માની સુખ-શાંતિ

પ્રાપ્ત થાય તેનો હું પ્રયાસ કરું. પરંતુ હવે મારે સંસારમાં આગળ વધવું નથી.

‘માટે તે કારાગૃહરૂપ સંસાર મને ભયનો હેતુ છે અને લોકનો પ્રસંગ કરવા યોગ્ય નથી...’ સમાજથી - લોકોથી મારે થોડા દૂર રહેવું છે. કારણકે સંસારમાં તો બધાં રંગરાગમાં ડુબેલા છે. ત્યાં તો એ જ વાત, એ જ ચર્ચા, રાગ કથા, ભોજન કથા એ જ બધી વિકથાઓ ચાલવાની છે. લોકોની વચ્ચે શેની ચર્ચા ચાલવાની છે ? એ જ કથા ચાલવાની છે. તેથી ત્યાંથી તો મારે દૂર જ રહેવું છે. એવા Atmosphere માં - એવા વાતાવરણમાં મારે જીવવું નથી. કેમ ? કારણ કે હું તો નબળો છું. મને એ બધી વાતોનું Infection લાગી જશે. જેમકે ખરાબ હવામાં રોગ લાગી જાય છે, તેમ સમાજમાં તો બધી ખરાબ હવા જ ફેલાયેલી છે. સંસારના લોકો બીજા-બીજાનો સંબંધ વધારવામાં ઉત્સાહિત હોય છે અને પ્રયત્નવાન રહે છે. જ્યારે મુમુક્ષુજીવ હોય તે લોકોથી દૂર રહેવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ બહુ સુંદર વાત કરી છે. મુમુક્ષુને થોડો બોધ મળે, સમજવાનું મળે એવી વાત કરી છે.

પોતાનું પ્રયોજન હોય, કોઈ કામ હોય અને આવવા-જવાનું થાય તે અલગ વાત છે. બાકી લોકોને - સંસારીલોકોનો સંગ તો કરવા જેવો નથી. આ વાત ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. ઘણું સુંદર માર્ગદર્શન છે. કોઈપણ મુમુક્ષુને સારામાં સારું માર્ગદર્શન મળે એવી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- કૃપાળુદેવે કમાલ કરી છે ! એક-એક વિષયમાં આવું-આવું માર્ગદર્શન આપીને કમાલ કરી દીધી છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (કૃપાળુદેવ) જ્ઞાનીપુરુષ હતા. પોતે મહાઅનુભવી પુરુષ છે. (એમનો જે આત્માનુભવ છે) તે અનુભવનો નિયોડ તેઓશ્રીની વાણીમાં આવે છે. આ વિશિષ્ટતા છે.

(અહીં) કહે છે, ‘લોકનો પ્રસંગ કરવા યોગ્ય નથી...’ એટલેકે લોકપ્રસંગથી દૂર રહેવું, શ ચ હોય તેટલું દૂર રહેવું. અહીં એવો પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે, ભાઈ ! શું કરીએ ? (લોકોની સાથે) વ્યવહારમાં તો વ્યવહાર નિભાવવો પડે છે. લોકોની સાથે રહેવું છે તો વ્યવહાર પણ નિભાવવો પડે છે. એ વખતે એ પ્રશ્ન પોતાની જાતને પૂછવો જોઈએ કે, શું આપણે લોકોની વચ્ચે અનંતકાળ રહેવું છે ? કે, લોકોથી છૂટી લોકોત્તર સ્થાનમાં - સિદ્ધાલયમાં જવું છે ? શું કરવું છે ? કંઈક ધ્યેય નક્કી કરો કે, આપણું ધ્યેય શું છે ? સંસારમાં

રહેવાનું ધ્યેય છે કે મુ ત થવાનું ધ્યેય છે ? ધ્યેય નક્કી કર્યા વગર તો કોઈ કામ થવાનું જ નથી. જો ધ્યેય સંસારમાં રહેવાનું છે તો તેનો તો કોઈ ઇલાજ છે નહીં. તો તો મારે ભટકવુ જ રહ્યું. હવે જો મુ ત થવુ હોય તો શક્ય હોય તેટલા પ્રસંગને ઓછા કરો. કેટલા ? જેટલા શક્ય હોય તેટલા (પ્રસંગ) ઓછા કરો. ઓછા કરતા જાઓ ! સંક્ષેપ કરો ! વધારવાનો તો વિચાર જ છોડી દો. પરંતુ જે કાંઈ સંબંધ છે તેને પણ શક્ય હોય તેટલા ઓછા કરો.

હમણા સ્થાનકવાસીના એક મોટા નેતા પરિચયમાં આવ્યા છે. આબુની શિબિર જેમણે યોજી હતી. તેઓ એટલી બધી સંસ્થાઓમાં જોડાયેલા છે, હિંદુસ્તાનભરની એટલી બધી સંસ્થાઓમાં જોડાયેલા છે ! (તે બધેથી) ફટાફટ રાજીનામુ આપી દીધું. શું કર્યું ? સંસારના કારોબારને તો છોડી દીધો હતો. વ્યાપાર-વ્યવસાયને છોડી દીધો હતો. વળી ઘરને પણ છોડીને ઉપાશ્રયમાં આવીને બેસી ગયા હતા. ધાર્મિકવૃત્તિવાળા માણસ છે તેથી તેટલો તો સંક્ષેપ કરી દીધો હતો. સંપત્તિ ઘણી છે છતાં બધું છોડીને, છોકરાઓમાં-પરિવારમાં કોઈ લડાઈ-ઝઘડા ન થાય તે રીતે (સંપત્તિને) વ્યવસ્થિત કરીને, પોતે ઉપાશ્રયમાં બેસી ગયા. હવે થોડો આ Line નો પરિચય થયો છે. હજી તો પ્રારંભ થયો છે, શરૂઆત થઈ છે. છતાં પણ તેમને આ વાત તો સમજમાં આવી ગઈ કે, લોકોનો પરિચય વધારવા લાયક નથી. જો પોતાનું આત્મકલ્યાણ કરવું હશે તો તે બધી ઝંઝટોથી દૂર થઈ જવું પડશે. તેથી બધી જગ્યાએ રાજીનામુ લખી દીધું. મારે ક્યાંય પણ રહેવું નથી. મને તો હવે મારું કામ કરવા દો. એ વિચાર સર્વ પ્રથમ આવશે. મારે તો મારું કામ કરવું છે. તેથી મારે તે માટે ફુરસદ જોઈએ. આ સંસ્થાઓની જે ઝંઝટ છે, તેમાં આજકાલ તો ઘણી ગડબડ છે. પોતાને તેનો અનુભવ તો ઘણો હતો. વડીલ માણસ છે. દરેક જગ્યાએથી હટી ગયા.

(અહીં કહે છે), 'લોકનો પ્રસંગ કરવા યોગ્ય નથી, એ જ એક ભય વિચારવાનને ઘટે છે.' 'એ જ એક ભય,...' એટલે ક્યો ? કે, જો મારું અજ્ઞાન નહીં મટે તો હું સંસારમાં અનંતકાળ દુર્ગતિમાં દુઃખ ભોગવવા માટે ભટકીશ. મોટી આપત્તિ મારી સામે ભી છે. ગમે તેમ કરીને અત્યારે અવકાશ છે, પ્રારબ્ધયોગે જૈનધર્મ મળ્યો છે, પ્રારબ્ધયોગે મનુષ્યપણુ પણ મળ્યું છે, પ્રારબ્ધયોગે જ્ઞાનીઓના સંસાર તરવા અર્થે જે વચન મળવા જોઈએ, ઉપદેશ

મળવો જોઈએ તે પણ મને મળ્યો છે; હવે આ તકનો હું પૂરેપૂરો ફાયદો ઠાવી લઉં. હવે મારે સંસારમાં ભટકવું નથી. હવે કહો જોઈએ સંસારની વાડી લીલી રાખવી છે કે ઉજ્જડ કરી નાખવી છે ? આપણા આ નવા પ્રશ્ન પર થોડો વિચાર કરી લેવો. કેમ ? (કેમકે) આપણા સંસારની વાડી લીલી રહે, તેમાં આપણે રાજી છીએ અને એવું ન થાય તો આપણે નારાજ છીએ. એવું થાય છે કે નથી થતું ? તો જેને સંસારમાં ભટકવું છે તેને માટે એ વાત છે. પણ જેને સંસારથી છૂટી જવું છે તેને તો પોતાના આત્મકલ્યાણ સિવાય બીજું કોઈ લક્ષ્ય નથી, કોઈ ધ્યેય નથી, કોઈ નિષ્ઠા નથી, કોઈ ધુન નથી, કોઈ બીજી વાત હોતી નથી. એક જ ધુન હોય છે.

હવે પરિષદના વિષયમાં થોડીક વિશેષ વાત બીજા Paragraph માં તેઓશ્રી ખોલવા માગે છે. પરિષદ એટલે શું ? પરિષદ એટલે પ્રતિકૂળ પ્રસંગ. શું ? પ્રતિકૂળ પ્રસંગ. તેને પરિષદ કહે છે. બે શબ્દ છે. ઉપસર્ગ અને પરિષદ. ઉપસર્ગ બીજા દ્વારા કરવામાં આવે છે. મનુષ્યકૃત, તિર્યચકૃત અને દેવકૃત - ત્રણ પ્રકારના ઉપસર્ગ હોય છે. અને પરિષદ છે તે કુદરતની પ્રતિકૂળતા છે. કુદરત દ્વારા જે પ્રતિકૂળતા આવે છે તેને કહે છે - પરિષદ. તે વિષયમાં થોડી વિશેષ વાત કહેવા માગે છે.

‘મહાત્મા શ્રી તીર્થકરે નિર્ગ્રથને પ્રાપ્તપરિષદ સહન કરવાની ફરી ફરી ભલામણ આપી છે.’ ભલામણ એટલે શિક્ષા. હિન્દીમાં શિક્ષા શબ્દ જ છે ને ! ક્યો શબ્દ છે ? ભલામણ શબ્દ લખ્યો છે. ‘સૂચના,’ સૂચના ઠીક છે - સૂચના પણ ઠીક છે. **‘મહાત્મા શ્રી તીર્થકરે નિર્ગ્રથને...’** એટલેકે મુનિરાજને. નિર્ગ્રથ એટલે મુનિરાજને, જે પણ પ્રાપ્ત પરિષદ હોય એટલે કે ઠંડી-ગરમી વધી જાય, વરસાદ વધી જાય, અનેક પ્રકારની પ્રતિકૂળતાઓ આવે, શરીરમાં રોગ આવે, એ બધાં પરિષદ છે. ક્ષુધા ઘણી લાગે છતાં આહારનો યોગ ન બને તેને ક્ષુધા પરિષદ કહે છે. તૃષ્ણા ઘણી લાગે - છતાં મુનિને પાણી તો એક વખત આહાર પછી લેવાનું હોય છે, બીજી વખત મુનિરાજ આહાર-પાણી લેતા નથી. એ રીતે તૃષ્ણા પરિષદ હોય છે. એવા અનેક પ્રકારના જે પરિષદ છે તે બાવીસ પ્રકારના છે. કેટલા છે ? બાવીસ પ્રકારના પરિષદ છે. તે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં - સૂત્રજીમાં ઉમાસ્વામીએ લખ્યા છે.

અહીં કહે છે બધાં પ્રકારના પરિષદ સહન કરવા. સહન કરવા એટલે

શું ? સમભાવે તે પ્રસંગમાં રહેવું. તેવા પ્રસંગમાં સમભાવે રહેવું. આકુળીત ન થવું તેનું નામ સહન કરવું છે. આપણે લોકો શું કરીએ છીએ ? કે, ઘણા દુઃખી થઈ જઈએ છીએ અને કહીએ છીએ કે, જુઓ ! અમારે દુઃખ સહન કરવું પડે છે. તે (વાસ્તવમાં) સહન કર્યું નથી. દુઃખી પરિણામ થાય, આકુળીત પરિણામ થાય તે સહન કરવાની વાત નથી. જ્ઞાતા-દૃષ્ટા રહીને, જ્ઞાનભાવમાં સ્થિર રહીને, વળી પરિષદનો જે પ્રસંગ છે તેનાથી ભિન્ન પોતાનો અનુભવ કરીને, નિરાકુળ પરિણામમાં જે રહેવું થાય તેને કહે છે, સહન કરવું. તેને પરિષદજય કહે છે. અને પરિષદને સહન કર્યો એવું કહેવામાં આવે છે. એ રીતે ભગવાને સૂચના દીધી છે કે, જે પણ પરિષદ આવી જાય, પ્રાપ્ત થાય તેને સમભાવે વેદવો. સમભાવથી વેદવુ એટલે સમભાવે ભોગવી લેવુ, સમભાવનો અનુભવ કરવો - આકુળતાનો અનુભવ ન કરવો.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુએ શું કરવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મુમુક્ષુની વાત તો (આગળ) કરશે. વાતને ત્યાં જ લઈ જવી છે, પરંતુ ઉપરથી શરૂ કરી છે. વાતને ત્યાં જ લઈ જશે. કારણકે કૃષ્ણદાસભાઈના પરિષદની વાત છે ને ? તેમને જે પરિષદ છે, કોઈ આવા જ પ્રકારનો પરિષદ હશે. અજ્ઞાનપરિષદ અને દર્શનપરિષદ બે ની વાત કરી છે. વાતને ત્યાં જ લઈ જવી છે. પરંતુ વાતને પ્રતિપાદન કરવાની ઢબ કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની છે, પદ્ધતિ બહુ સુંદર છે. 'તે પરિષદનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરતા...' કોણ ? તીર્થંકરદેવ. (તીર્થંકરદેવે) 'તે પરિષદનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરતાં અજ્ઞાનપરિષદ અને દર્શનપરિષદ એવા બે પરિષદ પ્રતિપાદન કર્યા છે,...' બાવીસ પરિષદમાંથી બે પરિષદના નામ છે - અજ્ઞાનપરિષદ અને દર્શનપરિષદ. એવા બે પરિષદના નામ છે. 'એવા બે પરિષદ પ્રતિપાદન કર્યા છે, કે કોઈ ઉદયયોગનું બળવાનપણું હોય...' એટલે કે એવો કોઈ બળવાન પ્રારબ્ધનો ઉદય હોય. '...અને સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ થયા છતાં જીવને અજ્ઞાનના કારણો ટાળવામાં હિમ્મત ન ચાલી શકતી હોય, મુઝવણ આવી જતી હોય, તોપણ ધીરજ રાખવી;...' જુઓ ! આ કોને લખ્યું ? મુમુક્ષુજીવને લખ્યું. આ મુમુક્ષુજીવ માટે લખ્યું કે, જુઓ ! આ અજ્ઞાન અને દર્શન (પરિષદ છે). દર્શન એટલે અશ્રદ્ધા - દર્શનપરિષદ. એટલે કે જે વિપરીત શ્રદ્ધા છે તે દર્શનપરિષદ છે. વિપરીત શ્રદ્ધાને અને જ્ઞાનને પરિષદ કહેવામાં આવ્યા છે.

કારણકે તે જીવને પ્રતિકૂળતા આપે છે - દુઃખ આપે છે, તેથી. આ બે પરિષદનું પ્રતિપાદન કર્યું છે અને કોઈ ઉદયયોગનું બળવાનપણું હોય, એવો કોઈ પ્રતિકૂળ ઉદય હોય. ‘...અને સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ થયા છતાં...’ જુઓ ! યોગ તો સારો છે. સત્સંગ પણ મળે છે અને પ્રત્યક્ષ યોગ હોય તો સત્પુરુષનો ઉપદેશ પણ મળે છે.

‘જીવને અજ્ઞાનના કારણો ટાળવામાં હિમ્મત ન ચાલી શકતી હોય...’ એનો અર્થ શું થયો ? આ જરા સમજવા લાયક વાત છે. (મુમુક્ષુને એવા ભાવ ચાલે છે કે), ‘હું કોઈ પગલું ભરીશ’ એટલે કે સત્સંગ અને સત્પુરુષને કારણે કોઈ ધંધાનો સંક્ષેપ કરે છે, કોઈ નિવૃત્તિ લઈ લે છે અથવા લેવાનો વિચાર કરે છે ત્યારે તેને એમ લાગે છે કે, ‘જો હું ધંધો છોડી દઉં અને પછી નિર્ધન થઈ જઈશ તો ? મારી કમાણીનું સાધન તો મેં છોડી દીધું, નિવૃત્તિ લઈ લીધી. હવે ભવિષ્યમાં કોઈ પ્રતિકૂળતા આવશે તો મારું શું થશે ? જો ધંધો ચાલુ હશે તો મારી કમાણી ચાલુ રહેશે અને કોઈ પ્રતિકૂળતા આવશે તો કમાણીથી તેની પૂર્તિ થઈ જશે. હવે એ કમાણી તો મેં રાખી નહીં અથવા ન રાખુ તો મારું શું થશે ?’ (આવા બધાં વિચાર આવવાથી) હિમ્મત ચાલતી નથી. શું થાય છે ? હિમ્મત નથી ચાલતી. ‘કંઈક તો મારે માટે સાધન રાખી લેવું જોઈએ. કંઈક એવી વ્યવસ્થા નહીં બેસાડુ તો હું તકલીફમાં આવી જઈશ. આગળ મારું શું થશે ?’ (એવા એવા વિચાર આવી જાય છે). આ જે હિમ્મતથી પગલું ભરવાનો એક મોકો આવે છે (એમાં હિમ્મત ચાલતી નથી). આ એક વાત થઈ.

બીજી વાત (કોઈકને એવો વિચાર આવે છે કે), ચાલો ભાઈ ! મારો ધંધો ચાલુ છે. પણ હું વિશેષપણે મારું ધ્યાન સત્સંગમાં રાખીશ અને સમય વ્યતીત કરીશ તો મારા ધંધામાં કંઈક ગડબડ થઈ જશે તો ? ઉલટુ-સુલટુ થઈ જશે તો ? જો મારી સાવધાની ત્યાં ન રહી અને નુકસાની આવી પડશે તો ? મારી સાવધાની આત્મકલ્યાણના કાર્યમાં રહેશે અને ધંધામાં - વ્યવસાયમાં જો મારી સાવધાની - ધ્યાન ઓછું થઈ જશે, અને તે કારણથી કોઈ પ્રતિકૂળતા આવી જશે તો ? (આ રીતે) એક વખત તો આ હિમ્મત - નાહિમ્મત થવાનો પ્રસંગ આવી પડે છે.

ફરીથી, કોઈ મુમુક્ષુજીવ જ્યારે પોતાનો જીવનનો પ્રવાહ બદલવાનો

વિચાર કરે છે, અથવા નિશ્ચય કરે છે કે, મારે હવે મારું જીવન બદલવું છે. સંસારીલોકોની જેમ સંસારમાં કર્મબંધન કરી-કરીને ભટકે છે એવું તો હવે મારે કરવું નથી. હવે મને સત્સંગ મળ્યો છે, સત્પુરુષનો યોગ મળ્યો છે, મુક્તિનો માર્ગ મળ્યો છે તો હું આ માર્ગ ચઢી જાઉં. તે માટે મારે સાંસારિક કાર્યોથી દૂર થવું પડે અથવા તેમાં જે મારું ધ્યાન છે, Attention છે તેમાં ફરક પડી જાય અને એવું થતાં મને પ્રતિકૂળતા આવી જશે તો ? (એ રીતે) હિમ્મતથી કામ લેવાનો એક મોકો આવે છે. બધાંને એ ભય હોય છે. જ્યારે આવો પ્રસંગ આવે ત્યારે એ ભય ભો થઈ જ જાય છે.

આગળ શું કહે છે ? ‘...સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ થયા છતાં જીવને અજ્ઞાનના કારણો...’ અજ્ઞાનના કારણો ક્યા છે ? પોતાના સંસારી પ્રસંગ છે, તેને ટાળવા છે પરંતુ તેને માટે હિમ્મત ચાલતી નથી, તેની હિમ્મત ચાલતી નથી. વિચલિત થવાનો પ્રસંગ આવી પડે છે - શું કરવું ? શું ન કરવું ? શું કરવું ? આમ કરવું કે ન કરવું ? આમ કરવું કે ન કરવું ? આમ કરવું કે ન કરવું ? એવી મુંઝવણમાં આવી જાય છે. શું થાય છે ? મુંઝવણમાં આવી જાય છે. ઘણી મુંઝવણમાં આવી જાય છે કે, હવે શું કરવું ? શું કરવું હવે ? આ બાજુ (સત્સંગમાં) જઈએ છીએ તો (સંસારની પ્રતિકૂળતાનો) ભય લાગે છે, અને તે બાજુ નહીં જતાં સંસારના પરિભ્રમણનો ભય લાગે છે. જો મોક્ષમાર્ગમાં આગળ ન વધાય તો પરિભ્રમણનો ભય લાગે છે. અને સંસારમાં આગળ ન વધીએ તો પ્રતિકૂળતાનો ભય લાગે છે. એ રીતે મુંઝવણમાં આવી જાય છે. મુમુક્ષુજીવ મુંઝવણમાં આવી જાય છે. આવું બધાંને થોડે-ઘણે અંશે બને છે.

(કૃપાળુદેવ) હવે માર્ગદર્શન આપે છે, ‘તોપણ...’ એટલે કે આવી પરિસ્થિતિમાં. ‘તોપણ ધીરજ રાખવી;...’ શું કરવું ? ધીરજ રાખવી, Balance રાખવું. થોડો શાંત ચિત્તથી વિચાર કરવો. કોઈ ઉતાવળથી કામ કરવું નથી, કોઈ ઉતાવળમાં કામ કરવું નથી, ઉતાવળથી કોઈ Action લેવું નથી. કેમ ? કારણકે કોઈ જીવ ભાવુકતામાં આવીને ક્યારેક ઉતાવળમાં (આવી જઈ) કોઈ નિર્ણય લઈ લે છે. હજી તેટલી પરિપક્વતા તો આવી ન હોય, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થઈ ન હોય, મુમુક્ષુતા પણ એટલી Matured થઈ ન હોય - પરિપક્વતા આવી ન હોય અને કોઈ પગલું ભરી લે, પાછળથી પ્રતિકૂળતા આવે તો પરિણામ

ઘણા બગડવા માંડે. માટે એવુ ન કરવું. આ એક વાત થઈ. અને ભયના માર્યા માર્ગ છોડી પણ ન દેવો. ભયના કારણે માર્ગને છોડી પણ ન દેવો.

‘તોપણ ધીરજ રાખવી;...’ પહેલા તો શાંતિથી ધીરજ રાખીને વિચાર કરવો. અને ‘સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ વિશેષ વિશેષ કરી આરાધવો;...’ આવી પરિપત્તા છે તે સત્સંગ દ્વારા આવશે. તે સિવાય તેનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. તે એકમાત્ર ઉપાય છે. આવા સમયે ધીરજ રાખીને, ‘સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ વિશેષ વિશેષ કરી આરાધવો; તો અનુક્રમે...’ એટલેકે આગળ જતા, અનુક્રમે એટલે આગળ જતા, અમુક સમય પછી ‘અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થશે;...’ સત્સંગ અને સત્પુરુષના યોગે અજ્ઞાન મટશે તો તાકાત આવી જશે. કોઈ શક્તિ તહીન કૂદકો મારે તો પડી જાય છે. માટે પહેલા શક્તિ તને પ્રાપ્ત કરો. શું માર્ગદર્શન આપ્યું ? કે, તું પહેલા શક્તિ તને પ્રાપ્ત કર. સત્સંગમાં રહીને, વિશેષપણે સત્સંગમાં રહીને શક્તિ તને પ્રાપ્ત કરો, પછી તાકાત આવી જતા છોડવું સહેલુ થઈ જશે. કોઈપણ પ્રસંગમાં તને તકલીફ નહીં થાય. પરિણામ પડશે નહીં. એ વાત બનશે.

‘તો અનુક્રમે અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થશે; કેમકે નિશ્ચય જે ઉપાય છે, અને જીવને નિવૃત્ત થવાની બુદ્ધિ છે,...’ શું કહ્યું ? એક તો આ સાચો ઉપાય છે - સંસારથી મુક્ત થવું એ તેનો ખરો ઉપાય છે. નિશ્ચય જે ઉપાય છે, અને જીવને સંસારનો નાશ કરવાની તો બુદ્ધિ છે - તેનો અભિપ્રાય તો પાકો છે કે, મારે હવે સંસારમાં ભટકવું નથી. ‘તો પછી તે અજ્ઞાન નિરાધાર થયું છતું શી રીતે રહી શકે ?’ જુઓ ! શું વાત કરી ? કે, નિશ્ચય જે ઉપાય છે તે તો અજ્ઞાનનો નાશ કરવો તે જ ઉપાય છે, બીજો કોઈ ઉપાય છે જ નહીં. ગમે તેમ કરીને અજ્ઞાનનો નાશ કરીને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવી તે જ જન્મ-મરણ અને સંસારથી છૂટવાનો ઉપાય છે. તે તો નિશ્ચય ઉપાય છે. બીજો કોઈ ઉપાય ત્રણ કાળ - ત્રણ લોકમાં છે જ નહીં. આ તો એક નિશ્ચય ઉપાય છે. બીજુ, જીવને અજ્ઞાન નાશ કરવાનો અભિપ્રાય થયો છે કે, હું ગમે તેમ કરીને અજ્ઞાનને મટાડીશ, મટાડીશ અને જરૂર મટાડીશ. એ જ મારું કર્તવ્ય છે. ‘તો પછી તે અજ્ઞાન નિરાધાર થયું છતું શી રીતે રહી શકે ?’ તે અજ્ઞાનને આધાર ન રહ્યો. એનો અર્થ શું ? કે, જીવને અજ્ઞાન ક્યાં સુધી રહે છે ? કે, જ્યાં સુધી તે તેને ટાળવાનો નિર્ધાર નથી કરતો ત્યાં સુધી. કેમ ? (કારણકે)

પોતે આત્મા જે અનંત શક્તિ તવાન છે તે જ તેને રહેવા માટે આધાર આપી રહ્યો છે ! તે અજ્ઞાનને આધાર કોનો મળે છે ? પોતાના આત્માનો જ આધાર મળે છે. જેમાં ઘણી શક્તિ છે (તેનો જ આધાર મળે છે). જ્યારે આત્મા જ ત્યાંથી હટી ગયો કે, મારે આ અજ્ઞાન કોઈપણ કિંમતે ન જોઈએ, કોઈપણ કિંમતે મારે અજ્ઞાનને ટાળવું છે, કેમકે તે જ જન્મ-મરણને ટાળવાનો ઉપાય છે. તે જ કારણ છે, તો પછી જેને આધાર ન રહ્યો, અજ્ઞાન તો આત્માની અવસ્થામાં છે, તો હવે જ્યારે આત્માનો જ આધાર ન રહ્યો, તો તે કેવી રીતે ટકશે ? પ્રશ્ન કરે છે.

એનો અર્થ એ થયો કે, જો કોઈ મુમુક્ષુજીવ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ ટાળવાનો નિર્ધાર કરે છે તો તેનું અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ નિયમથી ટળે જ છે. Guaranteed ટળે જ છે. તેમાં કોઈ શંકાને સ્થાન નથી. સંસારમાં કોઈ કામ કરવા માટે પ્રયત્ન કરો તો તેમાં સફળતા મળવી - ન મળવી તે તમારા હાથની વાત નથી. જ્યારે પરમાર્થમાં - આત્મકલ્યાણમાં પ્રયાસ કરનારને સફળતા અવશ્ય, અવશ્ય મળે જ છે. આ વાત જ્ઞાનીઓની Guarantee ની છે. ૨૮ વર્ષની ઉંમરે મુંબઈની મોટી પેઢી ઉપર બેઠા-બેઠા પત્ર લખી રહ્યા છે. ક્યાં બેઠા છે ? મુંબઈમાં બેઠા છે. બહુ મોટો કારોબાર ચાલી રહ્યો છે. ૨૮ વર્ષની જુવાન ઉંમર છે અને લખે છે કે, 'જુઓ ભાઈ ! વાત તો આવી છે. અમે તો અંદરથી નિવૃત્ત થઈ ગયા છીએ. થોડું પ્રારબ્ધ ભોગવવાનું બાકી છે, તેથી પેઢીની ગાદી ઉપર બેઠા છીએ. જે દેવુ કર્યું છે, તો જેનું દેવુ કર્યું છે તેને પરત કરી દેશુ અને એ રીતે તમે લોકો પણ અજ્ઞાનનો નાશ કરો. અમે તો અજ્ઞાનનો નાશ કરીને આ વાત કરી રહ્યા છીએ.' કેવી રીતે વાત કરે છે ? અજ્ઞાનનો નાશ કરીને (વાત કરે છે). ચાર વર્ષ પહેલા અજ્ઞાનનો નાશ કરી લીધો છે. ચાર વર્ષ થઈ ગયા છે. અજ્ઞાનનો નાશ કરીને મુમુક્ષુને રસ્તો બતાવી રહ્યા છે કે, જુઓ ! આમ કરવા યોગ્ય છે અને (તેમ કરતાં) અજ્ઞાન રહેવાનું નથી.

આત્માનો આધાર (જો) અજ્ઞાનને મટી ગયો, ધૂટી ગયો તો આ અજ્ઞાન રહેવાનું જ નથી. અજ્ઞાન નહીં રહે તો તમે સંસારથી - જન્મ-મરણથી ધૂટી જશો અને હંમેશને માટે સુખ-શાંતિને પ્રાપ્ત કરી લેશો.

‘એકમાત્ર પૂર્વકર્મયોગ સિવાય ત્યાં કોઈ તેને આધાર નથી.’ જે પૂર્વકર્મનો

પ્રસંગ છે, પ્રારબ્ધ છે (એટલે કે) કોઈને વ્યવસાયનો હોય, કોઈને નોકરીનો હોય, કોઈને કાંઈ તો કોઈને કાંઈ - તો ઠીક છે, પ્રારબ્ધને પ્રારબ્ધની જગ્યાએ રહેવા દો. અંદરથી આત્માને હટાવી લ્યો, એ જ કર્તવ્ય છે. તે વિષયમાં હજુ પણ વિશેષ માર્ગદર્શન આ Paragraph માં આપશે, (જે આવતીકાલના સ્વાધ્યાયમાં લઈશું. સમય સમાપ્ત થયો છે).

કુટુંબ પ્રતિબંધ મિથ્યાત્વને દૂર કરે છે. જેથી પ્રાપ્ત પરમ સત્સંગ નિષ્ફળ જાય છે. સત્સંગના ચાહક જીવે કુટુંબની ચાહના મૂકવી ઘટે છે. તત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાવાળા જીવનું, પ્રાયઃ પરિભ્રમણ - દુર્ગતિના કારણરૂપ આ મહાદોષ પ્રતિ ધ્યાન નહિ જતુ હોવાથી, તે અભ્યાસ નિષ્ફળ જાય છે. બહારમાં વ્યવસાયઆદિથી નિવૃત્તિ લઈ, મોક્ષમાર્ગ પામવા, કોઈ જીવ ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરે છે, આવી એક બીજુ સુંદર હોવા છતાં, બીજી બાજુ કુટુંબ પ્રતિબંધક પરિણામોનો પાડો, ધર્મ પ્રવૃત્તિના ઘાસના પુળાને ચાવી જાય છે, અને અંધજનની માફક જીવને તેની કાંઈ ખબર પણ પડતી નથી !! કુટુંબીઓ પ્રત્યે પોતાપણાથી સ્નેહ તે કુટુંબ પ્રતિબંધ છે. સંસારમાં તે સાવ સાધારણ (Normal) થઈ ગયેલ છે, જેથી તેની ભયંકરતાનો જરાપણ ખ્યાલ, તત્વના અભ્યાસી જીવોને પણ, આવતો નથી ! સ્વલક્ષના અભાવમાં, જીવ વંચનાબુદ્ધિએ ઉ ત પ્રકારે, દુર્લભ મનુષ્યભવ મિથ્યાત્વને ટાળ્યા વિના જ ગુમાવે છે!!!

-પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ
(અનુભવ સંજીવની - ૧૮૦૫)

પ્રવચન - ૮

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક-૫૩૭ (૨)

તા. ૧૦/૦૮/૧૯૯૬ - ભાવનગર

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત) પત્ર - ૫૩૭. નીચેનો પેરાગ્રાફ છે. (આ પેરાગ્રાફમાં) પરિષદનો વિષય લેવો છે. કોઈપણ પ્રકારનો પરિષદ આવી પડે તો તે સમ્યક્ પ્રકારે - જ્ઞાતાભાવે વેદવો, એવી તીર્થંકરદેવની ભલામણ છે. એવાં પરિષદનું પ્રતિપાદન કરતાં અજ્ઞાનપરિષદ અને દર્શનપરિષદ - એવા બે પરિષદનું પણ પ્રતિપાદન કર્યું છે. બાવીસ પ્રકારના પરિષદોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. એમાં અજ્ઞાનપરિષદ અને દર્શનપરિષદ એવા બે પ્રકારના પરિષદ પણ હોય છે. એવું પ્રતિપાદન કર્યું છે. (પરિષદ) એટલે શું ? કાલે આપણે એ વિષય ચાલતો હતો.

કોઈ ઉદયયોગનું બળવાનપણું હોય; ઉદયયોગનું બળવાનપણું એટલે શું ? કે બહારની અંદર પોતે ઈચ્છે, એ પ્રમાણે પગલું ન ભરી શકતો હોય. દૃષ્ટાંત લઈએ તો (કોઈને) નિવૃત્તિ લેવી હોય. કોઈ માણસને એમ વિચાર આવ્યો કે મારે આત્મકલ્યાણ કરવું છે અને એકાંતે આત્મકલ્યાણ કરી લેવા જેવું છે. એવું એને બેહું કે, એકાંતે મારે મારું આત્મકલ્યાણ કરી લેવું જોઈએ. આ મનુષ્યભવમાં બધું પડતું મૂકી અને આત્મકલ્યાણની પાછળ મારે લાગી જવું જોઈએ. એમ કરવા જતાં એને જે નિવૃત્તિ જોઈએ એ નિવૃત્તિ લઈ શકે એવી એની પરિસ્થિતિ ન પણ હોય, છતાં પણ જોર કરીને નિવૃત્તિ લેવા જાય (પણ હિંમત નથી ચાલતી). હવે એમાં સામે ટેકો મળતો હોય, (અર્થાત્) સત્સંગ અને સત્પુરુષનો યોગ (હોય) નહીંતર તો એમ થાય કે ચાં જઈને બેસવું ? નિવૃત્તિ લઈને પણ જાવું ચાં ? જો યથાર્થ સત્સંગ ન મળતો હોય તો ચાં જાવું ? પણ સામે યોગ બેસતો હોય છતાં જીવને અજ્ઞાનના કારણો ટાળવામાં હિંમત ન ચાલી શકતી હોય અને મૂંઝવણ આવી જતી હોય તો શું થાય ? કે કાંઈક પગલું ભરવા જતાં એની હિંમત ન ચાલે. (એને) એમ

થાય કે આમ પગલું ભરશું અને આટલું નુકસાન થશે તો ? આમ પગલું ભરશું અને ભવિષ્યમાં કાંઈ તકલીફ થશે તો ? વર્તમાનમાં કાંઈ તકલીફ થશે તો ? અથવા જે કોઈ કુટુંબ-પરિવારના સભ્યો છે એ બધાં વિરુદ્ધ થઈ જશે તો ? એમ અનેક પ્રકારે એને વિકલ્પો આવી જાય.

હવે, આ એક મુમુક્ષુની ભૂમિકા એવી છે કે, જેની પાસે બહુ બળ પણ નથી અને સાવ એને કાંઈ નથી કરવું એવું પણ નથી. (આત્મકલ્યાણ) કરવું પણ છે અને બળ અધકચરું છે. એટલે આવા બધાં વિકલ્પોમાં એ જીવ મૂંઝાય, એવું બને છે અને લગભગ આવું મોટાભાગના મુમુક્ષુઓને બનતું હોય છે.

જેમને પત્ર લખ્યો છે, તે પત્ર મુમુક્ષુભાઈઓને લખ્યો છે. એમાં કૃષ્ણદાસભાઈની કોઈક આવી પરિસ્થિતિ એમણે જોઈ છે. એટલે એ રીતે એ વાતને પોતે કેવી રીતે માર્ગદર્શન આપવું એમ વિચારે છે. એની પણ કંઈક આવી પરિસ્થિતિ જોઈ છે.

મુમુક્ષુ :- પૃ૩૬ પત્રમાં આ સંબંધી કંઈક Reference આપ્યો છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘બે પ્રકારની દશા મુમુક્ષુ જીવને વર્તે છે; એક ‘વિચારદશા’ અને બીજી ‘સ્થિતપ્રજ્ઞદશા.’ સ્થિતપ્રજ્ઞદશા વિચારદશા લગભગ પૂરી થયે....’ એટલે પરિપ વ થયે - વિચારદશામાંથી આગળ વધે ત્યારે. ‘....સંપૂર્ણ થયે પ્રગટે છે. તે સ્થિતપ્રજ્ઞદશાની પ્રાપ્તિ આ કાળમાં કઠણ છે; કેમકે આત્મપરિણામને વ્યાઘાતરૂપ યોગ આ કાળમાં પ્રધાનપણે વર્તે છે,...’ એટલે શું છે ? સ્થિતપ્રજ્ઞદશા એટલે જ્ઞાનદશા જેવી દશા છે. પ્રજ્ઞા સ્થિર થઈને વિચારે - એકે બાજુ ખેંચાય નહીં. સ્થિતપ્રજ્ઞ થઈને વિચારે. પોતાના એક આત્મકલ્યાણની અંદર સ્થિત રહે અને પ્રજ્ઞા બરાબર વિવેક કરે. એવી સ્થિતિ આ કાળની અંદર કઠણ છે. ‘કેમકે આત્મપરિણામને વ્યાઘાતરૂપ યોગ આ કાળમાં પ્રધાનપણે વર્તે છે,...’ આત્મ પરિણામ ન થવા દે અને એમાં બાધકપણું ઉત્પન્ન થાય, એવા જ પ્રકારના સંયોગોની વચ્ચે જીવો અત્યારે જીવે છે અને એવી જ પરિસ્થિતિ વર્તે છે. ગૃહસ્થદશામાં મુખ્યપણે આ પરિસ્થિતિ છે. ‘અને તેથી વિચારદશાનો યોગ પણ સદ્ગુરુ, સત્સંગના અંતરાયથી પ્રાપ્ત થતો નથી,...’ (અર્થાત્) આ કાળમાં સદ્ગુરુ અને સત્સંગની પ્રાપ્તિ મુશ્કેલ - કઠણ હોવાથી વિચારદશાનો યોગ પણ મોટા ભાગનાને તો પ્રાપ્ત થતો નથી. આત્મકલ્યાણનો ભાવ તો ઘણાંને આવતો હોય પણ પાછો એને સત્સંગ મળવો એ પણ એક

બીજી વાત છે. એટલે એકલી વિચારદશા સત્સંગ વગર કામ કરતી નથી. 'તેવા કાળમાં કૃષ્ણદાસ વિચારદશાને ઇચ્છે છે,...' એવા આ કાળમાં કૃષ્ણદાસ પોતે વિચારદશાને ઇચ્છે છે અને 'એ વિચારદશા પ્રાપ્ત થવાનું મુખ્ય કારણ છે;...' વિચારદશાને ઇચ્છવી એ વિચારદશા પ્રાપ્ત થવાનું મુખ્ય કારણ છે. આત્મકલ્યાણને ઇચ્છવું તે આત્મકલ્યાણ પ્રાપ્ત થવાનું મુખ્ય કારણ છે. 'અને તેવા જીવને ભય, ચિંતા, પરાભવાદિ ભાવમાં નિજબુદ્ધિ કરવી ઘટે નહીં;...' (એટલે કે) જેને વિચારદશા પ્રગટ કરવી હોય, મુમુક્ષુમાં પણ વિચારદશા જેને પ્રગટ કરવી હોય અને કોઈ ભય ન રાખવો જોઈએ. કોઈપણ પ્રકારના સંયોગોની (પ્રતિકૂળતાનો) પણ ભય રાખવો ન જોઈએ. કોઈપણ પ્રકારની એણે બહારની ચિંતા ન રાખવી જોઈએ. વાત તો કઠણ છે છતાં પણ જેને વિચારદશા પ્રાપ્ત કરવી છે તેને ભય નહીં રાખવાનો, ચિંતા નહીં રાખવાની. પરાભવ એટલે હાર. (અર્થાત્) કોઈ પ્રસંગની અંદર પોતાને પાછા પડવાનું થાય. તો હું પાછો પડી ગયો એવી નિજબુદ્ધિ નહીં રાખવી. નિજબુદ્ધિએ કરીને ભય થાય, ચિંતા થાય અને પરાભવ થાય ત્યારે એને શોક થાય, ખેદ થાય. એ બધાં પ્રકારના Depression માં આવે એવું થાય. એવું કરવું ઘટે નહીં. 'તોપણ ધીરજથી તેમને સમાધાન થવા દેવું; અને નિર્ભય ચિત્ત રખાવવું ઘટે છે.' એ કૃષ્ણદાસભાઈના વિષયમાં જ આ પત્ર પાછો ફરીથી લખ્યો છે. એક કારતક સુદ - ૪ એ લખ્યો પછી ચાર દિવસ પછી પાછો ફરીને લખ્યો છે અને એમાં અંબાલાલભાઈનો સામે જવાબ મળી ગયો છે કે અંબાલાલનું લખેલ પત્ર ૧ આજે પ્રાપ્ત થયું છે, (એમાં) ફરીને પાછું લખ્યું. કેમકે આ પૃથ્વ પત્ર અંબાલાલભાઈ ઉપર જ લખ્યો છે. અને પૃથ્વ પ્રતિ ઉત્તરમાં પોતે ફરીને લખે છે. એટલે એવી પરિસ્થિતિ જોઈને જ માર્ગદર્શન આપે છે. જે માર્ગદર્શન આપે છે એ એમની પરિસ્થિતિ જોઈને આપે છે.

આ તો શું છે કે, બધાંને લાગુ ચાં પડે ? કે આત્મકલ્યાણને ઇચ્છતા એવા જે મુમુક્ષુઓ છે, એને આત્મકલ્યાણની અંદર વિશેષ અગ્રેસર થવું હોય ત્યારે બાહ્ય નિવૃત્તિની વિશેષ જરૂર પડે છે. કેમકે અત્યારે એટલી બધી પ્રવૃત્તિવાળું જીવન છે. (હવે) જો એવીને એવી પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખે તો સત્સંગ માટે એટલો સમય ન મળે. એટલે એને સમય કાઢવો હોય તો કાં તો પ્રવૃત્તિ સંક્ષેપ કરવી પડે અને કાં પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્ત થવું પડે. બેમાંથી એક કરવું

પડે અને એમ કરવા જતાં હિંમત ન ચાલતી હોય, હિંમત હારી જવાતી હોય કે શું થશે ?

કાલે એક વાત આપણે એ પ્રમાણે પણ લીધી હતી કે, ભલે આપણી ઝાઝી પ્રવૃત્તિ ન હોય - સામાન્ય પ્રવૃત્તિ હોય તો સંક્ષેપ કરવાની પણ જરૂર નથી અને નિવૃત્ત થવાની પણ જરૂર નથી પણ આપણે ધંધામાં ધ્યાન નહીં આપીએ અને આપણું ધ્યાન વધારે સત્સંગમાં અને આત્મકલ્યાણના વિષયમાં રહેશે અને ધંધાની અંદર પણ પછી ઘરાકી તૂટી જાય, કે આપણું ધ્યાન ન રહે તો ઘરાકને અસંતોષ થાય અને આપણું ધ્યાન ન રહે તો બીજી રીતે

ચાંક આપણી અસાવધાનીને લઈને - બેસાવધાનીને લઈને નુકસાન પહોંચશે તો ? આવી રીતે હિંમત હારવાના ઘણા પ્રકાર પરિણામની અંદર ભા થાય છે અને મુમુક્ષુ જીવને મૂંઝવણ થાય છે. આમ જુદા જુદા પ્રકારે મૂંઝવણ ભી થવાનો એક તબક્કો આવે છે ખરો. મુમુક્ષુ જીવને એક તબક્કો એવો આવે છે અને મૂંઝવણ થાય છે કે શું કરવું હવે ?

કોઈને પ્રતિકૂળતાઓ હોય, કોઈને અનુકૂળતા હોય તોપણ આવા પ્રકારના વિકલ્પો પણ આવ્યા વિના રહે નહીં. કેમ આવ્યા વિના રહે નહીં ? કે અત્યાર સુધી આ જીવે સુખબુદ્ધિ અને આધારબુદ્ધિ તો ઘણી દૃઢ કરેલી છે. હવે એ આધારબુદ્ધિ જે વિષયોમાં છે એવા જે વ્યવસાય આદિ છે, એની અંદરની સાવધાની ઓછી કરવામાં આવે અને પોતાના સ્વરૂપમાં સાવધાન થવા માટે આત્મકલ્યાણના માર્ગમાં વધારે ધ્યાન દેવામાં આવે અને એવું ભળતું બની પણ જાય કોઈવાર ! એવું ભળતું કોઈવાર બની પણ જાય કે પોતાનું ધ્યાન ન રહ્યું હોય અને કાંઈક નુકસાન પણ થઈ જાય ! અને વિચારદશામાં આવી ક્યાશ હોય, (કે) આમ થશે તો ? આમ થશે ને આમ નુકસાન થશે તો ? આમ થઈને આમ થશે તો ? ત્યારે એ જીવ ટેન્શનમાં આવે છે. શું થાય છે. એને ? અંદરમાં ટેન્શનમાં આવી જાય છે. આવું બને છે.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! પણ જે જીવે નિવૃત્તિ લઈ લીધી છે અને એને આત્મકલ્યાણ કરવું પણ છે છતાં પણ એનું અજ્ઞાન કાઢવાનું બળ ન ચાલતું હોય તો એ જીવે શું કરવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એણે તો સત્સંગ ઉપાસવો. એક જ ઉપાય છે - સત્સંગ ઉપાસવો. અહીંયા એવા જીવને નથી લીધો. બધી નિવૃત્તિ લઈ લીધી છે, બીજી

કોઈ ચિંતા નથી, છતાં પણ આગળ વધાતું નથી એણે શું કરવું ? પ્રશ્ન એ છે. એણે શું કર્યું છે કે પૂર્વે રસ લીધો છે. ભલે અત્યારે (એ પ્રકારની) પ્રવૃત્તિ નથી. એટલે એ પ્રકારનો પ્રારબ્ધ ઉદય નથી માટે પ્રવૃત્તિ નથી. એ તો નિવૃત્તિ છે એ પણ એક પ્રકારનો પ્રારબ્ધ ઉદય છે. માટે નિવૃત્તિ મળી ગઈ (એટલે) આત્મકલ્યાણ થઈ જાય એવું નથી. પ્રારબ્ધ ઉદયે કોઈને જ્યારે નિવૃત્તિ મળી જાય છે ત્યારે એને એ નિવૃત્તિની કિંમત નથી હોતી. જીવ મોટા ભાગે ભૂલ ચાં કરે છે ? કે એ નિવૃત્તિની એને કિંમત નથી હોતી. એટલે પછી આત્મકલ્યાણના વિષયને છોડીને ફાલતું - ક્ષુદ્ર પ્રસંગોની અંદર પોતે પોતાનો સમય અને શક્તિ વેડફે છે અને રસ લ્યે છે. એવું પણ બને છે.

આમ માણસ સામાન્ય રીતે તો કુટુંબ-પરિવારમાં રસ લ્યે છે. પણ કુટુંબ-પરિવારથી નિવૃત્ત થયો હોય એ વળી બીજાં કુટુંબ-પરિવારમાં પડે છે. એટલે જ્યાં જાય ત્યાં પણ બીજો સમૂહ તો આવતો હોય સામૂહિક સત્સંગ થતો હોય ત્યાં તો બીજા મુમુક્ષુઓ પણ આવતા હોય. (એટલે) પછી એની પંચાતમાં પડે. એના ઉપર એનું ધ્યાન જાય. આ શું કરે છે ? આણે શું કર્યું ? આ શું કરે છે ? આમાં શું થાય છે ? અહીંયા શું થાય છે ? એટલે થઈ રહ્યું. નિવૃત્તિમાં એણે એક દુકાન બંધ કરીને બીજી દુકાન ચાલુ કરી દીધી. એટલે એ પણ એક પરિવાર જ છે. અને એ પરિવારની અંદર પછી એની માથાકૂટ ભી થઈ જાય છે. આવું બધું થાય છે એટલે પોતાને કુદરતી નિવૃત્તિ જે પુણ્યયોગે મળી છે, એ નિવૃત્તિની પણ એને કિંમત આવતી નથી, અને એટલા ખાતર એ નિવૃત્તિનો એને લાભ નથી મળતો. હવે વિચારી જો જો કે નિવૃત્તિનો લાભ કેમ ન મળ્યો ? કે પોતે નિવૃત્તિની જે ગંભીરતા સમજવી જોઈએ અને એ ગંભીરતાથી એણે જે લાભ લેવો જોઈએ, એ લાભ લેવાને બદલે પોતે ફાલતું સમય બગાડતો હોય છે. નહીંતર આ એક માર્ગ એવો સુંદર છે કે ઓછા કાળમાં પણ ઘણો લાભ થઈ શકે તેમ છે.

જો જીવ એક લક્ષથી, એક ધ્યેયથી, એક નિષ્ઠાથી, એક ધારું કામ કરવા લાગી જાય તો અલ્પકાળમાં - થોડા સમયમાં ઘણી પ્રગતિ અને વિકાસ થાય એ વાત Guaranteed છે, ન થાય એવું નથી. પણ જીવ પોતે જ અસાવધાન રહે, પોતે જ પ્રમાદ કરે; પ્રમાદ કરે એટલે બીજી રીતે સમય બગાડે એનું નામ પ્રમાદ છે, તો એનો કોઈ ઉપાય નથી.

(કૃપાળુદેવ) શું કહે છે ? કે 'અજ્ઞાનમાં કારણો ટાળવામાં હિંમત ન ચાલી શકતી હોય,...' (અર્થાત્) મૂંઝાતો હોય અને 'મુઝવણ આવી જતી હોય, તોપણ ધીરજ રાખવી;...' તે વખતે શું કરવું ? ધીરજ રાખવી. ધીરજ રાખીને પોતાના પરિણામ જેમ Balance થાય, એમ કરવું અને એવા સમયમાં 'સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ વિશેષ વિશેષ કરી આરાધવો;...' (એટલે કે) સત્સંગમાં વિશેષ રહેવું. બાહ્ય દૃષ્ટિએ કદાચ ચાંચ થોડુંક નુકસાન જાય, તોપણ મૂંઝાવું નહીં. કેમકે એ નુકસાન આત્મામાં પહોંચ્યું નથી. જેના ઉપર મમત્વ છે એવા સંયોગોમાં નુકસાન પહોંચે છે અને મમત્વના કારણે જીવને આકુળતા થાય છે. ભય પણ મમત્વને કારણે થાય છે. જ્યાં મમત્વ છે ત્યાં ભય થયા વિના રહે જ નહીં - એ નિયમ છે અને જ્યાં મમત્વ ન હોય ત્યાં માણસ નિર્ભય હોય છે. (એટલે) વિશેષ વિશેષ કરીને સત્સંગ આરાધવો. 'તો અનુક્રમે અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થશે;...' તો આગળ જતાં - અનુક્રમે એટલે આગળ જતાં અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ અવશ્ય થશે.

'કેમકે નિશ્ચય જે ઉપાય છે,...' - એ જ એનો નિશ્ચય ઉપાય છે. આ સત્સંગને આરાધવો એ જ એનો નિશ્ચય ઉપાય છે. 'અને જીવને નિવૃત્ત થવાની બુદ્ધિ છે,...' એટલે આત્મકલ્યાણ કરવાની તો બુદ્ધિ છે, અજ્ઞાનને છોડવાની તો બુદ્ધિ છે. 'તો પછી તે અજ્ઞાન નિરાધાર થયું છતું શી રીતે રહી શકે ?' અજ્ઞાન તો ત્યાં સુધી રહે કે, જીવ એને ટાળવાનો નિર્ધાર ન કરે ત્યાં સુધી.

બહેનશ્રીના વચનામૃતમાં એક વાત આવે છે કે, કામ કરવું એટલું કઠણ નથી, પોતાનું આત્મકલ્યાણ કરવું એટલું કઠણ નથી, પણ જીવ 'કરવા ધારતો નથી.' બહુ સારા શબ્દો લીધાં છે. 'જીવ કરવા ધારતો નથી' - એમ લ્યે છે. એનો અર્થ શું થાય છે ? કે એક વખત નિર્ધાર કરે કે કોઈપણ ભોગે આ કામ કરવું છે તો એ કામ કરવું સુગમ પડી જાય છે. એ કામ થવાની સુગમતા ભી થઈ જાય છે. જે કાંઈ તકલીફ છે. બધી મૂંઝવણ (છે) એ પોતાનો નિર્ધાર નથી ત્યાં સુધીની છે. એક વખત નિર્ધાર કર્યો પછી મૂંઝવણ નથી.

ગુરુદેવના જીવનનો દૃષ્ટાંત લઈએ - ગુરુદેવનો જીવંત દૃષ્ટાંત છે. નાની ઉંમરે એમણે પિતાજીનું શિરછત્ર ગુમાવેલું. મોટાભાઈની સાથે સાત ચોપડી ભણ્યા પછી ધંધે લાગી ગયા. ૧૩ વર્ષની ઉંમરથી પાલેજની દુકાને બેસી ગયા.

પહેલાં તો શું છે કે ૧૦-૧૨ વર્ષે સાત ચોપડી ભણી લ્યે એટલે પછી એ નોકરી કે ધંધે લાગી જાય. (એમને તો) ભાગીદારીની દુકાન હતી એટલે પોતે પણ દુકાને બેસી ગયા. ૧૩ વર્ષની ઉંમરથી બેસી ગયા. ૧૩ થી ૨૧ (વર્ષની ઉંમર સુધી બેઠા). ૭-૮ વર્ષ દુકાને બેઠા છે. એ વખતે પોતે નિર્ણય કરી લીધો જ્યારે એ દુકાનમાં Joint થયા, વર્ષ-બે વર્ષ ધંધામાં કામ કર્યું, એ દરમિયાનમાં એમણે ૧૫-૧૬ વર્ષની (ઉંમરે) નિર્ણય લઈ લીધો, નિર્ધાર કરી નાખ્યો કે મારે આ જીવનમાં આત્મકલ્યાણ કરવું છે. અને મારે આ વેપાર-ધંધામાં ને આ સંસારમાં મારે રહેવું નથી. એમણે એક નિર્ધાર કરી નાખ્યો હતો. આ એક જીવંત દૃષ્ટાંત છે. હવે એ વખતે એમને વિચાર નહીં આવ્યો હોય કે ભવિષ્યમાં મારું શું થશે ? હું સાજો-માંદો થઈશ ત્યારે મારી ચાકરી કોણ કરશે ? હું આત્મકલ્યાણ કરવા માટે કુટુંબથી જુદો પડીશ ત્યારે મારું શું થાશે ? કાંઈ વિચાર ન આવ્યો ? વિચાર તો બધાં આવ્યા હોય. જ્યાં સુધી સંયોગો ઉપરની સુખબુદ્ધિ અને આધારબુદ્ધિ હોય ત્યારે એ સંયોગોના વિચાર કોઈને પણ આવ્યા વિના ન રહે. દરેકને એ વિચાર આવે. આ તબક્કો આવવાનો જ છે કે, એક વખત તો હિંમત કરવી પડશે. હિંમત ન ચાલે એવો એક તબક્કો આવશે ખરો; પણ એ વખતે બળવાનપણે હિંમતથી કામ લેવું જોઈએ કે, 'જે થાશે તે થાશે.' અત્યારે તો મારે આજ કરવું છે.' એવો જ્યાં સુધી નિર્ધાર ન કરે ત્યાં સુધી જીવને ઘણી મૂંઝવણ થાય, તકલીફ થાય, પાછો પડે, પરિણામ ચડ-ઉતર થાય, પછાડ ખાય જાય. એના પરિણામની અંદર આ બધું બની જાય છે. અને કાળ નીકળી જાય, સમય નીકળી જાય, આયુષ્ય નીકળી જાય. પણ જે બળવાન વિચારવાળા જીવો હોય છે, એ નિર્ધાર કરે છે - બળવાનપણે નિર્ધાર કરે છે કે, જે પરિસ્થિતિ ભી થશે એ પરિસ્થિતિમાં જોયું જશે. પણ અત્યારે તો મારે આ કામ પાછળ લાગી જ જાવું છે. મારે વર્તમાન (સમય) ગુમાવવો નથી. ભવિષ્યની ચિંતામાં વર્તમાન ગુમાવવો નથી. બસ ! પછી સહેલું છે અને સુગમ પડે છે. પછી વિચારબળને લઈને એટલું Tension નથી આવતું. એટલે કહે છે, પછી તો અજ્ઞાન નિરાધાર થયું થકું ટકી શકશે નહીં. અજ્ઞાનનો નાશ થશે, થશે ને થશે જ.

'એક માત્ર પૂર્વકર્મયોગ સિવાય ત્યાં કોઈ તેને આધાર નથી.' (શું કહે છે) ? જે પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે એ પૂર્વકર્મ યોગે કરવી પડે. એ સિવાય પોતાના

પરિણામને બગડવાનો બીજો કોઈ આધાર નથી. 'તે તો જે જીવને સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ થયો છે અને પૂર્વકર્મ નિવૃત્તિપ્રત્યે પ્રયોજન છે, તેને ક્રમે કરી ટળવા જ યોગ્ય છે,....'

હવે શું છે ? કે એની ભાવના જ્યાં બળવાન હોયને ત્યાં કુદરતને પણ ફરવું પડે છે, એમ કહે છે. જ્યાં ભાવના બળવાન થઈ અને સત્પુરુષ અને સત્સંગનો યોગ હોય, એટલે ભાવના વધારે બળવાન થાય. વધારે બળવાન થાય એટલે પૂર્વકર્મની જે નિવૃત્તિ કરવી છે, એ પરિસ્થિતિ આગળ જતા આવ્યા વિના નહીં રહે. ક્રમે કરીને એને પોતાની ભાવના અનુસાર પરિસ્થિતિ ભી થઈ જશે.

'તેને ક્રમે કરી ટળવા જ યોગ્ય છે, એમ વિચારી તે અજ્ઞાનથી થતું આકુળવ્યાકુળપણું તે મુમુક્ષુજીવે ધીરજથી સહન કરવું,....' એટલે અજ્ઞાનથી જે આકુળવ્યાકુળપણું થતું હોય (કે) મારું અજ્ઞાન કેમ ટળતું નથી ? હજી મારું અજ્ઞાન કેમ ટળતું નથી ? એમાં થોડું ધીરજથી સહન કરવું. એકદમ Depression માં ન આવવું. ધીરજથી સહન કરવું એમાં શું છે કે Graphical range છે, કે અજ્ઞાનની ચિંતા જ ન કરવી એમ પણ નહીં અને અજ્ઞાન નથી ખસતું માટે Depression માં આવી જવું એમ પણ નહીં. જેમ આપણે ખોરાક ખાઈએ છીએ - હવે ખોરાક સાવ ન ખાઈએ તોપણ કામ ચાલે નહીં અને વધારે પડતું ખાઈએ તોપણ તબિયત બગડે ને કામ ચાલે નહીં. (એટલા માટે) આપણે ચોક્કસ પ્રકારની મર્યાદામાં આહાર લેવો પડે. એમ નક્કી કરે ને કે, આટલી મર્યાદામાં (ખોરાક લેવો). એમ આની અંદર પણ Adjustment છે. આ આચરણનો વિષય છે એટલે તમારે Adjustment કરવું પડે, કે એકદમ ધીરજ ખોઈને Depression માં પણ નહીં આવવાનું અને એકદમ નિશ્ચિંત થઈને સંસાર પ્રવૃત્તિમાં લાગી જવું, એમ પણ નહીં કરવાનું. એવી વાત છે.

(કૃપાળુદેવ) સત્સંગ યોગ વારંવાર કેમ લ્યે છે ? (એ સત્સંગ યોગ) એટલે શું કરવું ? લ્યો ! પ્રશ્ન એ ભો થાય પણ એટલે શું કરવું ? આ તો ગોળ-ગોળ વાત થઈ. (સમાધાન એમ છે કે) એ સત્સંગયોગે પોતાને વ્યક્તિ તગત રીતે જે પ્રકારની પરિસ્થિતિ હોય, જે પ્રકારની મૂંઝવણ હોય, જે પ્રકારની અશક્તિ હોય, કે વિચારનું બળવાનપણું હોય કે વિચારનું નિર્બળપણું હોય, એ બધાં પડખાનો અભ્યાસ કરીને સત્સંગયોગે માર્ગદર્શન મેળવવું ઘટે.

અત્યારે પરિસ્થિતિ જોઈને આમ ચાલવાનું.... અત્યારે આમ ચાલવાનું.... અત્યારે આમ ચાલવાનું (એમ માર્ગદર્શન પ્રમાણે ચાલવું). એ સત્સંગથી એટલો ફરક પડે.

આચરણમાં Adjustment (હોય) - અભિપ્રાયમાં નહીં. (અભિપ્રાયમાં બાંધછોડ કરે) તો તો અભિપ્રાય આખો બદલાઈ ગયો. અભિપ્રાયમાં તો આત્મકલ્યાણ કરવાનો નિર્ધાર હોવો જ જોઈએ પછી જે બાહ્ય પરિસ્થિતિ છે, એની અંદર પોતાના પરિણામ કેવી રીતે સમતોલ રહે. સંતુલન જળવાઈ રહે, એ રીતે એને Adjustment કરતાં આવડવું જોઈએ, ન આવડે તો સત્સંગયોગે એની ચર્ચા કરી અને એ રીતે પ્રવર્તવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- Balance રાખવાના બહાને પાછો ત્યાં રોકાય જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, તો આખો અભિપ્રાય બદલાઈ જાય. એમ નહીં (હોવું જોઈએ). (મુમુક્ષુ છળ એ પકડે કે) 'મારા પરિણામ ન બગડે ને, માટે હું આમ કરું છું.' એમ પણ નથી ચાલતું એટલે એ વિષય થોડો સાંકડો થઈ જાય છે અને એટલા માટે સત્સંગની જરૂર ભી થાય છે.

'એ પ્રમાણે પરમાર્થ કહીને પરિષદ કહ્યો છે.' એને પરમાર્થ કહીને (એટલે) એ જે પરિષદ છે - આકુળવ્યાકુળપણું જે થાય છે એ પરમાર્થ છે, એમ કહીને એને પરિષદ કહ્યો છે. આકુળવ્યાકુળપણું પણ થવું જોઈએ અને આકુળવ્યાકુળપણું એવું ન થઈ જવું જોઈએ કે હિંમત હારી જાય, Depression આવી જાય ને પરિણામ બગડી જાય, એમ પણ ન થવું જોઈએ.

'એ પ્રમાણે પરમાર્થ કહીને પરિષદ કહ્યો છે. અત્ર અમે સંક્ષેપમાં તે બેય પરિષદનું સ્વરૂપ લખ્યું છે.' આ વાત અમે બહુ ટુંકાણમાં લખી (છે).

'આ પરિષદનું સ્વરૂપ જાણી સત્સંગ, સત્પુરુષના યોગે, જે અજ્ઞાનથી મુઝવણ થાય છે તે નિવૃત્ત થશે એવો નિશ્ચય રાખી, યથાઉદય જાણી, ધીરજ રાખવાનું ભગવાન તીર્થકરે કહ્યું છે;...' આવા પ્રસંગમાં ભગવાન તીર્થકરે સત્સંગ ઉપાસવાની વાત કરી છે. પોતાને જે કોઈ પરિષદ આવે, મૂંઝવણ થાય તો એ મૂંઝવણ સત્સંગથી જ નિવૃત્ત થશે એવો એણે નિશ્ચય રાખવો અને અત્યારે જે પરિસ્થિતિ ઉદયમાન થઈ છે તે કોઈ મારા જ પૂર્વ પ્રારબ્ધના યોગે નિર્માણ થઈ છે. એટલે એ બાબતમાં Depression માં નહીં આવવું. એનું નામ ધીરજ રાખવી (છે). Depression માં નહીં આવવું એનું નામ ધીરજ રાખવી (છે).

‘ધીરજ રાખવાનું ભગવાન તીર્થકરે કહ્યું છે; પણ તે ધીરજ એવા અર્થમાં કહી નથી, કે સત્સંગ, સત્પુરુષના યોગે પ્રમાદ હેતુએ વિલંબ કરવો તે ધીરજ છે,...’ એમ નથી. ધીરજ રાખવી એનો અર્થ એમ નથી. તો (શું) ઉલાળીયો કરવો ? ઉલાળીયો કરવો એમ પણ નહીં ને પ્રમાદ કરવો એમ પણ નહીં. ઉલાળીયો

ચારે કરે ? કે તારામાં હિંમત હોય - બળવાન પરિણામ હોય તો કર ગમે તેમ વાંધો નહીં ! પણ પરિણામ જો લથડીયા ખાય જતા હોય તો એ રીતે ઉલાળીયો કરવો નહીં. તો (પછી) ધીરજ રાખવી. ધીરજ રાખવી એનો અર્થ એમ નથી કે પરિણામ બગડે છે માટે આમ ન કરવું. મારા પરિણામ બગડે છે માટે આમ ન કરવું, મારા પરિણામ બગડે છે માટે આમ ન કરવું. તો તો એ રીતે તું કાંઈ કરી શકીશ નહીં. એટલે ત્યાં માર્ગ જરા સાંકડો થઈ જાય છે. એ માર્ગ સાંકડો થાય (એમાં કેમ સંતુલન રાખવું.) એના માટે એને સત્પુરુષ અને સત્સંગનો યોગ રાખવો અને એમાં પણ પ્રમાદ કરવો નહીં. ‘...પ્રમાદ હેતુએ વિલંબ કરવો તે ધીરજ છે,...’ એમ નહીં. ‘અને ઉદય છે, તે વાત પણ વિચારવાન જીવે સ્મૃતિમાં રાખવા યોગ્ય છે.’ (અર્થાત્) પોતાનો જ ઉદય છે, પોતાનો જ કરેલો ઉદય છે, પોતાના જ અપરાધથી જ એ પરિસ્થિતિ ભી થઈ છે - એ વાત પણ ભૂલવા જેવી નથી. સ્મૃતિમાં રાખવી એટલે ભૂલવા જેવી નથી.

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાનથી જે મૂઝવણ થાય છે એમ જે લખ્યું છે તેને ઉદય કહે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ઉદય છે એટલે શું છે કે કોઈ વખત ઉદયની સામે અસમાધાન થતું હોય. (કે) ‘આમ કેમ થાય છે ? મારી તો ભાવના છે ને આમ કેમ થાય છે ? મારી તો ભાવના છે ને આમ કેમ થાય છે ?’ ઉદય છે તો ઉદય છે. ન ખસે એવો પણ ઉદય હોય શકે છે. ત્યાં પ્રમાદ પણ ન રાખવો; અધીરજ પણ ન રાખવી (અને) પુરુષાર્થ પણ ન છોડવો. એ બધું Balance રાખવામાં બધાં Factor ને સંભાળવા પડે છે. એટલા માટે સત્સંગયોગે જીવ ટકી શકે છે. વગર સત્સંગે તો આવી પરિસ્થિતિમાં ટકવું સંભવિત નથી દેખાતું. ચાંક ને ક્યાંક લથડીયું ખાય જાય. કાં પ્રમાદમાં આવી જાય, કાં ધીરજ ખોઈ બેસે, કાં Depression માં આવી જાય, કાં ઉલાળીયો કરીને પરિણામ બગાડે, કાં ધીરજ રાખીને પ્રમાદ કરે, (એમ) કોઈને કોઈ

આડુઅવળું થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ૩૧૭ પાને ૩૩૦ નંબરનો પત્ર છે. એમાં છેલ્લી પાંચ લીટી આપી છે તેમાં આ જ વાત છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘પરમાર્થ પ્રાપ્ત થવા વિષે કોઈ પણ પ્રકારનું આકુળવ્યાકુળપણું રાખવું - થવું - તેને ‘દર્શન પરિષદ’ કહ્યો છે.’ એટલે એ એક તબક્કો આવે છે કે પોતાનું અજ્ઞાન (ટાળવામાં) સફળતા નથી મળતી ત્યારે જીવને આકુળવ્યાકુળપણું થાય છે. ‘એ પરિષદ ઉત્પન્ન થાય તે તો સુખકારક છે;...’ એ થવું તો ઘટે છે. એ આકુળતા થવી ઘટે છે. એને જ આપણે પરિભ્રમણની વેદના કહીએ, અજ્ઞાન ન ટળે એની ઝૂરણા કહીએ (છીએ). એ આકુળતા - એ પરિષદ ઉત્પન્ન થાય તે તો સુખકારક છે. ‘પણ જો ધીરજથી તે વેદાય તો તેમાંથી દર્શનની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ થાય છે.’ ધીરજથી વેદાય એટલે શું છે ? કે Depression માં આવી જાય તો પણ નકામું છે અને (આકુળવ્યાકુળપણું) ન થાય તોપણ નકામું છે. એટલે ધીરજનો અર્થ અહીંયા એવો છે કે એને અમુક Certain graphical range માં પરિણામ ચાલવા જોઈએ. આમ પણ ન જાય ને આમ પણ ન જાય - Balance out એકેય બાજુ ન થવા જોઈએ. એના માટે ત્યાં ૫૩૭ માં સત્સંગ અને સત્પુરુષના યોગે ધીરજ રાખવી, એમ ભલામણ કરી. ‘જો ધીરજથી તે વેદાય તો તેમાંથી દર્શનની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ થાય છે.’

‘તમે ‘દર્શનપરિષદમાં’ કોઈપણ પ્રકારે વર્તો છે,...’ જુઓ ! આ ૨૫ માં વર્ષથી ચાલે છે. ‘એમ જો તમને લાગતું હોય તો તે ધીરજથી વેદવા યોગ્ય છે; એમ ઉપદેશ છે. ‘દર્શનપરિષદ’માં તમે પ્રાયે છો, એમ અમે જાણીએ છીએ. કોઈ પણ પ્રકારની આકુળતા વિના વૈરાગ્યભાવનાએ, વીતરાગભાવે, જ્ઞાની વિષે પરમ ભક્તિ તમાવે સત્શાસ્ત્રાદિક અને સત્સંગનો પરિચય કરવો હાલ તો યોગ્ય છે.’ ત્યાં પણ એમણે એ જ ભલામણ કરી.

મુમુક્ષુ :- આવી અનાકુળતા ઘણા અભ્યાસ પછી જ મળે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનાકુળતામાં એવું છે કે સ્થિતપ્રજ્ઞદશા આવે ત્યારે અનાકુળતા આવે. એ પહેલાં એક વખત તો દર્શનપરિષદમાંથી પસાર થવાનું બને છે અને એ સુખકારક છે. એવી પરિસ્થિતિ આવે એ કાંઈ અનુચિત નથી. સુખકારક છે એનો અર્થ શું છે ? કે અનુચિત નથી. એમ બનવાનું -

એકવાર એવું બનવાનું પછી એમાંથી બહાર નીકળે (છે). પછીના પેરાગ્રાફમાં કૃપાળુદેવે આ વિષયમાં બહુ (સરસ) Master key આપી છે. કરવું શું પણ હવે ?

મુમુક્ષુ :- એટલે એક તબક્કે તો જૂરણામાં આવવું જોઈએ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આવવું જ જોઈએ. જૂરણામાં આવવું જ જોઈએ. જો જૂરણામાં ન આવે તો અંતઃકરણની શુદ્ધિ ન થાય. કેમકે પૂર્વના સંસ્કારો - મલિન સંસ્કારો જીવ સંઘરીને બેઠો છે. અને એ પરિણતિ એને નડે છે. અત્યારે એની ભાવના છે કે મારે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કરવી. એના માટે સત્સંગ કરે, સત્શાસ્ત્રો વાંચે ને કામ નથી થતું એ હકીકત છે, બરાબર છે ? ટાઈમ નીકળી જાય છે. આયુષ્ય ચાલ્યું જાય છે, જીવન ચાલ્યું જાય છે, એટલે એની સામે બળાપો થાય કે આમ કેમ ? મારું કામ નથી થતું મારે તો કરવું છે ને કેમ થતું નથી ? સત્સંગમાં પણ જાઉં છું ને આમ છે - તેમ છે, શું થાય ? પણ પરિણતિ થઈ ગઈ છે એનું શું કરે ? જે પૂર્વે પોતે વિપરીત પરિણામો કર્યા છે અને હજી પણ કોઈ વિપરીત અભિપ્રાયો ચાલુ રહ્યા હોય, એની જે પરિણતિ હોય એ પરિણતિ એને આગળ ન વધવા દે. એટલે એને મૂંઝવણ થયા વિના રહે નહીં. મૂંઝવણ થાય અને એ જૂરણામાં આવે ત્યારે એ બધું ઓગળીને નીકળે. એ એનું રસાયણ છે, (મલિનતાને) ઓગાળવાનું એ રસાયણ છે. ત્યારે એ ઓગળીને નીકળે, ત્યાં સુધી ન નીકળે - એવું છે.

પોતાને શુદ્ધ થવા માટે - અંતઃકરણની શુદ્ધિ માટે એ પરિસ્થિતિમાં આવવું અનિવાર્ય છે. ત્યાં સુધી (એ) પરિણતિ એને આગળ ન વધવા દે અને અભિપ્રાયનો વિપર્યાસ ન મટે. જૂરણામાં ન આવે ત્યાં સુધી અભિપ્રાયનો વિપર્યાસ ન મટે.

મોટા ભાગના મુમુક્ષુઓને શું હોય છે ? કે, એ તબક્કામાં આવ્યા વિના, જૂરણાના તબક્કામાં આવ્યા વિના સત્સંગ ઉપાસવાનું બને, સત્શાસ્ત્રો વાંચવાનું બને અને એમાં સારો એવો અભ્યાસ પણ થઈ જાય. જ્યારે સત્સંગ અને સત્શાસ્ત્રોનો અવાર-નવાર પરિચય થાય ત્યારે સારો એવો અભ્યાસ પણ થઈ જાય. પણ પછી મૂંઝાવાનો વારો આવે કે, આપણે આગળ કેમ વધાતું નથી ? પણ આગળ ચાંથી વધાય ? એને જે કમથી શરૂ થવું જોઈએ એ કમ પ્રવેશ તો થયો નથી - એટલે અંતઃકરણની શુદ્ધિ થઈ નથી. અંતઃકરણ શુદ્ધ થયા

વિના એ ગમે એટલો અભ્યાસ કરે તોપણ એનો પુરુષાર્થ ઉપડે નહીં. આ પરિસ્થિતિ છે. (એનો) પુરુષાર્થ ન ચાલે.

આગળ (લઈએ). ‘શ્રી તીર્થંકરાદિએ ફરી ફરી જીવોને ઉપદેશ કહ્યો છે;...’ શ્રી તીર્થંકરઆદિએ ફરી ફરીને ઉપદેશ કહ્યો છે - એટલે બહુ વજન આપ્યું છે, એમ કહે છે. આ ઉપદેશ ઉપર તીર્થંકરદેવનું વજન ઘણું છે. ‘પણ જીવ દિશામૂઢ રહેવા ઇચ્છે છે ત્યાં ઉપાય પ્રવર્તી શકે નહીં.’ એટલે એને સાચી દિશા જડતી નથી અને જડતી નથી એનો ખોજ નથી. એ દિશામૂઢ ચારે છે ? કે દિશા સૂઝતી નથી, એટલે દિશામૂઢ થઈ ગયો છે. બુદ્ધિ મૂંઢાઈ ગઈ. દિશા જડતી નથી. અંદરમાં પોતાને આત્મકલ્યાણ કરવા માટે કેવા પરિણામ કરવા એની દિશા સૂઝતી નથી. એટલે દિશામૂઢ થયો. પણ એમ રહેવા ઇચ્છે છે, એનું એને આકુળવ્યાકુળપણું જે થવું જોઈએ એ નથી થતું, એનો અર્થ શું છે ? જીવ વેદનામાં અને જૂરણામાં નથી આવતો એનો અર્થ શું છે ? કે એ દિશામૂઢ રહેવા ઇચ્છે છે. દિશામૂઢ તો અનાદિનો છે પણ એમાં એ રહેવા ઇચ્છે ત્યાં સુધી એનો કોઈ ઉપાય નથી. ત્યાં સુધી ઉપાય પ્રવર્તી શકે નહીં. આમ છે, લ્યો ! વાત વિચારવા જેવી છે.

જીવને પોતાના કલ્યાણ - અકલ્યાણની દિશા સૂઝતી નથી, એ જ દિશામૂઢપણું છે. હવે એ ટાળવું હોય ત્યારે એને એની આકુળતા ભી થાય અને આકુળતા ભી ન થાય ત્યારે સમજવું કે હજી એ જીવ દિશામૂઢપણું ઇચ્છે છે અને એને એ છોડવું નથી - એ પરિસ્થિતિ છોડવી નથી. ‘ત્યાં ઉપાય પ્રવર્તી શકે નહીં.’ એ જીવની સ્વતંત્રતા છે. એ જીવની ત્યાં સ્વતંત્રતા છે અને ત્યાં કોઈ ઉપાય પ્રવર્તી શકે નહીં. ‘ફરી ફરી ઠોકી ઠોકીને કહ્યું છે...’ જુઓ ! કેટલું વજન આપ્યું છે ! તીર્થંકરદેવે ફરી ફરીને કહ્યું છે. ઠોકી ઠોકીને એટલે ભાર દઈને કહ્યું છે. બહુ વજન આપીને કહ્યું છે કે, ‘એક આ જીવ સમજે તો સહજ મોક્ષ છે,...’ એને એટલી સમજ આવી જાય કે કોઈપણ ભોગે મારે મારું આત્મકલ્યાણ કરી જ લેવું છે - તો સહજ મોક્ષ છે. ‘નહીં તો અનંત ઉપાયે પણ નથી.’ આ જીવની સ્વતંત્રતા રાખી. જીવની અહીંયા સ્વતંત્રતા છે. નહીંતર તીર્થંકરના સમવસરણમાં આપણે અનંતવાર જઈ આવ્યા. બીજાનો દાખલો લેવાની જરૂર નથી. આપણે જ અનંતવાર જઈ આવ્યા છીએ.

(શ્રી તીર્થંકર) વીતરાગ દેવ છે, ત્યાં શંકા કરવાનું તો કોઈ સ્થાન પણ

નથી. ૩૪ અતિશયો છે અને નિર્દોષ વીતરાગ ધ્યાન સિવાય બીજી એમની કોઈ પ્રવૃત્તિ નથી. શુકલધ્યાનમાં નિરંતર બિરાજે છે. છતાં પણ આ જીવ એમનો ઉપદેશ અંગીકાર ન કરે તો એનો તો કોઈ ઉપાય તીર્થંકરદેવ પાસે પણ નથી. જોકે એ પોતે તો વીતરાગ છે; પણ એમનું જે સમર્થ નિમિત્તત્વ છે, બળવાન નિમિત્તત્વપણું છે, એ પણ જીવની સ્વતંત્રતા આગળ કામ કરે એવું નથી. નિમિત્તત્વ તો ચારે (કહેવાય) ? કે, જીવ (પોતાના) ઉપાદાનમાં યોગ્ય થઈને આવે ત્યારે. જ્યાં સુધી જીવ પોતે અંદરથી ફરે નહીં ત્યાં સુધી કોઈ નિમિત્તનું કાંઈ ચાલે નહીં. એવી પરિસ્થિતિ છે.

એટલે એમ કહ્યું કે, ‘....એક આ જીવ સમજે તો સહજ મોક્ષ છે, નહીં તો અનંત ઉપાયે પણ નથી.’ કોઈપણ ઉપાય કરો - અનંત ઉપાય કરો એટલે કોઈ (પણ) ઉપાય કરે. જીવે બીજા-બીજા અનંત ઉપાય કર્યા છે. અંદરથી ફરવા સિવાય બાકીનાં ઉપાય એને ઠીક પડે એમ તો કર્યા છે. પણ એવાં અનંત ઉપાયે પણ જીવનો મોક્ષ ન થાય.

મુમુક્ષુ :- તીર્થંકર જેવું જ નિમિત્તપણું સત્પુરુષમાં પણ છે, એટલો જ લાભ એને થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નિમિત્તત્વ સરખું છે. પણ (એમાં) શું છે કે સત્પુરુષમાં બહારમાં શંકા પડે એવી ઘણી વાતો છે. જ્યારે વીતરાગ દેવમાં એ નથી, અને એવું નથી છતાં પણ જો જીવ ત્યાં પણ સવળો ન થાય તો પછી એનો શું ઉપાય ? કહો ! એનો અર્થ જ એમ થાય છે કે, બાહ્ય દૃષ્ટિનો આ વિષય નથી. બાહ્ય દૃષ્ટિએ તો વીતરાગદેવમાં કાંઈ ઉણપ (કહી) શકાય એવો એક Percentage પણ નથી. સો ટકામાં એક ટકો પણ એવો નથી કે, બહારની પરિસ્થિતિમાં આપણે કાંઈ વિચાર કરવો પડે. પણ બાહ્ય દૃષ્ટિનો વિષય નથી અને અંતરદૃષ્ટિનો જ્યારે વિષય છે ત્યારે અંતરમાં એમને શુકલધ્યાન વર્તે છે અને એ સામાન્ય જીવની Capacity નો વિષય નથી. કેમકે જેમ દશા ચી તેમ અધ્યાત્મ તત્ત્વ સૂક્ષ્મ વધારે થાય છે. એટલે સત્પુરુષની દશા ઓળખવા કરતા મુનિદશા ઓળખવી અઘરી છે અને મુનિદશા ઓળખવા કરતાં વીતરાગ દશા ઓળખવી અઘરી છે. એ રીતે જોવાનું (છે). કેમકે ત્યાં પરિણામ વધારે સૂક્ષ્મ થાય છે. એટલે એવા સૂક્ષ્મ પરિણામો ઓળખવા માટે તો વધારેમાં વધારે યોગ્યતા જોઈએ. એટલે કેવળજ્ઞાન આદિ દશા જ્ઞાની જ ઓળખી શકે

છે, એમ કહેવાય છે. મુમુક્ષુ જલ્દી ન ઓળખી શકે. (કેમકે) એ વધારે સૂક્ષ્મદશા છે. એ મુનિઓની દશા વધારે સૂક્ષ્મ છે, ત્યારે સત્પુરુષની દશા જરા સ્થૂળ છે. એટલે પોતાને થોડી સ્થૂળતા હોય તોપણ કાંઈક એને અણસાર આવે. સ્થૂળ બુદ્ધિમાં પણ એનો કાંઈ અણસાર આવે કે કાંઈક લાગે છે.... કાંઈક લાગે છે... કાંઈક લાગે છે, એમ એને થાય. (એટલું) પોતે પકડી શકે છે.

(સામે) ચી ચીજ છે તો પાત્રતા પણ ચી જોઈએ. સંસારની અંદર પણ ઝવેરાત લેવા જાય તો કાંઈ ૫-૨૫ રૂપિયા લઈને થોડું કોઈની દુકાને ચઢાય છે ! કે, ભાઈ ! મારા ખિસ્સામાં ૨૫ રૂપિયા છે ને અમારે હીરાનો નેકલેસ લેવો છે. (એમ) કાંઈ લેવાય નહીં. એના માટે તો ૨૫ હજાર, ૫૦ હજાર, લાખ રૂપિયા લઈને જાવું પડે. એવું જ છે એ તો. એટલે કહેવાનો મતલબ શું છે ? જ્યારે ચીજ ચી છે તો તૈયારી પણ એના પ્રમાણમાં જ જોઈએ ને ? સીધી સમજી શકાય એવી વાત છે. એટલે તો કૃપાળુદેવે જે સત્પુરુષને મુખ્ય કર્યા છે એનું કારણ શું છે ? કે મુમુક્ષુને વધારેમાં વધારે Chance, નિમિત્તત્વનો વધારેમાં વધારે Chance આ જગ્યાએ છે. એક તો જેટલા સત્પુરુષ છે એટલા વીતરાગ તો છે નહીં. અત્યારે તો ૨૫૦૦ વર્ષ થયા એક પણ (વીતરાગદેવ થયા) નથી. નહીંતર જે કાળમાં વીતરાગદેવો હોય, તીર્થંકરો વિચરતા હોય, એમાં પણ સત્પુરુષો હોય એટલા તો વીતરાગદેવ હોય નહીં. એટલે એ રીતે પણ એની અછત વધારે (છે). બીજું ચી દશા, ત્રીજું એટલી બધી વીતરાગતા (છે) કે, તમે પ્રશ્ન પૂછો ત્યારે એ વખતે એ જવાબ દેવા બંધાયેલા (નથી). કેમકે એટલો એમને રાગ નથી, સત્પુરુષને એટલો રાગ છે. રાગ કહેવું એ જરા આપણને સારું ન લાગે. પણ એમની એવી એક ભૂમિકા છે કે કોઈ જિજ્ઞાસુ જીવ જુએ તો અડધી રાતે એને જવાબ દે કે, 'તું મૂંઝાણો છો ને ? કાંઈ વાંધો નહીં. જરાક આ રીતે તારું સમાધાન થાય તેવું છે.' અહીંયા એ રીતે એટલી અનુકૂળતા છે. એટલે કૃપાળુદેવે એ વાતને મુખ્ય કરી. ૨૧૩ (૫૩)માં કહ્યું ને ! કે હે પરમાત્મા ! તારે ખોટું ન લગાડવું. અમે તારા કરતાં સત્પુરુષને વધારે ભજીએ તો તારે ખોટું ન લગાડવું !

અહીંયા શું કહે છે ? જુઓ ! 'એક આ જીવ સમજે તો સહજ મોક્ષ છે, નહીં તો અનંત ઉપાયે પણ નથી. અને તે સમજવું પણ કાંઈ વિકટ નથી,...

(અર્થાત્) તીર્થંકરદેવ અથવા જ્ઞાનીપુરુષ જે કાંઈ કહેવા માંગે છે, એ સમજવું પણ કાંઈ એટલું વિકટ નથી. 'કેમકે જીવનું સહજ જે સ્વરૂપ છે તે જ માત્ર સમજવું છે;....' એનું પોતાનું સ્વરૂપ સમજવાનું છે. ચાં વાત લીધી ? Master key ચાં લગાડી એમણે ? કે જો ભાઈ ! મૂળમાં તો તારે સ્વરૂપ જ સમજવાનું છે. જે કાંઈ તીર્થંકરદેવનું વજન છે - એ તારું પોતાનું સ્વરૂપ - નિજ સ્વરૂપ સમજવા માટેનું વજન છે. 'જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના પામ્યો દુઃખ અનંત.' પહેલી ગાથા(માં) પહેલું વચન જ એ નાખ્યું. આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રમાં પહેલું વચનામૃત એ નાખ્યું છે. હવે એમાં બાધક શું થાય છે ? કે આ કુટુંબ મારું, આ પિતા મારા, આ પુત્ર મારો, આ ફલાણું મારું, આ મારું, આ ઘર મારું, આ સંપત્તિ મારી, આ મારું... આ મારું... બસ ! આ એક એને બાધા છે. બીજી કાંઈ બાધા નથી. જ્યાં મારાપણું ન કરવું જોઈએ ત્યાં મારાપણું કરી ચૂં ચો છે, એ મૂકતો નથી. (એ) મૂકતો નથી એટલે અહીંયા જે નિજસ્વરૂપ છે એ પકડાતું નથી. અસ્તિત્વ ગ્રહણ નથી થતું. બસ ! ચોખ્ખી વાત આટલી છે. આખા Paragraph નો સંક્ષેપ આ જગ્યાએ છે. આ વાત કાંઈ એવી અઘરી નથી કે ન થઈ શકે. એવી કોઈ અઘરી વાત છે નહીં. પોતાનું જ મૂળ સ્વરૂપ સમજવું છે. કાંઈ આધે જાવાની જરૂર નથી. પોતાનું આત્મસ્વરૂપ કોઈ પુસ્તકમાં નથી કે ત્યાંથી એને મળી જાય. પોતાને છોડીને (બીજે) ચાંય નથી કે ગમે ત્યાં બહાર જાય માટે એને મળી જાય ! એવું કાંઈ નથી. આત્મસ્વરૂપ છે એ પોતાનું અંતરંગ મૂળ સ્વરૂપ છે અને એ જ સમજવાનું છે. આથી વધારે કોઈ લાંબી-ચોડી વાત નથી. હવે એમાં બાધક શું છે ? એ બાધકપણું પોતે ટાળવું રહે છે. સ્વરૂપ તો સહજ જ છે. કેમકે ઉપયોગ લક્ષણે આ આત્મા સદાય સ્ફુરિત છે. કેવો છે ? ઉપયોગ લક્ષણે સનાતન સ્ફુરિત છે અને ટંકોટકીર્ણ જ્ઞાયક સ્વભાવ છે. ભૂંસી ન શકાય એવો, ઉલ્લંઘન ન કરી શકાય એવો (સ્વભાવ છે). ખેર જીવ અજ્ઞાનપણે ઉલ્લંઘન કરી જાય છે, એ બીજી વાત છે. પણ ઉલ્લંઘન કરી ન શકાય એવો આ આત્મા છે અને એટલું જ સમજવાનું છે, બીજું કાંઈ નહીં.

'જાગતો જીવ ભો છે' એમ (બહેનશ્રી) કહે છે. જાશે ચાં ? નહીં સમજાય તો ચાં જાય ? ન સમજાય કેમ ? જરૂર સમજાય અને એક જ્યાં પોતાનું સ્વરૂપ સમજે ત્યાં અનંત સંસારના પરિભ્રમણનો નિવેડો આવી જાય.

આવી વાત છે. એટલે એમ કહે છે કે કાંઈ વિકટ નથી. એ વાત કોઈ વિકટ નથી.

‘કેમકે જીવનું સહજ જે સ્વરૂપ છે તે જ માત્ર સમજવું છે; અને તે કાંઈ બીજાના સ્વરૂપની વાત નથી કે વખતે તે ગોપવે કે ન જણાવે,...’ બીજાની વાત કોઈક સંતાડે અને આપણને ન ખબર પડે. ગુપ્ત વાત હોય તો ખબર ન પડે. આ તો પોતાના સ્વરૂપની વાત છે. એમાં કાંઈ ગોપવી શકાય એવી કોઈ વાત છે નહીં (કે) તેથી ન સમજવી બને. એવી વાત નથી કે ન સમજવી બને. અશ ચ નથી, જરાપણ અશ ચ નથી. વિકટ પણ નથી. અનંતકાળ કાઢ્યો, સમજ્યા વિના આપણા જીવે અનંતકાળ કાઢ્યો. છતાં પણ જ્ઞાની સહેલું કરીને આપે છે કે ‘તું મૂંઝા નહીં !’ સરળ, સુગમ કરીને બતાવે છે કે, ‘તું મૂંઝા નહીં, થઈ શકે તેવું છે. જો અમે કર્યું છે (અને) તું પણ કરી શકે એવું છે.’

છ પદના પત્રમાં (પત્રાંક - ૪૯૩) લીધું ને ! જેના વચનના વિચારયોગે સહજમાત્રમાં પ્રગટ થાય એવું આત્મસ્વરૂપ છે. સત્પુરુષોને નમસ્કાર કર્યા ને ! (એમાં) એ વાત લીધી છે.

(અહીંયા) શું કહે છે ? ‘પોતાથી પોતે ગુપ્ત રહેવાનું શી રીતે બનવા યોગ્ય છે ?’ પોતે જ પોતાથી ગુપ્ત રહે એમ કેમ બને ? એમ કહે છે. એવું તો બનવા યોગ્ય દેખાતું નથી. ‘પણ સ્વપ્નદશામાં જેમ ન બનવા યોગ્ય એવું પોતાનું મૃત્યુ પણ જીવ જુએ છે,...’ સ્વપ્નદશામાં જેમ ન બનવા યોગ્ય એવું પોતાનું મૃત્યુ પણ જીવ જુએ છે. ‘પણ’ કરીને વાત લીધી છે. સહેલું છે, સુગમ છે, વિકટ નથી ‘પણ’ શું કર્યું છે ? ‘સ્વપ્નદશામાં જેમ ન બનવા યોગ્ય એવું પોતાનું મૃત્યુ પણ જીવ જુએ છે,...’ કેમકે જાગતામાં તો કોઈ પોતાનું મૃત્યુ જોવા માટે ભો રહી શકે નહીં. એ તો ચાંચ ચાલ્યો ગયો હોય. પોતાના પ્રારબ્ધને ભોગવવા, કર્મને ભોગવવા તો ચાંચનો ચાંચ ઉપજી જાય છે. અહીંયા અંતિમ ક્રિયા થાય - એ જે મરી ગયો હોય, એ કંઈ જોવા રહી શકે નહીં. એને તો કાંઈ ખબર જ ન હોય. છતાં પણ એને સ્વપ્નમાં એ બધું દેખાય ! કેવી વિચિત્ર વાત છે ! સ્વપ્નમાં એને બધું દેખાય કે, જુઓ, આમ થયું... આમ થયું... મારું આમ થયું. હું મરી ગયો... પછી મને આમ કર્યું, પછી મને આમ કર્યું. જાણે કે આગળ ભો ભો બધું જોતો હોય ને ! એવી રીતે એને પ્રેક્ષકની જેમ બધું નાટક દેખાય. પણ એ બની

શકે એવું નથી.

‘તેમ અજ્ઞાનદશારૂપ સ્વપ્નરૂપયોગે...’ જેવું એ સ્વપ્નું છે એવું જ આ સ્વપ્નું છે, એમ કહે છે. જેને તું તારા-મારા કરે છે, તે સ્વપ્ના સિવાય બીજું કંઈ નથી. એક સ્વપ્નું આવ્યું ને જેમ પૂરું થઈ ગયું (એમ) આત્મા કોરે - કોરો રહી ગયો. એના જેવું જ થાવાનું છે, બીજું કંઈ થવાનું નથી. તું આવ્યો ૫-૨૫-૧૦૦ વર્ષ બધું ડહોળ્યું. એકલો આવ્યો ને એકલો ચાલ્યો જવાનો. એક સ્વપ્નું પૂરું થઈ ગયું. એ ભવરૂપી આખું સ્વપ્ન પૂરું થઈ જશે.

‘તેમ અજ્ઞાનદશારૂપ સ્વપ્નરૂપયોગે આ જીવ પોતાને, પોતાના નહીં એવા બીજાં દ્રવ્યને વિષે સ્વપણે માને છે;...’ શું કરે છે ? પોતાને સ્વપણે માને છે. ચાં સ્વપણે માને છે ? બીજાં પદાર્થોમાં પોતાપણું માને છે. આ તોતેર મણનો ‘પણ’ છે. આ ‘પણ’ બહુ મોટો છે. અહીંથી ખસવું બહુ મુશ્કેલ છે. આખી જિંદગી લઢી-લઢીને મમત્વ કર્યું હોય તે શે મૂકાય ?

એક બાળક જન્મે ત્યારથી એનામાં રસ લ્યે. જન્મ્યા પહેલાંથી તો રસ લ્યે કે, આપણે ત્યાં હવે બાળક આટલા ટાઈમે આવશે. એ જન્મે ત્યારથી આ મારો... આ મારો... આ મારો... આ મારો... એટલો રસ (એટલી) મીઠાશ... મીઠાશ... મીઠાશ.. લ્યે અને એ સંસ્કાર અનાદિના ચાલુ છે. એવા સંસ્કાર જીવના અનાદિના ચાલુ છે. અહીંયા પાછો દૃઢ કરે છે. ફરી ફરીને દૃઢ (કરે છે). તિર્યચમાં જાય તોપણ એ પોતાના બાળકોને કેવી રીતે (સાયવે છે). ચકલી પણ પોતાના બચ્ચાને સાચવે છે. એને ચાંકથી દાણો લાવીને ખવડાવે, કેમકે સંસ્કાર છે. આ મારાં છે, એવા એના (સંસ્કાર છે). અહીંયા થોડી બુદ્ધિ વધારે છે તો વધારે રસ લ્યે છે. ત્યાં બુદ્ધિ થોડી છે એટલે ઓછો રસ લે છે. અહીં બુદ્ધિ વધારે છે એટલે વધારે રસ લે છે. ક્ષયોપશમ વધારે હોય અને દિશા ઉલટી હોય ત્યારે એનું પરિણામ પણ વધારે ખરાબ આવે. આ એનો નિયમ છે. બુદ્ધિવાળાને જોખમ ખરું. જો સાચો રસ્તો ન પકડે (અને) ઉલટા રસ્તે જાય (તો પણ) એટલો જ ઉલટો જાય. વધારે ઉલટો જતાં વાર ન લાગે. એવું છે. એવું જ અવધિજ્ઞાનમાં થાય છે ને ! દેવ-નારકીને જે કુઅવધિજ્ઞાન થાય છે તે વધારેમાં વધારે આકરાકર્મ બાંધે. કુઅવધિને લઈને વધારેમાં વધારે આકરાકર્મ બાંધે. કેમકે જ્ઞાનનો ઉઘાડ વધ્યો અને મિથ્યાત્વદશામાં દિશા પોટી (એટલે વધારેમાં વધારે કર્મ બાંધે).

મુમુક્ષુ :- જોખમ કેટલું ? સત્પુરુષ છોડાવવા માંગે તોય છૂટતો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સત્પુરુષ શું - તીર્થંકર છોડાવવા માંગે તોપણ છોડે નહીં. આ તો તીર્થંકરે ઉપદેશ દીધો છે, એમ કહ્યું છે અને ભાર દઈ દઈને કહ્યું છે. ફરી ફરીને કહ્યું છે. બહુ વજન આપીને કહ્યું છે. તોપણ જીવ ન છોડે. (એ તો એમ જ કહે) 'નહીં, આ તો મારાં છે.' એ વાત આવે તો કહે કે, 'નહીં, એ તો મારાં છે.' એ જે મારાપણું ભાસે છે, પોતાપણું એમાં જે ભાસે છે - એ જીવને ચાંચનો ચાંચ લઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- જે દિશામૂઢ રહેવા ઇચ્છે છે, તેમાં ભાવનાની ઓછપ છે કે મૂલ્યાંકન ઓછું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દિશામૂઢ રહેવા ઇચ્છે છે એમાં અંતઃકરણથી, પ્રમાણિકતાથી એને છૂટવું નથી.

મુમુક્ષુ :- અભિપ્રાયની ભૂલ છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, અભિપ્રાયની ભૂલ છે. (એને એમ હોય કે) મારે આત્મકલ્યાણ કરવું છે. પણ મારી રીતે - અમુક રીતે. તમે એમ કહો કે અહીંયા મમત્વ છોડી દ્યો. અહીંયા પરિવારનો દાખલો આવે છે. અત્યારે પરિવારનો દાખલો લેશે. તો (જ્ઞાનીપુરુષ એમ) કહે કે, 'પરિવારનું મમત્વ છોડી દ્યો.' તો (એ) કહે કે, 'એ રાખીને ન થઈ શકે ? એમાં શું ખોટું છે ? મારો દિકરો છે તો મને એના ઉપર પ્રીતિ ન હોય કાંઈ ? મારો દિકરો છે તો મને એના ઉપર પ્રીતિ ન થાય ? મારા માબાપ છે તો મને એમના ઉપર પ્રીતિ ન થાય ? સ્વાભાવિક છે (કે) થાય. એ તમે શું કરવા છોડાવો છો ? એ રાખીને કરો ને તમે ! રાખીને ન થઈ શકે ? એમાં શું વાંધો આવી ગયો ?' ભાઈ ! તેં જે ત્યાં મારાપણું સ્થાપ્યું એ તને તારા આત્મામાં મારાપણું નહીં સ્થાપવા દે. કેમકે બે જગ્યા (એ મારાપણું નહીં થઈ શકે). એક સ્વ છે ને એક પર છે. સ્વ-પર પ્રતિપક્ષમાં છે. અહીંયા પણ સ્વપણું રાખવું છે. (અર્થાત્) પરમાં પણ સ્વપણું રાખવું છે અને સ્વમાં સ્વપણું કરવું છે, (એ) થઈ નહીં શકે. કરવું હોય તોપણ થઈ નહીં શકે. પછી કરવું છે... કરવું છે.... એ બધું ખોટું છે. એને ખરેખર કરવું નથી. એમ છે.

શું કહે છે ? કે, 'અજ્ઞાનદશારૂપ સ્વપ્નરૂપયોગે આ જીવ પોતાને, પોતાનાં નહીં એવા બીજાં દ્રવ્યને વિષે સ્વપણો માને છે; અને એ જ માન્યતા તે સંસાર

છે,...' આ માન્યતા જ સંસાર છે. એટલે (કે) જીવને સંસરણ કરાવે છે, સ્વરૂપમાં આવવા દેતી નથી. 'તે જ અજ્ઞાન છે, નરકાદિ ગતિનો હેતુ તે જ છે,...' નરકમાં જવાનું, અધોગતિમાં જવાનું પણ આ જ કારણ છે. પણ આમાં અપરાધ શું મોટો કર્યો ? (ફક્ત) કુટુંબ-પરિવારને પોતાપણે જોયા. બીજું કંઈ નથી કર્યું. પોતાપણે જોયા કે, આ મારાં છે. એમાં શું અપરાધ થયો ? તો કહે કે તારું અસ્તિત્વ તે ગુમાવ્યું. શું કર્યું ? શું થયું ? તારું અસ્તિત્વ ગુમાવ્યું. પરમાં અસ્તિત્વ સ્થાપતાં નિજ અસ્તિત્વને ખોયું.

આ જે અજ્ઞાન છે, મિથ્યાત્વ છે, તે અઢાર પાપસ્થાનથી મોટું પાપ છે - એ વાત સમજાવી જોઈએ. તો (પોતાપણું) મૂકી શકે, નહીંતર ન મૂકી શકે. નહીંતર નાના-મોટા પાપને મુખ્ય કરે અને આ એમને એમ સાજુ રાખે. જીવ ધર્મના ક્ષેત્રમાં એ ભૂલ કરે છે. બીજાં નાના-મોટા પાપને મુખ્ય કરે અને આ અજ્ઞાન - મિથ્યાત્વના પાપને એમને એમ - Intact રાખે. એના ઉપર ધ્યાન નથી જાતું. તીર્થંકરદેવે જેના ઉપર વજન દીધું છે, એના ઉપર પોતાનું વજન નથી. બીજે વજન જાય છે. Weightage ફર્યું કે આખો માર્ગ ફરી ગયો. વિશેષ વાત છે. (તે આવતીકાલના સ્વાધ્યાયમાં લઈશું, સમય સમાપ્ત થયો છે).

બહારની અનુકૂળતા હોય તો મને ઠીક પડે ઈ માન્યતા જ આત્માને પ્રતિકૂળ છે. બહારની પ્રતિકૂળતા મારામાં છે જ નહીં એવો નિર્ણય તો પહેલાં જ કર્યો છે. એને નડે શું ?

-પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી
(દ્રવ્યદૃષ્ટિ જિનેશ્વર-૧૧૨૯)

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક-૫૩૭ (૩)

તા. ૧૧/૦૮/૧૯૯૬ - ભાવનગર

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત - પત્ર - ૫૩૭ ચાલે છે. પાનું ૪૩૬. જીવને પોતાનું સ્વરૂપ સમજતાં નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ થાય. જો પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય, નિર્મળ સ્વરૂપનું જો જ્ઞાન થાય તો જીવને નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ થાય. અહીંયા કૃપાળુદેવ એમ કહે છે કે, ભાઈ ! તારું સ્વરૂપ તારે સમજવું. એમાં કોઈ વિકટ વાત તો નથી, કોઈ મોટી વાત તો નથી. પોતાનું સ્વરૂપ સમજવું છે એ કાંઈ ન બનવા યોગ્ય કે અશ ચ એવી વાત તો નથી. પણ અનંત કાળથી પોતાનું સ્વરૂપ નથી સમજ્યો એ એક ખુલ્લી હકીકત છે. જ્યારે એવી પરિસ્થિતિ રહી છે, તો એવું સબળ (અવરોધક) કારણ પણ રહ્યું છે કે જીવ પોતાનું સ્વરૂપ સમજ્યો નથી. એ કારણ ચુ રહ્યું છે એના ઉપર અહીંયા કૃપાળુદેવે પ્રકાશ પાડ્યો છે.

શું લખે છે ? કે, ‘પણ સ્વપ્નદશામાં જેમ ન બનવા યોગ્ય એવું પોતાનું મૃત્યુ પણ જીવ જીએ છે,...’ એટલેકે એવું જૂઠું જોવે છે. ખોટું જોવે છે. કોઈ પોતાનું મૃત્યુ જોઈ ન શકે પણ સ્વપ્નમાં એવું દેખાય. એ દૃષ્ટાંત છે. ‘તેમ અજ્ઞાનદશારૂપ સ્વપ્નરૂપયોગે....’ તેમ અજ્ઞાનદશા પણ એક સ્વપ્ન છે. શું છે ? કે અજ્ઞાનદશા છે તે એક સ્વપ્ન જેવું છે. કેવું સ્વપ્ન છે ? કે ‘આ જીવ પોતાને, પોતાના નહીં એવા બીજા દ્રવ્યને વિષે સ્વપણે માને છે;...’ અજ્ઞાનદશામાં શું કરે છે જીવ ? કે (જ્યાં) પોતે નથી, પોતાનું અસ્તિત્વ નથી, પોતાની ચીજ નથી (ત્યાં સ્વપણું માને છે). જગતનાં (પ્રત્યેક) દ્રવ્ય સ્વતંત્ર છે. જીવ હોય કે પરમાણું હોય, કે બન્નેની મિશ્ર અવસ્થાવાળું કોઈ દ્રવ્ય હોય. (દા.ત.) કોઈ મનુષ્ય હોય (પણ) એ કાંઈ આત્માનું પોતાનું સ્વરૂપ તો નથી. છતાં જીવ એમાં પોતાપણું કરે છે. આટલી ભૂલ છે. ચાં ભૂલ છે ? આટલી ભૂલ છે કે (જે) પોતાનું સ્વરૂપ નથી, (જ્યાં) પોતાનું અસ્તિત્વ નથી (એવા પરપદાર્થમાં

પોતાપણું કરે છે). પ્રારબ્ધયોગે સંયોગ થયો છે અને સંસારના વ્યવહારે કાંઈને કાંઈ સંબંધ ગણવામાં આવે છે. પિતા-પુત્રનો સંબંધ ગણવામાં આવે છે કે, પતિ-પત્નીનો સંબંધ ગણવામાં આવે છે કે, ભાઈ-બહેનનો સંબંધ ગણવામાં આવે છે કે, ભાઈ-ભાઈનો સંબંધ ગણવામાં આવે છે. (એમ) કોઈપણ સંબંધ ગણવામાં આવે છે. જીવને ત્યાં આ મારું છે. આ મારું ફલાણું છે... આ મારાં ફલાણા છે... એવું જે લાગે છે, એ જીવનું અજ્ઞાન છે અને એ જીવને સ્વપ્નું છે. સ્વપ્નું એટલા માટે કહ્યું કે, એવા અનંત કુટુંબો છોડીને, મારાપણું કરીને એ મૂકતો આવ્યો. અત્યારે એ કુટુંબ તારી સમક્ષ આવે તો તને મારાપણાનો જરાપણ ભાવ નહીં થાય. કેમકે એ પ્રારબ્ધ પૂરું થઈ ગયું. એ ઉદય પૂરો થઈ ગયો એટલે ઉદયભાવ પણ તારો સમાપ્ત થઈ ગયો. તો અત્યારે જે તું કરી રહ્યો છે, એ તને તારું સ્વરૂપ નહીં સમજવા માટે બહુ મોટું (બાધક) કારણ છે. સ્વરૂપ સમજવામાં પ્રતિબંધ થાય, આવરણ આવે અને સ્વરૂપ ન સમજાય એવડું બહુ મોટું આ કારણ છે. એમ અહીંયા સમજાવવું છે.

એવી જે માન્યતા છે - એવું જે માને છે, 'એ જ માન્યતા તે સંસાર છે,...' એમાંથી આખો સંસાર ભો થાય છે. અથવા પાંગરે છે. આખો સંસાર એમાંથી પાંગરે છે. 'તે જ અજ્ઞાન છે,....' અને તે એક મોટું અજ્ઞાન છે. સામાન્ય અજ્ઞાન નથી પણ મોટું અજ્ઞાન છે. 'નરકાદિ ગતિનો હેતુ તે જ છે,....' જીવ નરકમાં જાય, નિગોદમાં જાય. 'આદિ' (શબ્દમાં) તિર્યચ ને નરક બે ગતિ ઘણી મોટી છે. એમાં જીવ ઘણું દુઃખ પામે છે. આમ તો ચારે ગતિમાં દુઃખ પામે છે. પણ નરક, નિગોદમાં સૌથી વધારે દુઃખ પામે છે. એ 'નરકાદિ ગતિનો હેતુ તે જ છે,....' આવું જે પોતાપણું કરવું; પછી ભલે એ કુટુંબ પરિવાર હોય કે ગમે તે પ્રારબ્ધના સંયોગો હોય. એમાં પોતાપણું કરવું (તે અજ્ઞાન છે). પછી મિત્ર-શત્રુપણું કરવું એ પણ એમ જ છે.

કોઈપણ પ્રકારના સંબંધની કલ્પના કરીને વાસ્તવિકતાનો અનુભવ કરવો કે આ આમ જ છે - એ જીવનું અજ્ઞાન છે અને દુર્ગતિનો હેતુ છે. 'તે જ જન્મ છે, મરણ છે....' એ જ જન્મ-મરણનું પણ કારણ થાય છે. 'અને તે જ દેહ છે, દેહના વિકાર છે,....' (એટલે કે) તેથી જ નવો દેહ જીવ ધારણ કરે છે અને નવા-નવા રોગ પણ ધારણ કરે છે. જુઓ ! દેહવિકાર એટલે રોગ. આત્માને પણ (મિથ્યાત્વનો) રોગ થાય અને શરીરને પણ રોગ થાય.

અને દેહનું આવાગમન - જન્મમરણ પણ થાય. બધાં પ્રકારના અનિષ્ટો - દુઃખદાયક પ્રસંગો ભા થાય.

‘તે જ પુત્ર, તે જ પિતા,...’ એ પુત્ર-પિતાદિપણું જે પોતાની કલ્પનામાં આવે છે, એ પણ જીવનું અજ્ઞાન છે. એ પણ જીવનું અજ્ઞાન છે. આ જીવે કોઈના વિષે પુત્રપણું માનવા જેવું નથી. પુત્રપણું માને કે કાંઈપણ સંબંધ માનીને, કાંઈ પણ અધિકારબુદ્ધિ આવે છે તે અધિકારબુદ્ધિ જીવને અજ્ઞાન(રૂપ) છે. એ જ જીવને અનેક પ્રકારનાં જન્મમરણ અને દુઃખનું કારણ થાય છે. આખા સંસારનું કારણ એ છે. ‘તે જ શત્રુ, તે જ મિત્રાદિ ભાવ કલ્પનાના હેતુ છે,...’ શત્રુ-મિત્ર પણ નહીં (માનવા) બીજાં સગા સંબંધ (તો) નહીં પણ શત્રુ-મિત્રની પણ કલ્પના કરવા જેવી નથી. એ ભાવ કલ્પનાના હેતુ છે. એ બધાં (જે) પ્રકાર છે, એ બધી કલ્પનાના કારણો છે. બીજું કાંઈ નથી. પ્રારબ્ધયોગે જે કાંઈ પ્રકાર ભો થયો છે, એ કલ્પનાના કારણ છે. એ કલ્પનાની નિવૃત્તિ કરી નાખવી. નાશ કરી નાખવો. ‘અને તેની નિવૃત્તિ થઈ ત્યાં સહજ મોક્ષ છે;...’ જુઓ ! નિવૃત્તિ થઈ ત્યાં સહજે સહજે મોક્ષ છે. એ કલ્પના છોડી એટલે સહજ માત્રમાં મોક્ષ છે. એમ કહે છે. કલ્પના એ બંધન છે અને કલ્પના છોડી એટલે મોક્ષ છે. આવી રીતે વાત છે. જુઓ ! આપણે (એ વાતને) વિચારીએ.

અત્યારે જે આત્માઓ મોક્ષમાં બિરાજે છે; અનેક તીર્થંકરો અને અનેક બીજાં ધર્માત્માઓ સિદ્ધ(દશાને) પ્રાપ્ત થઈ ગયા. ત્યાં બિરાજમાન છે, એને

ચો સંસાર સંબંધ છે કહો જોઈએ ? ભૂત નૈગમનયથી એમ કહેવાય કે મહાવીર ભગવાન ત્રિશલારાણીના પુત્ર હતા. બરાબર ? સિદ્ધાર્થ મહારાજા - ત્રિશલારાણીના પુત્ર હતા. પણ કાંઈ સંબંધ ખરો ? એ આત્માઓનો પણ મોક્ષ થઈ ગયો. એના માબાપ પણ મોક્ષગામી હોય છે. તીર્થંકરના માબાપ પણ મોક્ષગામી હોય છે. એમનો પણ મોક્ષ થઈ ગયો. એ પણ સિદ્ધાલયમાં સમકોટીએ બિરાજે છે. ‘નમો સિદ્ધાણં’ માં બધાં આવી ગયા કે ન આવી ગયા ? એમાં આ માતા છે - એમ છે ? આ પિતા છે - એમ છે ? આ પુત્ર છે - એમ છે ? એવું કાંઈ નથી. બધાં જ આત્માઓ - બધાં એક સરખાં સિદ્ધ છે. (બધાં) સિદ્ધપદે બિરાજમાન છે. કોઈને કોઈ (જાતનો) સંસાર સંબંધ નથી. તો એ જે સંસાર સંબંધ હતો, એ માત્ર પ્રારબ્ધયોગે વ્યવહારે કહેવા

પૂરતો હતો. વાસ્તવિક કોઈ આત્મામાં કોઈ પ્રકારનો સંબંધ - બે આત્માઓ વચ્ચે હોતો નથી.

‘તેની નિવૃત્તિ થઈ...’ એટલે એ કલ્પનાની નિવૃત્તિ થઈ, ‘ત્યાં સહજ મોક્ષ છે; અને એ જ નિવૃત્તિને અર્થે...’ (અર્થાત્) એવી કલ્પના નાશ કરાવવા માટે, એ પ્રકારની કલ્પનાનો - ભાવ કલ્પનાનો નાશ કરાવવા માટે જ, ‘સત્સંગ, સત્પુરુષાદિ સાધન કહ્યાં છે;...’ સત્સંગ અને સ્વાધ્યાય શેના માટે છે ? કે આવી કલ્પના નાશ પામી જાય. કોઈને વિષે એ (જે) કાંઈ વ્યવહાર સંબંધ કહેવાય છે, એ વ્યવહારની મર્યાદા રાખવાની. વ્યવહારની મર્યાદા રાખવાની પણ એ સાચું માની લેવાનું નહીં. જો સાચું માને તો અધિકારબુદ્ધિ આવ્યા વિના રહે નહીં અને અધિકારબુદ્ધિ આવે ત્યાં જીવને કષાય થયા વિના રહે નહીં.

એમ સત્સંગ અને સત્પુરુષ આદિ સાધન એવી કલ્પનાનો નાશ કરવા માટે કહ્યાં છે. ‘અને તે સાધન પણ જીવ જો પોતાના પુરુષાર્થને તેમાં ગોપવ્યા સિવાય પ્રવર્તાવે તો જ સિદ્ધ છે.’ સિદ્ધ છે એટલે એની સિદ્ધિ છે - એની સફળતા છે. સિદ્ધ છે એટલે એની સફળતા ચારે છે ? કે જીવ સત્સંગ અને સત્પુરુષના યોગે પોતાનો પુરુષાર્થ કરે (ત્યારે). પુરુષાર્થ ન કરે તો એ સત્સંગ અધર રહી જાય અને પોતે પાછો ઘર(માં) એમ ને એમ પ્રવર્તવા મંડે. જેમકે, આપણે આપણો દાખલો લઈએ.

અહીંયા તો આપણે સ્વાધ્યાય કરીએ. જ્ઞાનીપુરુષો જે કહે છે, તેમના વચનામૃતોને આપણે ભાવથી સાંભળીયે. ઘરે જઈને એટલું ને એટલું મારાપણું કરીએ તો શું થાય ? અહીંનું જે સાંભળ્યું, તે સંબંધીનો કાંઈ પુરુષાર્થ ન કર્યો અને પાછો પ્રતિબંધ એવો ને એવો ચાલુ રાખ્યો. પહેલાં પ્રતિબંધ તો હતો જ. પરિવારમાં - કુટુંબમાં પોતાપણાનો પ્રતિબંધ તો હતો જ, એ પાછો ઘરે જઈને ચાલુ ને ચાલુ કરી દીધો અને ચાલુ ને ચાલુ રાખ્યો. (આમ કરવાથી) જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞા છે એનું ઉલ્લંઘન થયું અથવા એ આજ્ઞાનો સ્વીકાર ન કર્યો. એમ સ્પષ્ટ થયું કે ન થયું ? એટલે એવું સાધન પણ જો જીવ પોતાનો પુરુષાર્થ એમાં ગોપવ્યા સિવાય પ્રવર્તે તો જ એ સાધન સફળ છે. સિદ્ધ છે એટલે સફળ છે. નહીંતર તો એ સાધનનો કાંઈ અર્થ નથી. એ તો બીજાં બધાં સંસારી જીવો પણ પોતાના કુટુંબ પરિવારમાં પોતાપણું કરે જ છે અને

(અહીંયા) જ્ઞાનીપુરુષ કહે છે કે, ‘એ કલ્પના તું છોડી દે.’ તો એણે એમ ન કર્યું હોય તો બીજામાં ને આમાં શું ફરક રહ્યો ? કે કાંઈ ફરક ન પડ્યો. અને ચારગતિના જે દુઃખ ભા છે, એ એમને એમ ભા રહી જશે.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! ૫૨૮ પત્ર લ્યો !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાનું ૪૨૩ નીચેનો બીજો પેરાગ્રાફને ? ‘આત્મહિત માટે સત્સંગ જેવું બળવાન બીજું નિમિત્ત કોઈ જણાતું નથી,...’ આમ તો નિમિત્તમાં અનેક પ્રકારનાં ધર્મનાં સાધનો અને ધર્મની ક્રિયાઓ ગણાય છે, પણ સત્સંગ જેવું કોઈ બળવાન સાધન જણાતું નથી. ‘છતાં તે સત્સંગ પણ, જે જીવ લૌકિકભાવથી અવકાશ લેતો નથી તેને, પ્રાયે નિષ્ફળ જાય છે,...’ સત્સંગ કોને નિષ્ફળ જાય છે ? (જેને) લૌકિકભાવ (હોય તેને). લૌકિકભાવ એટલે શું ? કે જે લૌકિક સંબંધો છે, એના જે ભાવો છે, એ એમને એમ અકબંધ રાખી દે. એમાં બીજો કાંઈ ફેર વિચારે નહીં તો એને કાંઈ સત્સંગનો અર્થ નથી રહેતો. એ સત્સંગ પછી નિરર્થક છે. ‘અને સહેજ સત્સંગ ફળવાન થયો હોય તો....’ એટલે શું ? કે થોડી - ઘણી અસર આત્મા ઉપર આવતી હોય. જ્ઞાનીના વચનોની થોડી - ઘણી અસર આત્મા ઉપર આવતી હોય. એવું પણ બને ને ? થોડી પણ અસર ન આવતી હોય એવું ન બને. ભાવથી સાંભળવા આવતો હોય એટલે થોડી - ઘણી અસર પણ આવતી હોય. ‘તો પણ વિશેષ વિશેષ લોકાવેશ રહેતો હોય....’ છતાં એનાં કરતાં (જે અસર આવતી હોય તેના કરતાં) લૌકિકભાવ જો બળવાન રહેતો હોય, હવે શું કહ્યું ? કે સત્સંગના ભાવો પણ છે. અને ઉદયભાવો પણ છે. લૌકિકભાવો એટલે શું છે ? ઉદયભાવો પણ છે. ઉદયભાવોનું બળ જો વધારે હોય અને સત્સંગમાં જે પરિણામ થતાં હોય એનું બળ જો ઓછું હોય, ‘તો તે ફળ નિર્મૂળ થઈ જતાં વાર લાગતી નથી;...’ તે જે સાંભળ્યું છે તે ધોવાઈ જતાં જરાપણ વાર લાગતી નથી.

‘અને સ્ત્રી, પુત્ર, આરંભ, પરિગ્રહના પ્રસંગમાંથી જો નિજબુદ્ધિ છોડવાનો પ્રયાસ કરવામાં ન આવે તો સત્સંગ ફળવાન થવાનો સંભવ શી રીતે બને ?’ જુઓ ! કેટલાં-કેટલાં પત્રોમાં ધ્યાન ખેંચ્યું છે !! બહુ ચોખ્ખા શબ્દોમાં લખ્યું છે. ઘરે જાઓ (તો ત્યાં) સ્ત્રી, પુત્ર હોય, દુકાને જાઓ (તો ત્યાં) આરંભ, પરિગ્રહ હોય, અને એ બધાં પ્રસંગમાં - એની સાથેના ઉદય પ્રસંગોમાં નિજબુદ્ધિ (અર્થાત્) આ મારાં છે... આ મારાં છે... આ મારાં છે... (એમ જ ચાલુ રાખે

તો સત્સંગ ફળવાન થાય નહીં). ખરેખર તો અહીંથી ગયા પછી જે સાંભળ્યું છે, એ સાંભળ્યાનો પ્રયોગ કરવાનો ઘરે અવસર છે. ઘરે પહોંચ્યા પછી કે દુકાને પહોંચ્યા પછી જે સાંભળ્યું છે એને સફળ કરવા (માટેના) પ્રયોગ કરવાનો ત્યાં પ્રસંગ છે. એના બદલે અહીંની વાત સાવ અહીંયા મૂકી દીધી અને ત્યાં હતું એમને એમ પહેલાંની જેમ જો નિજબુદ્દિએ પ્રવર્તવાનું ચાલુ રહે તો એ 'સત્સંગ ફળવાન થવાનો સંભવ શી રીતે બને ?' (એમ) પ્રશ્ન પૂછે છે. કોઈ રીતે એ સત્સંગ સફળ થવાનો નથી. ભલે એ આખી જિંદગી સત્સંગ કર્યા કરે તોપણ એ સત્સંગ બિલકુલ સફળ થાય નહીં. બહુ ચોખ્ખી અને સ્પષ્ટ વાત કરી છે.

એટલે હવે શું છે ? કે આપણે સત્સંગમાં બેસીએ છીએ. (હવે) સત્સંગમાં જ્યારે મળવાનું થાય ત્યારે એ ચર્ચા કરવી જોઈએ કે, ભાઈ ! આ તો આપણે આજે સાંભળ્યું પણ ઘરે આવ્યા પછી પરિણામ કેવા રહ્યાં ? દિકરા-દિકરીને જોઈને પરિણામ કેવા રહ્યાં ? પતિ-પત્નીને જોઈને પરિણામ કેવા રહ્યાં ? મા-બાપને જોઈને પરિણામ કેવાં રહ્યાં ? દુકાને જઈને વ્યવસાય કરતાં પરિણામ કેવાં રહ્યાં ? જો એ વાતને તપાસવામાં ન આવે તો પછી આનો કોઈ વિચાર જ નહીં રહે. (અને) એનો પ્રયોગ પણ નહીં રહે. પ્રયોગ કરે એ ચર્ચા કરે (કે), હું તો પ્રયોગમાં Fail જાઉં છું (અથવા તો) હું પ્રયોગમાં સફળ થાઉં છું. નિષ્ફળ જાઉં છું તો શું કરવા જાઉં છું ? શા માટે મને એમ થાય છે ? મારો અભિપ્રાય હજી કેમ બદલાતો નથી ? શું પરિણામ થાય છે કે (જેને કારણે) અભિપ્રાય બદલાતો નથી ? અભિપ્રાય ન બદલાય તો પરિણામ ચાલુ રહેવાની પૂરી શક્યતા છે. અભિપ્રાય વિરુદ્ધ પણ જો પરિણામ થઈ જતાં હોય, તો અભિપ્રાય હોય એને તો એ પરિણામથી છૂટવાનો અવસર જ નથી રહેતો. એના તો અભિપ્રાય પ્રમાણે પરિણામ ચાલવાના, ચાલવાના ને ચાલવાના.

'જે પ્રસંગમાં મહા જ્ઞાનીપુરુષો સંભાળીને ચાલે છે,...' પોતે પણ ૨૭મ્ - ૨૮મ્ વર્ષ આ પત્રો લખી રહ્યા છે. ત્યારે એ પણ કુટુંબ-પરિવાર અને વેપાર-ધંધાની મધ્યમાં રહીને લખી રહ્યાં છે. (એટલે લખે છે) અમારે પણ સંભાળીને ચાલવું પડે છે. અમારે પણ આ પ્રસંગોમાં સંભાળીને ચાલવું પડે છે. 'જે પ્રસંગમાં મહા જ્ઞાનીપુરુષો સંભાળીને ચાલે છે, તેમાં આ જીવે તો,....' આ જીવ એટલે સામાન્ય મુમુક્ષુ જીવે તો. 'અત્યંત અત્યંત સંભાળથી, સંક્ષેપીને ચાલવું,....' (અર્થાત્)

બહુ જ દરકાર રાખીને, બહુ જ જાગૃતિ રાખીને ચાલવું. ‘એ વાત ન જ ભૂલવા જેવી છે....’ એ વાત ભૂલવા જેવી નથી. ‘એમ નિશ્ચય કરી,...’ જુઓ ! એવો નિર્ધાર કરીને (એમ કહે છે). નિર્ધાર કરવો એ દરેક જગ્યાએ મુખ્ય વાત છે. કોઈપણ કામ કરવું હોય તો એનો યથાર્થ અને મક્કમ નિર્ધાર પહેલાં થઈ જવો જોઈએ. એટલે અડધું કામ અહીંયા થઈ જાય છે. ‘Well begin is half done’ (કહેવાય છે ને) ? અડધું કામ ત્યાં થઈ ગયું. જ્યાં શરૂઆત સારી થઈ ત્યાં અડધું કામ તો થઈ ગયું.

‘એમ નિશ્ચય કરી, પ્રસંગે પ્રસંગે, કાર્યે કાર્યે અને પરિણામે પરિણામે તેનો લક્ષ રાખી તેથી મોકળું થવાય તેમ જ કર્યા કરવું,...’ (એટલે) એનાથી જુદું પડાય એમ કર્યા કરવું. આ પ્રયાસ - આ પ્રકારનો પુરુષાર્થ, સત્સંગ જે આરાધે છે તે જીવને અવશ્ય અવશ્ય હોવો જોઈએ. જો આ પ્રકારનો પ્રયાસ ન હોય તો આ સત્સંગ બિલકુલ સફળ થવાનો નથી. બધી મહેનત અને બધો સમય વેડફાઈ જશે, નકામો ચાલ્યો જશે, એ વાત ભૂલવા જેવી નથી. ‘એ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીની છાંસ્થ મુનિચર્યાને દૃષ્ટાંતને અમે કહ્યું હતું.’ કૃપાળુદેવે ત્યાં રૂબરૂમાં કોઈ ચર્યા કરી હશે. ત્યારે વર્ધમાનસ્વામીની છાંસ્થ મુનિચર્યાનો કોઈ દૃષ્ટાંત આપીને, આ મુમુક્ષુદશાનો સિદ્ધાંત સમજાવ્યો હશે. મુનિદશાનો દૃષ્ટાંત આપીને મુમુક્ષુ દશાનો સિદ્ધાંત સમજાવ્યો હશે. બોલો ! સમજાવવાની કેવી કેવી પદ્ધતિ હોય છે !!

જેમ સમયસારની ૧૪૩ મી ગાથામાં જ્ઞાનીની પક્ષાંતિકાંતની નિર્વિકલ્પદશાની સમજ આપવા માટે કેવળીનું દૃષ્ટાંત દીધું ! અમૃતચંદ્ર આચાર્યદેવે કેવળજ્ઞાનીનું દૃષ્ટાંત દીધું ! કેવળીના દૃષ્ટાંતે જ્ઞાનીની દશા સમજાવી કે જુઓ ! જેવા કેવળી છે ને, એવા જ્ઞાની છે ! એક ન્યાયે જેવા કેવળી છે એવા જ્ઞાની છે. અને ત્યાં ૧૪૩(ગાથા) ની ટીકામાં એ પરમાત્મા છે, એવો શબ્દ છેલ્લે વાપર્યો છે. આચાર્ય થઈને એવું જ્ઞાનીનું બહુમાન કર્યું છે ! એ રીતે અહીંયા કૃપાળુદેવ પણ વર્ધમાનસ્વામીની છાંસ્થ મુનિચર્યાના દૃષ્ટાંતે અમે કહ્યું હતું. (એમ કહે છે). જેમ મુનિ કોઈ સંબંધ રાખતા નથી; દીક્ષા લે પછી એને વ્યવહાર સંબંધ કોઈ હોતો નથી. વ્યવહાર સંબંધ હોતો નથી અને વ્યવહાર સંબંધના પરિણામ કે કલ્પના પણ એને રહેતી નથી.

જેમકે કોઈ મુનિ થઈ ગયા. (કૃપાળુદેવે) દૃષ્ટાંત એવો કોઈ લીધો હશે.

આપણે કલ્પના કરીએ કે વર્ધમાનસ્વામી - મહાવીર ભગવાને દીક્ષા લઈ લીધી. એ જંગલમાં ગયા પછી એમનો પરિવાર એમને વંદન કરવા આવે કે ન આવે ? આવે. મા-બાપ હોય તો મા બાપ વંદન કરવા આવે, પત્ની, પુત્રાદિ હોય તો એ લોકો વંદન કરવા આવે, જે કોઈ વંદન કરવા આવે, એ જ્યારે વંદન કરવા આવે ને એમની પ્રદક્ષિણા ફરતા હોય; મુનિરાજને વંદન કરે ત્યારે નમસ્કાર કરે, પ્રદક્ષિણા કરે - એ બધું કરે ને ? (મુનિરાજ) એમને જોવે ત્યારે 'આ મારાં ફલાણા છે,' એવો વિકલ્પ ન આવે. 'આ મારાં મા-બાપ છે, આ મારી મા છે, આ મારા બાપ છે, આ મારી પત્ની છે, આ મારો પુત્ર છે, એ જોવે તો એને એવી રીતે ન દેખાય. વંદન કરવા આવેલા જેવાં બીજાં જીવો - ત્રાહિત જીવો દેખાય, એવાં જ એને એ દેખાય. એ દૃષ્ટાંતે એમ કહે છે કે તું ઘરમાં રહીને એમ જોતાં શીખ ! એ પણ છન્નસ્થ હતા, હજી કેવળી નહોતા થયા. જ્યારે મુનિદશામાં હતા ત્યારે છન્નસ્થ હતા, હજી કાંઈ કેવળી નહોતા થયા. (એટલે અહીંયા) કહે છે કે, તું ભલે છન્નસ્થ હો, ભલે કેવળી ન થયો હોય, પણ તારે પુરુષાર્થ આ કરવાનો છે - પ્રયત્ન આ કરવાનો છે. આ પ્રયત્ન કરીશ તો આ પુરુષાર્થ કરવાથી સત્સંગની સફળતા છે. નહીંતર સત્સંગ પણ તારો નિષ્ફળ છે. એમ અહીંયા પરટ (પત્ર) માં કહેવું છે. આખા પેરાગ્રાફની બહુ Parallel વાત છે. ૫૩૭માં જે વાત કરી છે, એ વાત આગળ પણ પોતે અનેક જગ્યાએ કરી ગયા છે.

૫૩૮ માં પણ એ જ કહે છે કે, 'બીજાં પદાર્થમાં જીવ જો નિજબુદ્ધિ કરે તો પરિભ્રમણદશા પામે છે;...' સીધી સિદ્ધાંતસૂત્ર જેવી વાત લીધી. આ જીવ જો બીજાં પદાર્થમાં નિજબુદ્ધિ કરે છે કે, 'આ મારાં ફલાણા છે' (તો) તારું પરિભ્રમણ પામવાની વાત નક્કી વાત થઈ ગઈ. એટલે જેને પરિભ્રમણનું ભાવભાસન આવે છે, એને બધાં આવા પોતાપણાના અજ્ઞાનમય પરિણામોમાં પરિભ્રમણ દેખાવા માંડે છે.

પરિભ્રમણની વેદના ચાંથી ઉઠે છે ? હમણાં આપણે એ પ્રશ્ન ચર્ચાય છે. અનેક મુમુક્ષુઓ એમ કહે છે કે, પરિભ્રમણની વેદના આવતી નથી. પરિભ્રમણની વેદના આવવી જોઈએ એવી વાત આપણે સત્સંગમાં ચાલે છે, (એ વાત) સમજાય છે અને સંમત થાય છે. પણ 'અમને તો હજી એવી વેદના આવતી નથી. શું કરવા આવતી નથી એ સમજાતું નથી.' શું કહે છે ? શું

કરવા (પરિભ્રમણની વેદના) આવતી નથી - એ સમજાતું નથી. એ એટલા માટે નથી આવતી કે જે પરમાં નિજબુદ્ધિ છે, એ નિજબુદ્ધિએ કરીને પરિભ્રમણ દશા પ્રાપ્ત થાય છે, એ વાત ત્યાં દેખાતી નથી. એ પરિભ્રમણ ત્યાં Visualise થવું જોઈએ. પરિવારના સભ્યોને જોઈને એને અંદરમાં મારાપણું વગર વિચારે - નિર્વિકલ્પપણે થઈ જાય છે. ભાવ તો થાય જ છે કે, 'આ મારાં ફલાણા છે.' એ વખતે એને પરિભ્રમણ દેખાવું જોઈએ કે - આ હું પરિભ્રમણ કરવાનો ભાવ કરું છું. આવડું મોટું નુકસાન વહોરું છું.

જીવનો એવો સ્વભાવ છે કે, એ પોતે પોતાને પોતાના હાથે નુકસાન કરવા કે બીજો એને નુકસાન કરે તો એ બદાશત કરવા - સહન કરવા કોઈપણ રીતે તૈયાર નથી. નુકસાન કોઈને જોઈતું જ નથી. સવાલ એટલો છે કે નુકસાન નથી સમજાતું એટલે હાથે કરીને નુકસાન કરે છે. નુકસાન સમજવામાં આવતું નથી એટલે હાથે કરીને નુકસાન કરે છે. બાકી નુકસાન કરવાનો કે નુકસાન સહન કરવાનો કે નુકસાનને નોંતરવાનો - આમંત્રણ આપવાનો જીવનો સ્વભાવ નથી. એ જીવના સ્વભાવ બહારની વાત છે. દરેક જીવને એનો નિષેધ જ આવે. એ કાંઈ સમજાવવું ન પડે. એટલે સ્વાધ્યાય છે એ લાભ-નુકસાન સમજવા માટે છે કે, 'તમે સમજો, તમારા લાભ-નુકસાનને તમે સમજો. નહીંતર પરિભ્રમણ ભું છે.'

'નિજને વિષે નિજબુદ્ધિ થાય તો પરિભ્રમણદશા ટળે છે.' નિજને વિષે નિજબુદ્ધિ થાય તો પરિભ્રમણ દશા ટળી જાય છે. 'જેના ચિત્તમાં એવો માર્ગ વિચારવો અવશ્યનો છે,...' (અર્થાત્) જેને આ વાત જરૂરી લાગી કે, આનો કાંઈક ઉપાય કરવો જોઈએ. આવું મને તો થઈ રહ્યું છે. એમ લાગે કે મને તો આવું થઈ રહ્યું છે અને મારે કાંઈ ઉપાય કરવો જોઈએ. એવું જેને લાગે, જેને ન લાગે તેનો તો કાંઈ ઉપાય જ નથી - એ તો દોડ્યો જ જાશે, એણે શું કરવું ? કે, 'તેણે તે જ્ઞાન જેના આત્મામાં પ્રકાશ પામ્યું છે,....' (અર્થાત્) જેને નિજમાં નિજબુદ્ધિ થઈ છે અને પરમાં નિજબુદ્ધિ જેની ઉડી ગઈ છે. 'તેની દાસાનુદાસપણે અનન્ય ભક્તિ કરવી,....' અહીંયા Co-ordination શું છે ? કઈ વાતનું છે ? કે તેવું જ્ઞાન કોના આત્મામાં પ્રકાશ પામ્યું છે ? કે જ્ઞાનીપુરુષને - જેને આત્મજ્ઞાન થયું છે એને પરમાં નિજબુદ્ધિ ન હોય. પરમાં નિજબુદ્ધિ હોય એને આત્મજ્ઞાન ન હોય. આ તો સામે-સામે ચોખ્ખી વાત છે. તો એવું જ્ઞાન

જે જ્ઞાનીને પ્રકાશ પામ્યું છે. 'તેની દાસાનુદાસપણે અનન્ય ભાવિ ત કરવી, એ પરમ શ્રેય છે;....' અહીંયા પરિભ્રમણ અને જ્ઞાનીપુરુષની ભાવિ ત વચ્ચેનું Co-ordination છે.

હજી કોઈ-કોઈ મુમુક્ષુને એ વાત નથી સમજાતી કે, તમે પરિભ્રમણની પણ વાત કરો છો અને જ્ઞાની પુરુષની ભાવિ તની પણ વાત કરો છે. સત્સંગની અંદર બન્ને વાત આવે છે. કોઈ એમ કહે કે અમને પરિભ્રમણની વાતમાં તો કાંઈ મેળ ખાતો નથી, જ્ઞાનીપુરુષની ભાવિ ત અમને બરાબર સમજાય છે અને અમને એ કરવાનું મન પણ થાય છે. કોઈ એમ કહે કે, જ્ઞાનીપુરુષની ભાવિ તની વાત તમે પછી રાખો. પહેલાં તમે પરિભ્રમણની ચિંતામાં આવો, આ ચર્ચાય છે. કૃપાળુદેવે આ પૃ૩૯ (પત્ર) માં બન્નેનું Co-ordination મૂ તું છે. એ બન્ને વાત Co-related છે - એક સાથે સંકળાયેલી છે - એક વાતના બે પડખાં છે. એક મુમુક્ષુની યોગ્યતાનાં આ બે પડખાં છે. જેને પરિભ્રમણની ચિંતા અને વેદના હોય એને જ્ઞાનીપુરુષની ભાવિ ત આવ્યા વિના રહે નહીં. જ્ઞાનીપુરુષની ભાવિ ત આવે એને પોતાને ભાવિ તનો હેતુ શું છે ? જન્મ-મરણ ટાળવાનો હેતુ છે. ભાવિ તનો હેતુ શું છે ? જન્મ-મરણ ટાળવાનો છે. અને જન્મ-મરણ વધવાના કારણરૂપ જે પોતાનાં પરિણામ ચાલતાં હોય; - ઘરની અંદર મારાપણાંના (પરિણામ ચાલતા હોય) કે 'આ ઘર મારું; આ કુટુંબ મારું; આ સંયોગ મારાં,' એ જે પરિણામ ચાલતાં હોય એ તો પરિભ્રમણનાં કારણો છે. એ પરિભ્રમણનાં કારણો એમને એમ ભાં હોય અને જ્ઞાનીપુરુષની ભાવિ ત પણ વર્તતી હોય, ત્યારે ત્યાં એને એ વાત ઉપર Light થવી જોઈએ કે આ પરિભ્રમણનું કારણ તો મારું ચાલુ જ છે. એની તો મને કોઈ ચિંતા કેમ થતી નથી ? મને એની કોઈ વેદના કેમ થતી નથી ? અને હું માત્ર ભાવિ તથી સંતોષ માનવા માંગુ છું ? કે શું કારણ છે ? ચેક કરી લેવું. ભાવિ તનો નિષેધ નથી, પણ બે વાત કોઈ જુદી-જુદી છે, એવું નથી. આ એક જ પત્રમાં એનું (Co-ordination કર્યું છે).

મુમુક્ષુ :- ભાવિ તમાં પણ સ્વલક્ષ કેળવવાની જરૂર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભાવિ ત પણ સ્વલક્ષી હોય છે અને પરિભ્રમણની વેદના તો એકાંતે સ્વલક્ષી જ છે. ખરેખર તો પરિભ્રમણની વેદનાથી પરલક્ષ ઉડાડ્યું છે. એ એક એવી ભૂમિકા છે કે જેમાં પરલક્ષનો બહુ જ મોટો નિષેધ થાય

છે. કેમકે પોતાની જ એટલી બધી ચિંતા થઈ ગઈ, પોતાની જ એટલી બધી ચિંતા થઈ ગઈ કે, વેદના ઠી એમાંથી ! જૂરણા ઠી એમાંથી ! એટલે તીવ્રપણે સ્વલક્ષ થવાનું એ પહેલું પગથીયું છે. પાયાની વાત એ છે. ત્યાંથી સ્વલક્ષનો પાયો ચાલુ થાય છે. એ સ્વલક્ષી પાયો જેટલો મજબૂત થાય (એટલી) જ્ઞાનીપુરુષની ભિ ત આવ્યા વિના રહે નહીં. જ્ઞાનીપુરુષની ભિ ત આવે તો આ પણ થયા વિના રહે નહીં. આમ બે વાત Co-related છે. પ૨૯માં એ વાત સાથે-સાથે આવી છે. બહુ ધ્યાનથી સ્વાધ્યાય કરીએ તો બધો વિષય ચોખ્ખો કરેલો જ છે.

એટલે એ રીતે, મુમુક્ષુજીવે સ્વાધ્યાય પછીના સમયમાં એટલેકે ઉદયના પ્રસંગોની અંદર આવો પુરુષાર્થ કરવો યોગ્ય છે. અને આવો પુરુષાર્થ ચાલવો જ જોઈએ અને ચાલુ રાખવો જ જોઈએ. તો જ સત્સંગની સફળતા છે.

(જ્ઞાનીપુરુષ એમ કહે છે) (તું) મંદિર આવ અને માળા ફેરવવામાં સાવધાન છો, શાસ્ત્ર વાંચવામાં સાવધાન છો, ભિ ત-પૂજા કરવામાં સાવધાન છો, પણ મારાપણું (નહીં) કરવામાં તો જરાય સાવધાન નથી, ત્યારે આનું શું ? જે કરવાનું છે તે કરતો નથી, બાકી બીજું જે (કરે) છે એનું કાંઈ સફળપણું થાવાનું નથી. અરે...! સાધન પણ નથી રહેતું અને સાધ્ય પણ નથી રહેતું, બધું ખોટું જ છે, બધું નિષ્ફળ છે અને અત્યાર સુધી એ બધું કરી ચૂ - 'યમ નિયમ સંજમ આપ કિયો; પુનિ ત્યાગ બિરાગ અથાગ લહ્યો; સબ શાસ્ત્રનકે નય ધારિ હિયે, મત મંડન ખંડન ભેદ લિયે,' અમારા મતમાં આમ છે. અમારા સંપ્રદાયમાં આમ છે. બીજાનાં સંપ્રદાયમાં આમ છે શાસ્ત્ર વાંચીને પણ એ બધી સંપ્રદાયબુદ્ધિની પ્રવૃત્તિ કરી.

(અહીંયા) કહે છે કે, જો જીવ પોતાપણું મૂકે, જે પ્રારબ્ધને યોગે સચેત-અચેત, સચેત-અચેત મિશ્ર એવા પર દ્રવ્યોનો સંયોગ છે, એમાં પોતાપણું મૂકે 'તો તે સર્વ વ્રત, યમ, નિયમ, જપ, યાત્રા, ભિ ત, શાસ્ત્રજ્ઞાન આદિ કરી છૂટ્યો એમાં કંઈ સંશય નથી.' અમને એમાં કાંઈ (સંશય નથી). નિશંક વાત છે કે એ જીવનો ઉદ્ધાર થઈ જવાનો છે. એ બંધનથી મુ ત થઈ જવાનો છે. મોક્ષ પામી જવાનો છે. 'એ જ વિનંતિ.' છે અમારી 'આત્મ સ્વરૂપના પ્રણામ.' શું કહ્યું ? આત્મસ્વરૂપના પ્રણામ ! અમે તો આત્મસ્વરૂપ છીએ, (એમ) કહે છે. મુમુક્ષુને પ્રણામ કરે છે, મુમુક્ષુને પણ પ્રણામ કરે છે ! એ પ૨૭ પત્ર થયો.

(આમાં) મુમુક્ષુની બહુ જ પ્રયોજનભૂત વાત કરી છે. આ પત્રની અંદર કૃપાળુદેવે મુમુક્ષુને એકદમ પ્રયોજનભૂત વાત કરી છે કે આટલો સંક્ષેપ જો જીવમાં પરિણામ પામે - આટલું જો એ જીવ કામ કરે - Practice કરે, રોજ Practice કરે એટલે સફળ થાય, થાય ને થાય જ. એ જીવને પછી સંસાર રહેવાનો નથી. જેણે સંસારનો સંબંધ સંસારમાં રહીને કાપવા માંડ્યો, એને સંસાર ચાંથી રહે ? સંસારની વચ્ચે રહીને સંસારનો સંબંધ કાપવા માંડ્યો ને એણે તો ? એને સંસાર ચાંથી રહે ? અને પછી ગમે ત્યારે એ ત્યાગ કરશે તો આકરો નહીં લાગે. નહીંતર વનમાં જઈને ઘર સાંભરશે !

જો એણે ઘરમાં રહીને પોતાપણું નહીં મૂક્યું હોય અને પોતાપણું રાખીને દીક્ષા લીધી હશે; મેં મારી મૂડી છોડી, મેં મારું ઘર છોડ્યું, મેં મારાં કુટુંબનો ત્યાગ કર્યો, (તો અહીંયા કહે છે) તે કુટુંબનો ત્યાગ કર્યો પણ મારાપણાનો ત્યાગ નથી કર્યો. ‘મારાં’ કુટુંબનો ત્યાગ કર્યો ને ? કોનો ત્યાગ કર્યો ? કે ‘મારાં’ કુટુંબનો. તો મારાપણું તો તે રાખ્યું છે અને ત્યાગ કર્યો છે (એટલે) તને તે સાંભર્યા વગર રહેશે નહીં. તું નહીં ટકી શકે. એ પરિસ્થિતિ આવશે. (એ ૫૩૭ પત્ર પૂરો થયો).

અજ્ઞાની જીવોને બંધનમાં નાખવા યમરાજાએ સ્ત્રી અને ગૃહવાસરૂપી મજબૂત જેલ રચી છે. સ્ત્રી એ ઘરનું મૂળ છે. સ્ત્રી બંધનું કારણ નથી પણ સ્ત્રી પ્રત્યેનો મોહ છે તે બંધનું કારણ છે. બીજી રીતે રાગની પરિણતિ તે સ્ત્રીનું ઘર છે - ગૃહવાસ છે. બાપુ ! જગતની પ્રત્યેક ચીજના મોહ તે મહાપાપ છે. રાગવાળો પોતાને માનવો તે જૂઠું છે, તો સ્ત્રીવાળો પોતાને માનવો મહાજૂઠું છે. રાગની સાથે રમત કરવી તે વ્યભિચાર છે, રાગને પોતાનો માનવો તે વ્યભિચાર છે તો સ્ત્રી એ તો પર પદાર્થ છે, તેના મોહમાં ફસાય તે ફાંસામાં ફસાયો છે. -પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી (દ્રવ્યદષ્ટિ જિનેશ્વર-૯૬૯)

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’
પત્રાંક - ૩૭૪

મુંબઈ, વૈશાખ, ૧૯૪૮

“ગમે તેટલી વિપત્તિઓ પડે, તથાપિ જ્ઞાની દ્વારા સાંસારિક ફળની ઇચ્છા કરવી યોગ્ય નથી.”

ઉદય આવેલો અંતરાય સમપરિણામે વેદવા યોગ્ય છે, વિષમપરિણામે વેદવા યોગ્ય નથી.

તમારી આજીવિકા સંબંધી સ્થિતિ ઘણા વખત થયાં જાણવામાં છે; એ પૂર્વકર્મનો યોગ છે.

યથાર્થ જ્ઞાન જેમને છે એવો પુરુષ અન્યથા આચરે નહીં; માટે તમે જે આકુળતાને લઈ ઇચ્છા જણાવી, તે નિવૃત્ત કરવા યોગ્ય છે.

જ્ઞાની પાસે સાંસારિક વૈભવ હોય તોપણ મુમુક્ષુએ કોઈ પણ પ્રકારે તે ઇચ્છવો યોગ્ય નથી. ઘણું કરી જ્ઞાની પાસે તેવો વૈભવ હોય છે, તો તે મુમુક્ષુની વિપત્તિ ટાળવા માટે ઉપયોગી થાય છે. પારમાર્થિક વૈભવથી જ્ઞાની, મુમુક્ષુને સાંસારિક ફળ આપવાનું ઇચ્છે નહીં; કારણ કે અકર્તવ્ય તે જ્ઞાની કરે નહીં.

ધીરજ ન રહે એવા પ્રકારની તમારી સ્થિતિ છે એમ અમે જાણીએ છીએ, તેમ છતાં ધીરજમાં એક અંશનું પણ ન્યૂનપણું ન થવા દેવું તે તમને કર્તવ્ય છે; અને એ યથાર્થ બોધ પામવાનો મુખ્ય માર્ગ છે.

હાલ તો અમારી પાસે એવું કોઈ સાંસારિક સાધન નથી કે તમને તે વાટે ધીરજનું કારણ થઈએ, પણ તેવો પ્રસંગ લક્ષમાં રહે છે; બાકી બીજાં પ્રયત્ન તો કર્તવ્ય નથી.

કોઈ પણ પ્રકારે ભવિષ્યનો સાંસારિક વિચાર છોડી વર્તમાનમાં સમપણો પ્રવર્તવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવો એ તમને યોગ્ય છે; ભવિષ્યમાં જે થવા યોગ્ય હશે, તે થશે, તે અનિવાર્ય છે, એમ ગણી પરમાર્થ-પુરુષાર્થ ભણી સન્મુખ થવું યોગ્ય છે.

ગમે તે પ્રકારે પણ એ લોકલજ્જારૂપ ભયનું સ્થાનક એવું જે ભવિષ્ય તે વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે. તેની 'ચિંતા વડે' પરમાર્થનું વિસ્મરણ હોય છે. અને એમ થાય તે મહા આપત્તિરૂપ છે; માટે તે આપત્તિ આવે નહીં, એટલું જ વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે. ઘણા વખત થયાં આજીવિકા અને લોકલજ્જાનો ખેદ તમને અંતરમાં ભેળો થયો છે. તે વિષે હવે તો નિર્ભયપણું જ અંગીકાર કરવું યોગ્ય છે. ફરી કહીએ છીએ કે તે જ કર્તવ્ય છે. યથાર્થ બોધનો એ મુખ્ય માર્ગ છે. એ સ્થળે ભૂલ ખાવી યોગ્ય નથી. લજ્જા અને આજીવિકા મિથ્યા છે. કુટુંબાદિનું મમત્વ રાખશો તોપણ જે થવાનું હશે તે થશે. તેમાં સમપણું રાખશો તોપણ જે થવા યોગ્ય હશે તે થશે; માટે નિઃશંકપણે નિરભિમાની થવું યોગ્ય છે.

સમપરિણામે પરિણામવું યોગ્ય છે, અને એ જ અમારો બોધ છે. આ જ્યાં સુધી નહીં પરિણામે ત્યાં સુધી યથાર્થ બોધ પણ પરિણામે નહીં.

પ્રવચન - ૧૦

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક-૩૭૪

તા. ૦૮/૧૧/૧૯૯૮ - ૦૯/૧૧/૧૯૯૮ - ભાવનગર

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત) - પત્રાંક - ૩૭૪. ‘ગમે તેટલી વિપત્તિઓ પડે, તથાપિ જ્ઞાની દ્વારા સાંસારિક ફળની ઇચ્છા કરવી યોગ્ય નથી.’ અવતરણ ચિહ્નમાં વા ચ નાખ્યું છે. તમને આજીવિકાની ગમે તેટલી તકલીફ હોય, એમ કહે છે. જ્ઞાની મારફત તેનો કોઈ રસ્તો નીકળે (એટલેકે) એ મદદ કરે - એવી સાંસારિક ફળની ઇચ્છા રાખવી યોગ્ય નથી. કેમકે એ (ભાવ) તમારો દર્શનમોહ વધારશે. એ દિશામાં તમે જરા પણ નહીં જતા. ગમે તેટલી વિપત્તિ આવી પડે (તો પણ એ દિશામાં નહીં જતા).

‘ઉદય આવેલો અંતરાય સમપરિણામે વેદવા યોગ્ય છે, વિષમપરિણામે વેદવા યોગ્ય નથી.’ સમ એટલે શાંતિ. વિષમ એટલે રાગ-દ્વેષ કરીને. રાગ-દ્વેષના પરિણામ, મોહના પરિણામ - એ બધાં વિષમ પરિણામ છે. શાંતિથી, ધીરજથી સમાધાન રાખીને એ ઉદયમાંથી પસાર થવું, વેદવુ એટલે ભોગવવું, ભોગવી લેવો. વેદવુ એટલે શાંતિથી ભોગવી લેવો. આપણું પ્રારબ્ધ છે, ત્યાં બીજો વિકલ્પ શું કરવો ? આપણું જ પ્રારબ્ધ (એ પ્રકારનું) છે, ત્યાં બીજો શું વિકલ્પ કરવો ? ન કરવો જોઈએ એમ (કહે છે).

મુમુક્ષુ :- સોભાગભાઈને બન્ને તરફના પરિણામ ચાલતા હશે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બન્ને તરફના પરિણામ (ચાલતા હતા). એમાં તો એવું છે - મુમુક્ષુની ભૂમિકા છે (એટલે) ચાલે જ. પરિવારમાં પોતાપણું (થાય છે) એ જ્ઞાનદશા સિવાય તો સંપૂર્ણપણે મૂકાય નહીં. (સોભાગભાઈને તો) પાતળુ પાડવાની વાત હતી. ઉદય આવ્યો છે એ તો તમારુ પોતાપણું પાતળુ પાડવા માટે જ આવ્યો છે. (ઉદય) લાવ્યો તો લવાય નહીં, એમ કહે છે. મારે શું ? એ થવું જોઈએ.

‘તમારી આજીવિકા સંબંધી સ્થિતિ ઘણા વખત થયાં જાણવામાં છે;...’

એમને વર્ષો સુધી (આજીવિકા સંબંધીનો) ઉદય લંબાણો છે. 'ઘણા વખત થયાં જાણવામાં છે; એ પૂર્વકર્મનો યોગ છે.' જે પરિસ્થિતિ છે, એ તમારા જ પૂર્વકર્મનો યોગ છે, (તો) તરી જાઓ ! પરિણામ નહીં બગાડો ! એનાથી તરી જાઓ !

'યથાર્થ જ્ઞાન જેમને છે એવો પુરુષ અન્યથા આચરે નહીં; માટે તમે જે આકુળતાને લઈ ઈચ્છા જણાવી, તે નિવૃત્ત કરવા યોગ્ય છે.' (સોભાગભાઈએ) કોઈ વાત લખી હશે, ઈચ્છા મૂકી હશે કે 'હું આમ ઈચ્છુ છું.' (એટલે કૃપાળુદેવે કહ્યું કે) બિલકુલ નહીં. જેને યથાર્થ જ્ઞાન છે એવો પુરુષ અન્યથા એટલે બીજી રીતે આચરણ કરે નહીં.

મુમુક્ષુ :- પોતાને માટે આમ લખે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એટલે અમે પણ બીજી રીતે આચરણ નહીં કરીએ, એમ પણ લાગુ પડે. અમે બીજી રીતે તો કાંઈ આચરણ ન કરીએ. માટે તમે જે આકુળતાને લઈને ઈચ્છા જણાવી છે, તે ઈચ્છા તમે છોડી દો, મૂકી દો ! અમે તે ઈચ્છાને નહીં અનુસરીએ, તેમાં તમારું અહિત થશે. એમ કહેવું છે. એ રીતે અમે આચરણ ન કરીએ. જે કરીએ છીએ તે સમજીને કરીએ છીએ.

'જ્ઞાની પાસે સાંસારિક વૈભવ હોય તોપણ મુમુક્ષુએ કોઈ પણ પ્રકારે તે ઈચ્છવો યોગ્ય નથી.' (કોઈ એમ કહે કે) 'તમારી પાસે તો ઘણા પૈસા છે. તમે થોડું વાત્સલ્ય રાખીને આપો તો શું વાંધો છે ? તમે તો જ્ઞાની છો એટલે તમને વાત્સલ્ય અંગ તો હોય જ.' (જ્ઞાની એમ કહે છે કે) 'અમને શું હોય એ અમારે જોવાનું છે. તને શું હોવું જોઈએ એ તારે જોવાનું છે.' માણસ આમાં શું કરે છે ? (કે) 'તમારે આમ કરવું જોઈએ... તમારે આમ કરવું જોઈએ... તમારે આમ કરવું જોઈએ.' (એમ જ્ઞાનીને કહે) ! પણ 'તમારે આમ કરવું જોઈએ' એવું હું ઈચ્છું (તો) મારામાં કેટલી ખામી ભી છે, એ ખ્યાલમાં નથી આવતું. પરલક્ષને કારણે પોતાનો ખ્યાલ આવતો નથી કે મારા પરિણામમાં આને લઈને કેટલી Defect ભી થાય છે ! બીજાનો દોષ જોવે (એ) પોતાનો દોષ ન જોઈ શકે. બીજાના દોષ જોવા એ જ પોતાનો દોષ છે. તારું ધ્યાન કેમ ગયું ? (ધ્યાન ગયું એ જ તારો દોષ છે).

'જ્ઞાની પાસે સાંસારિક વૈભવ હોય તોપણ મુમુક્ષુએ કોઈ પણ પ્રકારે તે ઈચ્છવો યોગ્ય નથી. ઘણું કરી જ્ઞાની પાસે તેવો વૈભવ હોય છે, તો તે

મુમુક્ષુની વિપત્તિ ટાળવા માટે ઉપયોગી થાય છે.’ કેમકે એમને વાત્સલ્ય અંગ હોય છે એટલે ઘણું કરીને તો (મુમુક્ષુને) ઉપયોગી થાય છે; પણ મુમુક્ષુએ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. એને અપેક્ષા ન હોવી જોઈએ. જ્ઞાની, જ્ઞાનીની ફરજ બજાવશે. પણ એ ફરજ બજાવવા માટે તારે વિચારવાનું રહેતું નથી. (એમ પોતે વિચારે) તો એ ખોટું પડે.

‘પારમાર્થિક વૈભવથી જ્ઞાની, મુમુક્ષુને સાંસારિક ફળ આપવાનું ઇચ્છે નહીં; કારણ કે અકર્તવ્ય તે જ્ઞાની કરે નહીં.’ (જ્ઞાનીપુરુષ પાસે) કોઈ દ્વિ-સિદ્ધિ હોય, કોઈ ચમત્કાર હોય, સાધનાને કારણે કોઈ લબ્ધિ હોય તો સામેવાળાની પ્રતિકૂળતા ટાળી દેવી (એવું) સાંસારિક ફળ, જ્ઞાની કરે નહીં. એ અકર્તવ્ય છે. જ્ઞાનીને માટે (એ અકર્તવ્ય છે). ન પોતાને માટે એનો ઉપયોગ કરે અને ન બીજા કોઈ મુમુક્ષુ માટે (એનો) ઉપયોગ કરે. એનો એ પ્રયોગ જ કરે નહીં. કોઈ પરિસ્થિતિમાં પ્રયોગ કરે તો (એ) બીજી વાત છે. શાસનનો કોઈ મોટો પ્રસંગ ભો થાય અને (તેનો પ્રયોગ કરે) એ જુદી વાત છે, બાકી ન કરે.

મુમુક્ષુ :- આ રિદ્ધિ-સિદ્ધિને આત્મજ્ઞાન સાથે સંબંધ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (હા, કોઈ સંબંધ નથી.) (રિદ્ધિ-સિદ્ધિ) કોઈને હોય (અને) ન (પણ) હોય. બધાંને હોય એવું કાંઈ જરૂરી નથી.

મુમુક્ષુ :- એનો ઉપયોગ કરે કે ન કરે, અને કરે એટલે એમનું જ્ઞાન જતું રહે એવું નથી ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કરે તો પણ એ વિવેકપૂર્વક જ કરે. સાંસારિક ઉદ્દેશ માટે કરે તો જ્ઞાન જતું પણ રહે. ‘અકર્તવ્ય છે’ (એમ) લખ્યું ને ? ‘અકર્તવ્ય તે જ્ઞાની કરે નહીં.’ સાંસારિક હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે કરે નહીં અને કરે તો જ્ઞાન જતું રહે, એમ છે - કોઈ પારમાર્થિક હેતુ માટે કરવું પડે તો જુદી વાત છે. પણ એ બહુ Rare case માં (બને છે). બાકી કરે જ નહીં.

‘ધીરજ ન રહે એવા પ્રકારની તમારી સ્થિતિ છે એમ અમે જાણીએ છીએ....’ (સોભાગભાઈની) બહુ જ કફોડી (આર્થિક) પરિસ્થિતિ હતી. જેમકે એક દૃષ્ટાંત આપીએ, તે દિવસોમાં કાંઈ બહુ Luxury તો હતી નહીં. ગામડામાં લોકો સાદા જીવનથી જીવતા હતા. આપણે તો હમણા (સાયલા) જઈ આવ્યા, એમનું ઘર ચાં હતું (તે જોઈ આવ્યા). કેવું નાનું ગામ છે. શેરીમાં ગંગા-

જમના ચાલતી હતી ! એ પણ ૧૦૦ વર્ષ પછી (આ પરિસ્થિતિ છે) ! પહેલા તો સાવ કેવું ગામડું હશે ! એટલે (એ જમાનામાં) કાંઈ Luxurious જીવન તો હોય નહીં, સાદું જીવન હોય. છાશ-રોટલો ખાતા હોય. એવી પરિસ્થિતિમાં પણ (ઘર નિભાવવા માટે) એટલા પણ પૈસા ન હોય ! બાજરાની ગુણી લઈ આવ્યા હોય એનું Payment કરે એ પહેલા તો ગુણી ખલાસ થઈ ગઈ હોય ! કુટુંબ આખી બાજરાની ગુણી ખાય જાય ત્યાં સુધી પૈસા ભરવાનો જોગ ન થયો હોય. ગામડામાં તો (બધાં) ઓળખતા હોય (એટલે એમ કહે કે) ‘બીજી ગુણી મોકલજો.’ (તો દુકાનવાળો કહે) ‘પણ આગલા પૈસા બાકી છે. એનું શું ? દોઢ મહિનો થઈ ગયો, બે મહિના થઈ ગયા, તમે આખી ગુણી ખાઈ ગયા પણ પૈસા તો મોકલ્યા નહીં.’ કહે કે ન કહે ? (પણ) પૈસા હોય તો મોકલે ને ! આબરૂનો સવાલ ભો થાય કે ન થાય ?

(કૃપાળુદેવ) શું કહે છે ? ‘ધીરજ ન રહે એવા પ્રકારની તમારી સ્થિતિ છે એમ અમે જાણીએ છીએ,...’ આવી પરિસ્થિતિમાં તમને ધીરજ ન રહે, આકુળતા થઈ જાય (એમ) બનવાજોગ છે. ‘તેમ છતાં ધીરજમાં એક અંશનું પણ ન્યૂનપણું ન થવા દેવું તે તમને કર્તવ્ય છે;...’ છતાં સંપૂર્ણ ધીરજ રાખવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે, (એમ કહે છે). ‘અને એ યથાર્થ બોધ પામવાનો મુખ્ય માર્ગ છે.’ જો તમારે જ્ઞાનદશા પામવી હોય તો એ ઉદયની સામે તમે ધીરજથી લડો ! લડો એટલે પ્રયોગ કરો. જુઓ ! તમારા પરિણામ કેટલા ખેંચાય છે ? શું કરવા ખેંચાય છે ? કોના ખાતર ખેંચાય છે ? પ્રતિકૂળતાના ઉદયને આવકારવો અને સત્કારવો તો જ ધીરજ અને શાંતિ રહે. નહીંતર એને કાઢવા માટેના પરિણામ આકુળિત થયા વિના રહે નહીં. આ કેમ મટે ? આ ઉદય કેમ મટે ? આ કેમ જાય ? આ કેમ થાય ? આવું થાય. પ્રતિકૂળતા આવે એટલે Tension આવે. જો યથાર્થ સમજણ હોય તો (એને એમ થાય કે) ‘ઠીક છે ! ભલે (ઉદય) આવ્યો, આ મારા આત્મકલ્યાણનું કારણ બનશે. આ જ ઉદય મારા આત્મકલ્યાણનું કારણ બનશે. સારું થયું. આમ થવાની જરૂર હતી.’ (આમ) એનો આદર-સત્કાર કરે. ઇશ્વરે (કુદરતે) મોકલેલી પ્રસાદી સમજે. પ્રતિકૂળતાના ઉદયને ‘ભલે પધાર્યા’ નું Board મારવું. પછી Tension માં નહીં આવો. નહીંતર Tension થયા વગર રહે નહીં.

‘ધીરજમાં એક અંશનું પણ ન્યૂનપણું ન થવા દેવું તે તમને કર્તવ્ય છે;

અને એ યથાર્થ બોધ પામવાનો મુખ્ય માર્ગ છે.’ (ન્યૂનપણું એટલે ઓછાપણું). બાકી તો બધાં સંસારીજીવો ઉદયમાં જોડાઈને પરિણામ તો બગાડે જ છે. યથાર્થ બોધ પામવાવાળાની તો આખી બીજી વાત હોવી જોઈએ. એને તો ધીરજ રહેવી જોઈએ. એના બદલે અધીરજ થાય તો પતી ગઈ વાત ! (ધીરજ રાખવી એ) સાધારણ વાત નથી. નિર્વાણપદ લેવું છે ! યથાર્થ બોધ પામીને નિર્વાણપદ લેવું છે ! જેવી તેવી વાત નથી. તો એના માટે પૂરી તૈયારી જ જોઈએ, પૂરેપૂરી તૈયારી જોઈએ. અને આત્માર્થી તો પહેલેથી જ તૈયાર હોય છે - ગમે તે પ્રતિકૂળતાનો ઉદય આવે, આપણે તરવાનું નિમિત્ત બનાવવું છે - તરવાનું સાધન બનાવવું છે. એટલે એ ઉદય વખતે ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું ન થાય અને ધીરજ રહે એવો એ (પુરુષાર્થ કરે).

સોભાગભાઈની આર્થિક સ્થિતિ પર વાત ચાલે છે કે, ધીરજ ન રહે તેવી તમારી ઉદયની સ્થિતિ છે. તેમ છતાં પૂરી ધીરજ રાખવી - જરાપણ ધીરજ ઓછી ન રહે. એ તમારા માટે કર્તવ્ય છે અને એ જ બોધ પામવાનો મુખ્ય માર્ગ છે. એમાંથી શું પરમાર્થ નીકળે છે ?

આર્થિક પ્રતિકૂળતા હો કે કોઈપણ પ્રકારની પ્રતિકૂળતા હો, તેમાં ધીરજ રાખવી એ કર્તવ્ય છે અને એ બોધ એટલે જ્ઞાન પામવાનો માર્ગ છે. જો ઉદયમાં જોડાઈને આકુળતા કરો તો એ તો આવરણ કરે જ છે. ઉદયમાં ઉદયભાવે પરિણમો તો (એમાં) કર્મબંધનનું આવરણ થવાનું જ. અને જ્ઞાન પ્રાપ્તિની ખુલ્લી જગ્યા - અવકાશ નહીં રહે. ઉદયમાં ન જોડાઓ તો જ અવકાશ રહે. કેમકે ત્યાંથી તમે Free થયા. ઉદયમાં જોડાય ગયા તો ત્યાં તમે રોકાઈ ગયા, (પછી) જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો કોઈ અવકાશ નથી.

મુમુક્ષુ :- અહીંયા જે ધીરજ રાખવાની વાત કરી તો એમાં કેવા પ્રકારના પરિણામ હોવા જોઈએ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ધીરજમાં એમ રાખવાનું છે કે, આ જે ઉદય આવ્યો છે તે મમત્વ છોડાવવા માટે આવ્યો છે, પોતાપણું મૂકાવવા માટે આવ્યો છે. સંયોગમાં પોતાપણું છે, કુટુંબ - પરિવારમાં પોતાપણું છે - એ પોતાપણાનો જે અપરાધ ચાલુ છે, એ મૂકાવવા માટે મને આ ઉદય આવ્યો (છે). આ ઉદય આવ્યો તો હું પોતાપણું મૂકવાનો પ્રયોગ અને પુરુષાર્થ કરીને મૂકી શકું. ઉદય જ ન આવ્યો હોત તો ? એટલે જો પ્રયત્નમાં લાગે તો ધીરજ રહે

અને પ્રયત્નમાં ન લાગે તો જોડાય જાય.

જેમકે હમણાં વાત ચાલી કે શરીરમાં અશાતા થાય છે, પીડા થાય છે, દુખાવો થાય છે. (એટલે) દુખાવો કેવી રીતે ન થાય એવી આપણે વ્યવસ્થા કરીએ, એ તો આપણે ઉદયમાં જોડાયા. એ વખતે જો તમે પ્રયાસ કરવા લાગો કે, આ દેહની સાથે મારું જે એકત્વ છે એ એકત્વને લઈને હું પીડા ભોગવું છું. દેહમાં એકત્વ ન હોય તો પીડા ન ભોગવાય. ઓછામાં ઓછું મારા એકત્વને તપાસુ તો ખરો. સ્વરૂપનું અવલંબન (લેવાના) પ્રયત્નની તો એક જુદી વાત થઈ ગઈ. (એટલે) કમ સે કમ તપાસુ તો ખરો કે મારું એકત્વ કેટલું છે ? એને લઈને બને ત્યાં સુધી કાંઈ ઉપચાર ન કરું અને મારા પરિણામને જોઉં ! (કે) ચાં સુધી હું ધીરજ રાખી શકું છું. ચાં સુધી ન જોડાઉં એવું બની શકે છે ? એમ (ધીરજ રાખવાનો પ્રયત્ન હોવો જોઈએ).

મુમુક્ષુ :- આ ધીરજ રાખવાની જે વાત કરી એ તો કોઈપણ પ્રસંગમાં લાગુ કરી શકાય ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધે (લાગુ કરી શકાય). General વાત એ જ છે. એ પણ ધીરજ ન રહે એવી સ્થિતિમાં ધીરજ રાખવાની (છે) ! અને એવી ધીરજ રાખવી કે એક અંશે પણ ધીરજ ઓછી ન થાય. એટલી હદ સુધીની શરત અને શિક્ષા મૂકી છે. અશાતા (વેદનીયના ઉદયમાં) પોતાપણું થાય છે. (તો) પ્રયત્ન કરતી વખતે એવું જોર આવવું જોઈએ (કે), બિલકુલ પોતાપણું કરવું નથી. 'હું તો અજ્ઞાની છું, હજી તો મને થઈ જાય ને !' એમ ન ચાલે. 'હજી મને ચાં જ્ઞાન થયું છે? અનુભવ થયો નથી (તો) અનુભવ થયા પહેલા થઈ જ જાય ને !' એ બધું જાણપણું એવી રીતે લાગુ નથી કરવાનું. એ તો ક્ષયોપશમમાં જે ધારણા અને જાણપણું થયું એનો Misuse થયો - એ તો ખોટો ઉપયોગ કર્યો. એમાં દોષનો પક્ષપાત થાય છે, અભિપ્રાયમાં ભૂલ થાય છે. મને જે એકત્વ થાય છે એની હું અનુમોદના કરું છું કે, 'હજી તો મને થાય જ ને! હજી તો મને થાય જ ને !' એમ ન હોય. એમ પ્રયોગ ન થાય - એમ પુરુષાર્થ ન થાય. કેમકે ધ્યેય તો સંપૂર્ણ નિર્દોષ થવાનું છે. એકપણ દોષ કરવાનું ધ્યેય નથી તો પરિણામ તો શ ચ એટલા ધ્યેયને અનુસરીને ચાલવા જોઈએ. ધ્યેયને અનુસરીને શ ચ એટલા (પરિણામ) ચાલવા જોઈએ. પોતાની શિ ત હોય એ પ્રમાણે પુરુષાર્થ તો કરવો જ જોઈએ ને ! નહીંતર

શિ તને ગોપવવા જેવું થાય.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુને માનો કે ઉદયમાં પ્રયાસ ન થતો હોય, કે ન કરી શકતો હોય તો એનો એને ખેદ વર્તતો હોય ને !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એમાં એવું છે કે જે પ્રયાસ કરવા ધારે એને ઓછાવત્તાં પ્રમાણમાં પ્રયાસ થાય જ છે. (પ્રયાસ કરવાનું) માંડી વાળ્યુ હોય, એની વાત જુદી છે. પ્રયાસ કરવા માગે અને પ્રયાસ બિલકુલ ન થાય, એવું નથી. કેમકે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ સારો એવો વીર્યનો ક્ષયોપશમ લઈને આવ્યો છે. આપણને કોઈ વ્યાપારમાં એમ કહે કે, આ એક એવું કામ છે ને, જો તમે કરો તો પછી એની અંદર તમારી Monopoly થાય એવું છે. એની અંદર સામે કોઈ હરીફ નથી. તમે ધારી કમાણી કરી શકો. આમાં તમારી જ Monopoly છે. સામે કોઈ Competition નથી. પણ એ કામ કરવામાં થોડી તકલીફ છે, (થોડું) અઘરું છે. બાકી કરો તો બહુ ફાયદો થાય એવું છે.' તો અઘરાપણું મુખ્ય કરે ? (એ એમ જ કહે) 'કાંઈ વાંધો નહીં. ભલે ને અઘરું હોય. આપણે એક વખત પહોંચી જવું છે, એક વખત પહોંચી વળવું છે.' એમ જ લ્યે ને ! ત્યાં માણસ અઘરાપણું મુખ્ય ન કરે. કેમકે એની સામે (મોટા ફાયદાનું) Result દેખાય છે.

એમ અહીંયા બધાં લેશ અને દુઃખનો અભાવ થવાનો (છે). સંપૂર્ણ સુખ-શાંતિ થવાની (છે). આ વસ્તુ ઉપર દૃષ્ટિ રહેવી જોઈએ, લક્ષ રહેવું જોઈએ; તો જ કામ કરવાનો ઉત્સાહ આવે. નહીંતર ઉત્સાહ તૂટી જાય. પછી ખેંચી-તાણીને કરવું પડે, એવું થાય.

ટોડરમલજીએ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમાં એક જગ્યાએ લીધું છે, કે જે આત્માર્થી જીવ છે એને એવો વિચાર આવે છે કે, અહો ! અનંતકાળમાં મેં જે કામ કર્યું નથી, એવું મારે મારા આત્મકલ્યાણનું, આત્માની સુખ-શાંતિનું કામ કરવાનું છે. અનંતકાળમાં મેં નથી કર્યું એવું હું કરવા માંગુ છું. અને એ કરવાનો મારો નિર્ધાર છે. તો એને એ કાર્ય કરવામાં ઘણો ઉમંગ અને ઘણો ઉત્સાહ વર્તે. વીર્યોલ્લાસથી કામ કરે, ઉલ્લાસપૂર્વક કામ કરે. પ્રયત્ન થાય એટલો પુરુષાર્થ તો આપણી પાસે છે જ. (એટલે) પુરુષાર્થ ન થાય એ સવાલ જ નથી. અમુક પ્રમાણમાં તો થાય, થાય ને થાય જ.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! અનુભવ પ્રકાશમાં દીપચંદ્રજી સાહેબ લખે છે ને,

મેં મારી ભાવનાથી વિજય સ્તંભ રોપ્યો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ (દીપચંદ્રજી સાહેબ) તો બહુ બળવાન પુરુષાર્થવાળા હતા. વિજય સ્તંભ (રોપ્યો છે) અને હવે પાછો હટ્ટુ એમ નથી. મારી ભાવનાનો વિજય સ્તંભ રોપ્યો છે. હવે હું પાછો ન હટ્ટુ, હું ભાવનામાં પાછો ન પડું. મારા પુરુષાર્થમાં પાછો નહીં પડું. મારી દશામાં પાછો નહીં પડું, એમ કહે છે.

હવે આગળ લખે છે, 'હાલ તો અમારી પાસે એવું કોઈ સાંસારિક સાધન નથી કે તમને તે વાટે ધીરજનું કારણ થઈએ,...' એટલે અમારી પાસે એવો કોઈ ધંધો કે Business નથી, કે ચાલો તમને અમુક Part આપી દઈએ. 'પણ તેવો પ્રસંગ લક્ષમાં રહે છે;...' એવો લક્ષ રહે છે કે, એવું કંઈ હોય તો કહીએ પણ અત્યારે તો એવું કાંઈ નથી. 'બાકી બીજાં પ્રયત્ન તો કર્તવ્ય નથી.' બીજાં એટલે કોઈ રિદ્ધિ-સિદ્ધિ, લબ્ધિ, કોઈ વિદ્યા - એવા કોઈ પ્રયત્ન તો કરવા યોગ્ય છે જ નહીં.

'કોઈ પણ પ્રકારે ભવિષ્યનો સાંસારિક વિચાર છોડી વર્તમાનમાં સમપણે પ્રવર્તવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવો એ તમને યોગ્ય છે; ભવિષ્યમાં જે થવા યોગ્ય હશે, તે થશે, તે અનિવાર્ય છે, એમ ગણી પરમાર્થ - પુરુષાર્થ ભણી સન્મુખ થવું યોગ્ય છે.' આ સમાધાન આપ્યું છે કે, કેવી રીતે ધીરજ રાખવી. 'કોઈ પણ પ્રકારે ભવિષ્યનો સાંસારિક વિચાર છોડી વર્તમાનમાં સમપણે પ્રવર્તવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવો,...' (એટલેકે) ભવિષ્યનો સાંસારિક વિચાર એ ચિંતા છે, ભવિષ્યની ચિંતા છે. ભવિષ્યની ચિંતા કરવી એ એટલા માટે બેકાર છે, કે એ ચિંતાથી કાંઈ જ વળતું નથી. કોઈ ઉદય ફરી જતો નથી. જે થવાનું હોય એ થાય જ છે અને થઈને રહે છે. એ અનિવાર્ય જ હોય છે. એનું નિવારણ કંઈ ચિંતા નથી. પણ જીવ પોતાપણાને હિસાબે ચિંતા કર્યા વગર રહી શકતો નથી, એટલે એનાથી ચિંતા થઈ જાય છે. એટલે વર્તમાનમાં પુરુષાર્થ કરવાનો બદલે એ ચિંતા બાજુ પુરુષાર્થને વાળી લ્યે છે. આ ભૂલ કરે છે. એટલે એમ કહ્યું કે, ચિંતા તો ન કરવી. તો પછી શું કરવું ? કે, પરમાર્થ-પુરુષાર્થ (એટલે) પરમાર્થ બાજુનો પુરુષાર્થ - પારમાર્થિક પુરુષાર્થની સન્મુખ થવું. (સન્મુખ થવું) એટલે એમાં જોડાવું. આત્મકલ્યાણના પુરુષાર્થમાં જોડાવું (અને) ભવિષ્યની ચિંતાને મૂકી દેવી. ભવિષ્યની ચિંતા જ્ઞાનીઓ તો કરતાં જ નથી. એ જ્ઞાનીનું

લક્ષણ છે. અને ભવિષ્યની ચિંતા કરે છે એ અજ્ઞાનીનું લક્ષણ છે. જ્ઞાનીનું લક્ષણ નથી પણ અજ્ઞાનીનું લક્ષણ છે. એટલે ભવિષ્યનો વિકલ્પ કરવા જેવો જ નથી.

દરેક મનુષ્યએ થોડું-ઘણું આયુષ્ય તો ભોગવી જ લીધું છે. જેને જેટલી ઉંમર છે એટલું આયુષ્ય તો ભોગવી જ લીધું છે. બાકી કેટલું છે ? એ કોઈને ખબર નથી. કેટલું બાકી છે એ કોઈને ખબર નથી. એ બાકીનું શેષ આયુ પ્રારબ્ધ અનુસાર ભોગવી લેવું છે અને જેટલો સમય મળે એટલો આત્મકલ્યાણની દિશામાં પુરુષાર્થ કરીને જ વ્યતીત કરવો છે - એવો દૃઢ નિશ્ચય કરવો જોઈએ; તો જ જીવ ભવિષ્યની ચિંતામાંથી મુક્ત થઈને આત્મકલ્યાણ સાધી શકે. નહીંતર ભવિષ્યની ચિંતા એ એક એવો અજગર છે કે (એ) આત્માને આખે-આખો ગળી જાય છે ! ખાય જ જાય છે. એ જીવ પુરુષાર્થ કરી જ ન શકે. (જે જીવ) ભવિષ્યની ચિંતામાં રોકાણો, એ પુરુષાર્થ નહીં કરી શકે. કેમ ? કે એને અનુસરતા વિકલ્પો ચાલ્યા જ કરવાના, આવ્યા જ કરવાના. કાંઈ ને કાંઈ, કાંઈ ને કાંઈ વિકલ્પો આવ્યા જ કરશે. એમાં એ જોડાશે અને એની પ્રવૃત્તિ થઈ જશે, કે જે ચિંતા અને જે વિચાર બેકાર છે. એનું કોઈ કાર્યકારીપણું તો છે જ નહીં. પણ એ વિસ્મરણ થઈ જાય છે. જે ચિંતા છે એ - ભવિષ્યની અફર પરિસ્થિતિને જાણે કે હું ફેરવી નાખીશ ! ચિંતા કરીને ફેરવી નાખીશ - એવી કર્તાબુદ્ધિ એમાં કામ કરે છે. ભવિષ્યની અનુકૂળતા ભોગવવાની ભો. તાબુદ્ધિ કામ કરે છે. પોતાપણાની એકત્વબુદ્ધિ કામ કરે છે, જોરથી કામ કરે છે. આખો પુરુષાર્થ એની પાછળ જાય છે. પછી આત્મકલ્યાણ માટે પુરુષાર્થ કરવાનો કાંઈ રહેતો નથી. કોઈ અવકાશ જ નથી રહેતો. આ દશા થાય છે.

(કૃપાળુદેવ) એમ કહે છે, વર્તમાનમાં તો નિશ્ચય કરીને પરમાર્થનો એટલે આત્મકલ્યાણનો પુરુષાર્થ કરવો, કરવા માટે તત્પર થવું અને એ પ્રયત્ન ચાલુ રાખવો. કઈ પરિસ્થિતિમાં ? કે ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં ! કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં (ચાલુ રાખવો).

‘ગમે તે પ્રકારે પણ એ લોકલજ્ઞારૂપ ભયનું સ્થાનક એવું જે ભવિષ્ય,...’ ભવિષ્ય કેવું છે ? લોકલજ્ઞારૂપ ભયનું સ્થાનક. લોકોની લાજ આડી આવે છે. ભવિષ્યમાં આપણી (આર્થિક) સ્થિતિ ન જળવાય રહે, (તો) લોકોમાં આપણી

આબરૂ જાય. લોકોમાં આપણી કાંઈ ઇજ્જત અને એટલી કીમત ન રહે. સમાજમાં આપણું એટલું સ્થાન ન રહે. લોકો પૈસાવાળાને જ બોલાવે છે, આપણને તો કોઈ બોલાવે નહીં. એ ભય લાગ્યા કરે છે. 'એવું જે ભવિષ્ય તે વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે.' (તું) ભૂલી જ જા એ વાતને ! જેને સિદ્ધાલયમાં જાવું છે, એને સમાજની વચ્ચે ક્યાં રહેવું છે ! રહેવું છે ? (જો નથી રહેવું) તો પછી અત્યારે જ મૂકી દે ને !

જેમ માણસ મુસાફરી કરે તો સામાન બાંધવા માંડે કે નહીં ? એમ આપણે સિદ્ધાલયની મુસાફરી કરવી હોય (તો) સામાન શું બાંધવો ? કે બધેથી સંકેલો કરી નાખવો. કેમકે મારે તો તમારી સાથે રહેવું નથી પછી શું ! (કોઈ પૂછે કે) (તમે) આવરો-જાવરો કેમ બંધ કર્યો ? (તો કહે) 'કેમકે મારે તમારી સાથે રહેવું નથી, પછી શું ? મારે તો ત્યાં મારા ઘણાં સગા છે - અનંતા સિદ્ધો છે !! મારે એની સાથે રહેવું છે. તમારી સાથે નથી રહેવું. સંસારીઓ સાથે નથી રહેવું.' સિદ્ધો તો અસંસારી છે અને મારે અસંસારી થવું છે. મારે હવે સંસારી રહેવું નથી. માટે સંસારીઓ સાથેનો સંબંધ કાપીએ તો એમાં ખોટું શું છે ? મુસાફરી કરવી હોય તો સામાન તો બાંધવો જ પડે કે નહીં ? બસ ! દુકાનનો સંકેલો કરવાનો છે. સંસારની દુકાન બંધ કરવી છે, પછી શું ! માલ વેચતા-વેચતા થોડોક માલ રહ્યો, તો કહે માલ શું - ફર્નીચર પણ વેચી નાખવાનું છે. જેને દુકાન જ બંધ કરવી છે પછી ક્યાં સવાલ છે !

'ગમે તે પ્રકારે પણ એ લોકલજજારૂપ ભયનું સ્થાનક એવું જે ભવિષ્ય તે વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે.' મૂળ તો શું છે, બધાંને મગજમાં ભૂત તો એ છે - અભિપ્રાયનું ભૂત એ છે કે, સમાજની વચ્ચે રહેવું છે, સગા-વ્હાલાની વચ્ચે રહેવું છે. પછી એના પ્રમાણમાં કાંઈક આપણે બધો વ્યવહાર રાખવો જોઈએ કે ન રાખવો જોઈએ ? પણ અહીંયા રહેવું જ નથી એનું શું ? રહેવું છે... રહેવું છે.... રહેવું છે... (કરે છો) પણ આયુષ્ય પૂરું થશે પછી ચાંથી રહેવાનો હતો ? ઓચિંતુ તેડુ આવી ગયું. રહેવું છે... રહેવું છે... શું કામ આવે ? (એમ કરતાં-કરતાં) પરિભ્રમણમાં જ ગયો. એ ભવિષ્ય તો વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે. દુનિયામાં તો ભવિષ્યનો વિચાર કરે એ ડાહ્યો ગણાય ! જુઓ ભાઈ ! એ તો પાણી આવ્યા પહેલા પાળ બાંધે છે. (એટલો) ડાહ્યો માણસ છે. આવતીકાલનો પહેલા વિચાર કરે છે. અહીંયા એને ગાંડો કહે

છે. લોકો જેને ડાહ્યો કહે એને જ્ઞાનીઓ ગાંડો કહે છે. કેમ ? (કેમકે) એ ચિંતા કરે તો પણ એનું કાંઈ ચાલે એવું નથી. ગમે તેટલી ચિંતા કરે નહીં ! થવાનું તે થવાનું (અને) તે થઈને જ રહેવાનું. એમાં કોઈનો ફેરફાર કરવાનો અધિકાર નથી. ઇન્દ્ર, નરેન્દ્ર (કે) જિનેન્દ્ર કોઈનો અધિકાર નથી.

‘તેની ‘ચિંતા વડે’ પરમાર્થનું વિસ્મરણ હોય છે.’ જેને સંયોગની ચિંતા એને આત્મકલ્યાણનું વિસ્મરણ ! (અને જેને) આત્મકલ્યાણની ચિંતા એને સંયોગનું વિસ્મરણ ! આ સીધો હિસાબ છે. જેને સંયોગની ચિંતા એને પરમાર્થનું વિસ્મરણ એટલે આત્મકલ્યાણનું વિસ્મરણ. જેને આત્મકલ્યાણની ચિંતા એને સંયોગનું વિસ્મરણ. સંયોગની ચિંતા એ આકુળતા નથી તો શું છે ? અનુભવને તો તું જો ! તું સંયોગની ચિંતા કરે છે એમાં તને આકુળતા થાય છે, એ તારા અનુભવને તો તું જો ! તું સુખી થવા માટે ચિંતા કરે છે પણ વર્તમાનમાં તો દુઃખી થઈ રહ્યો છે એનું શું ? અને એ ચિંતાના ફળમાં પણ દુઃખી જ થવાનો છે, એનું શું ? તું ચિંતા કરે છે સુખી થવા માટે અને તારી ચાલ દુઃખી થવાની છે. ખોટી ચાલ પકડે છે. તને ખબર નથી (કે) સુખી કેમ થવાય ? સુખી કેમ થવાય એ પણ ખબર નથી અને દુઃખી કેમ થઈ રહ્યો છે એની પણ ખબર નથી. અજ્ઞાનનું આવું ઘોર અંધારું છે.

સંયોગની ચિંતા વડે, ભવિષ્યની ચિંતા વડે પરમાર્થનું વિસ્મરણ થાય છે. ‘અને એમ થાય તે મહા આપત્તિરૂપ છે;...’ (એટલે કે) એ મોટી વિપત્તિ છે. એટલે હળવું લેવા જેવું નથી - મોટી વિપત્તિ છે. જ્યાં-જ્યાં જીવ પોતાપણું કરે ત્યાં-ત્યાં તેની ચિંતા થયા વગર કેમ રહે ? બતાવો જોઈએ ! જ્યાં-જ્યાં જીવ પોતાપણું કરે ત્યાં તેની તેને ચિંતા થયા વગર કેમ રહે ? (ચિંતા થયા વગર) રહી શકે જ નહીં ને ! અને (તે ચિંતા) આપત્તિનું કારણ છે. ભવિષ્યમાં એ આપત્તિનું - દુઃખી થવાનું કારણ છે. ‘મહા આપત્તિ’ લીધી છે ! ‘અને એમ થાય તે મહા આપત્તિરૂપ છે;...’ કેમકે તું પરિભ્રમણના ચક્કરમાં - વંટોળમાં ફસાઈ જઈશ. એ ચિંતા કરીને તું પરિભ્રમણના વંટોળમાં એવો ફસાઈશ... એવો ફસાઈશ કે ત્યાંથી કાઢવો મુશ્કેલ પડશે ! ફેંકા-ફેંક થાશે ! અહીંથી મર્યો ને અહીંયા જન્મ્યો ! અહીંથી મર્યો ને અહીંયા જન્મ્યો, ત્યાંથી મર્યો ને અહીંયા જન્મ્યો ! આ હાલત છે.

‘માટે તે આપત્તિ આવે નહીં, એટલું જ વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે.’

એ ભવિષ્યની આપત્તિ ભી ન થાય, એનો વારંવાર વિચાર કરવાનો છે. તો પોતાપણું પાતળું પડી જશે. એની ચિંતા અને એની વિચારણામાં જઈશ, સુવિચારણામાં આવીશ, આત્મકલ્યાણની વિચારણામાં આવીશ એટલે બધું ઠંડુ પડી જશે.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! આ ભવિષ્યની ચિંતાની જે પરિણતિ ચાલે છે એ પોતે જ આકુળતારૂપ છે ને ? એની આખી વણઝાર એમાંથી જ ભી થશે ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ ચિંતા પોતે જ આકુળતારૂપ છે. અને આકુળતાની પરંપરાની એ સર્જનહાર છે, (એ આકુળતા) સર્જશે. વર્તમાનમાં દુઃખ છે અને દુઃખની પરંપરાનું સર્જન કરે છે. વિપરીત એટલે પૂરેપૂરો વિપરીત ચાલે છે. પછી કહે છે હું દુઃખી થાઉં છું ! પણ દુઃખી થવાનું કામ તો પોતે જ કરે છે ! દુઃખી થાઉં છું એમ કહે છે, પણ દુઃખી થવાનું કામ તો પોતે જ કરે છે. હાથે કરીને (કરે છે).

‘માટે તે આપત્તિ આવે નહીં, એટલું જ વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે. ઘણાં વખત થયાં આજીવિકા અને લોકલજ્જાનો બેદ તમને અંતરમાં ભેળો થયો છે.’ આજીવિકાની પ્રતિકૂળતાનું દુઃખ અને લોકલજ્જા (બન્ને ભેગા થયા છે).

આમ (તો) એ ‘શેઠ’ કુટુંબ હતું. એમના પિતાશ્રી ‘લલ્લુભાઈ શેઠ’ કહેવાતા હતા. લિમડી દરબારમાં કામદારુ કરતા હતા. દરબારની નોકરી એટલે સારી નોકરી ગણાય. વાણિયાની નોકરીમાં એટલો પગાર ન મળે. રાજા તો થોડો ઉદાર હોય ને ! નોકરી તો બે જગ્યાએ થાય, કાં તો વેપારીમાં નોકરી કરે અને કાં રાજમાં કરે. રાજની નોકરી સારી ગણાય. કેમકે રાજા શું જોવે ? કે મારો આશ્રિત છે તે દુઃખી ન હોય. હું સુખી છું તો મારું કામ કરનારો પણ સુખી રહે. વળી ટાણે-અવસરે તેને કાંઈ ને કાંઈ આપ્યા કરે. ચાલો આજે રાજાનો જન્મ-દિવસ છે, તો ચાલો બધાંના ઘરે આટલું-આટલું મોકલો. આજે કુંવરનો જન્મ-દિવસ છે તો કહે મોકલો આટલું-આટલું બધું ! આજે રાણી સાહેબાનો જન્મ-દિવસ છે તો કહે મોકલો (આટલું) ! એના ઘરે લગ્ન આવ્યા તો કહે બધાંને આટલો લાભ કરી દો ! એક જમાનામાં એવું હતું. અમારે ભાવનગરના દરબાર કૃષ્ણકુમારસિંહજી હતા. ઉદાર હતા. અમારે એક ચારણ-ગઢવી મિત્ર જેવો છે. સિદ્ધસર બાજુનું નાનું ગામ છે - ગામનું નામ તો હું

ભૂલી ગયો છું. ગઢવી તો શું વખાણ કરે, પ્રશંસા કરે, એના ગીત બનાવે અને પ્રસંગે જરા વધારે ગાય. (એટલે દરબારે કહ્યું) આટલી જમીન તમને આપી, જાઓ ! પૈસા નહીં - જમીન આપી દીધી ! જાઓ ! (જમીન) ખેડો અને ઉપજ આવે એમાંથી તમારું કુટુંબ અને દિકરાના દિકરા... દિકરાના દિકરા ખાધા કરશે. આજે ત્રીજી-ચોથી પેઢીએ જમીન વેચીને પૈસા ભેગા કરે છે ! એટલે રાજનું એવું હતું !

એક તો અટક 'શેઠ' હોય ને રાજની નોકરી હોય. હવે એની અંદર આ ખાવા-પીવાની સ્થિતિ પણ ન રહે એટલી બધી ગરીબાઈ આવી જાય ! વેપાર-ધંધામાં ખોટ ગઈ હોય, (એમાં) લોકલજ્જા આડી આવે. અરેરે...! આપણું કેવું ગણાશે ? સમાજમાં આપણું કેવું ગણાશે ? નાત-જાતમાં આપણું કેવું ગણાશે ? દિકરા-દિકરી વરશે કે નહીં વરે ? ગરીબ માણસને કોઈ દિકરી ન આપે, દિકરા હોય એને દિકરી ન આપે (અને) દિકરી વરાવવી હોય તો બહુ ગરજ કરવી પડે. આ બધું વગર વિચાર્યે પણ એટલું Tension આવે... એટલું Tension આવે ! એ બધું લોકલજ્જાને કારણે આવે. લોકલજ્જામાં એવું જ હોય છે કે આપણું સારું દેખાવું જોઈએ, આપણું સારું દેખાવું જોઈએ... આપણું સારું દેખાવું જોઈએ. એના માટે એક કહેવત છે કે, 'ઘરના છોકરા ઘંટી ચાટે અને પાડોશીને આટો.' આટો આવે (એમાંથી) મહેમાનને સારું-સારું જમાડે અને છોકરાઓ માટે કાંઈ નથી - પાછળ વધુ છે એ બધું તમે ચાટી જાઓ - 'ઘરના છોકરા ઘંટી ચાટે અને પાડોશીને આટો' કેમકે નાતના પટેલ (એટલે) નાક લાંબુ ! આબરૂ રાખવા બધો દેખાવ કરે (પોતાની પાસે) કાંઈ હોય નહીં, સ્થિતિ તો (કાંઈ) હોય નહીં. અમે તો આવા ઘણા કુટુંબ જોયા છે. એવી કહેવત છે કે, 'નાતના પટેલ હોય એના છોકરા ભૂખે મરે' કેમકે એનો પટલાઈમાં જ સમય જતો હોય, છોકરાઓનું ધ્યાન ન રાખી શકે. બાકી તો (બધું) પ્રારબ્ધ પ્રમાણે હોય છે પણ આ એક સામાન્ય કહેવત થઈ ગઈ. એ બધું લોકલજ્જાનું કારણ છે. લોકસંજ્ઞા, લોકદૃષ્ટિ (છે).

શું કહે છે ? 'ઘણાં વખત થયાં આજીવિકા અને લોકલજ્જાનો ખેદ તમને અંતરમાં ભેળો થયો છે.' આ ચોખ્ખો દોષ બતાવ્યો, જોયું ? આ એમને આ પ્રકારનું પરમાર્થ માર્ગમાં અવરોધ થવાનું જે કારણ હતું તે બતાવ્યું. આ પ્રકારનો દોષ તમને વર્તે છે. 'તે વિષે હવે તો નિર્ભયપણું જ અંગીકાર કરવું યોગ્ય

છે. ફરી કહીએ છીએ કે તે જ કર્તવ્ય છે.' એ ભય તમે છોડી દો ! લોકલજ્ઞાનો ભય છોડી દો ! ભવિષ્યની ચિંતાનો ભય છોડી દો !

અત્યારે તો (એવું થઈ ગયું છે) ઘરનો છોકરો-છોકરી સરખુ ભણતા ન હોય તો કહે એનું ભવિષ્યમાં શું થશે ? તું સરખુ ભણ.. સરખું ભણ તું ! અરે... ભાઈ ! એ (એના) નસીબ લઈને આવ્યા છે. અરે...! બધાં ભણીને, ભણ્યાનો કેટલો ઉપયોગ કરી વળે છે ? વિચારોને ! (એવું) કાંઈ નથી. બધું પ્રારબ્ધ પ્રમાણે ચાલતું હોય છે. પણ એના ભવિષ્યની એટલી કાળજી રાખે... એટલી કાળજી રાખે... ! પણ તારું ભવિષ્ય શું હવે ? એના ભવિષ્યની તને કાળજી છે, તારા ભવિષ્યની તને કેમ કાળજી નથી ? ક્યાં જઈશ ? આ પરિણામ કરીને ચાં જઈશ તું ?

‘ફરી કહીએ છીએ કે તે જ કર્તવ્ય છે. યથાર્થ બોધનો એ મુખ્ય માર્ગ છે.’ ભવિષ્યની ચિંતા ન કરવી, (એમ કહે છે). ભવિષ્યની ચિંતા કરવી એ બોધ નહીં પામવાનું મુખ્ય કારણ છે, મુખ્ય અવરોધ છે. એમ આપો આપ આ (વા ચમાંથી) સાબિત થાય છે. વાત ભલે સોભાગભાઈને લખી પણ બધાં મુમુક્ષુઓને એ લાગુ પડે એવી વાત છે.

(ડાયરીમાં-‘અનુભવ સંજ્ઞવની’ માં આ વિષય ઉપર એક વચનામૃત-પૃ૩ છે). પ્રતિબંધ મટી ખરી મુમુક્ષુતા ચારે પ્રગટે ? એવા એક પ્રશ્નનાં ઉત્તરરૂપે સમાધાન આપ્યું છે કે, જે મિથ્યાત્વ મોહિની કરતાં મહાત્માઓએ, જ્ઞાનીઓએ રૌવરૌવ નરકની પ્રતિકૂળતા સમ્મત કરી, તે મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવા અર્થે મુમુક્ષુજીવે કઈ પ્રતિકૂળતાને મુખ્ય કરીને રોકાવા જેવું છે ? તે ગંભીરપણે વિચારવા યોગ્ય છે. અલ્પ પણ ભય રાખવો નહીં, ભવિષ્યના એક ક્ષણની, એક પળની પણ ચિંતા કરવી નહીં - તેવી સત્પુરુષની આજ્ઞા જયવંત વર્તો ! આત્મહિતના વીર્યોલ્લાસને લીધે જગત આખુ અને ભવિષ્યની તમામ જવાબદારીઓનું (?) વિસ્મરણ રહે ત્યારે ખરી મુમુક્ષુતા પ્રગટે અને ત્યારે જ સન્માર્ગનો પ્રતિબંધ મટે. જવાબદારીઓ (શબ્દ પાસે) પ્રશ્ન ચિહ્ન મૂ યું છે. જવાબદારી શેની હવે પથરાની ? ભવિષ્યની ચિંતા છે એ જ તને સન્માર્ગમાં અવરોધનું મુખ્ય કારણ છે.

માર્ગ અવરોધના કારણો ખાસ તપાસવા જોઈએ. આપણે ડાયરીમાં (અનુભવ સંજ્ઞવની) તો Classification માં એક આખો Class જુદો લીધો છે -

માર્ગ અવરોધ (ના નામથી). એ માર્ગ અવરોધના દરેકને જુદા-જુદા કારણો હોય છે. એટલે દરેકને જુદા-જુદા પ્રયોગ આપવાનું કારણ એ છે. એને આ માર્ગ અવરોધ છે, કોઈને મમત્વ ઝાઝુ હોય છે તો કોઈને ખાવા-પીવાનો (રસ) વધારે હોય છે, કોઈને પહેરવા-ઓઢવાનો (શોખ) વધારે હોય છે, કોઈને કાંઈ અને કોઈને કાંઈ. ત્યાં એનો આખો આત્મા અટકી ગયો છે. એટલે એને એની (એટલે એ રસની) વિરુદ્ધ લઈ જવો પડે કે, તું આ મૂક ! આ પરિણામ મૂકી દે ! ગમે તેમ કરીને આ પરિણામ મૂક તું ! એ મૂકવાનો પ્રયોગ કરો ! ત્યારે જ ખરી મુમુક્ષુતા પ્રગટે છે અને ત્યારે જ સન્માર્ગનો અવરોધ મટે છે અને આગળ ચાલવા માટેની સન્માર્ગની જગ્યા થાય છે.

(અહીંયા આગળ કહે છે) ‘યથાર્થ બોધનો એ મુખ્ય માર્ગ છે. એ સ્થળે ભૂલ ખાવી યોગ્ય નથી.’ (એકદમ) Pinpoint વાત છે કે, તમે આ જગ્યાએ ભૂલ નહીં કરતા. (તમારી) આવી ભૂલ થાય છે. તમે આ ભૂલ નહીં કરતાં, એમ કહે છે. ‘લજ્જા અને આજીવિકા મિથ્યા છે.’ (આ પરિણામ રાખવાથી) કાંઈ હાથમાં નથી આવવાનું. તમે ખોટી કલ્પના કરો છો.

‘કુટુંબાદિનું મમત્વ રાખશો તોપણ જે થવાનું હશે તે થશે.’ (અર્થાત્) મમત્વ રાખશો તો પણ થવાનું હશે તે જ થશે. એમાં તમે કાંઈ કરી શકો, એ વાતમાં કાંઈ માલ નથી. તમારો આત્મા પરિણામ (કર્યા) સિવાય કાંઈ કરી શકે તેમ નથી. તમારા કાર્યક્ષેત્રની Limit (મર્યાદા) ત્યાં પૂરી થાય છે. એ હદની બહાર તમે કાંઈ કરી શકો તેમ નથી. ભાવ કરો, બસ ! ભાવથી આગળ તમારો અધિકાર નથી.

‘કુટુંબાદિનું મમત્વ રાખશો તોપણ જે થવાનું હશે તે થશે. તેમાં સમપણું રાખશો તોપણ જે થવા યોગ્ય હશે તે થશે; માટે નિઃશંકપણે નિરભિમાની થવું યોગ્ય છે.’ નિરભિમાની થવું એટલે ‘હું કરું છું’ એ બોજો ઉતારી નાખવો. ‘હું કરી દઉં, હું કરી દઉં,’ એ અભિમાન છે. ‘સમપરિણામે પરિણમવું યોગ્ય છે,...’ સમપરિણામ એટલે વિષમ પરિણામ નહીં કરવા. ‘અને એ જ અમારો બોધ છે.’ (એટલે) એ જ અમે જ્ઞાન આપીએ છીએ - સમપરિણામ રાખો ! ગમે તે ઉદયમાં પરિણામ સમ રાખો !

‘આ જ્યાં સુધી નહીં પરિણામે ત્યાં સુધી યથાર્થ બોધ પણ પરિણામે નહીં.’ એટલે સોભાગભાઈને આગળ વધવામાં કોઈ બાધક કારણ હતું તો એ -

સંયોગની ચિંતા હતી. કુટુંબમાં પોતાપણું હતું, આ પ્રતિબંધ હતો. તમને દરિદ્રતાનો - નિર્ધનતાનો ઉદય આવ્યો છે, એ તમને તમારો પ્રતિબંધ - પોતાપણું છોડાવવા માટે આવ્યો છે. એને ઉપકારી ગણો. શું ગણો એને ? ઉપકારી ગણો. એને કાઢવાની મહેનત નહીં કરો ! કાઢવું-રાખવું તમારા હાથની વાત નથી. (ઉદય) પૂર્વકર્માનુસાર આવ્યો છે (તો) પોતાપણું મૂકવાનો પ્રયત્ન કરો ! અને ભવિષ્યની ચિંતા છોડવાનો, લોકલજ્ઞ છોડવાનો (પ્રયત્ન કરો) ! કોઈપણ ઉદયને આત્મહિતનું કારણ બનાવવું - સાધન બનાવવું - નિમિત્ત બનાવવું. બસ ! આ એક કળા શીખી જવા જેવી છે. પછી ચાંચ એ ઉદયનું દુઃખ નથી, તકલીફ નથી અને તમે માર્ગ ચડો ! અને આગળ વધો ! માર્ગ ચડો અને માર્ગમાં આગળ વધો - અંતે પરમશાંતિ અને પરમ આનંદને પામશો !! તમારા બધાં દુઃખ જાશે. કોઈ દુઃખ પછી સામા નહીં આવે.

આ પત્ર છે એ મુમુક્ષુને બહુ કામમાં આવે એવો છે. એ રીતે આખી વાત લીધી છે. અહીં સુધી રાખીએ.

હે જીવ ! સ્ત્રી-પુત્રને કારણે તું જે હિંસા આદિ પાપ કરે છે તેનું ફળ તારે એકલાએ જ ભોગવવું પડશે, દુઃખફળ ભોગવવા સ્ત્રી-પુત્ર કે સગા-સંબંધી સાથે નહીં આવે. સ્ત્રી-પુત્ર, સગાં-સંબંધી આદિના મમત્વથી તું હિંસા, જૂઠું આદિ અનેક પ્રકારના પાપ કરે છે તથા અંતરમાં રાગાદિ વિકલ્પ વડે રાગાદિ વિકલ્પ રહિત શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાન આત્માની હિંસા કરે છે, પરંતુ તેના ફળમાં દુઃખ ભોગવવા ટાણે સ્ત્રી-પુત્ર આદિ તારા દુઃખમાં ભાગ પડાવવા નહીં આવે, તારે એકલાએ નરક-નિગોદ આદિના અનેક દુઃખો ભોગવવા પડશે. જેના કારણે તું પાપ કરી રહ્યો છે તેઓ તારા દુઃખ ભોગવવા તો સાથે નહીં આવે પણ તારા દુઃખ જોવા પણ સાથે નહીં આવે.

(પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી-દ્રવ્યદષ્ટિ જિનેશ્વર-૧૧૪૯)

श्री वीतराग सत्साहित्य प्रसारक ट्रस्ट उपलब्ध प्रकाशन (हिन्दी)

ग्रंथ का नाम एवं विवरण	मूल्य
०१ जिणसासणं सव्वं (ज्ञानीपुरुष विषयक वचनामृतोंका संकलन)	०८-००
०२ द्रव्यदृष्टिप्रकाश (तीनों भाग - पूज्य श्री निहालचंद्रजी सोगानीजीके पत्र एवं तत्त्वचर्चा)	३०-००
०३ दूसरा कुछ न खोज (प्रत्यक्ष सत्पुरुष विषयक वचनामृतोंका संकलन)	०६-००
०४ दंसणमूलो धम्मो (सम्यक्त्व महिमा विषयक आगमोंके आधार)	०६-००
०५ निर्भ्रांत दर्शनकी पगडंडी (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	१०-००
०६ परमागमसार (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके १००८ वचनामृत)	
०७ प्रयोजन सिद्धि (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	०४-००
०८ मूलमें भूल (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके विविध प्रवचन)	०८-००
०९ विधि विज्ञान (विधि विषयक वचनामृतोंका संकलन)	१०-००
१० सम्यक्ज्ञानदीपिका (ले. श्री धर्मदासजी क्षुल्लक)	१५-००
११ तत्त्वानुशीलन (भाग १-२-३) (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	२०-००
१२ अनुभव प्रकाश (ले. दीपचंद्रजी कासलीवाल)	
१३ ज्ञानामृत (श्रीमद् राजचंद्र ग्रंथमें से चयन किये गये वचनामृत)	
१४ मुमुक्षुता आरोहण क्रम (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-२५४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	
१५ सम्यग्दर्शनके सर्वोत्कृष्ट निवासभूत छः पदोंका अमृत पत्र (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-४९३ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	१८-००
१६ आत्मयोग (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-५६९, ४९९, ६०९ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
१७ परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१९५, १२८, २६४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
१८ अनुभव संजीवनी (पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा लिखे गये वचनामृतोंका संकलन)	१५०-००
१९ धन्य आराधना (श्रीमद् राजचंद्रजीकी अंतरंग अध्यात्म दशा पर पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा विवेचन)	
२० सिद्धपदका सर्वश्रेष्ठ उपाय	२५.००
२१ कुटुम्ब प्रतिबंध	२५.००

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

ઉપલબ્ધ પ્રકાશન (ગુજરાતી)

ગ્રંથનું નામ તેમજ વિવરણ

મૂલ્ય

૦૧	ગુરુગુણ સંભારણા (પૂજ્ય બહેનશ્રીના શ્રીમુખેશી સ્ફુરિત ગુરુભાઈ ત)	૦૫-૦૦
૦૨	જિજ્ઞાસાસણં સવ્યં (જ્ઞાનીપુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૮-૦૦
૦૩	દ્વાદશ અનુપ્રેક્ષા (શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદાચાર્યદેવ વિરચિત)	૦૨-૦૦
૦૪	દ્રવ્યદૃષ્ટિપ્રકાશ ભાગ-૩ (પૂજ્ય શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજીની તત્ત્વચર્યા)	૦૪-૦૦
૦૫	દસલક્ષણ ધર્મ (ઉત્તમ ક્ષમાદિ દસ ધર્મો પર પૂ. ગુરુદેવશ્રીનાં પ્રવચનો)	૦૬-૦૦
૦૬	ધન્ય આરાધના (શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીની અંતરંગ અધ્યાત્મ દશા ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા વિવેચન)	૧૦-૦૦
૦૭	નિભ્રાંત દર્શનની કેડીએ (લે. પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૧૦-૦૦
૦૮	પરમાત્મપ્રકાશ (શ્રીમદ્ યોગીન્દ્રદેવ વિરચિત)	૧૫-૦૦
૦૯	પરમાગમસાર (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના ૧૦૦૮ વચનામૃત)	૧૧-૨૫
૧૦	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૧ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	અનુપલબ્ધ
૧૧	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૨ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૧૨	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૩ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ નય ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૩૫-૦૦
૧૩	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૪ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ શાિ તઓ ઉપર ખાસ પ્રવચનો)૭૫-૦૦	
૧૪	પ્રવચન પ્રસાદ ભાગ-૧-૨ (પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો)	૬૫-૦૦
૧૫	પ્રયોજન સિદ્ધિ (લે. પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૦૩-૦૦
૧૬	વિધિ વિજ્ઞાન (વિધિ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૭-૦૦
૧૭	ભગવાન આત્મા (દ્રવ્યદૃષ્ટિ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૭-૦૦
૧૮	પથ પ્રકાશ (માર્ગદર્શન વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૬-૦૦
૧૯	સમ્યક્જ્ઞાનદીપિકા (લે. શ્રી ધર્મદાસજી કુલ્લક)	૧૫-૦૦
૨૦	આધ્યાત્મિક પત્ર (પૂજ્ય શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજીના પત્રો)	૦૨-૦૦
૨૧	અધ્યાત્મ સંદેશ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના વિવિધ પ્રવચનો)	પ્રેસમાં
૨૨	જ્ઞાનામૃત (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગ્રંથમાંથી ચૂંટેલા વચનામૃતો)	૦૬-૦૦
૨૩	બીજું કાંઈ શોધ મા (પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૬-૦૦
૨૪	મુમુક્ષુતા આરોહણ ક્રમ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૨૫૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૧૫-૦૦
૨૫	સમ્યગ્દર્શનના નિવાસના સર્વોત્કૃષ્ટ નિવાસભુત છ પદનો અમૃત પત્ર (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૪૯૩ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦

૨૬	આત્મયોગ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૫૬૯, ૪૯૧, ૬૦૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૭	પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૯૫, ૧૨૮ તથા ૨૬૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૮	અનુભવ સંજીવની (પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા લિખિત વચનામૃતોનું સંકલન)	૧૫૦-૦૦
૨૯	સિદ્ધપદનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૪૭, ૧૯૪, ૨૦૦ ૫૧૧, ૫૬૦ તથા ૮૧૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૦	કુટુંબ પ્રતિબંધ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૦૩, ૩૩૨, ૫૧૦, ૫૨૮, ૫૩૭ તથા ૩૭૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦

वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्टमें से प्रकाशित हुई पुस्तकोंकी प्रत संख्या

०१	प्रवचनसार (गुजराती)	१५००
०२	प्रवचनसार (हिन्दी)	४२००
०३	पंचास्तिकायसंग्रह (गुजराती)	१०००
०४	पंचास्तिकाय संग्रह (हिन्दी)	२५००
०५	समयसार नाटक (हिन्दी)	३०००
०६	अष्टपाहुड (हिन्दी)	२०००
०७	अनुभव प्रकाश	२१००
०८	परमात्मप्रकाश	४१००
०९	समयसार कलश टीका (हिन्दी)	२०००
१०	आत्मअवलोकन	२०००
११	समाधितंत्र (गुजराती)	२०००
१२	बृहद द्रव्यसंग्रह (हिन्दी)	३०००
१३	ज्ञानामृत (गुजराती)	१०,०००
१४	योगसार	२०००
१५	अध्यात्मसंदेश	२०००
१६	पद्मनंदीपंचविंशती	३०००
१७	समयसार	३१००
१८	समयसार (हिन्दी)	२५००
१९	अध्यात्मिक पत्रो (पूज्य निहालचंद्रजी सोगानी द्वारा लिखित)	३०००
२०	द्रव्यदृष्टि प्रकाश (गुजराती)	१०,०००
२१	द्रव्यदृष्टि प्रकाश (हिन्दी)	६६००
२२	पुरुषार्थसिद्धिउपाय (गुजराती)	६१००
२३	क्रमबद्धपर्याय (गुजराती)	८०००
२४	अध्यात्मपराग (गुजराती)	३०००
२५	धन्य अवतार (गुजराती)	३७००
२६	धन्य अवतार (हिन्दी)	८०००
२७	परमागसार (गुजराती)	५०००
२८	परमागमसरा (हिन्दी)	४०००
२९	वचनामृत प्रवचन भाग-१-२	५०००
३०	निर्भूत दर्शननी केडीए (गुजराती)	४५००
३१	निर्भूत दर्शनकी पगडंडी (हिन्दी)	७०००

३२	अनुभव प्रकाश (हिन्दी)	२०००
३३	गुरुगुण संभारणा (गुजराती)	३०००
३४	जिण सासणं सव्वं (गुजराती)	२०००
३५	जिण सासणं सव्वं (हिन्दी)	२०००
३६	द्वादश अनुप्रेक्षा (गुजराती)	२०००
३७	दस लक्षण धर्म (गुजराती)	२०००
३८	धन्य आराधना (गुजराती)	१०००
३९	धन्य आराधना (हिन्दी)	१५००
४०	प्रवचन नवनीत भाग-१-४	५८५०
४१	प्रवचन प्रसाद भाग-१-२	१५००
४२	पथ प्रकाश (गुजराती)	२०००
४३	प्रयोजन सिद्धि (गुजराती)	३५००
४४	प्रयोजन सिद्धि (हिन्दी)	२५००
४५	विधि विज्ञान (गुजराती)	२०००
४६	विधि विज्ञान (हिन्दी)	२०००
४७	भगवान आत्मा (गुजराती)	२०००
४८	सम्यक्ज्ञानदीपिका (गुजराती)	१०००
४९	सम्यक्ज्ञानदीपिका (हिन्दी)	१५००
५०	तत्त्वानुशीलन (गुजराती)	४०००
५१	तत्त्वानुशीलन (हिन्दी)	२०००
५२	बीजुं काई शोध मा (गुजराती)	४०००
५३	दूसरा कुछ न खोज (हिन्दी)	२०००
५४	मुमुक्षुता आरोहण क्रम (गुजराती)	२५००
५५	मुमुक्षुता आरोहण क्रम (हिन्दी)	३५००
५६	अमृत पत्र (गुजराती)	२०००
५७	अमृत पत्र (हिन्दी)	२०००
५८	परिभ्रमणना प्रत्याख्यान (गुजराती)	१५००
५९	परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (हिन्दी)	२०००
६०	आत्मयोग (गुजराती)	१५००
६१	आत्मयोग (हिन्दी)	२०००
६२	अनुभव संजीवनी (गुजराती)	१०००
६३	अनुभव संजीवनी (हिन्दी)	१०००
६४	ज्ञानामृत (हिन्दी)	१५००